

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

KUNGL. BIBL.
20 JUL 1957
STOCKHOLM

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1957:24

T. A.

Ecklesiastikdepartementet

DEN AKADEMISKA UNDERVISNINGEN
FORSKARREKRYTERINGEN

1955 ÅRS

UNIVERSITETSUTREDNING

I

Stockholm 1957

Statens offentliga utredningar 1957

Kronologisk förteckning

1. Nordiskt samarbete inom näringsforskningen. Statsrådets tryckeri, Helsingfors. 28 s. **H.**
2. JO och kommunerna. Kihlström. 80 s. **Ju.**
3. Fullföljdsbegränsning i skattemål. Idun. 146 s. **Fi.**
4. Oljelagring. Kihlström. 117 s. **H.**
5. Krigsskada å egendom. Idun. 188 s. **H.**
6. Statens institut för folkhälsan arbetsuppgifter och organisation. Victor Petterson. 191 s. **I.**
7. Förbättrad pensionering. Idun. 260 s. **S.**
8. Jordbruks förstärkande med skog. Kihlström. 416 s. **Jo.**
9. Örlogsvarvens organisation m. m. Victor Petterson. 320 s. **Fö.**
10. Balanserad expansion. Bilagor. Marcus. 197 s. **Fi.**
11. Fordringspreskription m. m. Idun. 198 s. **Ju.**
12. Stommaterial från jord- och stenindustrin. Idun. 234 s. **S.**
13. Den statliga indirekta beskattningen. Kihlström. 423 s. **Fi.**
14. Beroende uppdragstagare. Beckman. 139 s. **S.**
15. Församlingslag. Idun. 413 s. **E.**
16. Remissyttranden över allmänna pensionsberedningens betänkande om förbättrad pensionering. Esselte. 424 s. **S.**
17. Markvård och erosionskydd. Esselte. 82 s. **Jo.**
18. Trafiksäkerhet. II. Esselte. 493 s. **K.**
19. Biskopsval. Gummesson. 182 s. **E.**
20. Utredning med förslag till ny veterinärtaxa m. m. Statens Reproduktionsanstalt. 80 s. **Jo.**
21. Förenklad byggnadslagstiftning. Kihlström. 292 s. **K.**
22. Remissyttranden. — Balanserad expansion. Marcus. 331 s. **Fi.**
23. Kanslister i administrativ tjänst. Kihlström. 128 s. **C.**
24. Den akademiska undervisningen. Forskarrekryteringen. Hægström. 223 s. **E.**

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E.** = ecklesiastikdepartementet. **Jo.** = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1957:24

Ecklesiastikdepartementet

DEN AKADEMISKA UNDERVISNINGEN
FORSKARREKRYTERINGEN

1955 ÅRS

UNIVERSITETSUTREDNING

I

IVAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERI A. B.

STOCKHOLM 1957

DE NORDISKA AKADEMIENS
FORSKARBERÄTTNINGEN

1885 ÅRS

UTGITT I STOCKHOLM

ÅR 1885
UTGITT I STOCKHOLM

INNEHÅLL

	sid.
Skrivelse till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Ecklesiastikdepartementet	7
Utredningsuppdraget	9
<i>Första kapitlet.</i> Reformprogrammet	13
<i>Andra kapitlet.</i> Studieresultat och studietider inom de filosofiska fakulteterna	23
Inledning	23
A. Examinations- och tentamensfrekvens	28
1. 1948/49 års inskrivningsårgång	28
2. 1951 års inskrivningsårgång i Uppsala	41
3. Tentamensfrekvens i vissa ämnen inom de filosofiska fakulteterna	48
B. Studietidens längd	52
1. Studietid för examen	52
2. Studietid per betygsenhet	55
C. Slutsatser	68
<i>Tredje kapitlet.</i> Förslag rörande den akademiska undervisningens reformering	78
A. Utbildningens innehåll	79
B. Undervisningens uppläggning	81
C. Undervisningens former	84
D. Undervisningsgruppernas storlek	89
E. Undervisningens omfattning	92
F. Akademiska lärartjänster	94
1. Professorer	96
2. Adjungerade professorer	97
3. E.o. docenter	98
4. Universitetslektorer	99
5. Biträdande lärare	101
6. Utländska lektorer	104
7. Assistenten och amanuenser	104
8. Särskilda anslag för handledararvoden	107
<i>Fjärde kapitlet.</i> Reformens genomförande. Kostnadsberäkningar	109
A. Undervisningsplaner	110
1. Motivering	110
2. Undervisningsplanernas innehåll	115
3. Undervisningsplanernas utarbetande och fastställande	118

	sid.
B. Antalet studerande	120
C. Formerna för medelstildelningen. Reformens fullföljande	121
1. Anslag	121
2. Undervisningsnämnderna	122
D. Riktlinjer för undervisningsplanernas utformning för olika ämnesgrupper	123
1. Typplaner	124
Tvåbetygsundervisningen sid. 124. Undervisningen på högstadierna sid. 129.	
Ettbetygsundervisningen sid. 129.	
2. Kostnadsramar för tvåbetygsundervisningen	130
Språkämnen sid. 130. De historiska och samhällsvetenskapliga ämnena sid. 133. De matematiska ämnena sid. 134. Laborationsämnena sid. 136. Övriga ämnen sid. 137.	
E. Kostnads- och personalberäkningar	137
<i>Femte kapitlet.</i> Statistiska data om forskarutbildningen	142
Inledning	142
A. Forskarutbildningens omfattning	143
1. Disputationerna 1936—55	143
2. Licentiatexamina 1936—55	148
3. Doktoranderna åren 1949 och 1955	152
4. Licentianderna åren 1949 och 1955	155
5. Tentamina för fyra betyg	157
B. Licentiand- och doktorandstipendiernas betydelse för högre studier ..	158
C. Kommentar	164
<i>Sjätte kapitlet.</i> Synpunkter på forskarutbildningen	167
<i>Sjunde kapitlet.</i> Förbättrade doktorand- och licentiandstipendier	173
<i>Åttonde kapitlet.</i> Särskilda anslag till ograduerade forskare m. m.	183
<i>Sammanfattning och kostnader</i>	191
<i>Bilagor</i>	
1. Tentamensfrekvens i vissa ämnen inom de filosofiska fakulteterna	197
2. Överslagsberäkningar rörande anslagsbehovet för undervisningen vid de filosofiska fakulteterna	212
3. Statistik rörande licentiander och doktorander	221
<i>Tabellförteckning</i>	
Tabell 1. Fördelning på inskrivnings- och huvudutbildningsfakultet/högskola bland de nyinskrivna 1948/49 (medicinare 1946/47)	29
Tabell 2. Examinationsfrekvensen vid slutet av år 1955 bland de nyinskrivna 1948/49 (medicinare 1946/47)	31
Tabell 3. 1948/49 års inskrivningsårgång. Examinations- och studieavbrottsfrekvens vid slutet av år 1955 bland studenter med humanistisk huvudutbildning	34

	sid.
Tabell 4. 1948/49 års inskrivningsårgång. Examinations- och studieavbrottsfrekvens vid slutet av år 1955 bland studenter med matematisk-naturvetenskaplig huvudutbildning	34
Tabell 5. 1948/49 års inskrivningsårgång. De studerandes och de examinerades fördelning efter studentbetygets genomsnittsvärde samt andelen examinerade i olika studentbetygsgrupper. Fördelning efter huvudutbildningsfakultet/högskola	40
Tabell 6. Uppsala-studenternas fördelning efter studentbetygets genomsnittsvärde. 1948/49 och 1951 års inskrivningsårgångar. Samtliga fakulteter	43
Tabell 7. 1951 års inskrivningsårgång i Uppsala. Examinations- och avbrottsfrekvens i februari 1956	43
Tabell 8. Examinationsfrekvens bland studerande i Uppsala	44
Tabell 9. Avbrottsfrekvens bland studerande i Uppsala	45
Tabell 10. Alternativa beräkningar av det definitiva antalet examinerade (examinationsfrekvensen) bland 1948/49 och 1951 års Uppsala-studenter med huvudutbildning inom humanistisk eller matematisk-naturvetenskaplig fakultet	46
Tabell 11. Tentamensfrekvens i vissa ämnen olika antal terminer efter studiernas påbörjande	51
Tabell 12. 1951 års inskrivningsårgång i Uppsala. Antalet betygsenheter per närvarotermi med hänsyn tagen till deltentamina. Humanistisk examen eller pågående humanistiska studier	57
Tabell 13. 1951 års inskrivningsårgång i Uppsala. Antalet betygsenheter per närvarotermi med hänsyn tagen till deltentamina. Matematisk-naturvetenskaplig examen eller pågående matematisk-naturvetenskapliga studier	57
Tabell 14. Studietidsundersökningen. Studietidens längd (kvartiler och medianer) för 1955 års tvåbetygstentander i ämnena engelska, litteraturhistoria, botanik och matematik. Antal månader	63
Tabell 15. Studietidsundersökningen. Termini för sluttentamen i engelska i Uppsala och Stockholm och matematik i Uppsala för tentander med heltidsstudier det första året samt för tentander som ej bedrivit heltidsstudier det första året	65
Tabell 16. Utvecklingen av antalet fasta lärarbefattningar i förhållande till antalet studenter vid fakulteterna och de tekniska högskolorna 1938—56	111
Tabell 17. Antalet disputationer 1936—55, fördelade på fakulteter och högskolor ..	144
Tabell 18. Åldersfördelning bland dem som disputerade under perioden 1946—55 ..	146
Tabell 19. Den genomsnittliga studietiden (medianen) till skilda examina för dem som promoverats inom de filosofiska fakulteterna i Uppsala och Lund under perioden 1926—55	147
Tabell 20. Antalet licentiatexamina 1936—55, fördelade på fakulteter och högskolor	148
Tabell 21. Antalet disputationer 1936—55 och antalet licentiatexamina 1946—55 i skilda ämnen inom de filosofiska fakulteterna	150
Tabell 22. Åldersfördelningen bland dem som avlagt licentiatexamen under perioden 1951—55	151
Tabell 23. Åldersfördelningen bland doktorander 1955	154
Tabell 24. Åldersfördelningen bland licentiander 1955	156
Tabell 25. Antalet disputationer med stipendier resp. befattningar vid universitet eller högskola under avhandlingsarbetet	159
Tabell 26. Kombinationer av skilda sätt att finansiera uppehållet under avhandlingsarbete	161

Diagramförteckning

	sid.
I. 1948/49 års inskrivningsårgång. Examination och studieavbrott terminsvis. Humanistisk huvudutbildning	36
II. 1948/49 års inskrivningsårgång. Examination och studieavbrott terminsvis. Matematisk-naturvetenskaplig huvudutbildning	37
III. 1948/49 års inskrivningsårgång. Examination och studieavbrott terminsvis. Tandläkarutbildning såsom huvudutbildning	38
IV. Studieresultat för en nybörjarårgång i vartdera av ämnena engelska (Uppsala, höstterminen 1954) och botanik (Lund, vårterminen 1954)	50
V. Studietidsundersökningen. Studietidens längd (kvartiler och medianer) för 1955 års tvåbetygstentander i ämnena engelska och matematik (samtliga läroanstalter)	62
VI. 1948/49 års inskrivningsårgång. Examination och studieavbrott successivt under femton terminer från inskrivningen för studerande med humanistisk huvudutbildning resp. tandläkarutbildning såsom huvudutbildning	69
VII. Utvecklingen av anslagen (1955 års löneläge) till löner och arvoden åt akademiska lärare och övrig undervisningspersonal i förhållande till antalet studerande vid de filosofiska fakulteterna och de tekniska högskolorna 1938—56	74

Förkortningar

I tabeller, tablåer och diagram användes, där ej annat angives, följande förkortningar.

teol. fak.	= de teologiska fakulteterna vid Uppsala och Lunds universitet
jur. fak.	= de juridiska fakulteterna vid Uppsala och Lunds universitet samt stats- och rättsvetenskapliga avdelningen vid Stockholms högskola
hum. fak.	= de humanistiska fakulteterna (tidigare humanistiska sektionerna av de filosofiska fakulteterna) vid Uppsala och Lunds universitet, humanistiska avdelningen vid Stockholms högskola samt den filosofiska fakulteten vid Göteborgs universitet
mat.-nat. fak.	= de matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna vid Uppsala och Lunds universitet och matematisk-naturvetenskapliga avdelningen vid Stockholms högskola
med. fak.	= de medicinska fakulteterna vid Uppsala, Lunds och Göteborgs universitet (tidigare medicinska högskolan i Göteborg) samt karolinska institutet
fria fak.	= teol., jur., hum. och mat.-nat. fak.
samhällsv. ä.	= de samhällsvetenskapliga ämnena ekonomisk historia, kulturgeografi, nationalekonomi, sociologi, statistik och statskunskap
tekn. högsk.	= tekniska högskolan i Stockholm samt Chalmers tekniska högskola
jordbr. högsk.	= lantbrukshögskolan, skogshögskolan samt veterinärhögskolan
handelshögsk.	= handelshögskolorna i Stockholm och Göteborg
GCI	= gymnastiska centralinstitutet
fackhögsk.	= tekn. högsk., jordbr. högsk. och GCI

Till Herr Statsrådet och Chefen

för Kungl. Ecklesiastikdepartementet

Den 30 juni 1955 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för ecklesiastikdepartementet att tillkalla högst fem sakkunniga för att verkställa utredning och avgiva förslag angående universitetens och högskolornas uppgifter och behov. Med stöd av detta bemyndigande tillkallade departementschefen samma dag såsom sakkunniga statssekreteraren i ecklesiastikdepartementet Ragnar Hilding Leonard Edenman, tillika ordförande, professorn vid universitetet i Lund Karl Sune Detlof Bergström, f. d. regeringsrådet Henning Daniel Fransén, rektorn vid universitetet i Uppsala, professorn därstädes Torgny Segerstedt samt professorn vid Stockholms högskola Sven Ingvar Svenilsson.

De sakkunniga har antagit benämningen *1955 års universitetsutredning*.

Efter framställning av universitetsutredningen tillkallade departementschefen den 15 mars 1956 filosofie magistern Lars Olof Foyer och filosofie licentiaten Per Herman Svenonius att såsom experter biträda utredningen.

Den 12 september 1955 uppdrog departementschefen åt numera byråchefen i statistiska centralbyrån Sven Torsten Moberg att tjänstgöra såsom sekreterare och åt filosofie licentiaten Carl Gustaf Håkan Berg att tjänstgöra såsom biträdande sekreterare hos de sakkunniga.

Universitetsutredningen har hittills gjort följande framställningar:

Den 10 oktober 1955 till Konungen angående behovet av ett beredskapsanslag till förstärkning av de filosofiska fakulteternas undervisningsresurser 1956/57;

den 2 februari 1956 till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Ecklesiastikdepartementet angående anslag för särskilda förstärkningsanordningar i vissa ämnen m. m.;

den 7 november 1956 till Konungen angående åtgärder för att få till stånd ytterligare studentbostäder; samt

den 30 mars 1957 till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Ecklesiastikdepartementet angående undervisning i ämnet kemi vid Chalmers tekniska högskola för studerande vid Göteborgs universitet.

På anmodan av departementschefen framlade universitetsutredningen i skriftelse den 22 mars 1956 till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Ecklesiastikdepartementet en plan för investeringarna åren 1956—1965 på universitetens och högskolornas område.

Den 4 januari 1957 överlämnade universitetsutredningen till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Ecklesiastikdepartementet för kännedom en av docenten vid Stockholms högskola Kjell Härnqvist för universitetsutredningens räkning gjord undersökning rörande utbildningsreserver.

Universitetsutredningen har hittills avgivit följande remissutlåtanden:

- Den 8 november 1955 och den 3 april 1956 över 1949 års arbetskraftsutrednings betänkande, Arbetskraftsbehovet inom offentlig verksamhet;
den 15 november 1955 över statistiska centralbyråns förslag till anslagsaskanden för universitetsstatistiken 1956/57;
i november 1955 över framställning från större akademiska konsistoriet i Uppsala rörande vissa anslagsbehov för fysiska institutionen vid Uppsala universitet;
den 9 februari 1956 över kanslerns för rikets universitet förslag till kansler- ämbetets omorganisation;
den 3 augusti 1956 över 1952 års åldringsvårdsutrednings betänkande, Åldringsvård;
den 7 februari 1957 rörande § 28 i riksdagens revisorers berättelse över den år 1956 av dem verkställda granskningen angående statsverket; samt
den 23 mars 1957 över 1955 års långtidsutrednings betänkande, Balanserad expansion.

Till universitetsutredningen har överlämnats ett antal skrivelser från riksdagen samt från myndigheter, organisationer och enskilda att tagas i beaktande vid utredningsarbetets fullgörande. Utredningen kommer i samband med avlämnandet av ett senare betänkande att redovisa dessa skrivelser.

Universitetsutredningen får härmed vördsamt överlämna förevarande betänkande. Experterna Foyer och Svenonius har deltagit vid utarbetandet av andra, tredje och fjärde kapitlen.

Stockholm den 29 juni 1957.

RAGNAR EDENMAN

SUNE BERGSTRÖM

HENNING FRANSEN

TORGNY SEGERSTEDT

INGVAR SVENNILSON

/ *Sven Moberg*
Håkan Berg

Utredningsuppdraget

Direktiven för universitetsutredningen framgår av chefens för ecklesiastikdepartementet anförande till statsrådsprotokollet den 30 juni 1955, vari departementschefen yttrade bl. a. följande:

Tidpunkten torde nu vara inne att låta verkställa en allsidig och förutsättningslös prövning av universitetens och högskolornas uppgifter och behov i det moderna samhället. I första hand måste det därvid bli fråga om en långsiktig planering av de högre läroanstalternas fortsatta utbyggnad. Men jag är samtidigt angelägen framhålla, att den av mig nu förordade utredningen icke bör få hindra prövning under tiden av universitetens och högskolornas framställningar mot bakgrunden av den dagsaktuella situationen.

Den upprustning av universiteten, som efter förslag av ett flertal utredningar och kommittéer skedde under åren närmast efter det andra världskrigets slut, fick en betydande omfattning och innebar utan tvivel en verklig förstärkning av såväl universitetens forskningsresurser som deras undervisningskapacitet. Men de olika förslag, som under dessa år framlades och även i stor utsträckning genomfördes vid de äldre universiteten, tog i första hand sikte på att anpassa universitets- och högskoleorganisationen till det då aktuella läget. Det redan då starkt ökade studentantalet och den nya internationella given i synnerhet inom den naturvetenskapliga och medicinska forskningen samt på teknikens områden krävde en allmän upprustning i fråga om personal, materiel och institutioner. Förslag till en mera långsiktig planering framlades däremot icke. Även om icke oväsentliga förstärkningar av universitetens och högskolornas resurser genomförts under senare år, är och blir än mer situationen på grund av den fortgående starka ökningen av studentantalet och den nästan explosionsartade tillströmning av studerande till de högre läroanstalterna, som är att emotse i mitten av 1960-talet, sådan att praktiskt taget hela ramen för den högre undervisningen håller på att bli för trång. Detta förhållande har även påtalats av de akademiska myndigheterna och i riksdagen — nu senast i motioner vid årets riksdag — samt av Sveriges förenade studentkårer, som dessutom bidragit till den offentliga debatten genom presentation av värdefullt siffermaterial. Det synes mig därför nödvändigt att nu angripa frågan om universitetens och högskolornas ställning i dagens och morgondagens samhälle i hela dess vidd. Den utredning, som jag sålunda förordar, bör verkställas av särskilt tillkallade sakkunniga. Med hänsyn till utredningens omfattning och svårighetsgrad bör dessa sakkunnigas arbete bedrivas mycket fritt. Jag vill emellertid i det följande påpeka vissa frågekomplex, som bör bli föremål för undersökning och prövning, samt göra vissa principiella uttalanden rörande utredningsarbetet på några delar av det stora utredningsfältet.

Jag har i olika sammanhang framhållit, att studentantalet under perioden 1955—1965 kommer att starkt öka samtidigt som ett ständigt stigande behov av universitets- och högskoleutbildad arbetskraft gör sig gällande. Aktuellt prognosmaterial ger oss numera en relativt tillförlitlig bild av tillströmningen till högre skolor, och även studentantalet torde med viss säkerhet kunna uppskattas. Utan att närmare ingå på det tillgängliga siffermaterialet vill jag såsom exemplifiering nämna, att man torde böra räkna med en fördubbling av antalet elever vid gymnasier under det närmaste decenniet. År 1954 avlades 5.289 studentexamina. Beräkningar gjorda inom den nu arbetande realskoleutredningen visar, att det sannolikt blir i runt tal 8.300 studentexamina år 1959. Av 1954 års studentkull gick inte mindre än 52,8 procent eller 2.791 studenter till de filosofiska fakulteterna. Antages de filosofiska studiebanornas relativa dragningskraft oförändrad, erhålles år 1959 i runt tal 4.400 nyinskrivna enbart i de filosofiska fakulteterna. Medräknas samtliga fakulteter och högskolor finns det för närvarande omkring 20.000 studenter. Mot bakgrunden av det siffermaterial, som föreligger, samt med beaktande av de ökande ungdomskullarna, en väntad fortsatt expansion

på skolans område och olika rekryteringsfrämjande åtgärder torde man på 1960-talet kunna räkna med ett studentantal på minst 30.000 — omkring 1965 förmodligen betydligt högre.

För samhället är ett dylikt tillskott av kvalificerad arbetskraft ytterst värdefullt. Men det gäller också att så organisera och rusta upp våra universitet och högskolor, att de ökade studentkullarna verkligen kan tillvaratas och ges den utbildning, som det moderna samhället är i behov av. Arbetsmarknadens efterfrågesida kommer här in i bilden. Vi har visserligen mot bakgrunden av den nuvarande bristen på akademiskt utbildad arbetskraft inom ett flertal arbetsområden en allmän föreställning om ett växande behov av sådan arbetskraft. Behåller det svenska samhället sitt progressiva drag, torde knappheten på kvalificerad arbetskraft bli bestående och vår förmåga att utnyttja våra arbetskraftstillgångar sättas på än hårdare prov. Men det räcker icke med enbart en allmän föreställning om utvecklingen på arbetsmarknaden. Arbetsmarknadsbilden är nämligen icke entydig inom olika arbetsområden, även om bristsituationen för närvarande är dominerande. Vid den av mig förordade utredningen bör de sakkunniga alltså i första hand på basis av arbetskraftsutredningens material, vilket inom kort torde komma att redovisas, och i andra hand på grundval av eget prognosmaterial söka utreda behovet av akademiskt utbildad arbetskraft inom olika yrkesområden. När det gäller att söka bedöma det framtida behovet av akademiskt utbildad arbetskraft kommer säkerligen de yrkesområden, vilkas arbetskraft utbildas vid de filosofiska fakulteterna och de tekniska högskolorna, att erbjuda de största svårigheterna. För en bedömning av de högre skolornas lärarbehov torde utredningen komma att ha tillgång till ett relativt tillförlitligt material. För en uppskattning av de filosofiska fakulteternas erforderliga utbildningskapacitet måste emellertid hänsyn även tagas till en rad andra yrkesområdens växande behov av humanistiskt, samhällsvetenskapligt och naturvetenskapligt utbildad arbetskraft. När det gäller anspråken på naturvetenskapligt och tekniskt utbildad arbetskraft torde de sakkunniga även böra uppmärksamma frågan om den faktiska begävningsreserven av matematiskt och tekniskt inriktade personer.

Jag vill i detta sammanhang erinra om att läkar- och tandläkarutbildningen, den juridiska och samhällsvetenskapliga utbildningen samt den teologiska utbildningen under senare år varit föremål för olika utredningar och att beträffande läkar- och tandläkarutbildningen samt den teologiska utbildningen reformer nyligen beslutats. De av mig nu föreslagna sakkunniga bör därför givetvis i största utsträckning utnyttja nämnda utredningar och bygga på den nya grund, som sålunda på vissa områden redan lagts. De medicinska fakulteterna, karolinska mediko-kirurgiska institutet samt tandläkarhögskolorna torde icke böra särskilt behandlas av de sakkunniga. De juridiska och teologiska fakulteterna bör endast behandlas i det större organisatoriska universitetssammanhanget.

Av vad jag nu anfört torde framgå, att en av utredningens huvuduppgifter blir att söka klarlägga hur stor tillströmning av studenter våra universitet och högskolor kan påräkna under en nu överblickbar framtid samt hur stort samhällets behov av universitets- och högskoleutbildad arbetskraft kan väntas bli under samma period. På grundval av sådana överväganden bör de sakkunniga bedöma universitetens och högskolornas behov av personal, materiel och institutioner. Det gäller med andra ord att föreslå ramen för en universitets- och högskoleorganisation, som under det närmaste decenniet sannolikt måste öka sin utbildningskapacitet i en tidigare icke förutsedd utsträckning. Jag räknar däremot icke med att det i en långsiktplan skall bli möjligt — och det är ur här antydda synpunkter ej heller nödvändigt — att i detalj i ämne efter ämne framlägga förslag till förstärkningar av personal, materiel m. m. De sakkunniga torde i stället böra föreslå allmänna regler och riktlinjer för bedömningen av olika ämnesgruppers och typämnenas behov av lärarkrafter och övrig personal, av materielanslag samt av institutionsutrymmen ävensom undervisnings- och forskningsresurser i övrigt. Härvid torde i synnerhet relationen mellan antalet lärare och elever på olika stadier ingående böra undersökas under hänsynstagande till såväl undervisningens krav som de personella och ekonomiska resurser, vilka kan beräknas stå till förfogande.

Det synes vara överflödigt att särskilt understryka, att rekryteringsbasen för forskningstjänster och mer kvalificerade undervisningstjänster är smal. Den vetenskapligt högkvalificerade arbetskraften är och förblir synnerligen fåtalig, och det skulle vara verklighetsfrämmande att tro, att universitetens och högskolornas undervisningsproblem kan lösas genom en utökning av antalet olika tjänster med ett bibehållande av den nuvarande organisationen. I stället måste enligt min mening personalens arbetsuppgifter differentieras och specialiseras i större utsträckning än nu med sikte i första hand på att lätta den många gånger betydande undervisnings- och examinationsbörda, som åvilar professorerna i vissa ämnen, till allvarligt förfång för forskningen. De sakkunniga bör därför ägna stor uppmärksamhet åt frågan om den mest rationella användningen av olika

slags lärarkrafter och särskilt pröva det i den offentliga debatten framförda förslaget om tillskapandet av en ny typ av fast anställda lärare med undervisning som dominerande uppgift — närmast motsvarande de nuvarande pedagogiska universitetslektorena.

Jag vill i detta sammanhang även erinra om att universitetskanslern föreslagit en särskild utredning av laboratorernas vid universiteten och vissa högskolor ställning och uppgifter, ävensom en översyn av gällande föreskrifter rörande de biträdande lärarna. Dessa utredningar torde böra utföras av de nu föreslagna sakkunniga.

En undersökning bör även ägnas den akademiska undervisningens organisationsproblem. Bland annat bör de åtgärder, som vidtagits i syfte att erhålla en rationell studieordning, motverkande tendenserna till hög studieavbrottsfrekvens och förlängda studietider, fullföljas och nya möjligheter prövas.

Universitetens och högskolornas undervisningsuppgifter måste alltid ses i sitt samband med forskningen. De akademiska läroanstalternas dubbla uppgift — forskning och undervisning — torde därför lämpligen bli den andra utgångspunkten för de sakkunnigas arbete. Utredningen bör bland annat söka ge svar på frågan, hur stor den nuvarande, totala forskningsvolymen är i verkligheten. Härvid avser jag givetvis även den synnerligen omfattande forskning, som bedrivs vid halvstatliga och enskilda fristående institut och laboratorier samt inom näringslivet och av olika organisationer. Man torde även böra belysa, i vilka former forskning av olika slag för närvarande bedrivs. På grundval av dessa undersökningar bör därefter under beaktande av våra statsfinansiella resurser en plan för de nödvändiga forskningsbehovens tillgodoseende uppgöras.

De sakkunniga bör vidare ägna särskild uppmärksamhet åt forskarrekryteringen och forskarutbildningens viktiga och speciella problem. Då de svenska universitetens och högskolornas organisation är uppbyggd för forskning och vetenskaplig undervisning och knappast för »yrkesutbildning» av alltför stora skaror studenter — vilket framförallt gäller de filosofiska fakulteterna — bör helt förutsättningslöst undersökas, på vilket sätt man genom en rationaliserad undervisning eller andra åtgärder kan bevara universitetens ursprungliga och alltså gällande dubbla uppgift. I detta sammanhang bör prövas, om särskilda utbildningslinjer för unga forskare kan och bör tillskapas eller om i första hand professorernas undervisning mer eller mindre bör skiljas från den lägre och mer elementära undervisningen.

Universitetens och högskolornas lokalbehov måste i detalj inventeras och ett långsiktigt investeringsprogram läggas upp. Jag utgår ifrån att de sakkunniga för fullgörande av denna uppgift samarbetar med byggnadsstyrelsen. Otvivelaktigt är forskningens och den akademiska undervisningens lokalproblem det mest brännande men också det mest svårlösta, inte minst med hänsyn till de begränsade ekonomiska resurser vi måste räkna med. På grund av forskningsverksamhetens expansion och studentantalets kraftiga ökning har den ram vi under decennier rört oss inom blivit för trång — även relativt nya institutioner har hastigt blivit otillräckliga.

För att lösa de vetenskapliga institutionernas lokalfrågor synes det mig, som om problemet måste angripas från nya utgångspunkter och med ett nytt grepp. Vi måste komma bort från det vanemässiga tänkandet: ett ämne, en professor, en institution. Med ett snävt institutionstänkande hinner vi förmodligen aldrig bygga i kapp med den erforderliga utvecklingen. De sakkunniga bör därför pröva, hur en samverkan i fråga om institutionslokaler skall kunna sättas i system mellan professorer och forskare i olika ämnen och även tillhörande olika fakulteter och högskolor. De tekniska högskolorna har i här berörda avseende kommit längre än universiteten, men framför allt torde internationella erfarenheter böra utnyttjas.

1954 års riksdag har i skrivelse begärt utredning om anordnande av permanent undervisning i Göteborg i ämnena botanik, zoologi och kemi. Jag anser att denna fråga bör prövas av de nu föreslagna sakkunniga, vilka torde böra utreda hela spörsmålet om en naturvetenskaplig fakultet i Göteborg. Även där måste särskild uppmärksamhet ägnas lokalfrågorna, och jag föreställer mig då, att det borde finnas möjligheter att lösa en eventuell naturvetenskaplig fakultets lokalbehov i nära samverkan med den medicinska fakulteten och Chalmers tekniska högskola.

Flera av de av mig tidigare berörda frågorna aktualiserar spörsmålet om universitetens och högskolornas organisatoriska och administrativa ställning. Jag erinrar vidare om att årets höstriksdag kommer att behandla en av herr Osvald m. fl. i första kammaren samt av herrar Lundberg och Hallén i andra kammaren väckt motion i detta ämne. De i motionen framförda synpunkterna anser jag utredningen icke kan förbigå i detta sammanhang.

Utredningen bör överhuvud helt förutsättningslöst ta upp frågan om universitetens organisatoriska uppbyggnad och administrativa struktur. Den ledande synpunkten bör därvid vara att skapa organisatoriska förutsättningar för att effektivt kunna tillgodose de snabbt ökande kraven på universitetens kapacitet. I detta sammanhang uppkommer naturligtvis även frågan huru stora våra universitet och högskolor bör tillåtas bli. Mot bakgrunden av den väldiga ökning av studentantalet, som är att motse under 1960-talet, bör de sakkunniga utreda behovet och möjligheten av en avlastning av våra nuvarande läroanstalter genom upprättandet av nya högskolor eller universitet. Självfallet kommer därvid i första hand frågan om ett universitet eller en högskola i Norrland in i bilden.

De sakkunniga bör vara oförhindrade att upptaga till prövning även andra frågor rörande universitet och högskolor, som kan aktualiseras under utredningsarbetet.

De sakkunniga bör arbeta så skyndsamt som möjligt samt vara oförhindrade att, om så befinnes lämpligt, successivt framlägga avgränsade förslag.

Reformprogrammet

Om vi får leva i fred, lovar oss teknikens män ett nästan nytt samhälle inom loppet av några decennier. Nationalekonomerna räknar samtidigt med att i detta nya samhälle standarden mycket väl kan bli dubbelt så hög som den vi nu har.

Det är givetvis inte möjligt att fullständigt överblicka den utveckling vi står inför. Vissa allmänna drag i den långsiktiga samhällsutvecklingen framstår emellertid nu så klara, att de bör kunna bilda underlag för dagens planläggning. Den tekniska utvecklingen går framåt med snabba steg och samhällsekonomin kommer i växande grad att uppbäras av en allt mera högtstående och komplicerad teknik, som kommer att motsvaras av nya uppgifter för den akademiskt utbildade arbetskraften.

Under gynnsamma yttre förutsättningar bör denna tekniska utveckling göra det möjligt för oss att utveckla produktion och levnadsstandard i minst samma takt som hittills, d. v. s. uppnå en fördubbling inom loppet av ett par, tre årtionden. En sådan utveckling är otänkbar utan ett starkt ökat stöd åt akademisk utbildning och forskning. Skall vi kunna se fram mot ett samhälle som inte bara är rikare, mätt i produktion, utan även lyckligare, krävs ökade insatser inte bara på det tekniska området utan på alla de områden som är representerade inom akademisk utbildning och forskning.

Den snabba samhällsutveckling, som således är att förvänta de närmaste årtiondena, kommer att få stora konsekvenser för utbildningsväsendets alla stadier. Den tekniska omvandlingen kräver för att kunna realiseras en växande kader av specialister med traditionell eller helt ny utbildning. Den fortsatta standardhöjningen gör befolkningen alltmer skolsinnad. Yrkesskolor av skilda slag, realskolor, gymnasier, universitet och högskolor mottager för varje år som går ett allt större antal ungdomar, och alla tecken tyder på att existerande och planerade skolformer kommer att bli än mer frekventerade än de nuvarande redan är. Till ansvällningen av skolväsendet på skilda nivåer det närmaste decenniet bidrager emellertid inte enbart standardhöjningen utan även de stora årskullarna från krigsåren. Dessa har nu passerat grundskolestadiet, är sedan några år på väg in i läroverken och står om få år framför portarna till universiteten och högskolorna.

Våra universitet och högskolor kommer därför nu att gå in i ett skede av speciellt stark expansion. En snabb och smidig anpassning måste därvid ske till samhällets stigande behov av högt kvalificerad arbetskraft och av starkt

växande forskningsinsatser samt till ett växande studentantals alltmer påtagliga behov av effektivare undervisning. I den situationen gäller det för statsmakterna, som måste ha ansvaret för universitetsväsendets utformning, liksom för universitetet och högskolorna själva att stå beredda att möta de växande kraven och förväntningarna. Det gäller emellertid därvid att se till att de nödvändiga reformerna vad beträffar såväl universitetsväsendets dimensionering som dess organisatoriska uppbyggnad genomföres i så väl avvägda former, att man ej går miste om en hög standard på undervisningen, lika litet som om en fri och livskraftig forskning, utövad under gynnsamma och stimulerande arbetsvillkor för forskarna och deras medhjälpare.

Utifrån dessa allmänna grundsatser arbetar universitetsutredningen med att så snabbt som möjligt dra upp riktlinjerna för det närmaste årtiondets praktiska planeringsarbete på universitetsväsendets hela område. Uppgiften är stor och krävande.

Trots en uppsjö på statistiska data om de studerande och deras studieförhållanden, om samhällets behov av skilda slag av akademiker och om forskningens läge och framtida behov har likafullt saknats tillräckligt differentierade och enhetliga uppgifter, som kunnat möjliggöra den överblick av tendenserna i stort, som är en nödvändig förutsättning för det praktiska planeringsarbetet. Därför har universitetsutredningen som en första etapp i sitt arbete måst insamla ett enhetligare och fullständigare material än som fanns tillgängligt. Detta arbete har varit mycket tids- och arbetskrävande. Materialet till en av de viktigaste statistiska undersökningarna har dessutom ej gått att sammanställa förrän under sommaren 1957. Med hänsyn till att förslagen till riktlinjer på olika områden måste komma fram mycket snabbt, har det därför ej varit möjligt att presentera alla utredningar och förslag i ett enda sammanhang. Utredningen har av tidsskäl måst välja metoden att bryta ut de mest brådskande frågorna och lägga fram förslag om dem, innan problemkomplexet i dess helhet hunnit genomarbetas.

Det finns emellertid skäl att redan på detta stadium och såsom bakgrund till de förslag, som presenteras i detta betänkande, i översiktlig form ange, var utredningen bedömer, att det blir nödvändigt att vidtaga åtgärder inom en snar framtid, för att samhällets och de studerandes berättigade krav på universitetsväsendet skall kunna tillgodoses.

Till en början skall därvid beröras aktuella frågor rörande *akademikernas arbetsmarknad*. Denna omfattar drygt 50 000 personer, utbildade under de senaste fyrtio åren. För närvarande råder brist på praktiskt taget samtliga slag av akademiker. Anledningen härtill är i första hand, att efterfrågan stigit mycket snabbt det senaste decenniet. Utbudet av flertalet slag av akademiskt utbildad arbetskraft har visserligen också stigit men ej i takt med efterfrågan. Det ligger i sakens natur, att en hastigt ökad efterfrågan på akademiker måste leda till en omedelbar brist, såvida det i utgångsläget ej finns ett överskott. Anledningen härtill är, att det tar åtskilliga år att utbilda en akademiker. För tio år

sedan rådde det i stort sett balans på den akademiska arbetsmarknaden, sedan 1930-talets akademikeröverskott lyckligt och väl hade sugits upp. När så efterkrigsperioden kom med en snabb teknisk utveckling, med fortsatt full sysselsättning och med en hastig expansion på skolväsendets område, steg efterfrågan i en takt som universitetens och högskolornas utbud av ny arbetskraft ej kunde täcka. Disproportionen mellan behov av och tillgång på ny arbetskraft har där- efter tenderat att snarare öka än minska till följd av fortsatt stark efterfråge- ökning. Det ökade antalet studerande vid universitet och högskolor under de senaste tio åren kommer dock att medföra ett kraftigt ökat utbud på den akademiska arbetsmarknaden under 1960-talet. Det är inte alls otänkbart, att antalet verksamma akademiker år 1965 blir mer än 70 000 mot drygt 50 000 år 1955.

Ett närmare studium av den akademiska arbetsmarknadens utbuds- och efterfrågesida gör det klart, att vissa förhållanden särskilt måste beaktas.

På utbudssidan tilldrar sig den ökade studentexaminationen till en början intresset. År 1946 avlades drygt 4 000 studentexamina vid de allmänbildande gymnasierna. Tio år senare, 1956, var denna siffra 6 500. Denna ökning är större än tillväxten av de årskullar, som dessa studenter tillhör. Procenten ungdomar som avlägger studentexamen växer med andra ord. Denna tillväxt i det relativa antalet personer som avlägger studentexamen ser inte ut att mattas.

Skulle man enbart räkna med att studentexaminationen stiger med födelsekullarna, d. v. s. att procenten som avlägger studentexamen förblir konstant och densamma som med ledning av uppgifter om antalet studerande i gymnasiet olika ringar kan förutses för år 1959, skulle år 1965 antalet studentexamina bli omkring 12 000. Det finns emellertid all anledning förmoda, att det relativa antalet studenter ökar även under kommande årtionde. Det är därför inte orealistiskt att räkna med att antalet studentexamina vid de allmänbildande gymnasierna år 1965 kommer att stiga till 14 000, vilket skulle betyda, att antalet studentexamina i procent av 20-åringarna skulle stiga från endast 4 % år 1945 och sannolikt 9 % år 1959 till 11 % år 1965.

När man ser på studentexaminationens inriktning, tilldrar sig till en början studenternas fördelning på linje i gymnasiet uppmärksamhet. Realstudenternas relativa andel av samtliga studenter har sedan mitten av 1940-talet sjunkit undan för undan. Sak samma gäller andelen realstudenter med studentbetyg i specialmatematik. Procenten studenter med betyg i specialmatematik var i mitten av 1940-talet ca 25 och är nu blott ca 15. Även om 1958 en viss ökning av procenten studenter med specialmatematik är att förvänta, ger utvecklingen anledning till oro med hänsyn till tendenserna på efterfrågesidan. Resultaten av en undersökning om skilda slag av utbildningsreserver, som utredningen låtit utföra, är emellertid sådana, att man bör kunna räkna med att det ej finns några begåvningsmässiga hinder för en väsentlig relativ ökning av andelen realstudenter.

Könsfördelningen bland de nyblivna studenterna har även förändrats på ett sätt, som är värt att uppmärksamma. Andelen kvinnor bland studenterna har vuxit i jämn takt. Man har anledning vänta, att om några år lika många kvinnor som män avlägger studentexamen vid de allmänbildande gymnasierna. Med hänsyn till den traditionellt mycket olika inriktningen av verksamheten efter avlagd studentexamen bland män och bland kvinnor måste denna utveckling beaktas vid bedömningen av tendenserna på arbetsmarknadens utbudssida.

Av studenterna har under årens lopp ett ganska varierande relativt antal påbörjat akademiska studier. På senare år har emellertid andelen studenter, som börjat akademiska studier, ökat påfallande starkt. Numera torde inemot tre fjärdedelar påbörja akademiska studier mot blott två tredjedelar för ett decennium sedan. Denna förändring bidrar vid sidan av andra förhållanden till att förklara den starka ökningen under efterkrigsåren av antalet nybörjare vid universitet och högskolor. Det ökade antalet studerande vid universitet och högskolor förklaras till en mindre del dessutom därav att ett växande såväl absolut som relativt antal personer utan studentexamen från de allmänbildande gymnasierna — examinerade från tekniska gymnasier, handelsgymnasier m. fl. — nu påbörjar akademiska studier. Bland dem som läsåret 1954/55 för första gången inskrevs vid universitet och högskolor var inte mindre än 14 % personer, som ej avlagt studentexamen vid allmänbildande gymnasium.

Antalet studerande vid universitet och högskolor har ökat starkt under efterkrigsperioden. År 1946 var sålunda blott ca 14 000 personer registrerade som studerande vid universitet och högskolor. År 1956 var motsvarande siffra 24 000. Nyss har nämnts några orsaker till att ökningen av antalet studerande vid universitet och högskolor varit starkare än ökningen av antalet studentexamina.

I fråga om tillströmningen till de akademiska utbildningsbanorna påfordrar den mycket starka ansvällningen av de humanistiska fakulteterna särskild uppmärksamhet. På de senaste tio åren har antalet studerande vid de humanistiska fakulteterna stigit i absoluta tal räknat från 3 600 år 1946 till 9 500 år 1956. Även relativt sett innebär detta en ökning: från 26 % år 1946 till 40 % år 1956. Den relativa ökningen av de humanistiska fakulteterna motsvaras i första hand av en relativ minskning för de juridiska och teologiska fakulteternas del. För de senare har dock de allra sista åren betytt en förändring, sammanhängande bland annat med tillkomsten av en ny utbildningsgång för teologer. Övriga akademiska utbildningsvägar har i stort sett haft en oförändrad relativ andel av det totala antalet universitets- och högskolestuderande, vilket i absoluta tal betyder en ökning av antalet studerande vid dessa utbildningslinjer med omkring 50 % på de senaste tio åren.

Effektiviteten i de akademiska studierna är för närvarande mycket ojämn. Vid de filosofiska fakulteterna är antalet personer som aldrig avlägger examen skrämmande stort, även bortsett från inskrivna utan examensplaner, och de som avlägger examen använder betydligt längre tid än som räknas med i exa-

mensstadgan. Effektiviteten i utbildningen vid de filosofiska fakulteterna är så låg, att trots att antalet nybörjare vid dessa fakulteter är ungefär 60 % högre än antalet nybörjare vid fackhögskolorna, det årliga antalet examinerade (med grundexamen) vid de filosofiska fakulteterna är lägre än vid de nämnda högskolorna. Det är alldeles uppenbart, att både ur individens och ur samhällets synpunkt krafttag erfordras för att höja dessa studiers effektivitet. Härom framlägges även förslag i föreliggande betänkande.

Om studentantalet ökar och om övergången till akademiska studier förblir på samma höga nivå som för närvarande, kommer antalet studerande vid universiteten och högskolorna att mot slutet av 1960-talet vara betydligt högre än 40 000. Det bör emellertid i detta sammanhang erinras om att totalantalet studerande vid universitet och högskolor i hög grad är beroende av hur länge de studerande är inskrivna vid universiteten och högskolorna. Skulle t. ex. en minskning av studietiderna i de filosofiska fakulteterna kunna komma till stånd under det närmaste årtiondet tack vare universitetsutredningens förslag i detta betänkande, kan det komma att verka sänkande på antalet studerande. Vidare påverkar de studerandes relativa fördelning på skilda fakulteter och högskolor storleken av totalantalet studerande inom hela universitets- och högskoleväsendet. Om t. ex. under 1960-talet ökningen i antalet studerande vid de humanistiska fakulteterna skulle dämpas till förmån för en ökning vid de tekniska högskolorna, vid handelshögskolorna och vid nya typer av högskolor med en relativt kort utbildningstid, får detta stor betydelse för totalsiffrorna över antalet studerande. Prognoser över totalantalet studerande vid universitet och högskolor är därför synnerligen vanskliga att utföra, särskilt för en period, under vilken man kan förvänta en kraftig expansion av gymnasiet, stora förändringar i fråga om undervisningen samt stora förskjutningar i efterfrågans inriktning.

Emellertid måste man bilda sig en uppfattning om totalantalet studerande med tanke på planeringen i stort samt på sådana frågor som berör studentbostäder och stipendier.

På den akademiska arbetsmarknadens efterfrågesida är det två stora problem som kommer att stå i förgrunden under kommande år. Det första gäller, hur den stigande efterfrågan på tekniskt utbildad arbetskraft lämpligast och snabbast skall kunna tillgodoses.

Stora ansträngningar görs för närvarande för att öka utbildningskapaciteten vid de tekniska högskolorna. Sedan 1955 har de två tekniska högskolorna ökat sin intagning i en omfattning, som motsvarar nyintagningen vid en nystartad medelstor teknisk högskola. Inom Sveriges Industriförbund har en särskild teknikerkommitté i samarbete med universitetsutredningen gjort en stort upplagd prognosberäkning av behovet av olika slag av ingenjörer och tekniker inom hela näringslivet och inom offentlig verksamhet. Bland annat på basis av denna prognos kommer utredningen att bedöma om det trots de två tekniska högskolornas starka expansion de sista åren blir nödvändigt att inrätta ytterligare

tekniska utbildningsanstalter på högsta nivå. Ett stort problem i det sammanhanget är, om man nu skall skapa nya typer av tekniskt utbildad arbetskraft. Därvid har bland annat uppmärksamhet riktats mot en typ av ingenjörer med mer kunskaper i merkantila ämnen. Förslag har framlagts om utbildning av en ny typ av civilingenjörer med betydande merkantila kunskaper, kallade ekonomingenjörer. Vidare har från representanter för universitetens naturvetenskapliga fakulteter väckts förslag om utbildning vid universiteten av en ny typ av tekniker på civilingenjörsnivå. Inom utredningen har dessutom preliminärt diskuterats inrättandet av nya, tekniskt och ekonomiskt inriktade läroanstalter — förslagsvis kallade industrihögskolor — för en ny typ av akademisk utbildning, något kortare än den civilingenjörerna har.

Det andra stora problemet i diskussionen om den akademiska arbetsmarknadens efterfrågesida gäller lärarna. För närvarande råder allmän brist på läroverkslärare. Dock är det alldeles klart, att bristen på lärare i naturvetenskapliga ämnen kommer att bli svårare att täcka än bristen på lärare i humanistiska ämnen. I denna brist på jämvikt i bristsituationen ligger allvarliga och vittförgrenade problem inneslutna, problem som måste ägnas stor uppmärksamhet. Universitetsutredningen har därför låtit verkställa en omfattande undersökning för att få ett mer tillförlitligt material än som hittills föreligger för att bedöma behovet av lärare i skilda ämnen vid läroverken.

Behovet av undervisning vid universiteten och högskolorna kommer, räknat i antalet undervisningstimmar, att öka enormt, om man skall kunna intensifiera undervisningen för de växande studentkullarna. Behovet av akademiska lärare kommer under sådana förhållanden att öka högst väsentligt. Det är dock ej på något vis självklart, vilka typer av lärare som därvid kommer att behöva öka mest. I föreliggande betänkande ägnas stort utrymme åt att lösa den frågan. Parallellt med och som en grundval för undervisningen bedrivs forskning vid universitet och högskolor. Universiteten och högskolorna måste självfallet bibehålla sin ställning som våra viktigaste forsknings- och forskarutbildningscentra. Men det betyder, att en väsentlig ökning i universitets- och högskoleväsendets forsknings- och forskarutbildningsresurser måste åstadkommas. Detta kräver ett ökat antal högkompetenta forskare och forskarhandledare.

Förändringarna i tillgång och efterfrågan på tekniker, lärare och alla andra akademikergrupper måste under de kommande åren bli föremål för växande uppmärksamhet. De prognoser som gjorts och nu görs måste revideras med jämna mellanrum, då förutsättningarna för prognosberäkningarna i fråga om såväl tillgångs- som efterfrågesidan ständigt kommer att ändras. Både för den studerande ungdomen och för samhället är det nödvändigt att öka och fördjupa detta omfattande, svåra och känsliga prognosarbete.

För att ett dylikt prognosarbete skall få avsedd verkan, är det emellertid nödvändigt, att även studie- och yrkesrådgivningen på alla stadier förbättras och utbygges. De organ som handhar denna verksamhet, liksom de organ som hand-

har prognosverksamheten är, trots den upp- och utbyggnad som ägt rum de senaste åren, ej tillräckligt rustade för att möta den situation vi står inför på den akademiska arbetsmarknaden.

En huvudfråga som universitetsutredningen har att taga ställning till gäller *forskningens villkor*. Ovan har antytts vissa problem i fråga om den mest kvalificerade forskningspersonalen inom universitetsväsendet. På personalsidan måste emellertid även frågan om hjälppersonalen tas upp till behandling. Det gäller biträden såväl med som utan akademiska kvalifikationer. Därtill kommer frågor rörande materiel, reseanslag m. m.

En viktig fråga, som utredningen ägnar stor uppmärksamhet, är de statliga forskningsrådets ställning. Rådsorganisationen är förhållandevis ung. Samtliga forskningsråd har tillkommit efter sista världskrigets slut. Från början hade flertalet av dem till uppgift att förvalta en rörlig reserv av medel för forskning. Rådets medel skulle snabbt kunna sättas in för att starta eller stödja forskningsprojekt, som ej kunde avvakta den långsammare behandling av anslagsfrågorna, som den ordinarie petitavägen nödvändigtvis erfordrar. Emellertid har råden efter hand kommit att spela en betydligt större roll än som kanske ursprungligen var tänkt. Under den period av allt snabbare utveckling som forskningen, särskilt den medicinska, den naturvetenskapliga och den tekniska, nu genomgår, spelar råden en alltmer framträdande roll som koordinerande och initiativtagande organ. På det internationella planet har forskningsråden fått en framträdande ställning som företrädare för grundforskningen i vårt land.

Denna utveckling kräver en översyn av rådets ställning, såväl reellt som organisatoriskt.

Storleken av de totala anslag, som gått och i framtiden bör gå till forskning, bedömer utredningen på basis av en omfattande inventering av forskningsinsatserna i offentlig och privat regi. Undersökningen har gällt dels hur stor personal som hösten 1955 var sysselsatt med forskning, och hur denna personal var sammansatt med hänsyn till ålder, utbildning m. m., dels vilka medel som under år 1955 förbrukades för forskningsändamål samt från vilka källor dessa medel kommit. Inventeringen visar, att det är mycket stora belopp som inom och utom universitetsväsendet satsas på grundforskning och tillämpad forskning. Inte minst gäller detta industrin. Med utgångspunkt från dessa siffror och utifrån bedömningar av våra samlade resursers utveckling förbereder utredningen en plan för hur stora de samlade forskningsinsatserna bör bli under kommande årtionde, om vi skall kunna hålla och stärka vår ställning på forskningens område.

Det skulle vara naturligt att i sammanhang med forskningens villkor, vilka kommer att behandlas i ett senare betänkande, även behandla frågor rörande utbildningen av forskare och rekryteringen till denna utbildning. Det står emellertid redan nu fullt klart, att omedelbara åtgärder är nödvändiga för att främja rekryteringen till den högre universitetsutbildningen. Med hänsyn härtill har

utredningen funnit det nödvändigt att redan i föreliggande betänkande tta upp till behandling väsentliga delar av de problem som gäller universitetsutbildningen på högstadiet och rekryteringen till denna utbildning.

Vad så beträffar den akademiska *undervisningen på magisterstadiet* (och motsvarande) kan utredningen i detta inledningsavsnitt fatta sig kort, emedan, som nyss nämndes, redan i föreliggande betänkande framläggs förslag om hur denna undervisning lämpligen bör förbättras. Förslaget gäller de filosofiska fakulteterna, vilkas undervisning på lågstadiet är i behov av en omedelbar reformering. Huvudanledningen till att utredningen i sitt första betänkande främst tar upp till behandling de filosofiska fakulteternas undervisningsfrågor är, att den ökning i tillströmningen till högre studier som är att förvänta de allra närmaste åren i första hand torde beröra de ospärrade filosofiska fakulteterna. Trots att en del fackhögskolor fått ökad kapacitet, har man att räkna med att det kan bli de filosofiska fakulteterna som får ta emot en växande andel av det stigande antalet nytexaminerade studenter. Förslaget innebär dessutom vissa administrativa förändringar i syfte att förenkla statsmakternas och universitetsmyndigheternas behandling av anslagsfrågorna.

På undervisningsens område har utredningen emellertid redan tidigare tagit initiativet till en omedelbar förbättring av undervisningsstandarden i de urr såväl skolans som forskningens och näringslivets synpunkt centrala ämnena matematik, teoretisk fysik med mekanik, fysik och kemi genom förslag till väsentliga förstärkningar av anslagen till såväl lärare som till undervisningsmateriel i dessa ämnen.

Under läsåret 1955/56 hade undervisning i matematik igångsatts vid Göteborgs universitet. Utredningen fann det vara synnerligen angeläget att redan hösten 1956 möjligheter skapades för dessa matematikstuderande till fortsatt utbildning i ämnena fysik, teoretisk fysik med mekanik och kemi. Då det var utesluttet att vid Göteborgs universitet omedelbart ordna undervisning i laborationsämnen fysik och kemi upptog utredningen förhandlingar med representanter för Chalmers tekniska högskola rörande möjligheterna att i denna högskolas lokaler och med dess lärarkrafter ordna en utbildning i mekanik och fysik för universitetsstuderande. Dessa förhandlingar ledde till att under vintern 1956 ett förslag kunde framläggas om undervisning vid Chalmers tekniska högskola i fysik och teoretisk fysik med mekanik för universitetsstuderande från och med hösten 1956. Förslaget genomfördes och nästa steg blev att ett år senare, vintern 1957, även framlägga förslag om kemiundervisning vid Chalmers tekniska högskola för universitetsstuderande, vilket förslag sedermera godtagits av regering och riksdag. Därmed har för studerande vid Göteborgs universitet möjliggjorts undervisning på magisterstadiet i ämnena matematik, fysik, teoretisk fysik med mekanik samt kemi.

Universitetsutredningen kommer senare att överväga förslag om uppbyggandet av *en matematisk-naturvetenskaplig fakultet vid Göteborgs universitet*. Därvid

kommer utredningen att bland annat pröva, om det nu på försök inledda samarbetet mellan Göteborgs universitet och Chalmers tekniska högskola har givit sådana resultat, att det finns anledning fortsätta på denna samarbetsväg, ett problem som inte enbart gäller undervisningskostnader och ett rationellt utnyttjande av knappa tillgångar på lokaler och lärare utan som även har en universitetsadministrativ sida.

Frågan om en fullständig matematisk-naturvetenskaplig fakultet vid Göteborgs universitet kommer att av utredningen prövas tillsammans med frågan om behovet av nya fakulteter och högskolor, vilket kommer att ske mot bakgrund av utredningens bedömningar av tendenserna på den akademiska arbetsmarknadens tillgångs- och efterfrågesida. Därvid kommer frågan om en utbyggnad av *den akademiska undervisningen i Norrland* att bli en av de centrala. Genom påbörjande av tandläkarutbildning i Umeå men främst genom beslutet av 1957 års riksdag om medicinsk forskning och undervisning i Norrland har ett stort steg tagits i den riktningen.

Byggnadsfrågorna ägnar utredningen stor uppmärksamhet. Redan från början stod det klart, att investeringarnas storlek för universitetssektorn måste höjas högst avsevärt. På anmodan av chefen för ecklesiastikdepartementet framlade utredningen till 1955 års långtidsutredning i början av år 1956 en preliminär plan för investeringarnas storlek under perioden 1955—65. Universitetsutredningen räknade med att inemot 400 miljoner kronor (1955 års kostnadsnivå) måste investeras i byggnader för universitetsväsendet fram till 1965.

Utredningen bedriver sitt arbete rörande investeringarnas omfattning och fördelning på skilda fakulteter och högskolor i nära samarbete med byggnadsstyrelsen och med utredningen rörande fortsatt upprustning av Stockholms högskola.

I samband med framläggandet av den preliminära investeringsplanen gjorde utredningen en beräkning, att summan av investeringarna i *bostäder för studenter och lärare* måste utgöra 30 miljoner kronor per år fram till 1965. Utredningen framförde sedermera till Kungl. Maj:t synpunkter på hur ett ökat studentbostadsbyggande snabbt skulle komma till stånd.

Av de problem, som utredningen har sig förelagda, återstår att i denna översikt nämna de *universitetsadministrativa frågorna*. Administrationen av en verksamhet måste givetvis anpassas efter skiftningar i verksamhetens art. Det faller sig naturligast att först sedan problemen av real natur blivit färdigdiskuterade mer systematiskt taga upp till behandling frågan om universitetens och högskolornas administration. Som framgått av redogörelsen för de förslag, som redan lagts fram, och som kommer att framgå av de i föreliggande betänkande framlagda förslagen, måste universitetsväsendets administration i flera avseenden komma att beröras vid en reformering av universitetsväsendet, detta såväl vad beträffar arbetets omfattning som i fråga om arbetets fördelning på skilda instanser. Utredningen har därför som sista punkt på sitt arbetsprogram frågan

om universitetens och högskolornas ställning i organisatoriskt och administrativt avseende, varvid såväl frågan om kanslersämbetets och motsvarande organs ställning och uppgifter som frågor om den interna administrationen vid universitet och högskolor kommer att beröras.

Mot bakgrund av denna översikt av de frågekomplex, som utredningen arbetar med, övergår utredningen till att framlägga synpunkter och förslag beträffande den akademiska undervisningen och utbildningen på låg- och högstadierna. I andra—fjärde kapitlen behandlar utredningen därvid i första hand lågstadiet och framlägger med utgångspunkt från förhållandena vid de filosofiska fakulteterna förslag i syfte att förbättra och effektivisera undervisningen, varefter utredningen i femte—åttonde kapitlen tar upp till behandling frågor rörande forskarutbildningen och framlägger förslag i syfte att förbättra rekryteringen till denna utbildning inom universitetsväsendet i dess helhet.

Studieresultat och studietider inom de filosofiska fakulteterna

Inledning

Från många håll har påtalats att framför allt de filosofiska fakulteternas undervisningskapacitet är alltför svag, att studietiden icke utnyttjas på ett fullt effektivt sätt — många studenter lägger ned en oproportionerligt lång tid innan de når fram till examen — och att ett alltför stort antal studenter misslyckas i sina studier. Kritik av detta slag har sedan mycket länge riktats mot förhållandena vid de fria fakulteterna, och man har vid olika tillfällen och i skilda sammanhang gjort försök att komma till rätta med påtalade brister och missförhållanden, dock utan att kritiken tystnat.

Universitetsutredningen har enligt sina direktiv som en av sina huvuduppgifter att föreslå åtgärder till fullföljande av de senaste årens reformarbete i syfte att vid de filosofiska fakulteterna erhålla en rationell studieordning, som kan motverka tendenserna till hög studieavbrottsfrekvens och förlängda studietider.

Det är emellertid förenat med mycket stora svårigheter att få en nyanserad bild av i vilken utsträckning den antydda kritiken är berättigad och därmed även en uppfattning om på vilka punkter bristerna effektivast bör angripas.

Till en början må understrykas att jämförelser mellan de fria fakulteterna och fackhögskolorna i fråga om studieresultat och studietider i avsevärd grad försvåras av att studierna vid dessa två slag av högre läroanstalter bedrivs under helt olika förutsättningar. Vid t. ex. de tekniska högskolorna tvingas studenten att tämligen väl följa avsedd studiegång och att fullfölja en gång påbörjade studier relativt oberoende av egna förutsättningar att organisera dem. Intagningen är begränsad och tvingar den ordinarie studeranden att från början välja en bestämd fackavdelning. Han börjar alltid med föresatsen att avlägga en bestämd yrkesexamen, han föreläggs detaljerade kursplaner för bestämda studietermener med ringa och till slutstadiet begränsad valfrihet i fråga om ämnen. Hans studieresultat kontrolleras genom spärrar mellan vissa årskurser eller genom krav på avslutade tentamina inom förberedande ämnen före påbörjandet av studier i tillämpningsämnen. Han får icke utan särskilt tillstånd utsträcka studietiden utöver en bestämd marginal o. s. v. Studieresultatet följs genom en noggrann statistik, som från början skiljer ut de ordinarie studerande som avser att avlägga fullständig examen från special- och extrastuderande med en mera begränsad målsättning. Med dessa förutsättningar måste studieavbrotts-

frekvensen bli låg; studietidens längd blir normalt obetydligt längre än enligt kursplanen, och spridningen mellan långa och korta studietider blir liten.

Annorlunda är förhållandena vid de fria fakulteterna. Här är resultatet i långt större utsträckning beroende av den enskilde studentens målmedvetenhet och förmåga att organisera sitt arbete. Särskilt de filosofiska fakulteternas karaktär av fria bildnings-, utbildnings- och forskningscentra gör vidare studieförhållandena där svåråtkomliga för statistiska undersökningar.

Vi vet t. ex. hur många studenter som årligen skriver in sig vid de högre läroanstalterna och vilka av dessa som sedermera avlägger akademisk examen. Men vi vet också, att av dem som icke avlägger examen en del aldrig haft för avsikt att så göra eller ens haft för avsikt att föra studierna fram till tentamen i något ämne vid universitetet eller högskolan, medan andra vid inskrivningen avser att avlägga examen men sedan av olika skäl icke förmår fullfölja denna avsikt. En tredje och antagligen icke obetydlig grupp har mera diffusa utbildningsplaner vid inskrivningen och kan därför varken då eller ännu mindre senare ens för sig själva precisera syftet med inskrivningen. Hur stora var och en av dessa tre grupper i verkligheten är låter sig antagligen överhuvudtaget inte fastställa i siffror. Helt allmänt kan väl endast sägas, att grupperna utan examensplaner och med diffusa utbildningsplaner bör vara förhållandevis större bland studenter med hemort i universitets- och högskolestäderna än bland övriga och betydligt flera bland dem som skriver in sig vid filosofisk fakultet än bland dem som skriver in sig vid övriga fakulteter och högskolor. Av dessa skäl har vi anledning att vänta en större studieavbrottsfrekvens vid de filosofiska fakulteterna än vid övriga fakulteter och läroanstalter och en större avbrottsfrekvens vid de filosofiska fakulteterna i Stockholm och Göteborg än vid dem i Uppsala och Lund.

Å andra sidan vet vi, att den överväldigande majoriteten av dem som skriver in sig vid de högre läroanstalterna är ungdomar med nyligen avlagd studentexamen, och man måste räkna med att inskrivningen för det övervägande flertalet av dessa ses som ett första steg mot en vidare utbildning.

Med det fria tillträdet följer att de filosofiska fakulteterna i högre grad än de »spärrade» utbildningslinjerna får mottaga elever, som saknar erforderliga förutsättningar för akademiska studier. Av detta skäl har vi anledning att vid dessa fakulteter vänta oss en större avgång redan en eller ett par terminer efter inskrivningen än vid de »spärrade» högskolorna.

Vidare vet vi, att de filosofiska fakulteterna i viss mån behållit sin gamla funktion att vara fakulteter för förberedande studier. Formellt har den sista uppgiften av detta slag nyligen försvunnit med avskaffandet av teologisk-filosofisk examen som krav för inskrivning i teologisk fakultet, men konkurrensen om platserna vid vissa spärrade utbildningslinjer har fört med sig att ett icke obetydligt antal studenter utnyttjar de filosofiska fakulteterna erbart i avsikt att komplettera sina meriter. Då det gäller att bedöma studieavbrotts-

och examinationsfrekvenserna vid de filosofiska fakulteterna, måste därför hänsyn tas till denna kategori av studerande som efter ett par terminer mer eller mindre planenligt lämnar fakulteterna för att övergå till andra akademiska utbildningslinjer och där avlägga examen.

På den allra senaste tiden har en annan kategori studerande utan planer på fullständig examen tillförts de filosofiska fakulteterna, i och med att vissa möjligheter öppnats för folkskollärare att efter mera begränsade akademiska studier förvärva behörighet för vissa tjänster på skolans högre stadier.

Slutligen vet vi, att ett icke obetydligt antal utländska studenter skriver in sig vid de fria fakulteterna för någon eller några terminers gäststudier men utan avsikt att avlägga svensk akademisk examen.

Av det sagda framgår, att endast en del av hela avgången utan examen från de filosofiska fakulteterna kan vara att hänföra till brister i undervisningsorganisation och undervisningsresurser, nämligen studieavbrotten bland dem som skrivit in sig vid fakulteterna i avsikt att avlägga en fullständig akademisk examen eller — med en vidare definition — studieavbrotten bland dem, som skrivit in sig vid de filosofiska fakulteterna utan medveten avsikt att lämna dessa utan examen. Hur stor denna del av den samlade avgången är, kan ej beräknas på basis av materialet till statistiken över högre studier. Genom särskilda undersökningar kan man emellertid, t. ex. för en årgång nyinskrivna, bestämma hur många som avlagt examen, hur många som ännu kvarstår som studerande vid fakulteterna, och hur många som avgått utan examen. Man kan vidare komma närmare en bestämning av den avgång från fakulteterna som kan bero på studiemisslyckande genom att ur populationen ta bort tillfälligt gästande utlänningar och studenter som övergått till annan fakultet eller högskola eller som redan tidigare avlagt examen vid annan läroanstalt, liksom även folkskollärare som uttagit sådana särskilda tentamensbevis, som medför behörighet till vissa lärartjänster. Inom den grupp avgångna, som återstår efter dessa reduktioner, har man då *dels* sådana som skrivit in sig vid fakulteten endast för att ta betyg i något enda ämne, *dels* sådana som skrivit in sig utan avsikt att överhuvudtaget avlägga någon tentamen, *dels* sådana som avgått till följd av emigration, sjukdom, dödsfall etc., *dels* sådana som frivilligt övergått till icke-akademisk utbildning eller yrkesverksamhet, samt *dels* slutligen sådana som tvingats avbryta sina studier till följd av studiemisslyckande eller bristande möjligheter att finansiera fortsatta studier.

Här antydda förhållanden försvårar givetvis i hög grad den rent kvantitativa bedömning, som fordras för en värdering av de önskemål som framförts, icke minst från studenterna själva, om en rationalisering av studieorganisationen på de fria fakulteternas lågstadium.

Studier som bedrivs vid fria fakulteter utan att leda till examen men i avsikt att komplettera eller underbygga annan, särskilt annan akademisk, utbildning, får i förevarande sammanhang betraktas som nyttiga, och deras avbrytande

kan ej anses utgöra studieavbrott i egentlig mening. En viss studieavbrottsfrekvens är vidare naturlig och ofrånkomlig vid alla högre läroanstalter. Studier som ej leder fram till examen kan vidare vara nyttiga för studenten, särskilt om det gäller ett mera begränsat antal terminer, men för läroanstalterna utgör de vid stor studenttillströmning en extra belastning av lärarkrafter, lokaler och laboratorier m. m., som får vägas mot deras samhälleliga värde. Långvariga studier utan examen, kanske omfattande betydligt flera terminer än som normalt krävs för en examen, måste däremot som regel innebära ett misslyckande för individen och en förlust för samhället.

Med denna bedömning är det alltså först och främst avbrott till följd av studiemisslyckande eller ekonomiska hinder, som man bör sträva att minska genom att skapa ökade resurser på de undervisningsorganisatoriska och student-sociala områdena. Hur stor andel av den totala avgången det här kan röra sig om, torde knappast kunna objektivt fastställas, utan här är man hänvisad till bedömningar med tämligen vida osäkerhetsmarginaler. Frågan hur stor denna avgång bör tillåtas vara, blir självfallet också beroende av värderingar, samhälls-ekonomiska och kulturpolitiska. Somliga finner det kanske rimligt, att denna avgång är dubbelt så stor vid de filosofiska fakulteterna som vid fackhögskolorna; andra sträcker sig måhända längre, men få torde finna det rimligt, om detta slags avgång vid de filosofiska fakulteterna skulle omfatta mer än hälften av antalet inskrivna.

Kritiken mot studieförhållandena vid de filosofiska fakulteterna gäller emellertid, som inledningsvis framhölls, icke blott den höga studieavbrottsfrekvensen, utan även studietidens längd, framför allt för preliminärexamina. Även härvidlag möter betydande svårigheter, då det gäller att söka skaffa sig en nyanserad och exakt bild av verkligheten.

Studietidens längd kan för det första mätas med olika mått, som kan vara mer eller mindre användbara beroende på syftet. Man kan t. ex. mäta »bruttostudietiden», d. v. s. den tid som förflyter från studiernas påbörjande till deras avslutande, helt oavsett med vilken intensitet studierna bedrivits. Detta studietidsmått är relativt lätt åtkomligt och användbart framför allt då det gäller examinations- och arbetsmarknadsprognoser. Bruttostudietiden kan påverkas t. ex. genom ändrade bestämmelser rörande studenternas värnpliktstjänstgöring eller genom studentsociala åtgärder, som ger ökade möjligheter till koncentrerade studier. Bruttostudietiden är givetvis även beroende av kursfordringarnas omfattning och undervisningens organisation, men vill man undersöka dessa faktors inverkan, måste man söka få ett mått på den »verkliga» studietiden, d. v. s. ett mått som tar hänsyn till studieintensiteten. Här blir man emellertid hänvisad till enkätundersökningar, där de uppgifter man får om studietidens längd i sista hand är beroende av den enskilde studentens subjektiva omdömen.

De bestämmelser rörande »normal» studietid, som finns i stadgan angående filosofiska examina, tar sikte på den verkliga studietiden för en student som fullt utnyttjar undervisningen och »helt» ägnar sig åt studierna. Om man vill undersöka studietidens längd, bör detta givetvis göras mot bakgrunden av denna bestämmelse i examensstadgan. Det gäller då att inrikta undersökningen antingen på enbart heltidsstuderande eller på samtliga studenter, i vilket fall man på något sätt måste räkna om de faktiska studietiderna till vad de skulle ha blivit under förutsättningen att alla studerat efter stadgans modell. Vilken av dessa metoder man än väljer, tvingas man till bedömningar som medför att resultatet icke kan göra anspråk på full exakthet. Vidare är det vid en statistisk undersökning som syftar till en prövning av examensstadgans bestämmelser om studietiden icke utan vidare klart vad som skall menas med att sex betygsheter »normalt må kräva högst tre studieår». Då ett vedertaget statistiskt normalbegrepp saknas, tvingas man även på denna punkt till bedömningar.

Universitetsutredningen har genom ett antal specialundersökningar sökt kartlägga de högre läroanstalternas aktuella situation beträffande undervisningsresultat, studieavbrott och studietider. Ett par av dessa undersökningar har haft karaktären av fristående utredningsuppdrag, medan övriga utförts inom utredningens sekretariat. Samtliga finns redovisade i särskilda, stencilerade undersökningsrapporter, vilka samtidigt med detta betänkande överlämnas till departementschefen. Dessutom har utredningen utnyttjat av statistiska centralbyrån gjorda sammanställningar av material från försöksverksamheten med prognos- och studietidsstatistik.

Den grundläggande och mest fullständiga av dessa specialundersökningar är en inventering av inskrivningsårgången 1948/49 vid samtliga landets universitet och högskolor. Denna undersökning, som på universitetsutredningens uppdrag utförts av förste aktuarien vid statistiska centralbyrån Klas Wallberg, bygger uteslutande på material hämtat från centralbyråns statistik över högre studier. Den avser framför allt att belysa examinations- och studieavbrottsfrekvenserna samt bruttostudietiden för olika examina och gäller därför en relativt »gammal» årgång. Den kompletteras av en mera ingående undersökning av en något yngre generation, nämligen 1951 års höstterminsinskrivna vid Uppsala universitet, vilken utförts inom sociologiska institutionen i Uppsala. Denna undersökning är visserligen mindre till omfattningen men har å andra sidan haft karaktären av enkätundersökning, och den ger därför en mera detaljerad kunskap, framför allt rörande studietidens längd per betygsheter och de utan examen avgångnas nuvarande sysselsättning.

För bedömningen av studietidens längd i enskilda ämnen har gjorts en enkätundersökning bland samtliga studerande som under kalenderåret 1955 avlagt tentamen för två betygsheter i fyra utvalda ämnen inom den filosofiska fakulteten. Som ett komplement till denna undersökning kan man slutligen se

en ävenledes inom utredningssekretariatet företagen undersökning rörande tentamensfrekvensen under två år bland 1954 års nybörjare i vissa humanistiska och matematisk-naturvetenskapliga ämnen.

Med de reservationer, som framgår av vad ovan anförts rörande svårigheterna att tolka resultaten av undersökningar av här ifrågavarande slag, och under hänvisning till den närmare redovisning av huvudundersökningarna, som lämnas i de särskilda stencilerade undersökningsrapporterna, ger universitetsutredningen i det följande en sammanfattande redogörelse för undersökningarnas resultat, innan utredningen redovisar sina slutsatser. Utredningen lägger fram resultatet av sina undersökningar i syfte att ge en så väldokumenterad bakgrund som möjligt åt de omfattande och kostnadskrävande åtgärder från det allmännas sida, som universitetsutredningen finner vara nödvändiga och i det följande ämnar föreslå i syfte att de snabbt växande filosofiska fakulteterna skall ges resurser som möjliggör en rationell studieordning, som alla önskar, men som icke kunnat uppnås med nuvarande organisation och anslagsramar.

A. Examinations- och tentamensfrekvens

1. 1948/49 års inskrivningsårgång

Som stomme för universitetsutredningens kartläggning av de högre läroanstaltarnas och enkannerligen de filosofiska fakulteternas situation av i dag har utredningen ansett det angeläget att få en fullständig inventering av en hel årgång nyinskrivna vid samtliga landets universitet och högskolor. Denna undersökning skulle ge svar på bland annat följande frågor: Hur många av de studenter, som skrevs in ett visst läsår vid de högre läroanstalterna, har genomfört sina studier fram till examen, och hur många har avgått från läroanstalten utan examen? Efter hur många terminer har olika examina avlagts, och efter hur många terminer sker vanligen studieavbrotten? Vilket är sambandet mellan studentbetyg och framgång i högre studier? Hur ter sig examinationsfrekvensen vid olika fakulteter och högskolor?

Då det givetvis var önskvärt, att denna inventering gjordes för en årgång, som till allra största delen hunnit avsluta sina akademiska studier, ansågs det nödvändigt att välja en så pass »gammal» årgång som de under läsåret 1948/49 nyinskrivna utom beträffande de medicinska fakulteterna, för vilka undersökningen i stället måste inriktas på de nyinskrivna läsåret 1946/47. Studenter som dessa år återinskrevs eller inskrevs efter att tidigare ha tillhört annan läroanstalt är icke medtagna i undersökningen, utan denna gäller uteslutande dem som någon gång under läsåret 1948/49 (medicinare läsåret 1946/47) för första gången inskrevs vid någon av de högre läroanstalterna, sammanlagt 3 302 personer. Tar man emellertid bort sådana utlänningar, som lämnat läro-

anstalterna utan examen och som till största delen torde böra karakteriseras såsom tillfälliga gäster, omfattar inventeringen 3 222 personer, varav 2 290 män (71 %) och 932 kvinnor (29 %).

Vid en bedömning av examinations- och studieavbrottsfrekvenserna inom olika fakulteter och högskolor är det ej lämpligt att gå ut från dessas andel av inskrivningsårgången vid inskrivningen. Under studiernas gång sker nämligen överflyttningar mellan fakulteterna och högskolorna i så stor utsträckning, att bilden av examinations- och studieavbrottsfrekvenserna i vissa fall skulle bli helt missvisande, om de beräknades på grundval av det första, ofta medvetet preliminära fakultetsvalet. Sammanlagt har 247 av inskrivningsårgångens 3 222 studenter bytt studieriktning efter inskrivningen. Resultatet av dessa fakultets- och högskolebyten framgår av tabell 1, som upptar inskrivningsårgångens fördelning dels på inskrivnings-, dels på »huvudutbildningsfakultet».

Tabell 1. Fördelning på inskrivnings- och huvudutbildningsfakultet/högskola bland de nyinskrivna 1948/49 (medicinare 1946/47).

Fakultet/högskola	Fördelning på inskrivningsfakultet		Fördelning (1955) på huvudutbildningsfakultet		Ökning eller minskning	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Teol. fak.	48	1,5	61	1,9	+ 13	+ 27,1
Jur. fak.	377	11,7	372	11,5	— 5	— 1,3
Med. fak.	229	7,1	257	8,0	+ 28	+ 12,2
Hum. fak.	1 013	31,4	981	30,4	— 32	— 3,2
Mat.-nat. fak.	399	12,4	303	9,4	— 96	— 24,0
Tekn. högsk.	454	14,1	490	15,2	+ 36	+ 7,9
Handelshögsk.	219	6,8	234	7,3	+ 15	+ 6,8
Tandl.-högsk.	141	4,4	163	5,1	+ 22	+ 15,6
Farm. inst.	147	4,6	159	4,9	+ 12	+ 8,2
Jordbrukets högsk.	110	3,4	114	3,5	+ 4	+ 3,6
GCI	85	2,6	88	2,7	+ 3	+ 3,5
Summa	3 222	100	3 222	100	± 0	

Vid fördelningen på huvudutbildning har studenterna förts till den fakultet/högskola, där vederbörande antingen avlagt sin första examen eller kan antagas avse eller ha avsett att avlägga examen. Med »examen» avses då sådan examen, som normalt kan bereda vederbörande försörjning på den akademiska arbetsmarknaden, och sålunda icke teologisk-filosofisk examen, medicine, odontologie eller veterinärmedicinsk kandidatexamen. I de fall då vederbörande först avlagt examen (i ovan angiven mening) vid en fakultet och sedan inskrivits vid en annan fakultet, har han förts till den första fakulteten, även om han senare skulle ha avlagt examen jämväl vid den andra. Detta innebär, att en student

som först avlagt en fullständig filosofie kandidatexamen och sedan blivit teolog, återfinnes bland humanister, medan däremot den som nöjt sig med teologisk-filosofisk examen före inskrivningen i teologisk fakultet, återfinnes bland teologer.¹

Som synes är det främst de matematisk-naturvetenskapliga och medicinska fakulteterna samt tandläkarhögskolorna som påverkas av fakultetsbytena. De matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna förlorade genom dessa flyttningar nära en fjärdedel av sin ursprungliga andel av 1948/49 års inskrivningsårgång, medan tandläkarhögskolorna i stället fick ett nettotillskott, som motsvarar en femtedel av antalet ursprungligen inskrivna. Givetvis är totalantalet flyttningar mera omfattande än som framgår av tabellen, som endast visar flyttningarnas *nettoresultat*. Nära 30 % av de studenter, som ursprungligen skrev in sig vid matematisk-naturvetenskaplig fakultet, har sedermera övergått till annan fakultet eller högskola. Var sjätte tandläkarstudent, var åttonde medicinare och var tionde teknolog i årgången har från början tillhört annan fakultet eller högskola.

I tabell 2 ges så en översikt av andelen examinerade, andelen ännu studerande utan examen och andelen avgångna utan examen bland inskrivningsårgångens 3 222 studenter. Som »examinerade» har icke heller här räknats de som endast avlagt teologisk-filosofisk examen, medicine, odontologie eller veterinärmedicinsk kandidatexamen. Materialet är vidare grupperat efter huvudutbildningsfakultet, och de som här redovisas såsom avgångna utan examen innefattar således *icke* dem som avgått till annan fakultet eller annan högskola, utan endast dem som överhuvudtaget lämnat det högre utbildningsväsendet utan att ha avlagt akademisk examen.

Till gruppen kvarvarande studerande har endast räknats de som enligt läroanstalternas (korrigerade) närvarolistor fortfarande bedriver aktiva studier för avläggande av *lägre* examen. En student som efter avlagd filosofie kandidatexamen bedriver fortsatta studier för ämbetsexamen eller licentiatexamen räknas alltså till gruppen »examinerade».

Undersökningen gäller förhållandena vid slutet av år 1955, således i regel 15 terminer (för medicinare 19 terminer) efter den första inskrivningen. Vid denna tidpunkt hade, som framgår av tabellen, av 3 222 ursprungligen inskrivna två tredjedelar (2 128 personer) efter avlagd examen lämnat de högre läro-

¹ Eftersom statistiska centralbyråns primärmaterial bygger på uppgifter som av studenten lämnas vid inskrivningen *vid läroanstalt* (icke inskrivning vid fakultet) och sedan kompletteras med uppgifter om examina, har fakultetsbyten inom *samma läroanstalt* kunnat konstateras endast i den mån vederbörande avlagt någon examen (t. ex. med. kand.-examen). En student som lämnat läroanstalten utan examen har således i undersökningen måst föras till inskrivningsfakulteten, även om han före studieavbrottet skulle ha bytt fakultet vid läroanstalten. Att den första fakultetsklassificeringen bygger på den inskrivnes egna uppgifter om sina studieplaner, är vidare förklaringen till att 48 studenter vid inskrivningen klassificerats som teologer, trots att de måste ha börjat sina studier vid humanistisk fakultet. De har helt enkelt vid inskrivningen förklarat sig ha för avsikt att bli teologer.

Tabell 2. Examinationsfrekvensen vid slutet av år 1955 bland de nyinskrivna 1948/49 (medicinare 1946/47).

Huvudutbildnings-fakultet/högskola	M ä n				K v i n n o r				S a m t l i g a			
	Hela antalet stud.	Därav			Hela antalet stud.	Därav			Hela antalet stud.	Därav		
		examinerade	studerande utan examen	avgångna utan examen		examinerade	studerande utan examen	avgångna utan examen		examinerade	studerande utan examen	avgångna utan examen
Teol. fak.	58	72	16	12	3	..	—	..	61	72	15	13
Jur. fak.	320	61	17	23	52	58	8	35	372	61	15	24
Med. fak.	194	68	26	7	63	51	32	18	257	63	27	9
Hum. fak.	489	53	12	35	492	41	12	47	981	47	12	41
Mat.-nat. fak. .	241	49	20	31	62	47	21	32	303	49	20	31
Tekn. högsk. ..	485	84	10	7	5	490	84	10	7
Handelshögsk. .	225	84	7	9	9	234	84	7	9
Tandl.-högsk. .	125	96	2	2	38	95	3	3	163	96	3	2
Farm. inst. ...	18	141	94	1	6	159	93	1	6
Veterinärhögsk.	29	59	41	—	3	—	32	56	44	—
Skogshögsk. ..	35	91	3	6	—	—	—	—	35	91	3	6
Lantbrukshögsk.	46	87	9	4	1	—	—	..	47	85	9	6
GCI	25	96	4	—	63	97	—	3	88	97	1	2
Totalt	2 290	70	13	17	932	58	11	32	3 222	66	12	21

anstalterna eller gått vidare till högre studier, medan 12 % (402 personer) fortfarande bedrev studier för avläggande av akademisk examen, och 21 % (692 personer) lämnat de högre läroanstalterna utan examen.

Siffran 402 kvarvarande studerande efter 15 (för medicinare 19) terminer skall ses mot bakgrunden av att ifrågavarande examina enligt för denna studentgeneration gällande studieplaner normalt skulle ha avlagts i varje fall efter 10 à 11 terminer av heltidsstuderande utom beträffande medicine licentiat- och veterinärexamina, för vilka motsvarande normalt tid torde kunna anges till 16 respektive 14 terminer.

Nu bör emellertid beaktas, att ganska många av dessa kvarvarande studerande ursprungligen inskrivits vid annan fakultet/högskola och först efter ett växlande antal terminer kommit in på sin huvudutbildning. För dessa, sammanlagt 77 studerande, är en förlängd studietid ofrånkomlig. Det relativt stora antalet kvarvarande veterinärstuderande (11 personer) torde vidare få förklaras med att undersökningen kommit att gälla en alltför ung generation.¹ Vid ett närmare studium av de kvarvarande synes man därför böra bortse från dessa (77 + 11 =) 88. De återstående 314 fördelar sig på fakulteter/högskolor enligt följande:

¹ Av 18 examinerade har 14 avlagt veterinärexamen under år 1955, och de 11 kvarvarande har samtliga avlagt veterinärmedicinsk kandidatexamen, varav endast 2 på något längre tid än normalt.

Huvudutbildningsfakultet/högskola	Män	Kvinnor	Samtl.	Andel av hela antalet stud.
Teol. fak.	3	—	3	5 %
Jur. fak.	52	4	56	15 %
Med. fak.	30	14	44	17 %
Hum. fak.	52	56	108	11 %
Mat.-nat. fak.	44	13	57	19 %
Tekn. högsk.	29	1	30	6 %
Övriga högskolor (utom veterinärhögskolan)	16	—	16	2 %
Totalt	226	88	314	10 %

Mera frapperande än det på sina håll stora antalet ännu kvarvarande studerande är den mycket stora variationen de olika fakulteterna/högskolorna emellan i fråga om frekvensen av examinerade respektive avgångna utan examen. Vid fackhögskolorna ligger — om vi bortser från veterinärhögskolan med dess många kvarvarande studerande — examinationsfrekvensen genomgående över 80 % — vid tandläkarhögskolorna och skogshögskolan med deras för dessa studerande fem- respektive treåriga utbildning ligger examinationsfrekvensen t. o. m. över 90 %. Frekvensen avgångna utan examen ligger vid fackhögskolorna genomgående under 10 %, vid tandläkarhögskolorna så lågt som på 2 %.

Mot dessa siffror kontrasterar bjärt siffrorna för de juridiska och framför allt för de filosofiska fakulteterna. Efter 15 terminer har inte ens hälften av de filosofiska fakulteternas studenter avlagt examen. Vid de matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna har över 30 % och vid de humanistiska fakulteterna mer än 40 % lämnat studierna utan examen. Av de närmare 500 kvinnliga humanisterna är det flera som avgått utan examen än som examinerats. Även med relativt optimistiska prognoser för de närmare 15 % av filosoferna som fortfarande vid undersökningstillfället bedrev studier för preliminärexamen torde den slutliga examinationsfrekvensen för 1948/49 års inskrivningsårgång knappast komma att överstiga 55 % vid de humanistiska fakulteterna och 60 % vid de matematisk-naturvetenskapliga.

Något gynnsammare resultat visar de juridiska fakulteterna, där man måhända kan räkna med en examinationsfrekvens mellan 65 och 70 %, men där dock redan nu så mycket som var fjärde student lämnat studierna utan examen. Det bör vidare här inskjutas att bland de 225 examinerade ingår 23 personer som avlagt distriktsåklagarexamen. Tar man bort dessa ur populationen, sjunker examinationsfrekvensen vid undersökningstillfället till 58 % för dem som kan antagas vid inskrivningen ha avsett att avlägga juris kandidat- eller statsvetenskaplig-juridisk examen.

För de medicinska fakulteternas del är förhållandena mera svåröverskådliga, närmast på grund av att en förhållandevis stor del av studenterna fortfarande

bedriver studier för avläggande av medicine licentiatexamen. Denna förlängda studietid torde i sin tur få ses som en följd av de goda möjligheter som under senare år stått medicine kandidater till buds att finansiera en del av studietiden genom vikariatsförordnanden som läkare. Detta i förening med den låga studieavbrottsfrekvensen gör att man synes kunna räkna med en examinationsfrekvens vid de medicinska fakulteterna ungefär motsvarande den vid de tekniska högskolorna.

Jämför man så examinations- och studieavbrottsfrekvensen bland manliga och kvinnliga studenter, konstaterar man att examinationsfrekvensen totalt sett ligger väsentligen högre för de manliga än för de kvinnliga (70 % mot 58 %), och att avbrottsfrekvensen är högre bland de kvinnliga: var tredje studentska mot endast var sjätte manlig student har lämnat de högre läroanstalterna utan examen.

Dessa skillnader sammanhänger dock närmast med skillnader i fråga om manliga och kvinnliga studenters fördelning på läroanstalter av olika slag, i det att ett proportionsvis större antal manliga studenter (43 % av samtliga manliga i denna årgång mot endast 28 % av samtliga kvinnliga) sökt sig till fackhögskolorna, där examinationsfrekvensen för båda könen är hög. Vid samtliga fackhögskolor (utom veterinärhögskolan) är för männen examinationsfrekvensen 86 % och studieavbrottsfrekvensen 6 %, medan motsvarande siffror för kvinnorna är 93 % examinerade och 5 % med avbrutna studier. Även vid de matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna väger examinations- och avbrottsfrekvenstalen jämnt mellan könen. Vid de juridiska fakulteterna är skillnaden i examinationsfrekvens hittills obetydlig, men här förefaller det tydligt, att ett proportionsvis större antal kvinnliga studenter definitivt givit tappt: andelen avgångna är större och andelen kvarvarande studerande mindre för kvinnor än för män.

Vid de humanistiska fakulteterna däremot är skillnaderna påfallande: andelen examinerade är klart större och andelen avgångna utan examen klart mindre bland männen än bland kvinnorna. Huruvida detta sammanhänger med skillnader i fråga om val av ämneskombination är svårt att avgöra, då vi saknar kunskap om specificerad studieinriktning hos de avgångna och de kvarvarande oexaminerade. Däremot har de studenter som avlagt filosofie kandidatexamen vid humanistisk fakultet grupperats efter ämneskombination, och man kan av detta material utläsa vissa påtagliga intresseskillnader könen emellan. Sålunda har 32 % av de kvinnliga filosofie kandidaterna ämneskombination med moderna språk, medan motsvarande tal för de manliga filosofie kandidaterna endast är 13 %.

En närmare analys av speciellt de filosofiska fakulteternas mycket stora frekvens avgångna utan avlagd slutexamen visar vidare betydande skillnader icke blott mellan de humanistiska och matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna inbördes utan framför allt mellan förhållandena i Uppsala och Lund å

Tabell 3. 1948/49 års inskrivningsårgång. Examinations- och studieavbrottsfrekvens vid slutet av år 1955 bland studenter med humanistisk huvudutbildning.

Humanistisk fakultet	% examinerade			% kvarvarande studerande utan examen			% avgångna utan examen		
	M	Kv	M + Kv	M	Kv	M + Kv	M	Kv	M + Kv
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Uppsala	63	57	60	14	13	13	23	31	27
Lund	72	55	63	5	9	7	23	37	30
Göteborg	47	26	38	17	13	15	37	62	47
Stockholm	39	23	31	12	11	12	50	65	57
Samtliga orter	53	41	47	12	12	12	35	47	41

Tabell 4. 1948/49 års inskrivningsårgång. Examinations- och studieavbrottsfrekvens vid slutet av år 1955 bland studenter med matematisk-naturvetenskaplig huvudutbildning.

Matematisk-naturvetenskaplig fakultet	% examinerade			% kvarvarande studerande utan examen			% avgångna utan examen		
	M	Kv	M + Kv	M	Kv	M + Kv	M	Kv	M + Kv
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Uppsala	56	48	54	21	22	21	23	30	25
Lund	58	59	58	18	18	18	24	24	24
Stockholm	36	33	35	21	22	21	44	44	44
Samtliga orter	49	47	49	20	21	20	31	32	31

ena sidan och förhållandena i Stockholm och Göteborg å den andra. Detta belyses i tabellerna 3—4, i vilka den geografiska fördelningen skett efter den läroanstalt, vid vilken examen avlagts, respektive vid vilken vederbörande senast varit antecknad som närvarande eller vid vilken han vid undersöknings-tillfället fortfarande bedrev aktiva studier för preliminärexamen.

Man konstaterar beträffande studenter med humanistisk huvudutbildning, att medan ungefär två tredjedelar av de manliga och drygt hälften av de kvinnliga studenterna i Uppsala och Lund avlagt examen, har i Stockholm hälften av de manliga och två tredjedelar av de kvinnliga avgått från högskolan utan att avlägga examen. Även i Göteborg är avgångsfrekvensen större än i Uppsala och Lund; för studentskorna över 60 %. Stockholms högskola har lockat 35 % av samtliga humanister, men svarar endast för 23 % av samtliga humanistiska

examina i denna inskrivningsårgång, medan motsvarande procenttal för Uppsala universitet är 33 % av studenterna men 41 % av de humanistiska examina.¹

Beträffande studenter med matematisk-naturvetenskaplig huvudutbildning kan man, som ovan framhållits, icke konstatera någon skillnad könen emellan i fråga om examinations- och avgångsfrekvens, men däremot är skillnaderna mellan Stockholm och universitetsstäderna även här mycket påtagliga. Av de studenter i 1948/49 års inskrivningsårgång, som haft sin huvudutbildning vid de matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna i Uppsala och Lund, har vid undersökningstillfället över hälften avlagt examen, medan motsvarande siffra för Stockholms högskola endast är 35 %. I stället har nära hälften av Stockholms-fakultetens studenter lämnat sina studier utan examen mot högst 25 % vid universitetsfakulteterna. — Här må återigen erinras om att materialets gruppering efter huvudutbildning innebär att de till annan läroanstalt avgångna icke ingår i populationen.

Undersökningen rörande 1948 års inskrivningsårgång bygger uteslutande på data från den officiella statistiken, och ingenting är därför känt rörande orsakerna till avgång utan examen. Däremot har ett försök gjorts att belysa tidpunkten för studieavbrotten. Detta har gått så till, att man följt vederbörande personer år från år i de av läroanstalterna till statistiska centralbyrån ingivna förteckningarna över närvarande studerande och på så sätt kunnat fastställa vilken termin vederbörande sista gången var upptagen som aktivt studerande i någon av de högre läroanstalternas elevförteckningar. Det visar sig härvid, att ett visst samband synes råda mellan avgångsfrekvens och tidpunkten för avgång utan examen, i det att vid fakulteter med hög avbrottsfrekvens ett relativt större antal avgår från studierna redan på ett tidigt stadium. Ungefär en tredjedel av studieavbrotten vid de filosofiska fakulteterna sker sålunda redan efter en termin och över hälften inom två år, medan vid fackhögskolorna huvuddelen av där förekommande studieavbrott sker först efter 3—5 års studier.

En mera detaljerad bild av undersökningens resultat beträffande examinations- och avbrottsfrekvens vid de filosofiska fakulteterna och vid tandläkarhögskolorna ges i diagram I—III, på vilka man termin för termin kan följa examination och avgång utan examen för manliga respektive för kvinnliga studenter. Även här är det fråga endast om de studenter som haft dessa fakulteter/högskolor som sina huvudutbildningsfakulteter/högskolor, d. v. s. antalet i populationerna ingående personer har korrigerats med hänsyn till nettoresultatet av förekommande fakultetsbyten efter den första inskrivningen. Även här har utläningar som lämnat läroanstalten utan examen borttagits ur materialet. Att just tandläkarhögskolorna valts för att belysa förhållandena vid fackhögskolorna, har berott på dels att utbildningstidens längd här är närmast jämförlig med den i

¹ Beträffande tidpunkten för avgång från Stockholms högskola se nedan sid. 39.

Diagram I. 1948/49 års inskrivningsårgång. Examination och studieavbrott
 terminsvis. Humanistisk huvudutbildning.

HUMANISTER

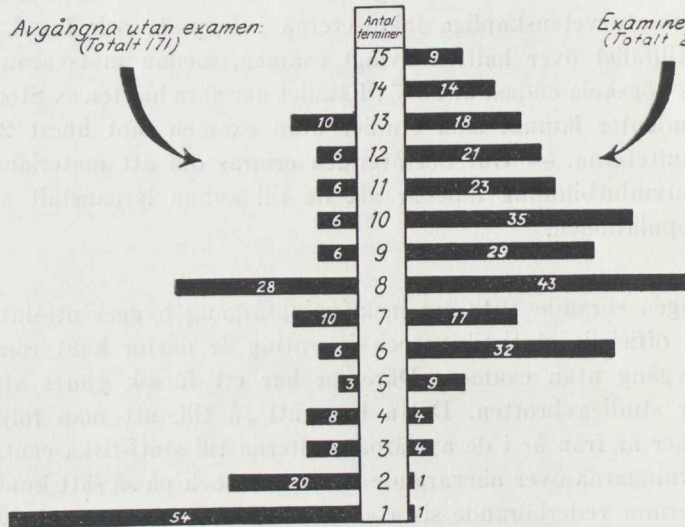
MÄN

Kvarvarande utan examen:

58

Avgångna utan examen:
 (Totalt 171)

Examinerade:
 (Totalt 260)

Samtliga nybörjare: 489

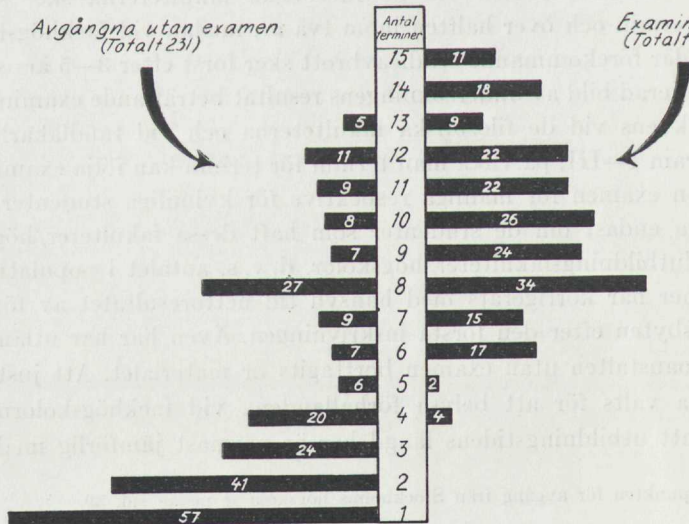
KVINNOR

Kvarvarande utan examen:

57

Avgångna utan examen:
 (Totalt 231)

Examinerade:
 (Totalt 204)

Samtliga nybörjare: 492

Diagram II. 1948/49 års inskrivningsårgång. Examination och studieavbrott
 terminsvis. Matematisk-naturvetenskaplig huvudutbildning.

NATURVETARE

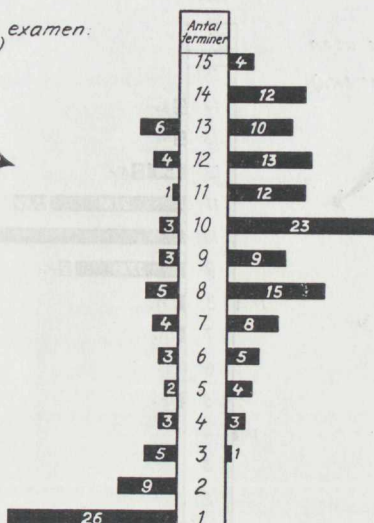
MÄN

Kvarvarande utan examen.

48

Avgångna utan examen.
 (Totalt 74)

Examinerade:
 (Totalt 119)

Samtliga nybörjare: 241

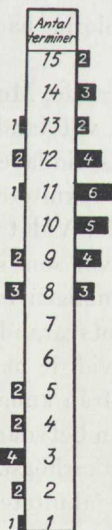
KVINNOR

Kvarvarande utan examen:

13

Avgångna utan examen:
 (Totalt 20)

Examinerade:
 (Totalt 29)

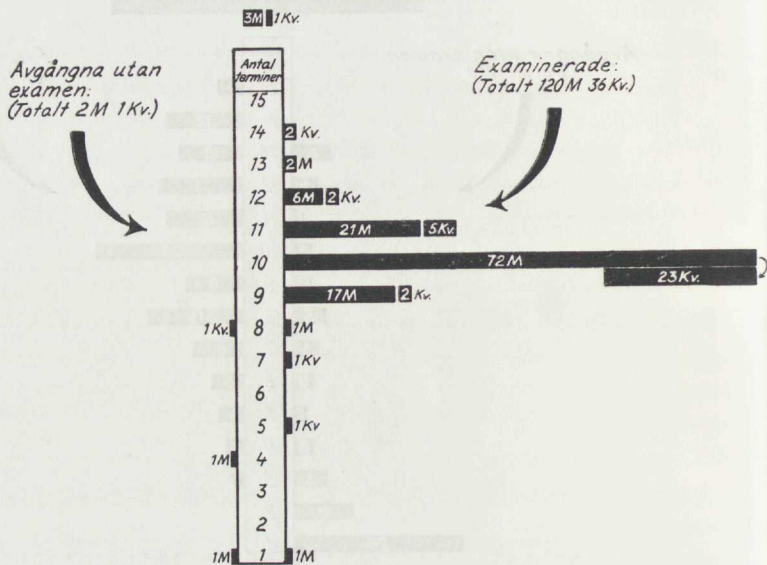
Samtliga nybörjare: 62

Diagram III. 1948/49 års inskrivningsårgång. Examination och studieavbrott
 terminsvis. Tandläkarutbildning såsom huvudutbildning.

TANDLÄKARE

MÄN och KVINNOR

Kvarvarande utan examen:

Samtliga nybörjare: 125 M 38 Kv

examensstadgan förutsedda utbildningstiden för filosofiska preliminärexamina, dels att elevkårerna här har ett någotsånär stort inslag av studentskor (handels- högskolorna och de tekniska högskolorna hade så gott som uteslutande manliga elever i denna inskrivningsårgång).

Skillnaderna är som synes frapperande. Mot den koncentrerade examinationen 9—11 terminer efter inskrivningen vid tandläkarhögskolorna kontrasterar den under 4 à 5 år tämligen jämnt utspridda examinationen vid de humanistiska och matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna och dessa senares mycket stora antal ännu kvarvarande studerande. Vid tandläkarhögskolorna fanns efter 15 terminer endast 4 personer (2 %) kvar som studerande, varav 3 fått studietiden förlängd till följd av att de ursprungligen inskrivits vid filosofisk fakultet. Vid de humanistiska fakulteterna är motsvarande siffra 115 (12 %), varav 7 komna från annan fakultet/högskola, och vid de matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna 61 (20 %), varav 4 komna från annan högskola.

Diagrammen åskådliggör även den betydande skillnaden i fråga om frekvensen avgångna utan examen. Vid tandläkarhögskolorna är avgången helt obetydlig, medan den vid båda de filosofiska fakulteterna har en omfattning som relativt

obetydligt understiger examinationens. Man observerar vidare för de humanistiska fakulteterna den mycket stora avgången efter endast en eller ett par terminers studier. Av samtliga 111 humanister som lämnat de högre läroanstalterna efter en enda termin faller inte mindre än 75 (68 %) på Stockholms högskola.

Det bör måhända redan här inskjutas, att den höga avgångsfrekvensen efter en mycket kort tids studier vid humanistisk fakultet givetvis till betydande del får förklaras med att det här rör sig om personer, som inskrivits utan att ha för avsikt att avlägga akademisk examen — antingen de endast haft för avsikt att avlägga tentamen i något enskilt ämne, eller de låtit skriva in sig av allmänt bildningsintresse eller av andra skäl. Dock må understrykas, att dylika förhållanden icke ensamma kan förklara den höga avgångsfrekvensen vid de humanistiska fakulteterna. Även om man ur populationen tar bort alla personer som avgått utan examen redan efter 1—4 terminers studier (232 personer), blir avgångsfrekvensen vid de humanistiska fakulteterna så hög som 23 % (i Uppsala 20 %) mot 6 % vid de tekniska högskolorna och 1 % vid tandläkarhögskolorna.

Diagrammen belyser även examinations- och avgångsfrekvensen för manliga och kvinnliga studenter var för sig. Visserligen är avgångsfrekvensen högre och examinationsfrekvensen lägre bland kvinnorna än bland männen, men det faller i ögonen, att avgången vid de humanistiska fakulteterna på intet sätt kan sägas vara dominerad av kvinnorna. Särskilt synes böra påpekas, att de efter endast en termins studier avgångna fördelar sig relativt jämnt på manliga och kvinnliga studenter.

En betydande skillnad mellan de filosofiska fakulteterna å den ena sidan och fackhögskolorna å den andra är det fria tillträdet till de förra och den »spärrade» intagningen vid de senare. Man kan mycket väl tänka sig att den relativt höga frekvensen avgångna utan examen vid de filosofiska och juridiska fakulteterna kan återföras på det förhållandet, att studenter som saknar erforderliga kvalifikationer för inskrivning vid någon av de »spärrade» läroanstalterna söker sig till de »fria» fakulteterna men där misslyckas på grund av otillräcklig studielämplighet.

För att få denna fråga närmare belyst har undersökningen av 1948/49 års inskrivningsårgång även omfattat studentbetygets genomsnittsvärde, och materialet har bearbetats i syfte att ge en uppfattning om huruvida det finns något samband mellan studentbetyg och framgången i högre studier.

Resultatet redovisas i tabell 5, som är byggd uteslutande på studenter med känt studentbetyg från svenskt allmänbildande gymnasium. Materialet har grupperats efter kön och studieinriktning med studerande vid de fria fakulteterna i en grupp och studerande vid de medicinska fakulteterna och fackhögskolorna i en annan. Uppdelningen efter studieinriktning hänför sig även här till huvudutbildningsfakulteten/högskolan. Grupperingen efter studentbetygets genomsnittsvärde har förenklats, så att endast tre grupper redovisas, nämligen

Tabell 5. 1948/49 års inskrivningsårgång. De studerandes och de examinerades fördelning efter studentbetygets genomsnittsvärde samt andelen examinerade i olika studentbetygsgrupper. Fördelning efter huvudutbildningsfakultet/högskola.

a) Fria fakulteter.

Betygsklass	De studerandes fördelning efter studentbetyg				Examinationsfrekvens i olika studentbetygsgrupper				De examinerades fördelning efter studentbetyg	
	Antal		%		Antal		%		%	
	M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv
AB och däröver ..	232	168	22,7	29,6	189	105	81,5	62,5	32,3	40,5
Ba—AB	470	288	46,1	50,7	271	118	57,7	41,0	46,3	45,6
Under Ba	318	112	31,2	19,7	125	36	39,3	32,1	21,4	13,9
Totalt	1 020	568	100	100	585	259	57,4	45,6	100	100

b) Med. fak. + fackhögskolor.

Betygsklass	De studerandes fördelning efter studentbetyg				Examinationsfrekvens i olika studentbetygsgrupper				De examinerades fördelning efter studentbetyg	
	Antal		%		Antal		%		%	
	M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv
AB och däröver ..	237	65	24,3	23,6	205	51	86,5	78,5	25,5	21,7
Ba—AB	547	136	56,0	49,5	453	115	82,8	84,6	56,3	48,9
Under Ba	192	74	19,7	26,9	147	69	76,6	93,2	18,3	29,4
Totalt	976	275	100	100	805	235	82,5	85,5	100	100

studenter med ett genomsnittligt studentbetyg på AB eller däröver, mellan Ba och AB, respektive under Ba.¹

I tabellens vänstra avdelningar är materialet grupperat efter studentbetygets genomsnittsvärde. Man konstaterar här, att gruppen kvinnliga fakultetsstuderande uppvisar de högsta studentbetygen: 80 % har studentbetyg på Ba och däröver, medan 30 % ligger på AB och däröver. Motsvarande siffror för manliga fakultetsstuderande är 69 % på Ba och högre och 23 % på AB och högre, och för gruppen manliga fackhögskolestuderande är siffrorna 80 respektive 24 %. Gruppen manliga fackhögskolestuderande har sålunda en klart högre betygsstandard än sina manliga kolleger vid fakulteterna, men ligger klart efter grup-

¹ Vid beräkningen av studentbetygets genomsnittsvärde har använts den metod som anvisas i kungl. kung. 1950: 469 rörande studielån med statlig kreditgaranti. Beräkningen bygger sålunda på betygen i studentexamen i samtliga läroämnen jämte betyget i svensk skrivning.

pen kvinnliga fakultetsstuderande i fråga om frekvensen av toppbetyg. Gruppen kvinnliga fackhögskolestuderande liknar i fråga om studentbetygsstandard närmast gruppen manliga fakultetsstuderande. Det bör emellertid framhållas, att antalet kvinnliga fackhögskolestuderande överhuvudtaget är relativt litet, och att gruppen dessutom helt domineras av elever vid de mycket korta utbildningsbanorna vid farmaceutiska institutet och gymnastiska centralinstitutet.

Tabellens mellersta avdelningar belyser examinationsfrekvensen inom de tre studentbetygsgrupperna. Man finner där ett påtagligt samband mellan studentbetyg och framgång i högre studier. Gruppen kvinnliga fackhögskolestuderande synes härvidlag utgöra ett undantag, som emellertid torde förklaras av den ovan berörda koncentrationen till de kortaste akademiska utbildningsbanorna, en koncentration som torde vara särskilt påtaglig inom gruppen med låga studentbetyg.

Den genomgående mycket höga examinationsfrekvensen vid fackhögskolorna framträder även här: inom gruppen manliga fackhögskolestuderande har studenterna med de lägsta studentbetygen nästan samma höga examinationsfrekvens som de manliga AB-studenterna vid fakulteterna.

De kvinnliga fakultetsstudenterna har genomgående lägre examinationsfrekvens än sina manliga kolleger.

Tabellens högra avdelningar slutligen återger de examinerades fördelning efter studentbetyg. Vid fackhögskolorna är skillnaderna mellan de inskrivnas och de examinerades fördelning till följd av den jämna examinationsfrekvensen helt obetydliga. Vid fakulteterna sker däremot en omskiktning i varje fall från den lägsta till den högsta betygsgruppen; för kvinnornas del även från mellangruppen till AB-gruppen. Bland samtliga män och kvinnor i inskrivningsårgången 1948/49 som vid undersökningstillfället avlagt examen utgör AB-studenterna en knapp tredjedel, Ba—AB-studenterna drygt hälften och personer med studentbetyg under Ba en femtedel.

2. 1951 års inskrivningsårgång i Uppsala

Som ovan framhållits ansågs det nödvändigt att vid inventeringen av en hel inskrivningsårgång välja en relativt »gammal» årgång — det stora antalet ännu kvarvarande studerande av denna årgång gör ändå att resultaten av inventeringen i avseende på examinationsfrekvens och studietider vid vissa fakulteter icke kan betecknas som fullt definitiva. Mycket har emellertid hunnit hända, sedan den inventerade årgången inskrevs vid universitet och högskolor, och det har därför ansetts önskvärt att inventeringen av 1948/49 års inskrivningsårgång kompletterades med åtminstone vissa data från en något yngre årgång inskrivna. Därigenom borde man kunna bilda sig en uppfattning om huruvida ändrade yttre förhållanden möjligen gjort resultaten av årgångsinventeringen mindre

representativa för de högre läroanstalternas situation av i dag och därmed mindre användbara som underlag för universitetsutredningens förslag till reformer inom det högre utbildningsväsendet.

Med anledning härav uppdrog universitetsutredningen åt sociologiska institutionen vid Uppsala universitet att fullfölja en tidigare upplagd undersökning rörande 1951 års höstterminsinskrivna i Uppsala. Undersökningen har inom sociologiska institutionen utförts av förste assistenten Sonja Calais.

Undersökningen rörande 1951 års inskrivningsårgång i Uppsala ger oss en viss möjlighet att jämföra inte bara examinationsfrekvens och studietider utan även de båda årgångarnas fördelning på utbildningsvägar och deras allmänna studieförutsättningar. Nedanstående tablå visar de humanistiska och matematisk-naturvetenskapliga fakulteternas andel av de två Uppsalaårgångarna, dels vid inskrivningen, dels efter alla fakultetsbyten:

	Andel av inskrivningsårgången			
	andel vid inskrivningen		slutlig andel	
	1948/49	1951	1948/49	1951
Humanistiska fakulteten	45,6	53,3	47,2	54,7
Matematisk-naturvetenskapliga fakulteten	23,6	17,6	16,9	14,7

De övriga fakulteternas andel av inskrivningsårgångarna synes ha varit relativt konstant. Studentskornas andel var 37,1 % i årgång 1948/49 och 42,7 % i årgång 1951.

Den humanistiska fakulteten har som synes lockat en större andel av den yngre årgången än av den äldre, något som delvis torde sammanhånga med den större andelen studentkor i inskrivningsårgång 1951. Samtidigt har den matematisk-naturvetenskapliga fakulteten förlorat terräng. Man ser vidare, att fakultetsbytena efter inskrivningen i båda årgångarna lett till en icke obetydlig nettoavgång från den matematisk-naturvetenskapliga fakulteten, dock mindre omfattande i den yngre årgången.

Beträffande de två årgångarnas allmänna studieförutsättningar kan man göra en jämförelse mellan medelbetygen i studentexamen (tabell 6).

Några större skillnader föreligger uppenbarligen icke mellan de två Uppsalaårgångarna i fråga om studentbetygens genomsnittsvärden. I den äldre årgången är studentskornas studentbetyg klart högre än de manliga studenternas; i den yngre årgången är skillnaden mindre, men tendensen är densamma: medianen ligger för männens del ganska exakt på Ba+ men för kvinnornas del klart över detta värde. Inskrivningsårgången 1951 har i varje fall icke haft

Tabell 6. Uppsala-studenternas fördelning efter studentbetygets genomsnittsvärde. 1948/49 och 1951 års inskrivningsårgångar. Samtliga fakulteter.

Medelbetyg	Andel i %			
	1948/49		1951	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
AB och däröver	29,6	34,9	34,4	33,9
Ba—AB	43,1	49,1	47,2	52,8
Under Ba	27,3	16,0	18,4	13,3
Summa	100	100	100	100

sämre, utan snarare en aning bättre studentbetyg än inskrivningsårgången 1948/49. Beträffande studentbetygens värde som mätare på de inskrivnas allmänna förutsättningar för högre studier är det uppenbart att studentbetygen i de individuella fallen har ett högst diskutabelt värde härvidlag, men det bör understrykas, att såväl de här redovisade undersökningarna som alla tidigare företagna sådana otvetydigt ger vid handen att det generellt sett föreligger ett klart positivt samband mellan studentbetygets genomsnittsvärde och utsikten till framgång i högre studier.

Undersökningen rörande 1951 års inskrivningsårgång gjordes i februari 1956, således drygt 9 terminer efter inskrivningen. En sammanfattning av situationen vid denna tidpunkt i avseende på examinations- och studieavbrottsfrekvens ges i tabell 7, i vilken de studenter (15 manliga och 10 kvinnliga) som efter inskrivningen i Uppsala övergått till någon av fackhögskolorna borttagits ur populationen.

Tabell 7. 1951 års inskrivningsårgång i Uppsala. Examinations- och avbrottsfrekvens i februari 1956.

Huvudutbildningsfakultet	Hela antalet	Därav		
		examinerade	kvarvarande studerande utan examen	avgångna utan examen
Teol. fak.	11	2 (18 %)	8 (73 %)	1 (9 %)
Jur. fak.	76	5 (7 %)	64 (84 %)	7 (9 %)
Med. fak.	40	—	40 (100 %)	—
Hum. fak.	284	81 (29 %)	145 (51 %)	58 (20 %)
Mat.-nat. fak.	74	23 (31 %)	40 (54 %)	11 (15 %)
Samtliga	485	111 (23 %)	297 (61 %)	77 (16 %)

Tabell 8. Examinationsfrekvens bland studerande i Uppsala.

Huvudutbildningsfakultet Kön	1948/49			1951		
	Hela antalet	Därav examinerade		Hela antalet	Därav examinerade	
		Antal	%		Antal	%
<i>Humanister:</i> M	140	48	34	118	36	31
Kv	182	50	27	166	31	19
M + Kv	322	98	30	284	67	24
<i>Naturvetare:</i> M	88	16	18	56	16	29
Kv	27	—	—	18	4	22
M + Kv	115	16	14	74	20	27

Som synes är examinationsfrekvensen ännu efter dryga 9 terminer genomgående låg. Att ingen av de 40 medicinarna ännu avlagt slutexamen, är fullt naturligt (med hänsyn till gällande studieplan för medicine licentiatexamen). Detsamma torde få anses gälla de teologiska och juridiska fakulteterna. Däremot måste examinationsfrekvensen inom de filosofiska fakulteterna betecknas som låg med hänsyn till att både 1907 och 1953 års examensstadga måste sägas förutse att filosofisk examen skall kunna avläggas efter sex à åtta effektiva studietermener.

Vid undersökningstillfället hade var femte humanist, var sjunde naturvetare och var tionde jurist lämnat studierna utan examen. Dessa siffror måste bedömas mot bakgrunden av att materialet grupperats efter huvudutbildningsfakultet/högskola, och att således de studenter som efter inskrivningen övergått till annan fakultet eller högskola icke ingår i siffrorna för »avgångna utan examen».

Då det torde ha sitt intresse att kunna jämföra examinations- och studieavbrottsfrekvenserna inom inskrivningsårgången 1951 med motsvarande siffror för inskrivningsårgången 1948/49, har en detaljstudie genomförts för de filosofiska fakulteterna. I tabellerna 8 och 9 här ovan anges examinations- och studieavbrottsfrekvenserna bland de studenter, som nyinskrevs vid Uppsala universitet läsåret 1948/49 respektive höstterminen 1951, och för vilka någon av de filosofiska fakulteterna är att betrakta som huvudutbildningsfakultet. För båda årgångarna gäller uppgifterna situationen nio terminer efter inskrivningen, d. v. s. situationen den 31 december 1952 respektive 1955.¹

Avgångsfrekvensen är som synes ungefär densamma för båda årgångarna och för båda fakulteterna. Examinationen företer också ungefär samma bild, och

¹ De studenter i årgången 1948/49 som inskrevs vårterminen 1949 har icke kunnat skiljas ut, varför sammanställningen för deras del gäller situationen åtta terminer efter inskrivningen. Bland examinerade i årgång 1951 har icke medtagits de som avlagt examen under den första månaden av vårterminen 1956 (enkäten gjordes i början av februari månad 1956).

Tabell 9. Avbrottsfrekvens bland studerande i Uppsala.

Huvudutbildningsfakultet Kön	1948/49			1951		
	Hela antalet	Därav avgångna utan examen		Hela antalet	Därav avgångna utan examen	
		Antal	%		Antal	%
<i>Humanister:</i> M	140	24	17	118	24	20
Kv	182	45	25	166	34	20
M + Kv	322	69	21	284	58	20
<i>Naturvetare:</i> M	88	15	17	56	10	18
Kv	27	6	22	18	1	6
M + Kv	115	21	18	74	11	15

beträffande den humanistiska fakulteten är examinationsfrekvensen efter nio terminer i varje fall icke högre, snarare något lägre, för den yngre årgången än för den äldre. Inom den matematisk-naturvetenskapliga fakulteten däremot är examinationsfrekvensen efter nio terminer klart högre bland 1951 års inskrivna än bland 1948/49 års. Visserligen rör det sig i fråga om de matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna om relativt små populationer, och det måste med hänsyn härtill vara vanskligt att dra slutsatser uteslutande på grundval av dessa siffror, men skillnaden i examinationsfrekvens är dock så pass stor som mellan 14 % i årgången 1948/49 och 27 % i årgången 1951, om man räknar frekvenserna på hela årgångarna utan uppdelning på kön.

Nu kan det sägas, att jämförelser i varje fall beträffande examinationsfrekvensen mellan de två årgångarna för så kort tid som nio terminer är tämligen meningslösa, eftersom slutresultatet ändå måste sägas bli beroende av vad som händer med den majoritet av årgången 1951, som vid undersökningstillfället ännu bedrev studier för preliminärexamen. Inventeringen av 1948/49 års inskrivningsårgång visar också, att efter femton terminer två tredjedelar av de examinerade naturvetarna och hälften av de examinerade humanisterna avlagt sina examina under den tionde t. o. m. femtonde terminen efter inskrivningen.

I motsats till inventeringen av inskrivningsårgången 1948/49 hade emellertid undersökningen rörande 1951 års Uppsalastudenter formen av en enkätundersökning, vid vilken de tillfrågade hade att lämna en detaljerad redogörelse för sina vid undersökningstillfället uppnådda studieresultat liksom även för tillfälliga studieavbrott och studiehinder av olika slag. Då svarsfrekvensen är hög och då de inkomna svaren i dessa hänseenden gör intryck av stor tillförlitlighet och fullständighet, har det varit möjligt att i detalj gå igenom svarsmaterialet och därvid mot bakgrunden av de redovisade studieresultaten göra en — låt vara subjektiv — bedömning av de vid universitetet ännu kvarstående studenternas utsikter att avlägga examen. Härvid har de filosofie studerande delats

Tabell 10. Alternativa beräkningar av det definitiva antalet examinerade (examinationsfrekvensen) bland 1948/49 och 1951 års Uppsala-studenter med huvudutbildning inom humanistisk eller matematisk-naturvetenskaplig fakultet.

Huvudutbildnings-fakultet Kön	1951						1948/49	
	Antal m. huvudutbildning inom fil.fak. ¹	Examinationsalternativ					Examinationsfrekvens efter 15 terminer ²	Maximal examinationsfrekvens ²
		A (minimum = examinationen efter drygt 9 terminer)	B	C	D	E (maximum = antalet hittills examinerade + hela antalet kvarvarande)		
%	%	%	%	%	%	%	%	
<i>Humanister: M.</i>	114	38,6	59,6	64,9	68,4	78,9	64,3	77,9
<i>Kv</i>	164	22,6	51,2	56,1	70,1	79,3	54,9	67,6
Samtliga	278	29,1	54,7	59,7	69,4	79,1	59,0	72,0
<i>Naturvetare: M.</i>	54	31,5	59,3	66,7	70,4	81,5	58,0	78,4
<i>Kv</i>	18	33,3	66,7	66,7	88,9	94,4	48,1	70,4
Samtliga	72	31,9	61,1	66,7	75,0	84,7	55,7	76,5
Samtliga M ..	168	36,3	59,5	65,5	69,0	79,8	61,8	78,1
Samtliga Kv ..	182	23,6	52,7	57,1	72,0	80,8	54,1	67,9
Totalt	350	29,7	56,0	61,1	70,6	80,3	58,1	73,2

¹ Antalet överensstämmer ej med det antal som redovisas i tabellerna 7, 8 och 9, beroende på att i tabell 10 måste bortses från de 8 ännu kvarstående studerande, vilka ej besvarat enkäten, och vilkas studieresultat därför icke är fullständigt kända.

² Frekvenserna överensstämmer ej med de frekvenser som redovisas i tabellerna 3 och 4, beroende på att beräkningarna i tabell 10 grundar sig på dem som ursprungligen inskrevs i Uppsala och som har filosofisk huvudutbildning, medan tabellerna 3 och 4 är grundade på antalet med filosofisk huvudutbildning som haft hela sin studietid (före ev. examen) förlagd till Uppsala eller som (före ev. examen) överflyttat dit.

upp i grupper efter den grad av sannolikhet med vilken man vågar antaga att vederbörande kommer att avlägga examen. Resultatet redovisas i tabell 10. Examinationsalternativet A innebär, att ingen av de vid undersökningstillfället i februari 1956 oexaminerade skulle avlägga examen, och får således betecknas som ett realistiskt minimalalternativ. Den motsatta ytterligheten representeras av alternativet E, enligt vilket alla som vid undersökningstillfället ännu bedrev aktiva studier kommer att avlägga examen. Alternativen B—D ligger mellan dessa ytterligheter.

Till belysning av vad detta innebär må nämnas, att till troliga examinander enligt alternativ D har räknats de som efter 8 à 9 terminers studier avlagt sluttentamina antingen för 2 betygsenheter i ett ämne eller för sammanlagt högst tre betygsenheter i två ämnen, medan alternativet C innefattar dem som vid samma tidpunkt avlagt sluttentamina antingen för 3 betygsenheter i ett ämne eller för sammanlagt tre och en halv betygsenheter i två ämnen; de som vid

undersökningstillfället avlagt sluttentamina för 2 + 2 betygsenheter har där-
emot förts till alternativet B. Vidare måste understrykas, att bedömningen gjorts
uteslutande på grundval av de redovisade studieresultaten, och att sålunda ingen
hänsyn tagits till den avgång från studierna, som icke direkt sammanhänger
med studieresultaten eller bristen på sådana, utan med t. ex. sjukdom eller
giftermål.

I högra delen av tabell 10 redovisas för 1948/49 års inskrivningsårgång i
Uppsala dels den verkliga examinationsfrekvensen 15 terminer efter inskriv-
ningen, dels den maximala examinationsfrekvensen, d. v. s. den som skulle gälla,
om samtliga ännu kvarvarande studerande i denna årgång skulle avlägga examen.

Man ser av tabellen, att examinationsalternativet C för humanisterna i år-
gång 1951 är det som närmast ansluter sig till den faktiska examinationsfrekven-
sen efter 15 terminer för motsvarande grupper inom årgång 1948/49. För natur-
vetarna synes däremot alternativet B ligga närmast till hands. Nu måste man
emellertid rimligen räkna med att icke så få av dem i årgången 1948/49, som
ännu studerar för avläggande av examen, också kommer att slutföra sitt studie-
program. Man synes därför få konstatera, att om examinationsfrekvensen i år-
gång 1951 slutligen skall nå samma värden som kan antagas för årgång 1948/49,
måste examinationen i varje fall följa alternativet C, för vissa grupper kanske
snarare alternativet D.

Av det sagda torde framgå, att man icke rimligen kan vänta en högre slutlig
examinationsfrekvens inom inskrivningsårgång 1951 än inom den tre år äldre
årgången i Uppsala, i varje fall icke inom de humanistiska fakulteterna.

Den bild man får av de anställda jämförelserna mellan de två Uppsala-
årgångarnas studenter med huvudutbildning inom filosofisk fakultet synes
kunna sammanfattas sålunda. Tillkomsten av 1953 års stadga angående filo-
sofiska examina innebar en reducering av kraven för filosofisk ämbetsexamen
genom att minimiantalet betygsenheter för denna examen sänktes från sju till
sex. Den nya stadgan innehåller vidare klarare bestämmelser än 1907 års exa-
mensstadga angående normal studietid per betygsenhet och för examen. Här-
igenom och genom tillkomsten av de statsgaranterade studielånen (från och med
höstterminen 1950) för alla studenter, som uppfyllde relativt moderata krav på
ådagalagd studielämplighet, måste de yttre förutsättningarna för ett snabbt och
framgångsrikt genomförande av studier vid de filosofiska fakulteterna sägas ha
varit avsevärt bättre för 1951 års nyinskrivna än för deras tre år äldre kam-
rater. Trots detta och trots att den yngre årgångens allmänna studielämplighet
att döma av studentbetygens genomsnittsvärde i varje fall icke varit sämre
utan snarare något bättre än den äldre årgångens, tyder de här redovisade jäm-
förelserna på att inskrivningsårgången 1951 i fråga om examinations- och studie-
avbrottsfrekvens i varje fall icke kommer att förete en ljusare bild än inskriv-
ningsårgången 1948/49.

Här må tilläggas, att undersökningen av 1951 års inskrivningsårgång i Uppsala även gällde nuvarande sysselsättning för dem som lämnat universitetet utan examen. Uppgift härom föreligger för 64 av 69 svarande i denna kategori. Av dessa uppgifter att döma har huvuddelen efter de avbrutna studierna vid högre läroanstalt skaffat sig *annan utbildning*, som icke fordrar några studier vid universitet: 18 av de 64 har sökt sig till folkskoleseminarium, 3 har replierat på före inskrivningen avlagd folkskolläroexamen, en är frikyrkopastor, 12 (kvinnor) redovisas som »sekreterare», 9 har utbildning till officer, landsfiskal, ingenjör, sjuksköterska, handarbetslärarinna etc., 4 har blivit tjänstemän på mindre kvalificerade befattningar, medan endast 8 redovisas som »hemmafruar», 4 gått till affärsverksamhet, 3 till musik och teater och 2 till tidningsvärlden. Dessa siffror ger knappast ett intryck av att de akademiska studierna i någon större utsträckning skulle ha varit avsedda som förberedelser för annan utbildning eller yrkesverksamhet, eller av att studieavbrotten i någon större utsträckning skulle vara föranledda av att *särskilt lockande* försörjningsmöjligheter yppat sig utanför den akademiska arbetsmarknaden. 57 av de i enkäten deltagande filosoferna hade lämnat de akademiska studierna utan examen efter i genomsnitt drygt 3 terminers studier. Det sammanlagda antalet uppnådda betygsenheter för dessa 57 studenter med sammanlagt 186 studietermener var 16.

3. *Tentamensfrekvens i vissa ämnen inom de filosofiska fakulteterna*

Universitetsutredningens inventering av inskrivningsårgången 1948/49 återspeglar i vissa avseenden förhållanden som ligger relativt långt tillbaka i tiden. Undersökningen av inskrivningsårgången 1951 i Uppsala omfattar visserligen en tre år yngre generation studenter, av vilka majoriteten (ca 60 %) vid undersökningstillfället ännu bedrev studier för preliminärexamen, men den speglar å andra sidan förhållandena endast vid en läroanstalt, och man kan icke utan vidare antaga, att förhållandena vid Uppsala universitet är representativa för universitetsförhållandena i allmänhet, ehuru å andra sidan knappast några skäl synes kunna åberopas mot ett antagande, att *tendensen* skulle vara ungefär densamma vid de fyra lärosätena.

Bland annat med hänsyn härtill har det synts universitetsutredningen angeläget att åtminstone för de filosofiska fakulteterna göra en undersökning rörande undervisningens effektivitet, sådan denna ter sig i *dagens* situation. Det kunde då icke bli fråga om att undersöka *examinations*frekvensen, utan man måste nöja sig med *tentamens*frekvensen i betydelsen frekvensen avlagda sluttentamina inom viss tid för de studenter som vid en viss tidpunkt påbörjat studier i ett visst ämne. Av praktiska skäl måste denna undersökning vidare starkt begränsas. Till en början inriktades undersökningen på de fyra ämnen — engelska, litteraturhistoria, botanik och matematik — för vilka universitetsutred-

ningen samtidigt gjorde en särskild enkätundersökning rörande studietiderna för två betyg.¹ Emellertid visade det sig under arbetets gång, att man på vissa håll saknade möjlighet att ställa till förfogande fullt användbara uppgifter, framför allt rörande antalet faktiska nybörjare vid en viss tidpunkt. Å andra sidan visade det sig, att motsvarande uppgifter kunde ställas till utredningens förfogande för ämnet kemi vid de tre läroanstalter, där undervisning i detta ämne meddelas, samt att särskild anledning förelåg att i denna undersökning inbegripa även ämnet tyska i Lund, i vilket ämne försöksverksamhet med ny undervisningsplan bedrivs.

Undersökningen har sålunda kommit att omfatta följande ämnen:

Ämnen	Universitet/högskola
Engelska	Uppsala, Lund, Göteborg, Stockholm
Tyska	Lund
Litteraturhistoria	Uppsala, Stockholm
Botanik	Uppsala, Lund, Stockholm
Matematik	Uppsala, Lund, Stockholm
Kemi	Uppsala, Lund, Stockholm.

Undersökningen, som med vissa undantag omfattar de studenter, som höstterminen 1954 påbörjade sina studier i ifrågavarande ämnen, avser att belysa frekvensen avlagda sluttentamina inom den ursprungliga nybörjargruppen vid vissa tidpunkter under i allmänhet fyra terminer efter studiernas påbörjande.

Materialet har ställts till universitetsutredningens förfogande av vederbörande institutionschefer samt av läroanstalternas kanslier.

Resultatet redovisas dels för två ämnen i diagram IV, dels fullständigt i bilaga 1.

Det bör omedelbart understrykas, att undersökningen bygger på uppgifter från varje institution för sig, och att tentamensfrekvensen därför icke blir *fullt* rättvisande belyst, då de (antagligen mycket fåtaliga) studenter som avlägger sluttentamen i ett ämne vid annan läroanstalt än den vid vilken studierna i ämnet påbörjats, här blir redovisade som icke-tenterade.

Vidare må observeras, att de olika diagrammen icke är fullt jämförbara sinsemellan. Sålunda omfattar diagrammet för de matematik-studerande i Stockholm endast en del — och troligen den »bättre» delen — av samtliga nybörjare i ämnet, varför diagrammet sannolikt ger en alltför gynnsam bild av tentamensfrekvensen. — Beträffande ämnet botanik synes situationen vara den, att de studerande i Lund, men icke de i Uppsala, normalt hunnit avlägga sluttentamen i ämnet, innan de vid början av den tredje terminen börjat delta i kursundervisningen i annat ämne. Följden har blivit att sluttentamen i Uppsala ofta skjutits upp ett par år, medan studenten följt undervisningen i t. ex. ämnena

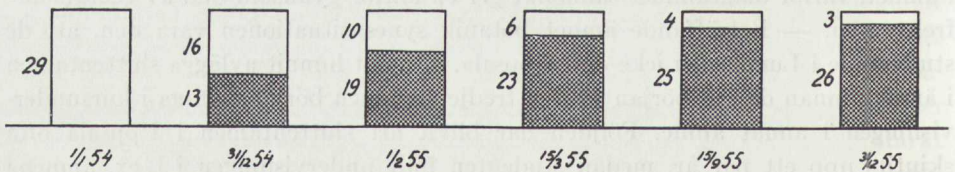
¹ Se nedan, sid. 59 ff.

Diagram IV. Studieresultat för en nybörjarårgång i vardera av ämnena engelska (Uppsala, höstterminen 1954) och botanik (Lund, vårterminen 1954). (Jfr bilaga 1.)

Engelska

Botanik

Förklaring:

■ = Sluttentamen för 3 betyg

▨ = Sluttentamen för 2 betyg

▩ = Sluttentamen för 1 betyg

▧ = Enbart översättningsprov för 3 betyg

▦ = Enbart översättningsprov för 2 betyg

▥ = Enbart översättningsprov för 1 betyg

Tabell 11. Tentamensfrekvens i vissa ämnen olika antal terminer efter studiernas påbörjande.

Ämne och ort	Relativt antal studerande för <i>högre betyg</i> (i den mån de kunnat utskiljas från samtliga) som avlagt sluttentamen för <i>högre betyg</i>				
	före slutet av andra terminen	före början av tredje terminen	före slutet av tredje terminen	före början av fjärde terminen	under fjärde terminen
	%	%	%	%	%
<i>Engelska:</i>					
Uppsala	1	6	15		40
Lund	4	6	18		32
Göteborg	10	11	17		20 ⁴
Stockholm	1	1	12		22 ⁵
<i>Tyska:</i>					
Lund	3	7	8		19 ⁴
<i>Litteraturhistoria:</i>					
Uppsala	5	7	18 ³	26	54 ⁶
Stockholm	2	5	11 ³	18	27 ⁶
<i>Botanik:</i>					
Uppsala ¹		3	17		31
Lund ²	63		88		
Stockholm ¹	0	0	0		18
<i>Matematik:</i>					
Uppsala	19	21		27	33
Lund ²	14	17		33	39 ⁷
Stockholm	24,5	24,5	30	32	32
<i>Kemi:</i>					
Uppsala ²	23	45	63,5		
Lund ²	0		39		52 ⁸
Stockholm ²	0	5	14		14 ⁹

¹ Nybörjare ht 52.

⁴ 14/5—56.

⁷ 12/3—56.

² Nybörjare ht 54.

⁵ 30/4—56.

⁸ 26/3—56.

³ 1/12—55.

⁶ 1/4—56.

⁹ 1/3—56.

zoologi och geografi. Den verkliga studietiden i botanik är sålunda uppenbarligen längre i Uppsala än i Lund men ingalunda så mycket längre, som diagrammen kan ge ett intryck av.

Undersökningens resultat för de olika ämnena sammanfattas i tabell 11.

I tabellen har — i motsats till i diagrammen — endast räknats med sluttentamina för två eller högre betyg, och i de fall där ettbetygsstuderande förekommer och dessas antal är känt (litteraturhistoria i Uppsala och matematik i Lund), har då även antalet studerande reducerats till att gälla endast studerande för två eller tre betyg. Tabellen blir icke helt rättvisande, i det att ingen reduktion kunnat göras av antalet studerande i matematik i Uppsala och i

språkämnen. I fråga om språkämnen torde emellertid denna brist i tabellens redovisning vara relativt betydelselös, då enligt erhållna upplysningar ett stort antal av ettbetygstentamina i ämnet engelska är att betrakta som misslyckade tvåbetygstentamina.

Den bild undersökningen ger av tentamensfrekvens och studietider i de fem ämnena synes kunna sammanfattas sålunda:

Tentamensfrekvensen under de fyra terminer, som undersökningen omfattar, är nästan överallt påfallande låg. Den filosofiska examensstadgans bestämmelse att kursfordringar och undervisning skall vara så avpassade, att två betyg, »såvida icke synnerliga skäl annat föranleda», hinner avläggas efter 10 månaders studier kan sägas vara realiserad endast för ämnet botanik i Lund, där tentamensfrekvensen är 63 % efter två terminer och 88 % efter tre terminer mot respektive 1 % och 15 % (eller, om ettbetygstentamina medräknas, 5 % och 23 %) för ämnet engelska i Uppsala.

Även i övrigt visar sammanställningarna betydande skiljaktigheter de olika ämnena och orterna emellan. Tentamensfrekvensen i ämnena matematik och kemi förefaller tämligen genomgående vara högre än frekvensen i språkämnen. Ett undantag utgör dock ämnet kemi i Stockholm. Beträffande skiljaktigheter mellan förhållandena i samma ämne på olika orter visar botaniken det mest slående exemplet, men även i engelska och i litteraturhistoria är skillnaderna påtagliga.

B. Studietidens längd

Den akademiska undervisningens effektivitet är icke uteslutande en fråga om hur många av dem som en gång påbörjar högre studier vid en fakultet eller högskola som också fullföljer studierna fram till den avsedda examen. Effektiviteten är också en fråga om studietidens längd för olika examina och — särskilt i de filosofiska fakulteterna — för betyg i olika ämnen.

1. Studietid för examen

Undersökningen av inskrivningsårgången 1948/49 omfattade även tidpunkten för avläggandet av olika akademiska examina. Vid fackhögskolorna ligger examinationen koncentrerad till några få terminer: vid de tekniska högskolorna 4—5 år, vid handelshögskolorna 3—4 år, vid tandläkarhögskolorna 5 år, vid skogshögskolan 3—4 år efter inskrivningen. För de filosofiska examinas del saknas däremot motsvarighet till denna koncentration av examinationen. Detta förhållande belyses närmare i diagrammen I—II¹ för examinationen termin för termin vid de humanistiska och matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna.

¹ Se sid. 36—37.

Man ser där, hur examinationen under de femton första terminerna efter inskrivningen är tämligen jämnt utspridd, ungefär från och med den sjätte terminen. Möjligen kan man urskilja en viss tyngdpunkt på den åttonde—tionde terminen för de humanistiska fakulteterna och på den tionde terminen för de matematisk-naturvetenskapliga. Sammanlagt hade vid undersökningstillfället inom de humanistiska fakulteterna avlagts 464 examina på sammanlagt 4 433 terminer och inom de matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna 148 examina på sammanlagt 1 520 terminer. Bruttomedelstudietiden¹ för de till och med den femtonde terminen avlagda examina skulle sålunda kunna sägas ligga vid 9,6 terminer för humanistiska² och 10,3 terminer för matematisk-naturvetenskapliga³ examina.

Dessa siffror måste emellertid betecknas som högst preliminära, i det att den verkliga studietiden för filosoferna i inskrivningsårgången 1948/49 kan beräknas först sedan samtliga lämnat universiteten. Då man rimligen måste antaga, att en del av dem som vid undersökningstillfället fortfarande bedrev studier för preliminärexamen kommer att slutföra sina studier med examen, måste man också räkna med att bruttomedelstudietiden för årgångens filosofiska examina kommer att stiga över de angivna talen, 9,6 respektive 10,3 terminer. Om vi t. ex. skulle antaga att hälften av de 115 vid undersökningstillfället ännu studerande humanisterna kommer att avlägga examen, och att detta sker efter i genomsnitt ytterligare två terminers studier, skulle bruttomedelstudietiden för de humanistiska examina stiga från 9,6 till 10,4 terminer. För matematisk-naturvetenskapliga examina skulle med samma antaganden medelstudietiden stiga från 10,3 till 11,4 terminer.

Examinationen hittills för inskrivningsårgången 1951 i Uppsala företer en bild som i stort sett överensstämmer med den bild man har för examinationen vid motsvarande tidpunkt bland 1948/49 års Uppsala-studenter. En närmare granskning av de ännu studerande 51-ornas vid undersökningstillfället uppnådda studieresultat har, som ovan redovisats⁴, vidare givit vid handen, att man knappast kan räkna med högre slutlig examinationsfrekvens inom denna årgång än inom den tre år äldre, och att ett icke så litet antal av dem som därvid beräknats komma att avlägga examen ännu nio terminer efter inskrivningen knappt uppnått hälften av den för examen erforderliga betygssumman. — Under sådana omständigheter synes man vara berättigad att antaga, att den genomsnittliga bruttostudietiden för filosofiska preliminärexamina för närvarande faktiskt ligger

¹ Med bruttostudietid för examen menas här hela det antal terminer som förflutit mellan inskrivningen och fram till och med examensterminen. Bruttomedelstudietiden är beräknad som det aritmetiska mediet av en grupps bruttostudietider. Den mediana bruttostudietiden ligger för de inom 15 terminer avlagda humanistiska examina strax under tio terminer och för naturvetenskapliga examina vid tio terminer.

² 9,3 terminer för män och 9,9 terminer för kvinnor.

³ 10,1 terminer för män och 11,1 terminer för kvinnor.

⁴ Se sid. 45.

vid omkring 10 terminer för humanistiska och omkring 11 terminer för matematisk-naturvetenskapliga examina.

1953 års stadga angående filosofiska examina ålägger fakulteterna att så planlägga undervisningen, att sex betygsenheter (= minimikravet för filosofisk preliminärexamen) normalt må kräva högst tre (i undantagsfall högst fyra) studieår om vardera 10 studiemånader. Därvid förutsättes, »att de studerande äga erforderliga förkunskaper, helt ägna sig åt studierna och väl utnyttja undervisningen».

Givetvis kan det ovan gjorda antagandet rörande den faktiska medelstudietiden för filosofiska examina icke utan vidare jämföras med examensstadgans bestämmelse rörande normal studietid. Vi vet nämligen till en början icke, i vilken utsträckning de studenter, på vilkas examenstider vårt antagande bygger, i verkligheten utnyttjat undervisningen och »helt» ägnat sig åt studierna under hela den tid som ligger mellan inskrivningen och examen. Vi vet inte heller, i vilken utsträckning de avlagda examina omfattar flera betygsenheter än minimiantalet sex. Tvärtom vet vi, att studierna i många fall förlänges till följd av att de bedrivs parallellt med förvärvsarbete, och att tillfälliga uppehåll i studierna i icke så liten utsträckning förekommer till följd av sjukdom, värnpliktstjänstgöring, förvärvsarbete etc. Vi vet också att en del av dem som avlagt filosofisk ämbetsexamen som enda preliminärexamen avlagt denna examen efter 1907 års examensstadga, som krävde minst sju betygsenheter.¹

I en nyligen av statistiska centralbyrån offentliggjord sammanställning rörande studietiderna för dem som avlagt filosofie kandidatexamen eller filosofisk ämbetsexamen under 1955 och vårterminen 1956 har emellertid redovisats vissa uppgifter om *nettostudietiden* för examen. Som *nettostudietid* har därvid räknats *bruttostudietiden* för examen med avdrag för 1) tiden för studier av i examen ej ingående ämnen, såvida dessa ej helt eller delvis sammanfaller med studier i ämnen som ingår i examen; 2) alla absoluta studiehinder; 3) den del av förvärvsarbete parallellt med studier som anses vara studiehindrande; samt 4) viss del av tiden för studier i ämnen, som ej ingår i examen men som bedrivits parallellt med studier i examensämnen.

Den sålunda definierade *nettostudietiden* för de under 1955 och vårterminen 1956 avlagda filosofiska examina uppgick i medeltal till ca 40 studiemånader. Om man räknar med 10 effektiva studiemånader per år, skulle *nettostudietiden* för dem som avlagt examina i medeltal uppgå till 8 terminer. Det skall i sammanhanget nämnas, att *bruttostudietiden* för de examinerade i medeltal var omkring 60 månader.

Dylika beräkningar av *nettostudietiderna* har emellertid även de ett relativt begränsat värde. Som även påpekats av centralbyrån, måste man — bland annat med hänsyn till det förhållandet att de avlagda examina ibland innehåller mer

¹ Kravet på minst sju betygsenheter har också gällt för det fåtal som avlagt statsvetenskaplig-filosofisk examen.

än det erforderliga antalet betygsenheter för examen — vid bedömning av studietidens längd mot bakgrunden av examensstadgans normaltidsbestämmelser göra beräkningar av nettostudietiden *per betygsenhet*. Dylika beräkningar har även utförts i den av centralbyrån utförda undersökningen. Utredningen återkommer till dessa efter följande redogörelse för de undersökningar av detta slag, som gjorts på basis av utredningens eget material.

2. Studietid per betygsenhet

Den genomsnittliga bruttostudietiden för examen (det antal universitetsterminer som genomsnittligen förflutit mellan inskrivningsdatum och examensdatum för en viss grupp studenter) är med hänsyn till vad ovan framhållits ej användbar som mätare på undervisningens effektivitet vid de filosofiska fakulteterna. Universitetsutredningen har gjort vissa specialundersökningar, som tagit sikte på studietiden per betygsenhet och studietidens längd i några centrala ämnen. Dels har sålunda undersökningsmaterialet rörande 1951 års inskrivningsårgång i Uppsala detaljbearbetats med ledning av studenternas i enkätsvaren lämnade upplysningar angående studieuppehåll och studiehinder samt angående avlagda sluttentamina och deltentamina. Dels har universitetsutredningen låtit företaga en särskild enkätundersökning bland dem som under kalenderåret 1955 avlagt godkänd sluttentamen för två betygsenheter i fyra utvalda ämnen.

Materialet till undersökningarna rörande den verkliga studietiden per betyg bland 1951 års Uppsala-filosofier omfattar de 281 studenter inom den filosofiska fakulteten (220 humanister och 61 naturvetare), som besvarat enkäten, och som antingen avlagt filosofisk preliminärexamen eller vid undersökningstillfället fortfarande bedrev studier för avläggande av sådan examen. De utan examen avgångna är alltså icke medtagna, även om de före avgången avlagt sluttentamen i något ämne.

Undersökningen har gjorts med anlitande av tre alternativa metoder. Den ena av dessa innebär, att bruttoantalet terminer efter vissa regler reduceras med hänsyn till i enkätsvaren redovisade studiehinder samt med hänsyn till förekommande kompletteringsstudier, studier vid annan fakultet och studier för licentiatexamen. Den bild man då får av studietiden per betygsenhet kan sammanfattas sålunda: Bland humanisterna har endast 14 % och bland naturvetarna endast 8 % studieresultat, som motsvarar examensstadgans norm om ett betyg per studietermin. Nästan hälften av såväl humanisterna som naturvetarna (45 respektive 48 %) redovisar studieresultat motsvarande en halv betygsenhet eller mindre per studietermin. Ett klart samband mellan studentbetygets genomsnittsvärde och framgången i akademiska studierna kan vidare konstateras, men av 96 humanister och 17 naturvetare med studentbetygs genomsnitt på AB och däröver har endast 17 (18 %) respektive 2 studieresultat motsvarande ett

betyg eller mera per studietermin, medan så mycket som var tredje humanist och var fjärde naturvetare (30 respektive 24 %) i denna studentbetygsgrupp redovisar en halv betygsenhet eller mindre per studietermin.

Gentemot denna metod kan emellertid bland annat anföras, att den ger ett något missvisande resultat genom att hänsyn endast tagits till avlagda sluttentamina, varigenom den studietid de ännu studerande nedlagt på studier som vid undersökningstillfället ännu ej resulterat i sluttentamen skenbart kommit att hänföras till studietiden för redan sluttentamade ämnen. En student som t. ex. efter en termins studier avlagt sluttentamen för ett betyg i klassisk fornkunskap och sedan ägnat kanske fem terminer åt trebetygsstudier i historia, dock utan att vid undersökningstillfället ha avlagt sluttentamen i detta ämne, får med denna metod studieresultatet redovisat som ett betyg på sex terminer.

I undersökningen har därför gjorts ett försök till korrigeringsmetod för denna felkälla, i det att antalet studietermener reducerats även med samtliga terminer, som förflutit efter den senast avlagda sluttentamen. Med denna korrigerade metod får man en något gynnsammare bild av studieresultatet räknade per nedlagd studietermin, men skillnaderna kan knappast rubba huvudintrycket. Endast var femte humanist och var tionde naturvetare har med denna metod studieresultat motsvarande en betygsenhet eller mera per studietermin, medan nästan 40 % av humanisterna och drygt 40 % av naturvetarna redovisar ett halvt betyg eller mindre per studietermin. Inom gruppen AB-studenter redovisar nu 25 av 96 humanister (26 %) och 3 av 17 naturvetare ett betyg eller mera per studietermin, men ungefär lika många (20 respektive 4) har resultat, som ligger på en halv betygsenhet eller mindre per studietermin.

Gentemot denna beräkningsmetod kan resas den invändningen, att den ger ett något överdrivet intryck av långa studietider, därför att många studenter bedriver studier i flera ämnen parallellt eller börjar följa undervisningen i ett ämne, innan de avlagt sluttentamen i det första ämnet. Till följd härav skulle sluttentamina icke representera hela resultatet ens av de före den sista sluttentamen nedlagda studieterminernas arbete.

Med hänsyn härtill har gjorts ett försök att på grundval av svars materialet bedöma studietiderna med hänsyn tagen även till avlagda deltentamina, vilka då räknats som hela eller halva betyg alltefter deras omfattning. Principen har varit att gå så generöst som möjligt till väga, d. v. s. att i tveksamma fall hellre räkna en halv betygsenhet för mycket än en halv för litet och att hellre reducera antalet närvarotermener något för mycket än något för litet.

Resultatet framgår av tabellerna 12—13.

Med denna grundliga och avsiktligt generösa metod avviker resultatet föga från det resultat man når med den mera schablonmässiga metoden att räkna bort terminerna efter den senast avlagda sluttentamen. Skillnaden är egentligen den att särskilt en del naturvetare flyttats upp från den lägsta resultatgruppen till den näst lägsta, vilket i sin tur torde sammanhänka med den inom den

Tabell 12. 1951 års inskrivningsårgång i Uppsala. Antalet betygsenheter per närvarotermin med hänsyn tagen till deltentamina. Humanistisk examen eller pågående humanistiska studier.

Antal betyg per termin	Betygsklass ¹			Samtliga ² oavsett studentbetyg			
	Under Ba	Ba—AB	AB och däröver	M	Kv	M + Kv	
						Antal	%
—0.54	8	46	17	21	50	71	34
0.55—0.84	3	34	44	26	55	81	38
0.85—0.99	1	8	13	16	7	23	11
1.0 —1.14	1	10	14	16	9	25	12
1.15—	1	3	7	6	5	11	5
Summa	14	101	95	85	126	211	100
därav < 1	12	88	74	63	112	175	83

¹ Här saknas 1 med okänt studentbetyg.

² 9 svar har måst uteslutas vid denna detaljbearbetning.

Tabell 13. 1951 års inskrivningsårgång i Uppsala. Antalet betygsenheter per närvarotermin med hänsyn tagen till deltentamina. Matematisk-naturvetenskaplig examen eller pågående matematisk-naturvetenskapliga studier.

Antal betyg per termin	Betygsklass ¹			Samtliga oavsett studentbetyg			
	Under Ba	Ba—AB	AB och däröver	M	Kv	M + Kv	
						Antal	%
—0.54	11	5	4	15	6	21	35
0.55—0.84	4	15	5	15	9	24	39
0.85—0.99	1	2	4	7	1	8	13
1.0 —1.14	—	2	4	5	1	6	10
1.15—	—	1	—	2	—	2	3
Summa	16	25	17	44	17	61	100
därav < 1	16	22	13	37	16	53	87

¹ Här saknas 3 med okänt studentbetyg.

biologiska ämnesgruppen i Uppsala mycket vanliga studiegången att genomgå kursundervisningen i flera ämnen, innan man avlägger någon som helst sluttentamen.

Även om man, som här skett, snarast övervärderar de uppnådda studieresultaten genom att räkna fulla två betygsenheter, även om en av tre deltentamina i kemi eller zoologi, en av två deltentamina i botanik eller uppsatsen i historia

skulle fattas, blir resultatet att över 80 % av såväl humanister som naturvetare redovisar studieresultat, som ligger under i examensstadgan förutsett resultat med en betygsenhet per studieterm. Mer än var tredje student har studieresultat på en halv betygsenhet eller mindre per studieterm. Bland humanisterna kan konstateras, att studieresultatet är bättre inom den högsta studentbetygsgruppen än inom de lägre, men skillnaden är knappast betydande.

Undersökningen av studieresultat och studietider inom inskrivningsårgången 1951 i Uppsala kan emellertid aldrig, hur noggrant man än sökt granska det inkomna svars materialet, ge annat än antydningar i fråga om studietider i varje särskilt ämne. Denna undersökning lider vidare otvivelaktigt av vissa svagheter, som följer av att den endast gäller förhållandena vid ett av universitetet och dessutom delvis återspeglar en situation, som i dag ej är fullt aktuell. I den ovan omnämnda av statistiska centralbyrån offentliggjorda undersökningen av studietiderna bland dem som avlagt filosofiska grundexamina 1955 och vårterminen 1956 har gjorts beräkningar av nettostudietiderna per betygsenhet, vilka emellertid fullt ut bestyrker de resultat som erhållits i utredningens undersökning rörande 1951 års inskrivningsårgång i Uppsala. Det skall observeras, att Uppsala-undersökningen omfattar samtliga som avlagt åtminstone någon tentamen, medan statistiska centralbyråns material enbart omfattar dem, som avlagt examen. Det finns anledning antaga, att de som avlagt tentamen men senare ej avlagt examen har längre studietider per betygsenhet än de som fullföljer till examen. Därför kan man förmoda, att de siffror, som av centralbyrån redovisas, ger en något gynnsammare bild av studietidens längd per betygsenhet än vad som gäller bland samtliga som avlägger någon tentamen. Av resultaten i centralbyråns undersökning må här återges följande data beträffande nettostudietid per betygsenhet för samtliga examinerade:

— 4	månader nettostudietid	17,9 %
4,01— 5,00	»	» 17,4 %
5,01— 6,00	»	» 19,2 %
6,01— 8,00	»	» 25,4 %
8,01—10,00	»	» 12,0 %
10,01—	»	» 8,1 %
			<hr/> Summa 100 %

Det skall erinras om att antalet effektiva studiemånader per termin beräknas till 5. Det betyder, att blott 35 % av samtliga som avlagt filosofisk grundexamen 1955 och vårterminen 1956 genomfört studierna på den i examensstadgan förutsatta tiden. Var femte examinand har använt 8 månader eller mer per betygsenhet mot i stadgan beräknade 5.

I syfte att få fram en bild av studietidens längd i *enskilda ämnen* har universitetsutredningen företagit en särskild enkätundersökning med sikte på studietidens verkliga längd för två betygsenheter i vissa centrala ämnen inom de filosofiska fakulteterna. Av praktiska skäl var det härvid nödvändigt att begränsa undersökningen till ett fåtal ämnen och vidare att begränsa den till studietiden för två betygsenheter. Å andra sidan gjordes undersökningen fullständig i den meningen, att enkätformulären tillsändes samtliga som under ett visst kalenderår (1955) vid något av universiteten eller vid Stockholms högskola avlagt godkänd sluttentamen för detta betyg i de fyra utvalda ämnena: engelska, litteraturhistoria, botanik och matematik.

I samband med studietidsundersökningen inhämtades också från statistiska centralbyråns studiekortsregister uppgifter rörande de i enkäten deltagande studenternas medelbetyg i studentexamen.

I nedanstående tablå redovisas antalet i studietidsundersökningen ingående tentander i de fyra ämnena med fördelning på studieort samt tentandernas genomsnittliga studentbetyg, också med fördelning på ämne och studieort.

a) Antalet tentander i undersökningen

	Engelska	Litteraturhistoria	Botanik	Matematik
Uppsala	110	49	27	67
Lund	79	85	52	27
Göteborg	39	3	—	19
Stockholm	61	12	5	24
Summa	289	149	84	137

b) Genomsnittligt studentbetyg

	Engelska		Litteraturhistoria		Botanik		Matematik	
	Män	Kv	Män	Kv	Män	Kv	Män	Kv
Uppsala	3,92	3,98	3,92	4,05	3,37	..	3,82	..
Lund	3,58	4,00	4,05	3,81	3,33	3,46	3,68	..
Göteborg	3,69	3,99	—	—	3,83	..
Stockholm	3,60	3,79	3,36	..
Summa	3,71	3,95	3,99	3,88	3,34	3,51	3,72	3,96

Ann.: Medelbetyg har ej beräknats för grupper innehållande mindre än 10 st.

Man konstaterar, att studentbetygets genomsnittsvärde ligger under Ba+ (3,5) i fråga om de flesta tentanderna i ämnet botanik, men att i fråga om tentanderna i de övriga i undersökningen ingående tre ämnena motsvarande genomsnittsvärden ligger närmare AB än Ba+, för vissa grupper t. o. m. över AB. Jämför man dessa genomsnittsvärden med motsvarande värde för hela årgångarna fakultetsinskrivna 1948 och 1951 (se ovan sid. 43) i Uppsala, finner

man att tentandernas genomsnittsbetyg antagligen ligger något högre än de inskrivnas, vilket i båda materialen var ungefär Ba+ för män och närmare Ba+ än AB för kvinnor.

Studietidsundersökningen arbetar med tre olika mått på studietid: bruttostudietid, nettostudietid och »effektiv» studietid. Med bruttostudietid avses den tid som förflutit mellan den tidpunkt, då studenten enligt egen uppgift i enkät-svaret påbörjat sina studier i ämnet, och datum för sluttentamen. I bruttostudietiden ingår sålunda även tid som använts för annat än studier i det ifrågavarande ämnet. Nettostudietiden däremot innefattar endast tid, under vilken studier i ämnet faktiskt pågått, dock oavsett med vilken intensitet studierna bedrivits. I skillnaden mellan bruttostudietiden och nettostudietiden ligger således bland annat ferieuppehåll, militärtjänstgöring etc. liksom även tid då studenten helt lagt studierna i det efterfrågade ämnet åt sidan för att i stället ägna sig åt studier i annat ämne eller åt förvärvsarbete. — Den »effektiva studietiden» slutligen representerar ett försök att korrigera nettostudietiden med hänsyn till den fördröjande effekten av parallellt med studierna i det efterfrågade ämnet bedriven verksamhet såsom parallellstudier i annat ämne, förvärvsarbete vid sidan av studierna etc., ett försök sålunda att konstruera fram, hur lång studietiden skulle ha varit, om studenten velat eller kunnat helt ägna sin arbetsdag åt studierna i detta speciella ämne.

Man kan säga, att examensstadga och studieplaner tar sikte på att en student som utnyttjar undervisningen och helt ägnar sig åt studierna i något av de här ifrågavarande ämnena skall kunna avlägga sin tvåbetygstentamen inom ett år efter studiernas påbörjande. En student som påbörjar tvåbetygsundervisningen i t. ex. engelska i september det ena året, skall sålunda normalt ha avlagt sin tvåbetygstentamen, innan han i september året därpå börjar studier i ett annat ämne. Förutsättningen är då, att han inte distraheras i arbetet av förvärvsarbete eller studier i annat ämne, och att ferieuppehållen tillsammans icke omfattar mer än två månader per år. Nettostudietiden och den »effektiva studietiden» bör alltså sammanfalla och normalt omfatta tio månader, medan bruttostudietiden bör variera mellan 11 och 12 månader, beroende på hur vederbörande förlägger sluttentamen i förhållande till sommaruppehållet.

Låt oss nu se, hur detta stämmer med den verklighet, som återspeglas i studietidsundersökningen. Vi bortser då från de 25 % långsammaste och de 25 % snabbaste och koncentrerar uppmärksamheten till de 50 % av studenterna som ligger däremellan (mellan den övre och den undre kvartilen). I tabell 14 redovisas bruttostudietid, nettostudietid och »effektiv studietid» för dessa tentander i de fyra ämnena. Diagram V illustrerar studietiderna för samtliga tentander (oavsett studieort) i ämnena engelska och matematik. Om vi först granskar ämnet engelska, finner vi att bruttostudietiden inte alls ligger vid 11 à 12 månader utan mellan 13 och 24 månader i Lund och mellan 18 och 31 månader i Uppsala, medan Stockholm och Göteborg visar bruttostudietider som

ligger mellan dessa ytterligheter. Detta innebär, att en student som börjat sina studier i engelska i september det ena året ingalunda avlagt sluttentamen för två betyg i september året därpå, utan först under loppet av det andra studieåret (oktober—augusti) i Lund och i Uppsala under perioden från slutet av det andra studieåret till slutet av det tredje (mars—mars). Medianerna för de två grupperna skulle (fortfarande under förutsättning att alla påbörjat sina studier i början av september) ligga strax före början av den fjärde terminen respektive strax före början av den femte terminen.

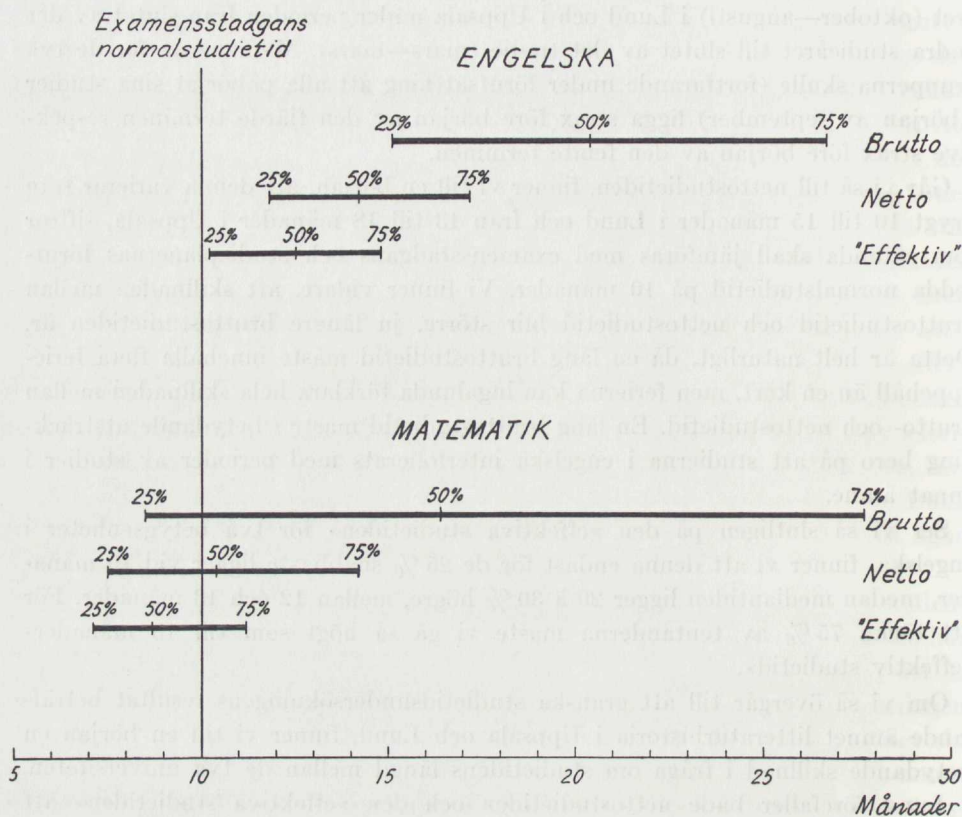
Går vi så till nettostudietiden, finner vi till en början, att denna varierar från drygt 10 till 15 månader i Lund och från 13 till 18 månader i Uppsala, siffror som sålunda skall jämföras med examensstadgans och studieplanernas förutsedda normalstudietid på 10 månader. Vi finner vidare, att skillnaden mellan bruttostudietid och nettostudietid blir större, ju längre bruttostudietiden är. Detta är helt naturligt, då en lång bruttostudietid måste innehålla flera ferieuppehåll än en kort, men ferierna kan ingalunda förklara hela skillnaden mellan brutto- och nettostudietid. En lång bruttostudietid måste i betydande utsträckning bero på att studierna i engelska interfolierats med perioder av studier i annat ämne.

Ser vi så slutligen på den »effektiva studietiden» för två betygsenheter i engelska, finner vi att denna endast för de 25 % snabbaste ligger vid 10 månader, medan mediantiden ligger 20 à 30 % högre, mellan 12 och 13 månader. För att täcka 75 % av tentanderna måste vi gå så högt som till 15 månaders »effektiv studietid».

Om vi så övergår till att granska studietidsundersökningens resultat beträffande ämnet litteraturhistoria i Uppsala och Lund, finner vi till en början en betydande skillnad i fråga om studietidens längd mellan de två universiteterna. I Lund förefaller både nettostudietiden och den »effektiva studietiden» att ligga under examensstadgans förutsedda tio månader för majoriteten av tentanderna, medan den »effektiva studietiden» i Uppsala utom för de 25 % snabbaste av tentanderna tycks ligga mellan 15 och 30 % högre. I övrigt finner vi i stort sett samma tendenser som beträffande studietiderna i engelska: i den mån bruttostudietiden ligger inom ett år, kan skillnaden mellan brutto- och nettostudietid lätt förklaras med mellanliggande ferier och skillnaden mellan nettostudietiden och den »effektiva studietiden» är obetydlig. Studenterna har med andra ord i allmänhet och bortsett från ferierna helt ägnat sin tid åt studierna i litteraturhistoria. Då däremot bruttostudietiden överstiger ett år, är såväl nettostudietiden som den »effektiva studietiden» också längre, men tydligen har studierna i litteraturhistoria tidvis helt lagts åt sidan för annan verksamhet.

Bilden av studietiderna i ämnet botanik vid de två universiteterna överensstämmer i mångt och mycket med bilden av studietiderna i litteraturhistoria. Även här kan vi konstatera en påtaglig skillnad mellan Uppsala och Lund,

Diagram V. Studietidsundersökningen. Studietidens längd (kvartiler och medianer) för 1955 års tvåbetygstentander i ämnena engelska och matematik (samtliga läroanstalter).

särskilt beträffande bruttostudietiderna. I Lund har hälften av sluttentamina i ämnet avlagts inom ungefär ett år efter studiernas påbörjande, medan tentamensdatum i Uppsala för hälften av tentanderna ligger mer än 20 månader efter tidpunkten för studiernas påbörjande. Emellertid är skillnaden i fråga om den tid som verkligen ägnats åt studier i botanik (nettostudietiden) ingalunda så våldsamt två à tre månader och i fråga om den »effektiva studietiden» ungefär lika mycket, en skillnad som dock får anses vara relativt stor med tanke på att studieplanerna för samma betyg i samma ämne vid två lärosäten i princip skall vara likvärdiga.

Även beträffande botanik kan vi konstatera, att i den mån (som i Lund) tentamen avlagts inom ett år efter det studierna påbörjats, tentanderna uppenbarligen helt ägnat studieåret åt studier i botanik — nettostudietiden ligger omkring tio månader, och skillnaderna mellan brutto- och nettostudietid kan lätt förklaras som normala ferier. Skillnaden mellan nettostudietiden och den

Tabell 14. Studietidsundersökningen. Studietidens längd (kvartiler och medianer) för 1955 års tvåbetygstentander i ämnena engelska, litteraturhistoria, botanik och matematik.

Ort	Engelska			Litteraturhistoria			Botanik			Matematik		
	Brutto	Netto	»Effektiv»	Brutto	Netto	»Effektiv»	Brutto	Netto	»Effektiv»	Brutto	Netto	»Effektiv»
Uppsala												
U.K. ..	18,6	12,6	10,3	15,2	11,5	9,8	16,5	10,4	9,7	8,2	7,2	6,6
M	24,2	14,5	12,8	16,7	12,6	11,2	21,5	13,0	11,7	15,9	9,7	7,9
Ö.K. ..	31,1	18,1	15,5	21,5	14,0	12,4	32,5	14,6	13,4	30,3	14,1	11,1
Lund												
U.K. ..	13,2	10,5	9,4	8,8	7,5	6,5	11,2	9,5	8,9	12,4	9,8	7,4
M	15,9	12,5	11,9	10,6	8,0	7,7	12,7	10,0	9,3	18,4	11,6	10,5
Ö.K. ..	23,5	15,1	13,3	18,4	10,4	8,3	19,3	11,4	10,5	32,0	14,4	11,5
Göteborg												
U.K. ..	18,2	13,4	10,0	—	—	—	8,2	7,5	7,2
M	20,5	15,3	12,8	—	—	—	8,5	8,2	7,6
Ö.K. ..	26,8	20,2	15,2	—	—	—	14,8	10,8	8,5
Stockholm												
U.K. ..	15,1	11,5	9,9	15,0	10,0	8,0
M	19,1	14,2	12,1	16,5	14,0	9,8	20,5	11,7	10,4
Ö.K. ..	26,2	17,0	14,9	27,7	16,0	11,8

U.K. = undre kvartilen

M = median

Ö.K. = övre kvartilen

»effektiva studietiden» är också obetydlig, och skillnaderna mellan kvartilvärdena är ovanligt små. Då däremot studenten icke hunnit avlägga sluttentamen inom ett år, har han tydligen börjat följa undervisningen i ett annat ämne utan att vara färdig med botaniken — skillnaden mellan brutto- och nettostudietid blir mycket större än som kan förklaras med mellankommande ferier. Det är dock här icke fråga om parallellstudier i egentlig mening, utan studierna i botanik har uppenbarligen i allmänhet helt fått stå tillbaka för studierna i annat ämne.

För matematikens del har undersökningen givit det resultatet, att den »effektiva studietiden» för majoriteten av tentanderna angivits till omkring tio månader (snarast något lägre), medan däremot nettostudietiden varierar starkare och bruttostudietiden mycket starkt. De studenter som icke hunnit avlägga sin sluttentamen inom ett år efter studiernas påbörjande, har uppenbarligen i stor utsträckning lagt matematiken åt sidan och åtminstone periodvis helt ägnat sig åt studier i annat ämne — skillnaden mellan bruttostudietid och net-

tostudietid ökar starkt vid långa bruttostudietider. I detta ämne, liksom i engelska men i motsats till förhållandena i ämnena litteraturhistoria och botanik, har man emellertid även fortsatt studierna med lägre intensitet och parallellt med studier i annat ämne — skillnaden mellan nettostudietid och »effektiv studietid» ökar nämligen vid långa nettostudietider.

Sammanfattningsvis synes kunna konstateras, att endast en ringa del av de i studietidsundersökningen ingående studenterna har avlagt sin sluttentamen inom den tidsram av ett år som examensstadgan tar sikte på. Det gäller här egentligen majoriteten av tentanderna i ämnet litteraturhistoria i Lund, minst hälften av tentanderna i ämnet botanik i Lund samt ett stort antal av tentanderna i matematik, särskilt i Uppsala och Göteborg, däremot endast ett mycket litet fåtal av tentanderna i engelska. Huvuddelen av de övriga tentanderna anger själva den »effektiva studietiden» för två betygsenheter i de ifrågakommande ämnena till 10 à 13 månader, för engelskans del ända upp till 15 månader. Nettostudietiden anges av dessa studenter till 10 à 15 månader, i engelska t. o. m. upp emot 20 månader. Studenter som icke hinner avlägga sluttentamen inom ett år från tidpunkten för studiernas påbörjande, börjar uppenbarligen trots detta studier i något annat ämne vid början av den tredje terminen. Studierna i det första ämnet måste därvid ibland helt läggas åt sidan för tillfället, medan de ibland bedrivs parallellt med studierna i det nya ämnet. Detta får i sin tur till följd att sluttentamen i det första ämnet ofta uppskjutes till långt in på det andra, tredje eller t. o. m. fjärde studieåret, samtidigt som givetvis de fortsatta studierna i det första ämnet måste hindra studenten från att på sätt som förutses i examensstadgan helt ägna sig åt studier i ämne nr 2 eller 3. Huruvida denna studiegång i och för sig leder till en förlängning även av den »effektiva studietiden», kan ej med säkerhet bedömas på grundval av det föreliggande undersökningsmaterialet. Ett visst samband tycker man sig måhända kunna utläsa mellan den »effektiva studietiden» och bruttostudietiden i de fall då denna senare överstiger ett år.

Som en ytterligare illustration till undersökningens resultat beträffande studietidens längd kan följande sammanställning tjäna (tabell 15). Här har ur svars materialet plockats ut de studerande, som under kalenderåret 1955 undergått godkänd sluttentamen för två betyg i engelska vid Uppsala universitet och Stockholms högskola samt de, som sluttenterat för två betyg i matematik vid Uppsala universitet. För var och en av dessa tre olika kategorier tentander har sedan en uppdelning på två grupper gjorts. Den ena gruppen omfattar dem, som kan sägas ha ägnat sig helt åt studier i respektive ämne under *det första året dessa pågått*. Den andra gruppen omfattar sådana tentander, som redovisat parallellstudier, förvärvsarbete eller annat studiehinder även under *det första året av studierna i ämnet*. Kraven för att en tentand skall tillföras den förstnämnda gruppen har varit relativt stränga. Har han under det första året gjort

Tabell 15. Studietidsundersökningen. Termin för sluttentamen i engelska i Uppsala och Stockholm och matematik i Uppsala för tentander med heltidsstudier det första året samt för tentander som ej bedrivit heltidsstudier det första året.

Ämne och läroanstalt	Tentamen före början av termin nr							
	3	4	5	6	7	8	9	S:a
<i>Engelska</i>								
Uppsala: Heltidsstud. första året	7	18	17	7	6	2	4	61
Ej heltidsstud. första året	1	10	11	15	8	1	3	49
Stockholm: Heltidsstud. första året	6	5	7	2	1	—	1	22
Ej heltidsstud. första året	—	11	10	10	5	2	1	39
<i>Matematik</i>								
Uppsala: Heltidsstud. första året	11	3	3	1	1	1	3	23
Ej heltidsstud. första året	16	3	8	2	6	4	5	44

studieuppehåll eller haft förvärvsarbete eller parallellstudier en månad eller mera under tid då undervisning normalt pågår, har han hänförs till gruppen »ej heltidsstuderande».

Tentanderna i var och en av de två grupperna har sedan delats upp efter termin för sluttentamen, varvid som gränser satts den 1 oktober respektive den 1 februari. En person som börjat sina studier i ämnet i september 1954 och avlagt sluttentamen i slutet av september 1955 redovisas sålunda bland dem som avlagt sluttentamen före början av den tredje terminen.

Som tidpunkt för tentamen har här tagits den dag då studierna för två betyg i ämnet faktiskt avslutades enligt enkätsvaret. Om en fördröjd uppsatsrättning medfört att betyget blivit inskrivet först en tid efter det att den muntliga sluttentamen skett, har sålunda vederbörandes inplacering i tabellen bestämts av tentamensdagen och icke av tentamens datering.

Av sammanställningen framgår att det är en klar skillnad ifråga om studietid för dem som heltidsstuderat det första året och för dem som ej gjort detta. Sålunda har 41 % av de engelskstuderande i Uppsala inom gruppen heltidsstuderande tenderat före början av fjärde terminen medan endast 22 % av gruppen ej heltidsstuderande gjort detta. Liknande relationer finner man för de engelskstuderande i Stockholm och för de matematikstuderande i Uppsala.

Vidare konstaterar man, att de långa studietiderna ingalunda kan förklaras endast med hänvisning till studieuppehåll, studiehinder och parallellstudier. Av 61 Uppsalatentander som helt ägnat sig åt sina studier i engelska under det

första året dessa bedrevs, avlade endast 7 (11 %) sin sluttentamen i ämnet före början av den tredje terminen (inom 13 månader efter det studierna påbörjats), sammanlagt 25 (41 %) hade avlagt sluttentamen före början av den fjärde och sammanlagt 42 (69 %) före början av den femte terminen. Motsvarande siffror för gruppen »heltidsstuderande» i engelska i Stockholm är gynnsammare: hälften av tentanderna i denna grupp har avlagt sluttentamen före början av den fjärde terminen (inom 17 månader efter studiernas påbörjande). Inte heller här kan emellertid examensstadgans normaltidsbestämmelser sägas vara en realitet.

I ämnet matematik i Uppsala har hälften av de tentander som kunnat ägna ett år ograverat åt studier i ämnet också avlagt sluttentamen för två betyg före början av den tredje terminen. Detta resultat står otvivelaktigt mera i överensstämmelse med examensstadgans normaltidsbestämmelse än motsvarande resultat i ämnet engelska. Det bör dock framhållas, att hela denna undersökning endast gäller tentander, icke alla studerande. De i det föregående redovisade undersökningarna rörande examens- och tentamensfrekvens ger anledning förmoda, att kanske endast hälften av dem som påbörjar tvåbetygsstudier i ämnet matematik verkligen fullföljer dessa till sluttentamen. Om vidare hälften av de tentander som ägnat ett år ograverat åt studier i matematik avlägger sluttentamen för två betygsenheter före början av den tredje terminen, innebär detta, att den återstående hälften av dessa heltidsstuderande tentander *icke* hunnit avlägga sluttentamen inom sådan tid, att de kan ägna nästa studieår ograverat åt studier i annat ämne.

Den bild av bruttostudietiderna i de fyra ifrågavarande ämnena, som den här redovisade studietidsundersökningen ger, stämmer väl överens med den bild man får av universitetsutredningens tidigare redovisade undersökning rörande tentamensfrekvens och studietider bland (i allmänhet) 1954 års nybörjare i bland annat dessa ämnen.¹ Av sammanlagt 224 intill slutet av vårterminen 1956 avlagda sluttentamina för högre betyg i ämnet engelska språket hade endast 42 eller 19 % avlagts före början av den tredje terminen (senast i september 1955), medan 71 eller 32 % avlagts under den tredje terminen och 111 eller så gott som hälften av de efter fyra terminer avlagda tentamina härstammade från vårterminen 1956, den fjärde terminen efter de engelska studiernas början. Av 31 avlagda sluttentamina för högre betyg i litteraturhistoria i Uppsala är endast 4 daterade senast i september 1955 (före början av den tredje terminen), medan 11 tillkommit under den tredje terminen och före början av den fjärde och 16 är daterade under loppet av den fjärde terminen.

Skillnaderna i studiegång i ämnet botanik mellan Uppsala och Lund återkommer här mycket klart. Medan en enda av 29 tentander inom nybörjarkullen från hösten 1952 i Uppsala avlade sin tentamen före början av den tredje

¹ Se ovan, sid. 48 ff. Denna undersökning illustrerar uteslutande bruttostudietiderna.

terminen, är motsvarande siffror för nybörjarkullen från våren 1955 i Lund 24 av 26 tentander.

I tentamensfrekvensen bland 1954 års nybörjare i ämnet matematik återfinns vi slutligen studietidsundersökningens karakteristiska studiegång med ett icke obetydligt antal sluttentamina redan före början av den tredje terminen och sedan mycket långt utdragna (brutto-)studietider för återstoden: nästan två tredjedelar av de hittills avlagda tvåbetygstentamina i 1954 års nybörjarkull har avlagts före början av den tredje terminen.

Tentamensfrekvens och studietider i vissa ämnen belyses även i ett par mindre undersökningar som utförts i Uppsala, och vilkas resultat överlämnats till universitetsutredningen. Den ena av dessa är en enkätundersökning utförd som proseminariearbete i ämnet pedagogik bland 172 studenter som höstterminen 1953 påbörjade studier i ämnet engelska vid Uppsala universitet.¹

Vid undersökningstillfället i början av år 1956, således dryga fem terminer efter studiernas påbörjande, hade av 172 studenter endast något över hälften (52 %) avlagt godkänd sluttentamen för högre betyg eller för från början åsyftat ett betyg. 15 studenter (9 %) hade nöjt sig med ett betyg efter att ursprungligen ha avsett högre betyg. 24 studenter (14 %) bedrev fortfarande studier i engelska utan att ha avlagt sluttentamen i ämnet, medan 43 (25 %) hade givit upp studierna i engelska utan betyg. Huvuddelen av dessa 43 som avbrutit studierna i engelska angav som skäl för misslyckandet antingen »ekonomiska skäl» eller »vantrivsel, bristande intresse, dålig anpassning, hopplöshet». 28 av de 43 hade överhuvudtaget avbrutit sina akademiska studier i och med att de avbrutit studierna i engelska, medan återstoden övergått till andra ämnen eller högskolor.

Den andra Uppsala-undersökningen rörande studietider och tentamensfrekvens har utförts av statsstipendienämnden i Uppsala och gäller statsstipendieters studietider i ämnena engelska språket, nordiska språk, romanska språk och tyska språket. Det bör understrykas, att undersökningen avser en grupp studenter med exceptionellt goda studieförutsättningar, både i avseende på studiebegåvning (studentbetygens medelvärde ligger i genomsnitt på i det allra närmaste AB+) och med tanke på de möjligheter själva statsstipendiet ger till ostörda studier. Det visar sig trots detta, att studietidens längd i samtliga de moderna språken i allmänhet vida överstiger i examensstadgan förutsedda en termin per betyg, medan däremot studietiderna i ämnet nordiska språk mera ansluter sig till denna norm. Endast 15 av 72 stipendiater (21 %) som helt ägnat sig åt studier i något av de moderna språken hade avlagt sluttentamen inom den tid som förutses i examensstadgan (tvåbetygstentamen före början

¹ Barbro Norling, Undersökning av de studenter som påbörjade sina engelskstudier vid Uppsala universitet höstterminen 1953. Inst. för pedagogik, Uppsala.

av den tredje terminen respektive trebetygstentamen före början av den fjärde terminen). I ämnet nordiska språk var däremot motsvarande siffror 16 av 23 stipendiater (70 %).

C. Slutsatser

De olika undersökningar rörande examinations- och tentamensfrekvens och studietidens längd, som universitetsutredningen i det föregående redovisat, ger en bild av framför allt de filosofiska fakulteternas undervisningssituation av i dag, som enligt utredningens mening måste betecknas som utomordentligt allvarlig och som med tanke på den under de närmaste åren antagligen mycket starkt stegrade tillströmningen till just dessa fakulteter ter sig närmast alarmerande.

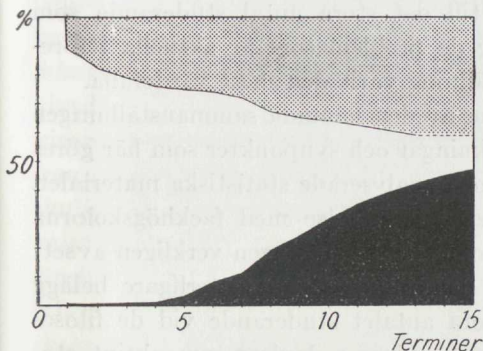
Av en inskrivningsårgång på i det närmaste 1 000 studenter vid de humanistiska fakulteterna har femton terminer efter inskrivningen mindre än hälften avlagt akademisk examen. Vid de matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna är situationen densamma. Av inskrivningsårgången 1948/49 lockade de sistnämnda fakulteterna slutligen — *efter alla fakultetsbyten* — nära dubbelt så många studenter som tandläkarhögskolorna, men efter femton terminer var antalet avlagda naturvetenskapliga kandidat- och magisterexamina bland dessa studenter *mindre* än antalet avlagda tandläkarexamina i samma inskrivningsårgång, detta trots att studietiden för tandläkarexamen snarast är längre än den beräknade normalstudietiden för filosofiska preliminärexamina. Mot en examinationsfrekvens av 85 à 90 eller t. o. m. över 90 % vid fackhögskolorna svarar efter femton terminer en examinationsfrekvens av 60 % vid de juridiska fakulteterna och mindre än 50 % vid de filosofiska.

Studieavbrottsfrekvensen vid fackhögskolorna är genomgående mindre än 10 % av inskrivningskullen, medan var fjärde jurist, var tredje naturvetare och 40 % av humanisterna lämnat sina läroanstalter — och överhuvudtaget lämnat studierna vid högre läroanstalter — utan att ha avlagt examen. Dessa förhållanden illustreras på ett mycket påtagligt sätt i diagram VI.

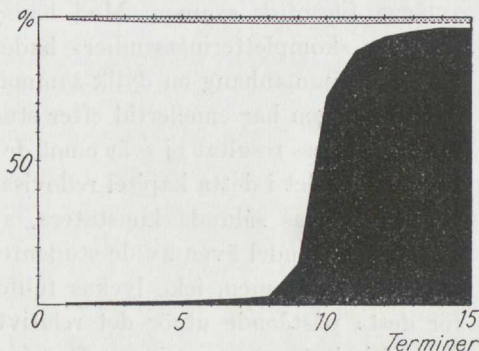
Orsakerna till det stora bortfallet och den låga examinationsfrekvensen vid de »fria» fakulteterna är givetvis många och delvis sådana som icke sammanhänger med undervisningens organisation och resurser, med kursfordringarna eller med de yttre studieförhållandena överhuvudtaget, utan i stället sammanhänger med de filosofiska fakulteternas karaktär av fria *bildnings-* snarare än *utbildningsanstalter*. Sålunda har säkerligen många av dem, som här redovisas såsom avgångna från de filosofiska fakulteterna utan examen, aldrig haft någon allvarlig avsikt att avlägga en sådan. Man kan ha skrivit in sig vid t. ex. Stockholms högskola endast för att komplettera en socionomexamen med något akademiskt betyg i psykologi eller nationalekonomi; man kan ha skrivit in sig

Diagram VI. 1948/49 års inskrivningsårgång. Examination och studieavbrott successivt under femton terminer från inskrivningen för studerande med humanistisk huvudutbildning resp. tandläkarutbildning såsom huvudutbildning.

HUMANISTER

TANDLÄKARE

Anmärkning: svart fält = examinerade; vitt fält = kvarvarande studerande; prickat fält = avgångna utan examen.

vid ett universitet eller en högskola endast för att känna sig vara berättigad att följa en föreläsningsserie eller t. o. m. endast för att få möjlighet att delta i studentlivet.

Dessa och liknande förhållanden utgör säkerligen en del av förklaringen till den höga avgångsfrekvensen vid de filosofiska fakulteterna, men de duger å andra sidan lika säkert icke ensamma som förklaring härtill. Om man ur hela populationen tar bort alla dem som avgått utan examen 1—4 terminer efter inskrivningen, bör man ha gjort en fullt tillräcklig korrektion för dessa »skenskrivningar» och inskrivningar i bildnings- eller efterutbildningssyfte utan avsikt att avlägga en fullständig akademisk examen. Likafullt får man så höga avbrottsfrekvenser som 23 % vid de humanistiska¹ och 17 % vid de matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna², siffror som då kan jämföras med avbrottsfrekvensen 1 % vid tandläkarhögskolorna, 4 % vid lantbrukshögskolan och 6 % vid de tekniska högskolorna.

Utredningen har tagit del av en icke offentliggjord sammanställning rörande *examensplanerna* bland de inskrivna vid de filosofiska fakulteterna, vilken gjorts inom statistiska centralbyrån. Sammanställningen är baserad på materialet till försöksverksamheten med prognosstatistik i centralbyråns statistik över högre studier. Sammanställningen visar bland annat, att en förhållandevis större del

¹ 20 % av de manliga och 25 % av de kvinnliga; 20 % i Uppsala, 13 % i Lund, 20 % i Göteborg och 33 % i Stockholm.

² 16 % bland manliga och 21 % bland kvinnliga; 16 % i Uppsala, 9 % i Lund och 25 % i Stockholm.

av de studerande vid de filosofiska fakulteterna vid Stockholms högskola än av de studerande vid de filosofiska fakulteterna vid de tre statsuniversitetet ej har för avsikt att avlägga filosofisk examen. Nu framgår emellertid ej av materialet hur många som har för avsikt att efter en tids studier vid filosofisk fakultet övergå till annan fakultet eller högskola och därför ej har planer att avlägga filosofisk examen. Med hänsyn till det stora antal studerande som bedriver »kompletteringsstudier» hade för de problem som är aktuella i föreliggande sammanhang en dylik sammanställning varit den mest värdefulla.

Utredningen har emellertid efter studium av den nämnda sammanställningen funnit att dess resultat ej svär emot de tolkningar och synpunkter som här göres på basis av det i detta kapitel redovisade och analyserade statistiska materialet.

Man tvingas sålunda konstatera, att en i jämförelse med fackhögskolorna mycket stor andel även av de studenter, som vid inskrivningen verkligen avsett att avlägga examen, icke lyckas fullfölja denna avsikt. Ett ytterligare belägg för detta påstående utgör det relativt stora antalet studerande vid de filosofiska fakulteterna, som ännu efter femton terminer redovisas som aktivt studerande utan avlagd preliminärexamen. Vid de humanistiska fakulteterna utgjorde femton terminer efter inskrivningen dessa ännu studerande utan examen (115 personer) 12 % av 1948/49 års inskrivningskull och 25 % av antalet examinerade. Vid de matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna var motsvarande siffror 61 personer eller 20 % av inskrivningsårgången och så mycket som 41 % av de examinerade.

Den del av det i det föregående redovisade bortfallet vid de filosofiska fakulteterna, som icke kan förklaras som skeninskrivning eller inskrivningar utan en fullständig akademisk examen som mål, kan icke heller förklaras genom den vid dessa fakulteter särskilt omfattande avgången till andra fakulteter och högskolor. De lämnade sifferuppgifterna rörande bortfallets storlek bygger nämligen på det antal studenter, som valt någon av de filosofiska fakulteterna som huvudutbildningsfakultet, och korrektion har alltså redan gjorts för nettoresultatet av fakultetsbytena. Även gruppen tillfälligt gästande utlänningar är helt borttagen ur populationen och ingår således icke i de här angivna uppgifterna om avgångens storlek. Slutsatsen måste bli, att det här är fråga om ett reellt bortfall av betydande omfattning, vars förklaring måste sökas antingen i bristande studielämplighet hos studenterna eller i otillfredsställande yttre studieförhållanden. Detta antagande synes också bli i stort sett bekräftat av vad man vet om de avgångnas senare verksamhet; i det övervägande antalet fall synes det nämligen härvid vara fråga om övergång till *annan* utbildning eller yrkesverksamhet, för vilken en tids akademiska studier varit utan omedelbart värde.

Beträffande humanisters och naturvetares studielämplighet i jämförelse med fackhögskolornas studerande ger de företagna och ovan redovisade undersökningarna upplysning endast i avseende på det genomsnittliga studentbetyget.

Härutinnan kan man — i avseende på den undersökta inskrivningsårgången 1948/49 — icke finna att de filosofiska fakulteternas studenter skulle ha sämre förutsättningar än fackhögskolornas.

Nu kan det invändas, att studentbetygets genomsnittsvärde är en alltför ofullkomlig mätare på en persons lämplighet för akademiska studier, en lämplighet som i stället eller i högre grad konstitueras av karaktärskvaliteter, som knappast påverkar studentbetyget. Häremot kan sägas, att studentbetyget i många individuella fall må ha ett osäkert prognosvärde men att de här redovisade lika väl som tidigare företagna undersökningar ändå tämligen otvetydigt visar på en generellt sett ganska obevlig korrelation mellan studentbetyg och framgång i högre studier. Därtill kommer att det förefaller föga troligt, att det skulle föreligga något klart samband mellan vissa karaktärsegenskaper och valet av fakultet eller högskola, varigenom fackhögskolorna skulle tillföras mera studielämpliga studenter än de filosofiska fakulteterna. Långt sannolikare förefaller det då vara, att undervisningens organisation och resurser vid fackhögskolorna erbjuder de studerande bättre betingelser för framgång i studierna än motsvarande förhållanden vid de fria fakulteterna.

Då det gäller yttre faktorer, som kan ha försinkat studierna eller lett till att dessa definitivt avbrutits före examen, måste man kanske i första hand beakta studieekonomiska svårigheter. Den inskrivningsårgång, som universitetsutredningen fullständigt undersökt — inskrivningsårgången 1948/49 — saknade vid inskrivningen den senare införda möjligheten att erhålla statsgaranterade studielån, och stipendiemöjligheterna för nyinskrivna studenter var vid denna tidpunkt mycket små. Studenter som saknade möjlighet att få studierna bekostade av anhöriga eller finansierade genom borgenslån eller som ville undvika dessa finansieringsformer, måste då — i den mån de överhuvudtaget valde högre studier — finansiera dessa genom förvärvsarbete vid sidan av studierna. Det är under sådana omständigheter ingalunda orimligt att räkna med att många studenter av studieekonomiska skäl undvek fackhögskolorna, vilkas studieplaner förutsätter heltidsstudier, och i stället sökte sig till fakulteter, vilkas studiegång var friare och därigenom möjliggjorde längre eller kortare avbrott för förvärvsarbete eller möjliggjorde förvärvsarbete parallellt med studierna. Nu torde det vara uppenbart, att sådana deltidstudier ställer större krav på studenten än heltidsstudier gör, liksom även att kontakten med förvärvslivet kan erbjuda möjligheter, som gör det både lockande och naturligt för vederbörande att avbryta påbörjade akademiska studier utan avlagd examen.

Allt detta skulle måhända vara tillräckligt som förklaring till både de långt utdragna studietiderna och det mycket stora bortfallet bland just de filosofiska fakulteternas studenter av inskrivningsårgången 1948/49 — under förutsättning emellertid att det kunde konstateras att dessa förhållanden radikalt förbättrats sedan statsmakterna vid 1950 års riksdag fattat beslut om statlig kreditgaranti för studielån åt alla universitets- och högskolestuderande, som uppfyller rim-

liga, men ingalunda särskilt stränga krav på ådagalagd studielämplighet. Härigenom gavs, kan det sägas, i princip alla studenter möjlighet till koncentrerade heltidsstudier, och även om många studenter föredragit att hålla studieskuld-sättningen nere genom förvärvsarbete åtminstone periodvis, har denna långivning fått så stor omfattning,¹ att den rimligen bort leda till minskad studieavbrottsfrekvens och förkortade studietider, särskilt vid de filosofiska fakulteterna. Samma effekt borde ha nåtts genom de från och med läsåret 1954/55 successivt ökade anslagen till statsstipendier åt nyinskrivna universitets- och högskolestuderande.

Några sådana förbättringar i avseende på studieavbrottsfrekvens och studietider har emellertid knappast kunnat konstateras. De jämförelser universitetsutredningen kunnat göra i fråga om studieresultat och studietider mellan in-skrivningsårgångarna 1948/49 och 1951 vid Uppsala universitet ger i stort sett samma bild av studieavbrotts- och examinationsfrekvensen under de nio första terminerna, i varje fall inom den humanistiska fakulteten, medan någon förbättring synes föreligga i fråga om den matematisk-naturvetenskapliga. Dessa jämförelser tyder vidare på att man knappast har att vänta någon högre slutlig examinationsfrekvens inom den yngre årgången än inom den äldre, och bruttostudietiden för första examen synes bli ungefär densamma trots de ökade möjligheterna till koncentrerade studier, och trots att den nya examensstadgan inneburit en sänkning av fordringarna för filosofisk ämbetsexamen.

Slutsatsen av det ovan sagda måste bli, att väsentliga orsaker — om ock ej de enda orsakerna — till den höga studieavbrottsfrekvensen och de utdragna studietiderna inom de filosofiska fakulteterna måste vara att söka i själva kursfordringarna och undervisningsförhållandena. Härvidlag vill universitetsutredningen omedelbart fästa uppmärksamheten på det naturliga samband, som råder mellan kursfordringarnas och undervisningsförhållandenas inverkan på studieresultatet, i det att en studieplan som ställer stora krav på studenten också måste ställa stora krav på undervisningen, om man nämligen håller fast både vid det fria tillträdet till de filosofiska fakulteterna och vid kravet på att uppställda kursfordringar »normalt» skall kunna inhämtas efter en viss tids studier. I fråga om det fria tillträdet har ingen ändring ifrågasatts, och i fråga om normal studietid har 1953 års examensstadga angivit vissa normer, som tar sikte på en fullt utnyttjad studietid som normal studietid för en betygsenhet i filosofiska preliminärexamina. Med dessa två förutsättningar givna blir alternativen, om den uppställda normalstudietiden icke kan hållas, antingen att anpassa kursfordringarna till vad studenterna normalt förmår tillgodogöra sig på »normal» tid med den undervisning som meddelas, eller att anpassa under-

¹ Redan under det första läsåret (1950/51) beviljades 1 137 dylika lån. Under läsåret 1955/56 beviljades lån med sammanlagt nära 17 miljoner kronor. Totalt under sex läsår 1950/56 har beviljats lån med sammanlagt drygt 65 miljoner kronor åt sammanlagt över 11 000 universitets- och högskolestuderande (inkl. studerande vid socialinstituten).

visningen så, att studenterna normalt förmår tillgodogöra sig gällande kursfordringar på »normal» tid. Till tolkningen av examensstadgans normer rörande studietidens längd återkommer utredningen nedan, sid. 83.

Detaljstudier rörande studietidens genomsnittliga längd per betygsenhet i filosofiska examina har givit vid handen, att det i examensstadgan uppställda målet i fråga om studietidens längd per betygsenhet i varje fall i många och stora ämnen icke uppnås i verkligheten. Bilden är visserligen icke entydig, och de individuella variationerna liksom variationerna ämnena emellan synes vara mycket stora. Ett förhållande som härvidlag särskilt faller i ögonen är den många gånger mycket stora diskrepansen mellan bruttostudietiden och den tid som verkligen ägnats åt studier i det ifrågavarande ämnet. Detta synes i sin tur sammanhänga icke blott med förekomsten av studiehinder av typen förvärvsarbete, sjukdom, militärtjänstgöring etc., utan kanske i ännu högre grad med det allmänt praktiserade systemet med parallella studier i flera ämnen. Detta parallell-läsande förefaller emellertid icke vara en följd av studenternas eget val, utan uppkommer sannolikt i många fall därigenom att den effektiva studietiden faktiskt är längre än som förutses i studieplaner och examensstadga. Av de detaljstudier universitetsutredningen företagit synes nämligen framgå, att studenterna vanligen ägnar det första studieåret helt åt studier i ett enda ämne. I den mån sluttentamen icke hinner avläggas före början av det andra studieåret, påbörjar man emellertid detta oaktat mer eller mindre intensiva studier i ett ämne nr 2. Det blir då omöjligt för studenten att så som examensstadga och studieplan förutsätter helt ägna sig åt studierna i detta andra ämne, varför icke heller detta hinner göras undan på förutsedd tid, varefter studier i ämnet nr 3 påbörjas men i ännu högre grad blir lidande på att uppmärksamhet måste ägnas även åt kanske två tidigare påbörjade ämnen. En relativt liten förlängning av den effektiva studietiden i det första ämnet för sålunda med sig, att ämnena i fortsättningen så att säga kolliderar med varandra, vilket i sin tur leder till en i många fall total desorganisation av studierna.

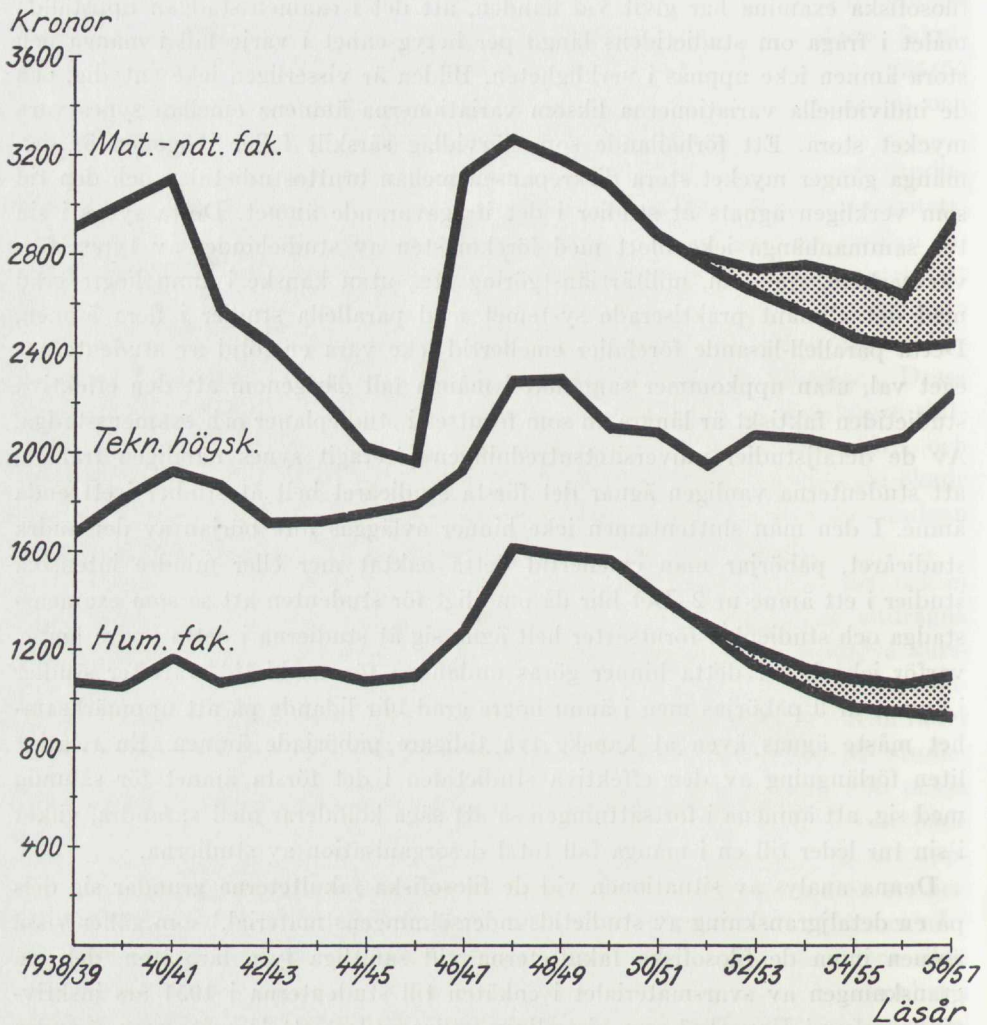
Denna analys av situationen vid de filosofiska fakulteterna grundar sig dels på en detaljgranskning av studietidsundersökningens material,¹ som gäller vissa ämnen inom de filosofiska fakulteterna vid samtliga fyra lärosäten, dels på granskningen av svars materialet i enkäten till studenterna i 1951 års inskrivningsårgång i Uppsala,² som visserligen gäller endast ett lärosäte men å andra sidan återspeglar förhållandena i så gott som samtliga ämnen. Med nästan skrämmande tydlighet illustreras situationen i tentamensfrekvensdiagrammen³ med deras i flera fall mycket stora antal ännu efter fyra terminer kvarstående studerande utan avlagd sluttentamen.

¹ Se ovan, sid. 59 ff.

² Se ovan, sid. 55 ff.

³ Se ovan, sid. 48 ff., samt bilaga 1.

Diagram VII. Utvecklingen av anslagen (1955 års löneläge) till löner och arvoden åt akademiska lärare och övrig undervisningspersonal i förhållande till antalet studerande vid de filosofiska fakulteterna och de tekniska högskolorna 1938—56.

Anmärkning: prickat fält markerar betydelsen av »krisanslaget» (1956/57 anslaget för Tillfälliga förstärkningsanordningar vid universiteten m. m.).

I denna situation måste man ställa sig frågan: Har de filosofiska fakulteterna fullgoda resurser att meddela en adekvat undervisning, d. v. s. en undervisning som gör det möjligt för »normalstudenten» att på »normal» tid tillägna sig de kunskaper och skaffa sig den överblick och den allmänna mognad, som mot-

svarar i studieplanerna uppställda kursfordringar för betyg i filosofiska preliminärexamina? Denna fråga för med sig en andra, minst lika betydelsefull fråga: Har de till förfogande stående undervisningsresurserna utnyttjats på ett sätt som underlättat en god studieorganisation och givit bästa möjliga stöd i studierna?

En undersökning som universitetsutredningen gjort har visat, att de personella undervisningsresurserna vid de filosofiska fakulteterna icke utvecklats i takt med studentantalets stegring. Tvärtom har realresurserna (per student räknade) under den senaste tioårsperioden starkt försvagats trots de betydande förstärkningar, som satts in såväl på ordinarie riksstat som med hjälp av det s. k. »krisanslaget». Detta illustreras i diagram VII och diskuteras närmare i fjärde kapitlet. Vid de fyra humanistiska fakulteterna har anslagen till akademiska lärarlöner (efter omräkning till fast penningvärde) under nioårsperioden 1947—56 ökats med 62 %, men då studentantalet under samma tid stigit med 145 %, har realresurserna under denna tid minskat med 34 %. Vid de tre matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna är motsvarande siffror följande: Lärarlönerna omräknade i fast penningvärde har stigit med 48 %, men studentantalet har stigit med 66 %, varför realresurserna minskat med 11 %. Denna utveckling kan icke gärna ha undgått att menligt påverka den akademiska undervisningens resultat. Den vinst i form av minskade examensfordringar (för filosofisk ämbetsexamen) och ökade möjligheter till koncentrerade heltidsstudier, som man kunnat vänta av den nya examensstadgan respektive de på senare tid genomförda student-sociala stödåtgärderna, förefaller ha gått förlorad genom den effektivitetsförlust, som blivit en följd av att undervisningsresurserna icke förstärkts i takt med studentantalets stegring. Resultatet har blivit att bilden av många studieavbrott och långa studietider vid de filosofiska fakulteterna är ungefär oförändrad. Inskrivningsårgången 1948/49 hade förmånen att börja sina universitetsstudier vid en tidpunkt då undervisningsresurserna vid statsuniversiteten efter 1940-talets »upprustning» måste betecknas som relativt goda, men hade å andra sidan till en början att kämpa med studieekonomiska svårigheter, som verkade hämmande och fördröjande, och som många gånger omöjliggjorde studieprogrammets fullföljande. 1951 års inskrivningsårgång i Uppsala och de ännu yngre studenter som omfattas av universitetsutredningens studietids- och tentamensfrekvensundersökningar har överlag redan från studiernas början haft bättre studieekonomiska förutsättningar, men deras studier har i stället hämmats och fördröjts genom att undervisningsresurserna alltmera försvagats.

För båda inskrivningsårgångarna, liksom för tidigare, i andra sammanhang undersökta inskrivningsårgångar,¹ gäller därutöver, som tidigare framhållits, att allvarliga brister i själva studieorganisationen lett till en större »avbrottsbenägenhet» vid de filosofiska fakulteterna än vid övriga fakulteter och högskolor.

¹ Se t. ex. S.O.U. 1949: 48 (1945 års universitetsberednings betänkande IV), tabellerna 58—59.

Den bild de redovisade undersökningarna ger av de filosofiska fakulteternas nuvarande kapacitet och av undervisningens effektivitet måste universitetsutredningen beteckna som i hög grad oroande. Omedelbara åtgärder synes böra vidtagas i syfte att få ett fastare grepp om en situation, som redan är svår-
bemästrad och som inom kort kan bli rent katastrofal. Om i en enda inskrivningsårgång (1948/49) 30 % av naturvetarna och 40 % av humanisterna avbrutit sina studier utan examen, om en fjärdedel av dem som en viss hösttermin påbörjat studier i ett ämne avbryter dessa utan sluttentamen och om huvuddelen av dessa som skäl för avbrottet anger ekonomiska orsaker eller »vantrivsel, bristande intresse, dålig anpassning, hopplöshet»,¹ då är detta tecken på att krafttag är ofrånkomliga, även om en tillräckligt genomgripande reform skulle bli kostnadskrävande rent statsfinansiellt sett. Det kan för övrigt enligt universitetsutredningens mening ifrågasättas, om icke just ur samhälls-ekonomisk synpunkt de nuvarande förhållandenas bibehållande ställer sig dyrbarare än en reform, som kan avsevärt förbättra de filosofiska fakulteternas kapacitet. De 402 humanister och 94 naturvetare i inskrivningsårgången 1948/49, som vid undersökningstillfället avbrutit sina studier utan examen, hade enligt den företagna undersökningen före studieavbrottet tillbragt sammanlagt 2 444 terminer vid universiteten. Även om denna siffra givetvis icke får pressas, är det uppenbart att däri ingår en samhällsekonomisk förlustpost av betydande storlek. Antalet årligen avlagda filosofie magisterexamina närmar sig nu siffran 700, och det är uppenbart att en förkortning av den genomsnittliga studietiden för denna examen med en enda termin skulle innebära en samhälls-ekonomisk och kulturpolitisk vinst, som väger tungt på en universitetsreforms kreditsida.

En omedelbar upprustning av de filosofiska fakulteternas undervisningsresurser anser universitetsutredningen vara oundgängligen nödvändig. En sådan upprustning måste för att lyckas tillgodose följande fyra huvudkrav:

1. *Upprustningen måste komma snabbt.* Allt tyder på att vi under de allra närmaste åren har att vänta en i vårt land hittills osedd ökning av tillströmningen till högre studier. Trots att en del fackhögskolor har fått ökad kapacitet, har man att räkna med att de ospärrade filosofiska fakulteterna kan få ta emot en stigande andel av det stigande antalet nyexaminerade studenter.

2. *Upprustningen måste ge tillräckliga undervisningsresurser.* Om man vill bibehålla det fria tillträdet till de filosofiska fakulteterna och om man även vill bibehålla de filosofiska preliminärexaminans nuvarande standard och hålla fast vid examensstadgans normer för studietidens längd, måste statsmakterna ge de filosofiska fakulteterna tillräckliga resurser att meddela en med hänsyn till dessa

¹ Se ovan, sid. 67. Det bör framhållas, att gränsen mellan ekonomiskt trångmål och studie-svårigheter som orsak till studieavbrott är mycket flytande. En student, som är beroende av studiekredit, och som efter ett par års studier vägras fortsatt studielån på grund av otillräckliga studieresultat, och som då avbryter studierna, har troligen själv mycket svårt att avgöra vilken den primära orsaken till studieavbrottet är.

förutsättningar adekvat undervisning åt de ungdomar, som söker sin yrkesutbildning vid dessa fakulteter. Ett tillgodoseende av de filosofiska fakulteternas behov av tillräckliga undervisningsresurser måste anses fullt motiverat icke blott från samhällsekonomiska och kulturpolitiska synpunkter, utan även med hänsyn till de mycket betydande personliga insatser, som universitets- och högskolestudierna innebär.

3. *Upprustningsprogrammet måste vara realistiskt.* En upprustning, som snabbt skall ge de filosofiska fakulteterna tillräckliga undervisningsresurser, måste under alla omständigheter ställa stora krav icke minst på de personella resurser, som står till förfogande för nya läraruppgifter. Ett upprustningsprogram, som icke bygger på en realistisk uppfattning om de till förfogande stående resursernas begränsning, riskerar därför att redan från början misslyckas. Icke minst viktigt är härvidlag det faktum, att det är relativt sett mycket små studentkullar, som bildar underlaget för den lärarkader som behövs för att ge en adekvat akademisk undervisning åt ett starkt ökat antal filosofie studerande, samtidigt som skolans behov av vetenskapligt skolade lärare icke bör få lämnas utan beaktande.

4. *Upprustningsprogrammet måste fullföljas.* Efterkrigstidens upprustning av undervisningsresurserna har i stor utsträckning »ätits upp» av studentantalets stegring, och då denna kan väntas bli väsentligen starkare under den närmaste än under den senast förflutna tioårsperioden, är det oundgängligen nödvändigt, att man nu icke blott höjer standarden, utan även skapar organisatoriska förutsättningar för den höjda standardens bibehållande, även vid starkt växande studentantal. Universitetens undervisningsresurser måste med samma grad av självklarhet automatiskt följa studentantalets växlingar, som skolans resurser anpassas till elevantalet. — Men undervisningens standard är icke uteslutande en funktion av antalet lärarbefattningar i förhållande till antalet studerande; den sammanhänger också med undervisningsresursernas *användning*. En väsentlig fråga, som måste lösas, är därför hur undervisningen till sin omfattning och sina former snabbt och kontinuerligt skall kunna anpassas till vunna erfarenheter. Undervisningens resultat måste fortlöpande kunna följas i fråga om studietidens längd för examen och per betygsenhet samt i fråga om examens-, tentamens- och studieavbrottsfrekvens i olika fakulteter, ämnesgrupper och ämnen.

Förslag rörande den akademiska undervisningens reformering

Mot bakgrunden av dagens situation i fråga om studieresultat och studietider vid de filosofiska fakulteterna, sådan denna tolkas av utredningen i andra kapitlet, kommer universitetsutredningen att i det följande lägga fram förslag rörande den akademiska undervisningens upprustning och reformering med utgångspunkt i förhållandena vid de filosofiska fakulteterna. Utredningen har på olika sätt sökt bilda sig en konkret uppfattning om var de grundläggande bristerna i denna undervisning är att söka, och vilka åtgärder som kan vara möjliga och lämpliga till avhjälpande av dessa brister. Utredningen har sålunda redan i slutet av år 1955 företagit en omfattande enkät, genom vilken ett antal ämnesrepresentanter inom de humanistiska fakulteterna beretts tillfälle inkomma med förslag till undervisningsplaner för sina ämnen. Denna enkät kompletterades sedermera med en undersökning rörande omedelbart erforderliga förstärkningsåtgärder för undervisningen i vissa centrala naturvetenskapliga ämnen, vilken föranledde en särskild framställning till departementschefen av den 2 februari 1956.

På grundval av de synpunkter och förslag som inkommit genom dessa undersökningar har universitetsutredningen vidare, särskilt under våren 1956, fört ingående muntliga överläggningar med ett stort antal ämnesrepresentanter inom framför allt de filosofiska fakulteterna samt med företrädare för Sveriges Laboratorers Förening, Sveriges Docentförbund, Sveriges Universitets- och Högskoleamanuensers Förbund och Sveriges Förenade Studentkårer. Därjämte har till utredningen överlämnats eller ingivits framställningar rörande den akademiska undervisningen från de större akademiska konsistorierna i Uppsala och Lund (i ärende rörande laboratorers och motsvarande befattningshavares löneställning), Vetenskapsrådet i Uppsala, Sveriges Laboratorers Förening, Sveriges Universitets- och Högskoleamanuensers Förbund, Sveriges Förenade Studentkårer, Sveriges Yngre Naturvetares Förening och Sveriges Socialdemokratiska Studentförbund.

Dessa undersökningar, framställningar och överläggningar har givit universitetsutredningen det bestämda intrycket, att vad som i dagens situation erfordras för de filosofiska fakulteternas vidkommande i första hand är en reform av den akademiska undervisningens former och organisation liksom också av den akademiska lärarstabens sammansättning och läraruppgifternas fördelning på lärare av olika slag. Därtill måste komma en kvantitativ förstärkning av lärarresur-

serna och nya former för dessas anpassning till antalet studerande på olika stadier. Det är universitetsutredningens övertygelse, att dess förslag kan genomföras utan men för de filosofiska fakulteternas karaktär av fria bildningsanstalter och för deras dubbla uppgift som centra för vetenskaplig forskning och vetenskaplig undervisning. Utredningen ser i stället denna reform såsom en nödvändig förutsättning för att bevara dessa de filosofiska fakulteternas uppgifter och karaktär åt en framtid med en allt starkare studenttillströmning och allt starkare krav på såväl undervisningen som forskningen.

Universitetsutredningen vill först redovisa sina överväganden och förslag beträffande undervisningens innehåll, former och organisation samt beträffande erforderliga slag av akademiska lärarbefattningar och dessas uppgifter. De undervisningsproblem, som beröres i detta sammanhang, gäller huvudsakligen filosofie kandidat- och ämbetsexamina, medan de högre stadierna behandlas i sjätte kapitlet. Härefter övergår utredningen i fjärde kapitlet till att söka beräkna omfattningen av de personella och finansiella resurser, som blir erforderliga för en undervisning av det slag som utredningen vill rekommendera.

Den akademiska undervisningen måste givetvis vara utformad med mycket stora variationer beroende på de olika ämnenas natur, undervisningens målsättning, elevernas förkunskaper etc. Undervisningen i ett ämne, som måste läras från grunden, måste få en helt annan karaktär än en undervisning, som syftar till att sätta eleverna i stånd att i högre skolformer meddela undervisning i ämnen som de själva relativt grundligt studerat i gymnasiet.

Dessa den akademiska undervisningens olikartade betingelser torde i allt väsentligt vara ofrånkomliga, och de reflexioner och rekommendationer beträffande den akademiska undervisningens innehåll, former, metoder och omfattning som i det följande framlägges måste som en följd härav visserligen bli av allmän natur, men bör enligt universitetsutredningens mening likväl kunna utgöra en hållbar grund för en reform av den akademiska undervisningen. Utredningen vill även framhålla, att den överhuvudtaget ansett sin uppgift vara att söka ange allmänna riktlinjer för en förbättring av undervisningen, och att utredningen därför icke granskat behovet av undervisningsresurser i varje särskilt ämne. Ej heller har utredningen i detta sammanhang kunnat taga ställning till sådana mera speciella frågor som förslaget om någon form av pedagogisk utbildning för akademiska lärare.

A. Utbildningens innehåll

All akademisk undervisnings syfte är att utöver faktiska kunskaper och praktiska färdigheter ge en handledning i respektive ämnes vetenskapliga metodik och en introduktion i den aktuella vetenskapliga problematiken. Det väsentligaste är emellertid, att studenten i möjligaste mån tillägnar sig ett veten-

skapligt och kritiskt sätt att tänka. Han får då bästa möjliga förutsättningar att under sin fortsatta verksamhet följa och bedöma utvecklingen inom sitt fack, även om han lämnar universitetet efter en preliminärexamen. En vetenskapligt inriktad undervisning på detta stadium är givetvis även av fundamental betydelse för rekryteringen till de högre studierna vid universitet och högskolor.

Den rent vetenskapliga undervisningen utgör alltså enligt utredningen en omistlig del även av tvåbetygsundervisningen, även om den i många fall måste bli av relativt begränsad omfattning. Utformningen av undervisningen är givetvis beroende av det i olika ämnen skiftande behovet av övningsmoment och explikativa moment. När tidsramen för två betyg är två terminer, kommer denna tid nästan helt att fyllas av det arbete studenten måste lägga ned på inhämtandet av grundkunskaper och färdigheter, som är en förutsättning för såväl en djupare förståelse av de aktuella vetenskapliga problemen som ett eget aktivt forskningsarbete. Detta förhållande torde vara speciellt framträdande i ämnen, där en relativt omfattande laborationsundervisning är nödvändig; i praktiken torde emellertid förhållandena vara likartade i många rent humanistiska ämnen, speciellt sådana som saknas på gymnasiets schema.

De överläggningar utredningen fört med representanter för olika kategorier av akademiska lärare liksom med företrädare för de studerande har givit utredningen intrycket, att man i undervisningen på de filosofiska fakulteternas lågstadium mer och mer kommit att införa moment av explikation och övning och att en fortsatt utveckling i denna riktning allmänt betraktas som önskvärd eller nödvändig. Detta innebär icke, att man önskar eftersätta den undervisning, som tar sikte på den vetenskapliga skolningen, utan snarare att man funnit, att kraven på kunskaper och färdigheter hos den utexaminerade akademikern liksom kraven på kortare studietider icke kan tillgodoses på annat sätt än genom att man med ökad undervisning underlättar själva kunskapsinhämtandet respektive uppövat av erforderliga färdigheter och därigenom lägger en hållbar grund för den vetenskapliga skolningen.

Vid de tekniska högskolorna däremot synes tendensen vara en annan. Där strävar man nu efter att i timplanen ge ökat utrymme åt självstudium och åt vetenskaplig orientering. Man har emellertid att beakta att mycket stora olikheter i undervisningens omfattning nu förefinnes mellan olika fakulteter och högskolor. Vid de humanistiska fakulteterna är studierna för en relativt elementär grundutbildning i vissa fall fortfarande — eller har i varje fall till helt nyligen varit — utformade som ett exklusivt självstudium med endast några få föreläsningar per vecka, medan de tekniska högskolornas undervisning fram till grundexamen utformats efter nästan skolmässiga former med periodvis 35—40 schemabundna veckotimmar.

Med hänsyn härtill kan universitetsutredningen icke finna annat än att de båda till synes motstridiga tendenserna i fråga om undervisningens innehåll

syftar mot ett ensartat mål. Man har vid de filosofiska fakulteterna funnit, att stigande krav på specialkunskaper för med sig krav på mera av explikativ och övningsmässig undervisning, medan man vid de tekniska högskolorna funnit, att en viss minskning av den skolmässiga undervisningen är önskvärd för att eleverna skall få ökad tid för självverksamhet och ett större mått av vetenskaplig skolning.

Utredningen har för sin del funnit, att resultaten av de i andra kapitlet redovisade undersökningarna rörande studietider och studieavbrott klart ådagalägger behovet av mera explikation och övning i undervisningen på de filosofiska fakulteternas magisterstadium. Utredningen är emellertid angelägen betona, att detta icke får inkräkta på utan i stället måste ses som en nödvändig grund för den vetenskapliga skolning, som alltfört bör vara målet för all akademisk utbildning.

En sådan intensifiering av den akademiska undervisningen fordrar med säkerhet en i flera ämnen icke obetydlig utsträckning av den meddelade undervisningens omfattning, något som i sin tur blir av avgörande betydelse, då det gäller att ta ställning till frågorna om den akademiska undervisningens organisation och former, liksom även då det gäller att utforma för undervisningen lämpliga lärartjänster och undervisningslokaler.

B. Undervisningens uppläggning

De akademiska studierna måste alltid väsentligen vara *självstudier*, och den akademiska undervisningens uppgift blir alltjämt att fostra till och underlätta dessa självstudier. Utan att ge avkall på den akademiska undervisningens vetenskapliga målsättning vill universitetsutredningen för sin del rekommendera, att universitet och högskolor ges resurser att meddela jämväl den grundläggande undervisning, som visas vara erforderlig för att man skall kunna tillgodose önskemålet om effektivare studier. Utredningen räknar med att det härigenom skall bli möjligt att utan sänkning av standardkraven förverkliga den i examensstadgan angivna målsättningen beträffande studietiden för filosofiska examina.

Undervisningen på magisterstadiet synes principiellt kunna organiseras efter två skilda linjer, antingen med parallella undervisningsserier (föreläsningar, proseminarier etc.), som under hela eller större delen av läsåret förbereder de studerande för en eller flera sluttentamina i slutet av läsåret, eller med successiva kurser, var och en avslutad med deltentamen.

Det förra alternativet torde vara det traditionellt använda. Emellertid har särskilt i de naturvetenskapliga ämnena — t. ex. i kemi, botanik, zoologi — alternativet med successiva kurser blivit förhärskande, och det har nu utvecklats så långt, att den samlade sluttentamen helt avskaffats. Önskemål om en

liknande organisation av undervisningen i de humanistiska ämnena har framförts särskilt från studenthåll.

I samma mån som undervisningen blir mera omfattande, är en ordning med successiva kurser att förorda även inom de humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnena. Själva studierna torde under alla förhållanden böra läggas upp på så sätt, att man försöker penetrera ett avsnitt i sänder. Om nu undervisningen vidgas och lägges upp i syfte att underlätta inhämtandet av det faktiska kunskapsstoffet, synes det vara naturligt att undervisningen även organiseras på ett sådant sätt, att den ansluter sig till en rimlig och gängse studiegång.

Om t. ex. studieplanen i engelska språket anses erfordra undervisning i engelsk poesi, i äldre engelsk dramatik, i fonetik, i grammatik och översättning samt i modern textexplikation, kan det sålunda förefalla rimligast, att dessa sinsemellan delvis disparata undervisningsmoment får följa varandra i tiden eller att i varje fall endast ett par eller några undervisningsmoment löper parallellt samt att varje undervisningsmoment tillmätas en tid, som motsvarar den tid studenten normalt bör ägna åt ifrågavarande avsnitt av studieplanen. Om i stället all eller nästan all undervisning pågår parallellt och under hela läsåret kan följden bli, att undervisningen hindrar studenten från koncentrerade studier och därigenom motverkar sitt ändamål, eller att studenten avstår från att aktivt följa delar av undervisningen.

Det kan här erinras om de i andra kapitlet redovisade undersökningarna, som ger anledning förmoda, att de långa studietiderna till väsentlig del sammanhänger med att studenterna påbörjar studier i ett nytt ämne, innan de avslutat studierna i det föregående ämnet. Sak samma gäller rimligen i fråga om studiegången inom ett ämne, där undervisningen är omfattande och innefattar många skilda moment.

Mot en omläggning av undervisningens organisation i här antydd riktning kan invändas, att den leder till en icke önskvärd splittring av lärostoffet, och att studenterna — särskilt om studieplanen avverkas genom successiva deltentamina — aldrig får den överblick av hela ämnet, vartill de akademiska studierna bör syfta, och som man endast når genom parallella studier i ämnets olika delar fram till en samlad sluttentamen. — Bortsett från att samma resonemang kan användas till förmån för ett införande av examen rigorosum av dansk typ, synes man härvidlag kunna peka på att den här förordade organisationen av undervisningen faktiskt sedan länge och med framgång praktiserats inom flera av de största naturvetenskapliga ämnena. Särskilt kan här erinras om den höga tentamensfrekvensen i ämnet botanik. Man måste i detta sammanhang väga fördelar mot nackdelar i ljuset av vad som kan vara möjligt att nå inom ramen för stadgad normalstudietid. En undervisning, uppbyggd av successiva delkurser efter modell av naturvetenskapernas laborationsundervisning möjliggör även

en bättre kontroll av varje undervisningsmoments effektivitet och av varje enskilt kursmoments svårighetsgrad.

Med hänsyn härtill har universitetsutredningen medverkat till att en försöksverksamhet med successiva delkursér igångsatts i ämnet tyska språket vid Lunds universitet.

I detta sammanhang vill utredningen även framhålla, att undervisningen måste organiseras på sådant sätt, att studiedagen icke splittras på alltför många pass med mellanliggande, onyttiga håltimmar. Likaså måste självfallet tillräckligt utrymme beredas för tentamensläsning så att det övervägande flertalet av de studenter, som följer undervisningen och helt ägnar sig åt studier i ifrågasvarande ämne, verkligen hinner tillgodogöra sig kursfordringarna och avlägga tentamina vid förutsedda tidpunkter.

Universitetsutredningen vill i detta sammanhang även något beröra de problem, som är förknippade med undervisningens samordning de olika ämnena emellan inom de filosofiska fakulteterna. Så länge man bibehåller friheten i fråga om ämneskombinationer i filosofiska examina, är det viktigt, att undervisningen organiseras så att i enlighet med examensstadgans bestämmelser studierna för ett respektive två betyg i preliminärexamina verkligen hinner slutföras på en respektive två terminer och innan studenten har att börja följa undervisningen i ett annat ämne. Den fundamentala betydelsen härav synes utredningen vara på ett fullt övertygande sätt belyst av de i andra kapitlet redovisade undersökningarna rörande studieresultat och studietidens längd inom de filosofiska fakulteterna.

Det torde vidare av samma skäl vara ofrånkomligt och oeftergivligt, att undervisningen börjar samtidigt i alla ämnen och att undervisningen lägges upp på så sätt, att studierna i de större ämnena kan påbörjas vid början av både höst- och vårterminerna.

Utredningen finner det vidare önskvärt att examensstadgans normalstudietidsbestämmelse ges en preciserad tolkning. Den är medveten om de vanskligheter som möter vid en dylik tolkning och vill därför icke framlägga något i detalj utformat förslag, innan man med ledning av remissdiskussionen har möjlighet att överblicka de olika synpunkter som härvidlag måste beaktas. Utredningen har dock för sin del räknat med att två tredjedelar av antalet aktiva deltagare i undervisningen bör avlägga godkänd sluttentamen för två betygsenheter före början av den tredje terminen respektive godkänd sluttentamen för en betygsenhet före början av den andra terminen. Härvid måste förutsättas, att ferietiden icke oskäligt inskränkes. Utredningen har för sin del vidare räknat med att fyra femtedelar av antalet aktiva deltagare i undervisningen bör avlägga godkänd sluttentamen för avsett betyg.

Utredningen vill givetvis ingalunda förneka, att ett system med blandad studiegång i och för sig kan ha mycket stora fördelar, men förutsättningen här för synes utredningen vara, att undervisningen i varje enskilt ämne är inordnad

som ett led i en planerad studiegång för en viss examen med ett visst bestämt innehåll, såsom fallet är beträffande studiegången för teologie och juris kandidat-examina. Då det emellertid måste stöta på nästan oöverkomliga rent praktiska svårigheter att särskilt planera studiegången för de många möjliga ämneskombinationerna i filosofiska examina, måste man enligt utredningens mening falla tillbaka på ett system med fritt kombineringsbara planer för varje enskilt ämne.

Det bör understrykas, att grundvalen för undervisningen på de filosofiska fakulteternas lågstadium bör vara ändamålsenliga *kursböcker*, till vilka den muntliga undervisningen bör anknyta. Kursböckerna bör vara så utformade, att de möjliggör *självstudier*. De bör vidare så fullständigt återge det kunskapsmaterial, som fordras för examen, att erforderliga kunskaper kan inhämtas även av studenter, som icke önskar eller icke har möjlighet att följa all muntlig undervisning.

På detta område föreligger otvivelaktigt stora brister i ett flertal ämnen. En insats för att klagöra föreliggande behov av nya läroböcker borde kunna göras såväl vid ämneskonferenserna som inom undervisningsnämnderna.

Svårigheterna att råda bot för bristen på lämpliga kursböcker är otvivelaktigt betydande, och hela problemet bör göras till föremål för en särskild undersökning. Utredningen vill endast framhålla några synpunkter, som synes kunna vara värda särskilt beaktande.

Genom de små upplagor, som det här ofta gäller, föreligger bokförlagsintresse endast i ett begränsat antal fall för att trycka en lärobok. De tekniska resurser, som nu står till buds, torde emellertid möjliggöra publicering i enklare former till ekonomiskt försvarliga priser. En viss utbyggnad av studentkårernas kompendieutgivning och förlagsverksamhet bör kunna förväntas ge goda resultat.

Vad vidare författandet beträffar, har i de nya universitetsstatuterna läroboksförfattande särskilt angivits som ett skäl för tjänstledighet med oavkortad lön under en till ett halvt år maximerad tid för professorer och laboratorer. Liknande ledigheter torde med befintliga bestämmelser även kunna ordnas för andra lärarkategorier.

C. Undervisningens former

Den akademiska undervisningens traditionella former är föreläsningar, seminarier och laborationer, vartill kommer skiftande former av övningar och kurser med eller utan fortlöpande kunskapskontroll. Av dessa undervisningsformer är det huvudsakligen den förstnämnda, den katedrala *föreläsningen*, som varit föremål för kritik.

Detta torde sammanhänga därmed, att de akademiska lärarna ansett sig vara skyldiga att i stor utsträckning fullgöra sin undervisningsskyldighet i form av

föreläsningar. En bidragande orsak härtill torde vara att undervisningsskyldighetens omfattning sedan århundraden i universitetsstatuterna enbart uttryckts i ett visst antal föreläsningstimmar per vecka. De nya universitetsstatuterna ger emellertid större frihet i valet av undervisningsform, och man synes därför kunna räkna med att från utbildningssynpunkt omotiverade föreläsningar icke längre skall behöva hållas. De föreläsningar, som bör förekomma och som allmänt anses ha ett berättigande i undervisningen på lågstadiet, är de som syftar till att ge en introduktion i aktuell vetenskaplig problemställning och debatt eller redovisa nya forskningsresultat eller ge en översikt av kursmoment, för vilka lämpliga handböcker saknas, eller för vilka en muntlig genomgång i föreläsningens form är erforderlig.

Det kan även ifrågasättas, om icke de över hela terminen eller läsåret utspridda föreläsningsserierna i större utsträckning kunde ersättas av vinjettföreläsningar som inledningar till laborationsserier eller översikter av kursavsnitt, som just skall penetreras eller som just genomgåts i undervisningen.

De vetenskapliga föreläsningarna torde även med fördel kunna läggas in som mera tillfälliga föredrag eller kortare föredragsserier föranledda av vunna forskningsresultat eller aktuell vetenskaplig debatt.

Den andra huvudformen av akademisk undervisning, *seminarieundervisningen*, synes numera innefatta undervisning av rätt skiftande slag. Konstitutivt bör emellertid vara, att undervisningen försiggår i form av en av lärare ledd diskussion mellan deltagarna över ett ämne som en eller ett par av deltagarna särskilt satt sig in i eller berett, samt att diskussionen avser att ge deltagarna en inblick i ämnets problematik och olika metoder att bemästra denna. Denna undervisningsform bör även i fortsättningen vara den centrala på trebetygs- och licentandstadierna och bör ges så stort utrymme som möjligt även på ett- och tvåbetygsstadierna. Förutsättningen för goda resultat av seminarieundervisningen är emellertid att alla deltagare bedriver aktiva studier i ämnet och har möjlighet att sätta sig in i det tema som skall behandlas, samt att deltagarantalet icke är större än att alla kan och vill delta i diskussionen. Man torde icke nog starkt kunna understryka betydelsen av att dessa förutsättningar uppfylles. Sådan situationen nu många gånger är — med proseminarier med kanske 50 deltagare, av vilka en stor del ännu inte börjat studera ämnet och den största delen icke haft tillfälle att sätta sig in i den fråga som diskuteras och med endast uppsatsförfattaren (motsvarande), opponenter och professorer som deltagare i diskussionen — kan seminarieundervisningen icke sägas fylla sin uppgift.

En undervisningsform som i viss mån motsvarar seminarieundervisningen är *laborationsundervisningen*. Även denna form av undervisning har till syfte att ge studenten övning och handledning i vetenskaplig metodik; även här bygger undervisningen på aktivitet från elevens sida, medan läraren inskränker sig till att lägga upp arbetsprogrammet och leda dess genomförande, allt i syfte att

studenten genom laborationsarbetet skall få en god inblick i vetenskapens problem och metoder. Laborationsundervisningen syftar emellertid dessutom till att hos eleverna öva upp vissa rent praktiska färdigheter.

Icke heller laborationsundervisningen som undervisningsform är satt i fråga från något håll. Diskussionen rörande de lämpligaste akademiska undervisningsformerna torde i stället — förutom föreläsningarna — gälla de skilda undervisningsformer som med ett samlande namn brukar kallas kurser, således i stort sett formerna för den allt mera omfattande undervisning, som har till syfte att underlätta själva kunskapsinhämtandet. Det torde här i allmänhet vara fråga om en systematisk genomgång, närmast i *lektionens* form, av vissa avgränsade partier av studiekursen, partier som erfarenhetsmässigt bereder de studerande särskilda svårigheter och som därför tar dem oproportionerligt lång tid att självständigt penetrera. Denna lektionsundervisning kan givetvis utformas på flera sätt, bland annat beträffande kunskapskontrollen, som antingen kan göras fortlöpande (examinatorier) eller också få formen av skriftlig eller muntlig deltentamen efter kursens slut. Väsentligt är emellertid att konstatera, att det här är fråga om en undervisning som utan att försumma den vetenskapliga skolningen främst har till syfte att underlätta inhämtandet genom självstudier av ett faktiskt kunskapsstoff. Lektionsundervisningen skall komplettera föreläsningarna och seminarieundervisningen. Därav följer att ett mera allmänt införande av lektionsundervisning för vissa kursmoment icke kan äventyra de akademiska examinas vetenskapliga standard. Lektionsundervisning ställer mindre krav på läraren i fråga om förberedelsearbete än seminarieundervisning men ställer däremot minst lika stora krav i fråga om pedagogisk erfarenhet som denna.

Föreläsningar, seminarier, laborationer och lektionsundervisning är i stort sett de undervisningsformer som förekommer i dag. De önskemål, som framställets om nya undervisningsformer, torde kunna sammanföras i begreppet *handledning*, även innefattande s. k. gruppundervisning. Dessa önskemål gäller såväl högstadiet som magisterstadiet. På magisterstadiet måste en sådan handledning av praktiska skäl ofta ges i grupper och få formen av genomgång eller övning av särskilt svåra moment i kursen. Alternativt kan man tänka sig en handledning som har formen av mera allmänt hållna samtal i anslutning till den ordinarie undervisningen eller t. o. m. en helt enskild handledning mera av typen studierådgivning inom ämnet. Därtill kommer så en mera speciell form av handledning, nämligen den som tar sikte på att hjälpa studenten med enskilda uppgifter av något större omfång, t. ex. proseminarieuppsatser. Det blir här fråga om dels hjälp vid planeringen av materialinsamling, dels hjälp vid sovringen av insamlat material och slutligen hjälp med arbetets och uppsatsens disposition. Denna uppsatshandledning kan ges i grupper eller enskilt beroende på arten av och den inbördes samordningen mellan de utdelade arbetsuppgifterna.

Behovet av en långt intensivare handledning på lågstadiet, t. ex. i grupp-

undervisningens form, har med stor enstämmighet vitsordats av så gott som samtliga de experter med vilka utredningen haft överläggningar rörande den akademiska undervisningen. Utredningen har fått ett bestämt intryck av att det här är fråga om ett reformkrav, som uppbäres av en sällsynt samstämmig opinion såväl av olika kategorier av akademiska lärare som av studenterna. Orsaken till det allt starkare kravet på intensifierad handledning måste enligt utredningens uppfattning i avsevärd mån sökas i den kraftiga ansvällningen av antalet studerande; den tid är definitivt förbi, då antalet nykomlingar ej var större än att de flesta absorberades i redan etablerade kamratgrupper och lärarna relativt snart kunde lära sig känna samtliga elever åtminstone till namnet. Nu är antalet studenter så stort, att studenten lätt förblir anonym både för lärarna och för studiekamraterna; han får få tillfällen att kollationera sina framsteg och mäta sina krafter.

Vad det här gäller, är att ge studenten hjälp att organisera sina egna studier, att hjälpa honom i den många gånger svåra och oförberedda omställningen från gymnasiernas bundna studieordning till de friare universitetsstudierna med deras långt större krav på individuellt arbete och ansvar. Det är utredningens övertygelse att i många humanistiska ämnen en intensifierad lektionsundervisning kompletterad med handledning kan ge stadga åt studierna och bli en hjälp till goda studievanor. Härigenom skulle man råda bot för en av de allvarligaste bristerna i den akademiska undervisningen och därmed på ett avgörande sätt komma till rätta med studieavbrottsfrekvensen vid de filosofiska fakulteterna, de fakulteter där studie- och undervisningsformerna mest markant skiljer sig från gymnasiernas. Den undervisning, som här sammanfattats under det vida begreppet handledning, även innefattande s. k. gruppundervisning, bör så långt möjligt meddelas i samband med den ordinarie undervisningen, men det är enligt utredningens uppfattning icke realistiskt att räkna med att de fast anställda lärarna (inklusive assistenter och amanuenser) skall räcka till för att i alla ämnen ge de yngsta studenterna all den direkta handledning, som är önskvärd. Därför måste man skapa delvis nya former för en handledning *gruppvis* och *vid sidan av* den ordinarie kateder-, laborations- och lektionsundervisningen. Syftet med denna handledning gruppvis bör alltid vara att underlätta för studenterna att följa och tillgodogöra sig den ordinarie akademiska undervisningen, samtidigt som man genom grupphandledningen kan nå den för undervisningens uppläggning nödvändiga kännedomen om vilka moment i kursplanen som vållar särskilda svårigheter, en kännedom som annars kanske nås först vid sluttentamina, vilket ur den enskilde studentens synpunkt lika väl som ur undervisningens är för sent.

Handledningen kan utformas på flera olika sätt, t. ex. som en gruppvis organiserad och regelbunden läs- eller snarare *studiehjälp* i anslutning till den akademiska undervisningen, som sammanhållna *diskussionscirkclar* i syfte att uppöva förmågan till självständigt tänkande och till urskillning av väsentliga fråge-

ställningar och förlopp, som en mer eller mindre individuell *rådgivning vid lösandet av större arbetsuppgifter* eller som en mera allmän *studiemetodisk rådgivning*.

Det bör understrykas att dessa — och andra tänkbara — former för handledning lämpar sig olika väl i olika ämnen. I ämnen där laborationsundervisning eller en mera intensiv lektionsundervisning förekommer, är behovet av organiserad handledning ej så påtagligt och ibland t. o. m. obefintligt, eftersom dessa undervisningsformer vanligen leder till god kontakt mellan lärare och elever, liksom även till en naturlig gruppbildning bland studenterna. Det system med fastställda »frågetimmar», som t. ex. förekommer i ämnet teoretisk fysik, där en assistent eller en biträdande lärare står till de studerandes förfogande, torde dock med fördel kunna organiseras i flertalet ämnen.

Grupphandledning i form av studiehjälp har sedan någon tid prövats t. ex. i ämnet tyska i Stockholm och har enligt ämnesrepresentantens uppfattning givit mycket goda resultat. Enligt utredningens mening bör en dylik form av handledning kunna prövas även i andra ämnen.

Grupphandledning i form av diskussionscirklar synes hittills ha kommit till relativt ringa användning. Det är emellertid utredningens uppfattning att denna form av grupphandledning skulle vara av mycket stort värde i ämnen, där väl själva kunskapsinhämtandet icke bereder de studerande svårigheter, men där studenten i stället behöver hjälp att sovra kunskaperna, att överblicka detaljerna och få en inblick i ämnets problematik. Denna form av grupphandledning skulle sålunda måhända särskilt väl lämpa sig för de historiska, estetiska och filosofiska disciplinerna.

Handledning i form av rådgivning vid lösande av större arbetsuppgifter, t. ex. proseminarieuppsatser, torde i växlande utsträckning förekomma i alla ämnen, där självständiga arbetsuppgifter av detta slag bibehållits i studieplanerna. Emellertid har från många håll rests krav på att läroanstalterna bör ges resurser att meddela en långt intensivare sådan handledning. Universitetsutredningen, som delar uppfattningen att de självständiga proseminarieuppgifterna i största möjliga utsträckning bör bibehållas i studieplanerna även för två betyg, finner att dessa uppgifter både måste ge bättre utbyte och måste kunna lösas på kortare tid, om studenterna i detta arbete hade tillgång till en intensivare handledning än den läroanstalterna nu i allmänhet kan ge. Proseminarieuppsatsens karaktär av självständigt arbete förringas lika litet som gradualavhandlingens av att författaren i sitt arbete kan få råd och hjälp, då det gäller uppläggning av materialinsamlingen och uppsatsens disposition. Den metodiska träning, som uppsatsarbetet är avsett att ge, måste bli långt fullständigare, om den kritiska granskning som den färdiga uppsatsen underkastas under ett par timmars proseminariesammanträde, kunde föregås av en fortlöpande handledning under arbetets gång. Slutligen synes man med en sådan handledning kunna skapa bättre förutsättningar för att i ämnen där så är lämpligt göra

proseminarieuppgifterna till deluppgifter inom ramen för olika inom institutionerna upptagna forskningsprogram. Den handledning i uppsatsarbetet som här rekommenderas kan meddelas i mycket varierande former, från enskild rådgivning rörande uppläggningsarbetet med individuella och sinsemellan fristående uppgifter och till en relativt fast ledning av ett grupparbete för lösande av en gemensam uppgift. Under alla förhållanden bör denna handledning vara så organiserad, att den enskilde studenten inte lämnas vind för vägg med sitt uppsatsämne, utan att han har någon att vända sig till, som har till uppgift att meddela just honom åtminstone vissa allmänna råd och anvisningar för arbetets uppläggande och genomförande.

Även med en långt intensivare handledning än den som nu kan bjudas de universitetsstuderande, bortfaller säkerligen icke behovet av den form av handledning, som här kallas studiemetodisk rådgivning, d. v. s. studentens behov av att ha någon att vända sig till för att få råd rörande studiernas uppläggning i de olika ämnena samt rörande bästa sättet att undvika onödigt tidsspillan t. ex. i fall av sjukdom, militärtjänstgöring, förvärvsarbete eller en misslyckad tentamen.

Sammanfattningsvis vill universitetsutredningen beträffande den akademiska undervisningens former rekommendera att den undervisning, som huvudsakligen syftar att ge introduktion i vetenskaplig debatt och handledning i vetenskaplig metodik, liksom hittills meddelas genom föreläsningar och seminarieundervisning samt i samband med förekommande laborationer, medan den undervisning, som syftar till att meddela faktiskt kunskapsstoff och uppöva praktiska färdigheter, ges i laborationens och lektionens former. Denna undervisning måste emellertid enligt utredningens mening i ett stort antal ämnen kompletteras med olika former av handledning, även gruppvis. Denna handledning bör så långt möjligt meddelas av fast anställda lärare i samband med den ordinarie undervisningen men bör dessutom kunna organiseras i mera fria och blygsamma former. Den blir icke desto mindre enligt utredningens uppfattning av väsentlig betydelse för undervisningens effektivitet under ett skede, då i varje fall de filosofiska fakulteterna måste räkna med starkt stigande antal studenter, av vilka en växande andel kommer till universiteten utan närmare kännedom om akademiska förhållanden, och då man realistiskt måste räkna med relativt stora undervisningsavdelningar i den ordinarie undervisningen och en viss av rena rekryteringsvårigheter betingad brist på akademiska lärare.

D. Undervisningsgruppernas storlek

Otillräckligheten hos de högre läroanstalternas nuvarande undervisningsresurser torde mindre visa sig i form av otillräcklig undervisning än i form av alltför stora undervisningsgrupper. Detta blir den naturliga följderna av studentantalets

starka ökning, såvida man icke etablerar en fast relation mellan antalet lärare och antalet studerande. Universitetsutredningen har att ingående undersöka den lämpliga relationen mellan antalet lärare och elever på olika stadier och att i ljuset av dessa överväganden föreslå allmänna regler och riktlinjer för olika ämnesgruppers och typännens behov av bland annat lärarpersonal.

Universitetsutredningen finner en maximering av undervisningsgruppernas storlek vara en av de fundamentala punkterna i en universitetsreform, som skall sätta de högre läroanstalterna i stånd att meddela en adekvat undervisning åt ett hastigt stigande antal studenter. Denna maximering synes liksom beträffande skolan i praktiken böra utformas på så sätt att antalet elever i en undervisningsgrupp icke tillåtes överstiga ett visst, av statsmakterna fixerat antal.

För laborationsämnenas del är en dylik maximering av undervisningsgruppernas storlek redan ett faktum, eftersom tillgången på laborationslokaler och undervisningsapparat sätter en bestämd gräns för elevantalet. Utredningens resonemang och förslag i det följande rörande undervisningsgruppernas storlek och regler för upprättande av nya undervisningsavdelningar vid stigande studentantal gäller därför i första hand endast de humanistiska, samhällsvetenskapliga och matematiska ämnena.

Den lämpliga gruppstorleken måste vara olika för olika undervisningsformer. Vid föreläsningar torde antalet åhörare i princip kunna vara obegränsat, givetvis med de inskränkningar som betingas av kravet att varje åhörare skall från sin sittplats kunna se och höra föreläsaren.

Svårare blir problemet då det gäller vad som här ovan kallats lektions- och seminarieundervisning samt grupphandledning. — Lektionsundervisningen, som har till syfte att meddela mera elementära kunskaper, fordrar för att bli effektiv ett visst mått av *reciprok aktivitet*: studenten måste finna det möjligt att ställa frågor, och läraren måste kunna s. a. s. samtalsvis utveckla svårare partier av stoffet. Detta gör en maximering av antalet deltagare ofrånkomlig. Å andra sidan behöver maximum knappast sättas så lågt, som är nödvändigt då det gäller undervisningsformer, där den muntliga diskussionen (mellan lärare och studenter och mellan studenterna inbördes) är huvudsaken. Av de överläggningar universitetsutredningen i denna sak fört med olika sakkunniga har framgått, att maximum anses böra ligga vid 30 à 35 deltagare. Den undervisning, som här givits den sammanfattande beteckningen lektionsundervisning, innefattar emellertid sinsemellan relativt olikartade varianter, vilka ställer olika krav i fråga om undervisningsgruppernas lämpliga storlek, alltefter de olika grader av reciprok aktivitet från lärarens och deltagarnas sida som eftersträvas. Delvis synes det nämligen här röra sig om en undervisning, som till formen om ock ej till syftet står föreläsningen mycket nära; delvis är det fråga om handbokscommentar med fortlöpande kunskapskontroll; delvis åter rör det sig om diskussioner kring förelagda övningsuppgifter, varvid undervisningsformen i vissa hänseenden starkt liknar proseminariet.

Med hänsyn till dessa svårigheter har universitetsutredningen funnit det ogörligt att föreslå en generell bestämmelse rörande maximering av undervisningsgruppernas storlek i vad som här kallats lektionsundervisningen. Det är emellertid enligt utredningens uppfattning ofrånkomligt att undervisningsgruppernas storlek maximeras, så att dubblerade undervisningsgrupper kommer till stånd vid stigande studentantal. Dock måste man här tänka sig en prövning från ämne till ämne (och i vissa fall från kursmoment till kursmoment inom samma ämne) under hänsynstagande framför allt till den grad av reciprok aktivitet, som åsyftas. Som en allmän norm härvidlag synes man kunna uppställa ett maximum av 35 deltagare per grupp för en undervisning, i vilken de deltagande studenterna väl icke förutsättes uteslutande spela rollen av passiva åhörare, men i vilken man å andra sidan icke heller syftar till en större aktivitet från studenternas sida än att de skall besvara kunskapskontrollerande frågor och själva ställa frågor, som kan utlösa en kortare ömsesidig diskussion eller ge läraren anledning att resonemangsvis närmare förklara svårare partier av det genomgångna kursmomentet. Vid lektionsundervisning, som ur här anlagda synpunkter står närmare föreläsningsformen, synes undervisningsgrupperna utan olägenhet kunna vara större, medan man å andra sidan i undervisning, som fordrar en högre grad av reciprok aktivitet än den ovan antydda, måste räkna med att maximum för undervisningsgruppernas storlek sättes i motsvarande grad lägre. Så torde i ämnet matematik en lektionsundervisning med ett deltagarantal av 15 vara lämplig.

Vad så beträffar seminarieundervisningen, den centrala undervisningsformen inom den humanistiska fakulteten, torde allmän enighet föreligga om att denna undervisnings effektivitet i avgörande grad är beroende av att deltagarantalet är så begränsat, att man når ett aktivt deltagande från samtliga. Proseminarierna lika väl som licentandseminarierna måste vara diskussionscirklar, som ger samtliga deltagare metodisk träning och inblick i ämnets problematik, och det synes därför vara fullt rimligt och försvarligt att denna undervisning blir den dyrbaraste i den meningen att man för den reserverar de högst kvalificerade lärarkrafterna, samtidigt som man där arbetar med mindre undervisningsgrupper än i stora delar av den övriga ordinarie akademiska undervisningen. Beträffande den lämpliga gruppstorleken vid seminarieundervisning delar universitetsutredningen den uppfattning, som samstämmigt uttalats av så gott som samtliga de akademiska lärare och studentrepresentanter med vilka utredningen fört överläggningar i dessa frågor, nämligen att seminariegrupper om 15 à 20 studenter i varje är den lämpliga storleken och att i varje fall seminariegrupper om mer än 30 deltagare icke bör förekomma. En regel för upprättande av nya undervisningsavdelningar måste emellertid utformas efter en avvägning mellan önskemål och resurser, och den måste dessutom formuleras på ett sådant sätt, att den blir hanterlig i tillämpningen. Universitetsutredningen föreslår därför, att dubbling av seminarierna kommer till stånd, så snart antalet deltagare

överstiger 30, att ett tredje seminarium upprättas, så snart det sammanlagda deltagarantalet överstiger 55, att ett fjärde seminarium upprättas så snart det sammanlagda deltagarantalet överstiger 80, och att sedan ytterligare seminariegrupper automatiskt upprättas för varje fullt 20-tal deltagare över 80. Detta innebär, att man i mindre ämnen får räkna med seminariegrupper om maximalt 30 deltagare, medan seminariegruppen i större ämnen i allmänhet skulle omfatta mellan 20 och 25 deltagare.

När det så gäller vad som ovan benämnts handledning gruppvis (gruppundervisning), synes det ligga i sakens natur att man måste arbeta med små grupper för att undervisningen skall nå avsedd effekt. Det gäller här att nå kontakt med varje enskild student för att ge honom en individuellt avpassad handledning. Den grupphandledning, som tillämpas vid de matematiska institutionerna, bedrivs med grupper om 15 deltagare, och resultatet anses vara tillfredsställande. Som ovan framhållits är det dock här fråga om en relativt fast organiserad handledning, som därför kan sägas ha karaktär av lektionsundervisning. I andra ämnen, där handledningen måste vara mera personlig, måste man enligt universitetsutredningens mening räkna med ännu mindre grupper, kanske om 5 till 10 studenter i varje. Inte heller en grupphandledning i diskussionscirkelns form synes kunna bli fullt effektiv, om deltagarantalet överstiger 10.

Handledning vid lösandet av större uppgifter, t. ex. uppsatsarbete, bör, i den mån sådan handledning meddelas gruppvis, inte heller omfatta mer än 5, högst 10 studenter i varje grupp.

Utredningen vill slutligen redan i detta sammanhang framhålla, att dess förslag beträffande maximering av undervisningsgruppernas storlek och olika maxima för olika undervisningsformer implicerar vissa icke obetydliga problem av organisatorisk natur. Det måste bland annat fastställas, hur antalet »deltagare» skall bestämmas och hur man för beräkningen av erforderliga lärarkrafter skall skilja mellan proseminarieundervisning, lektionsundervisning och grupphandledning. Till dessa frågor återkommer utredningen i efterföljande kapitel.

E. Undervisningens omfattning

Som ovan antytts, måste man för att uppnå en förkortning av studietiden och en minskning av studieavbrottsfrekvensen starkare än hittills inrikta den grundläggande undervisningen på explikation och övning. Detta leder i sin tur till en ökning av undervisningens omfattning, räknad per student och år. Denna ökning är helt enkelt följderna av att man finner sig böra genom undervisning söka underlätta inhämtandet av den del av kursfordringarna, som man tidigare lämnade åt studenten att inhämta på egen hand.

I diskussionen om den akademiska undervisningens organisation och behov framföres från många håll den uppfattningen, att man bör undvika »för mycket» undervisning och i stället lämna studenterna tillfälle till självständigt arbete och självständigt tänkande; man vill undvika att göra universitetens filosofiska fakulteter till ämneslärarseminarier. Farhågor framföres för att standarden skulle sjunka, om undervisningens omfattning överskrider ett visst optimum. Resonemang av detta slag torde emellertid knappast i och för sig vara giltiga som kritik mot undervisningens omfattning; snarare som kritik mot undervisningens innehåll och former. Medan undervisningen i ett ämne som historia kanske inskränker sig till 4 à 6 veckotimmar för varje student, kan antalet undervisnings- och laborationstimmar per vecka vid de kemiska institutionerna periodvis ligga mellan 25 och 30 eller t. o. m. högre. Något generellt optimum för antalet undervisningstimmar per vecka existerar icke. Däremot har naturligtvis varje student ett optimum i den meningen, att han normalt icke kan arbeta effektivt mer än ett visst antal timmar per dag beroende på arbetets natur och studentens läggning och krafter. Om undervisningen är sådan, att studenten, genom att deltaga i undervisningen under de tider sådan pågår och spara inläsandet av kurslitteraturen till inläsningsperioderna, kan tillgodogöra sig en fastställd kurs på i studieplanen förutsedd tid, då har undervisningen givetvis icke för stor omfattning, även om den skulle upptaga t. ex. 8 timmar per dag. Under tider, då studieplanen fordrar koncentrerade självstudier under hela arbetsdagen, är naturligtvis å andra sidan även en relativt obetydlig undervisning alltför mycket.

Undervisningens lämpliga omfattning bör sålunda — inom ramen för vad som kan anses vara samhällsekonomiskt rimligt i förhållande till vad man vinner i fråga om minskad studieavbrottsfrekvens och förkortad studietid — bedömas utifrån frågan, huruvida undervisningen hjälper studenten att på förutsedd tid tillgodogöra sig kursfordringarna. »Standarden» i betydelsen av det mått av kunskaper, färdigheter och moget omdöme som representeras av de akademiska betygen bestämmes däremot i studieplanerna. Denna standard kontrolleras genom examinationen, och om det visar sig att studenten normalt icke når erforderlig standard på förutsedd tid, har man att välja mellan att reformera undervisningen, att medge förlängning av studietiden eller att sänka kursfordringarna.

Av de överläggningar utredningen fört med intresserade parter rörande den akademiska undervisningen har framgått, att man realistiskt bör räkna med en viss, i något eller några ämnen betydande men på det hela taget måttlig ökning av undervisningens omfattning, räknad i antal undervisningstimmar per student och år. Den mycket betydande ökning av antalet meddelade undervisningstimmar, som anses erforderlig, faller till allra största delen på ökningen av antalet studerande och på en ofrånkomlig minskning av undervisningsgruppernas storlek.

Universitetsutredningen är angelägen att här understryka, att den givetvis betraktar självständigheten i de akademiska studierna som ett av dessas väsentliga värden. Den utökning av undervisningens omfattning som utredningen förordar är heller ingalunda sådan, att detta värde därigenom äventyras. Även efter en reform av den akademiska undervisningen enligt de riktlinjer, som här angivits, kommer de filosofiska examina att väsentligen vara baserade på självständiga studier.

F. Akademiska lärartjänster

I sina överväganden rörande konstruktionen av den lärarstab, som skall bestrida en reformerad universitetsundervisning, har utredningen utgått från att det totala antalet meddelade undervisningstimmar i de allra flesta ämnen redan med nuvarande studentantal skulle behöva ökas kraftigt, framför allt till följd av den nödvändiga minskningen av undervisningsgrupperna. Därtill kommer behovet av en väsentligt utökad tid för handledning på högstadierna, till vilken fråga utredningen återkommer i sjätte kapitlet. Som en konsekvens av den mycket snabba och starka ökningen av studentantalet, som torde vara att vänta under de närmaste åren, måste man vidare under alla förhållanden räkna med svårigheter att rekrytera ett tillräckligt antal lärare för att åstadkomma en motsvarande ansvällning av den akademiska undervisningens volym. Å andra sidan har utredningen sett det som en av sina väsentligaste uppgifter att lägga fram förslag, som skulle kunna råda bot för den från många håll med skärpa påtalade bristen på kontinuitet i den akademiska undervisningen, en brist som sammanhänger med att undervisningen i allt större utsträckning kommit att åvila tillfälligt förordnade lärarkrafter, många gånger med otillräcklig pedagogisk erfarenhet och ofta med sitt intresse delat mellan undervisningen och det egna avhandlingsarbetet.

Uppgiften har därför blivit att vid konstruktionen av den akademiska lärarstaben strängt hushålla med den högkvalificerade lärarkraft, som kan beräknas stå till förfogande, men att å andra sidan söka skapa en fast ryggrad för den akademiska undervisningen genom att anförtro dess väsentligaste moment åt lärare med fast anknytning till universiteten.

Från denna utgångspunkt har utredningen kommit till den uppfattningen, att de ökade kraven på undervisning i framtiden än mindre än i dag kan tillgodoses uteslutande genom lärarbefattningar, som samtidigt och i lika mån är forskningsbefattningar. Universitetens uppgift är vetenskaplig forskning och undervisning, men därmed är ingalunda givet, att denna dubbla uppgift bäst fylls genom att den i lika mån återspeglas i instruktionen för varje enskild befattning. Det kan i stället mycket väl tänkas, att både forskning och undervisning bättre skulle tillgodoses genom en högre grad av arbetsfördelning inom

universitetens ram. Å andra sidan är det uppenbart, att en stor och mycket betydelsefull del av den akademiska undervisningen endast kan meddelas av aktiva forskare. Universitetsutredningen vill därför föreslå, att forskningspersonalens — främst professorernas — undervisning i första hand reserveras för handledning på högstadiet och för sådan undervisning på magisterstadiet, som direkt syftar till att ge eleverna en introduktion i vetenskaplig debatt eller handledning i vetenskaplig metodik, således främst föreläsningar och proseminarier. I den mån forskningspersonalens undervisningstimmar icke räcker till för den övriga undervisningen på magisterstadiet, bör däremot enligt utredningens uppfattning ansvaret för denna undervisning anförtros åt fast anställda akademiska lärare med denna undervisning som huvudsaklig uppgift.

Detta innebär att utredningen förordar tillskapandet av en ny kategori akademiska lärare vid sidan av de traditionella och att utredningen räknar med att denna nya lärarkategori i varje fall i de stora ämnena kommer att få bära huvudansvaret för den grundläggande undervisningen vid universiteten. Oavsett hur man bedömer detta, torde få konstateras att man i många ämnen troligen kommer att misslyckas med att tillgodose de våldsamt ökande undervisningsbehoven, om man försöker göra detta genom att inrätta nya tjänster av gängse typ med liten undervisningsskyldighet. Så räknar exempelvis företrädarna för ämnet nordiska språk i Uppsala med ett behov av ytterligare drygt 2 400 undervisningstimmar per år vid ett fördubblat studentantal. Det antal nya lärartjänster som fordras för att tillgodose detta behov skulle bli följande: Man skulle behöva inrätta 23 tjänster med i genomsnitt 4 veckotimmars undervisningsskyldighet (kostnad 598 368 kr./år med laboratorlön i 34 lkl, ortsgrupp III), *alternativt* 16 tjänster med i genomsnitt 6 undervisningstimmar/vecka (kostnad 416 256 kr.), *eller* 12 tjänster med i genomsnitt 8 undervisningstimmar/vecka (kostnad 312 192 kr.), *eller* 9 tjänster med 10 veckotimmar (kostnad 234 144 kr.) *eller* 8 tjänster med i genomsnitt 12 veckotimmar (kostnad 208 128 kr.). Det torde vara orealistiskt att räkna med att man ens i ett ämne med mycket hög disputationfrekvens skall kunna under loppet av 10 år få kompetenta innehavare till 23 nya tjänster vid ett enda lärosäte.

I syfte att säkerställa att den ordinarie akademiska undervisningen även i framtiden skall kunna meddelas av högt kvalificerade lärare har universitetsutredningen vidare föreslagit maxima för undervisningsgruppernas storlek i seminarie- och lektionsundervisningen, som ligger högre än man tidigare ibland ansett lämpligt, men å andra sidan avsevärt under det deltagarantal, som nu ofta förekommer. Utredningen räknar emellertid med att denna undervisning icke ensam skall kunna tillgodose studenternas uppenbara behov av handledning. Utredningen har därför även föreslagit, att den ordinarie akademiska seminarie- och lektionsundervisningen *kompletteras* med olika former av handledning. Härigenom blir det möjligt att tillgodose behovet av individuell under-

visning utan att riskera att hela organisationen från början råkar i fara till följd av brist på lärarkrafter.

Beträffande de olika slagen av akademiska lärartjänster och deras användning i undervisningen vill universitetsutredningen ytterligare anföra följande.

1. *Professorer*

Beträffande *professorerna* föreslår utredningen ingen ändring i nu föreskriven undervisningsskyldighet. Professorn bör alltfört ha huvudansvaret för forskning och undervisning i sitt ämne. Som ovan framhållits bör enligt utredningens mening professors egen undervisningsskyldighet fullgöras i första hand genom handledning och seminarieundervisning på licentiand- och doktorandstadierna och i andra hand genom seminarieundervisning på tre- och tvåbetygsstadierna. Utredningen vill starkt understryka värdet, icke minst för forskarrekryteringen, av att professorn åtminstone någon del av året eller i vissa undervisningsmoment meddelar undervisning även på lågstadiet, men utredningen vill å andra sidan framhålla att professorerna icke, såsom nu alltför ofta är fallet, bör ha huvuddelen av sina cirka 100 undervisningstimmar per år bunden i undervisning på lågstadiet. I många ämnen synes professorerna vidare kunna avlastas en betydande del av den nuvarande examinationsbördan, dock utan att examinationen för två betyg och högre helt och hållet överlämnas åt andra lärare. Professorns liksom alla andra akademiska lärares undervisning bör vidare inpassas i en rationell plan för undervisningen i ämnet och bör därför om så befinnes lämpligt kunna koncentreras till viss del av läsåret, vilket även bör vara till fördel för forskningen.

Av vad utredningen här anfört beträffande professorernas uppgifter och tjänstgöring torde framgå, att utredningen icke anser att antalet professorer behöver ställas i någon direkt proportion till antalet studerande på magisterstadiet. Under den period av starkt stigande antal universitetsstuderande, som vi nu har att räkna med, behöver man sålunda icke räkna med någon tillnärmelsevis motsvarande ökning av antalet professorer. Nya professorer bör enligt utredningens uppfattning inrättas huvudsakligen för forskningens och forskarhandledningens skull och endast i ringa mån för den lägre universitetsundervisningens.

Till frågorna om åtgärder i syfte att underlätta professorernas arbetsförhållanden och möjligheter till eget forskningsarbete återkommer universitetsutredningen i ett senare betänkande.

Universitetsutredningen vill slutligen redan här framhålla, att professorerna torde komma att få väsentliga uppgifter i samband med den efterutbildning av forskare och andra akademiker, som i framtiden bör organiseras i relativt fasta former.

2. Adjungerade professorer

Beträffande den kategori av forsknings- och lärarbefattningar vid universiteten och högskolorna, som här sammanfattningsvis benämnes *laboraturer* (innefattande förutom laboratorbefattningarna även preceptors-, prosektors- och observatorsbefattningarna samt vissa ordinarie lärartjänster inom de medicinska fakulteterna, alla hittills i lönegrad Ca 34), skall till en början konstateras, att stora skillnader föreligger i fråga om dessa tjänsters inordning i universitetsorganisationen. Orsaken härtill är att de tillkommit under olika förhållanden och med delvis skiftande motiveringar.

Den vanligaste motiveringen har varit, att kunskapsstoffet inom ett ämne blivit så omfattande och mångskiftande, att det framför allt ur forskningens och den högre undervisningens synpunkt blivit önskvärt med mer än en fast akademisk ämnesrepresentant. I vissa fall har därvid ett nytt ämnesområde brutits ut ur moderämnet, blivit eget examensämne och fått egna institutionslokaler med föreståndare i professors eller ibland laborators ställning. I andra fall har ytterligare en professur eller laboratur inrättats i ämnet, utan att detta formellt uppdelats i områden, till vilka de olika tjänsterna knutits. Många faktorer även av rent personlig art har här inverkat på utvecklingen.

Vissa laboratorers tjänster motsvarar alltså helt en vanlig professur även vad beträffar examination och administration, vissa ansvarar för en del av undervisningens administration i stora ämnen (t. ex. föreståndarskap för övningslaboratorium) medan slutligen vissa tjänster mer har karaktären av självständiga forskningstjänster.

Att några av dessa laboraturer vid sin tillkomst så gott som enbart motiverats med undervisningens behov rubbar ej vad som ovan framhållits. De nuvarande tjänsteinnehavarna har tillsatts efter vetenskapliga meriter och tjänstgöringsskyldigheterna överensstämmer i stort sett med dem för en professor gällande. För framtiden torde denna oklarhet kunna undvikas om de nedan framförda förslagen om inrättandet av universitetslektorat genomföres. I de fall där motiveringen för en tjänsts inrättande huvudsakligen är undervisningsbehovet på magisterstadiet skulle en tjänst av sistnämnda typ bli aktuell.

Genom beslut av 1953 års riksdag utskildes en speciell grupp av s. k. självständiga laboratorer, som erhöll ett särskilt tilläggsarvode. Denna uppdelning har ej kunnat genomföras på ett logiskt och helt rättvist sätt och torde inte innebära några fördelar ur allmän universitetssynpunkt. Det förefaller riktigare att universitetslaboratorerna som grupp har en enhetlig lönesättning liksom fallet är i fråga om professorerna.

I de fall då ombildning av en laboratorbefattning till professur är motiverad, bör det ankomma på universitetsmyndigheterna och kanslern att petitavägen väcka förslag härom.

I nedan uppräknade fall synes emellertid motiveringen för en dylik omvandling vara så uppenbar, att utredningen föreslår, att dessa tjänster omvandlas till professorer från och med den 1 juli 1958, under förutsättning att vederbörande myndigheter fastställer nuvarande innehavares kompetens för professur i ämnet. De tjänster utredningen sålunda föreslår omvandlade till professorer är:

Precepturerna i ekonomisk historia vid Uppsala och Lunds universitet;
precepturen i religionshistoria vid Uppsala universitet;
precepturen i sociologi vid Lunds universitet;
precepturen i slaviska språk vid Göteborgs universitet;
precepturen i statistik vid Göteborgs universitet;
laboratorsbefattningen i limnologi vid Uppsala universitet; samt
laboratorsbefattningen i zoofysiologi vid Lunds universitet.

Vad gäller laboratorgruppen i övrigt vill utredningen framhålla, att enligt dess uppfattning ett allt starkare behov kommer att föreligga av forskar- och lärarbefattningar av denna typ, således befattningar av i stort sett samma slag som professorernas ehuru utan dessas uppgifter som institutionsföreståndare och självständiga ämnesföreträdare. Den med tjänsterna förenade undervisningsskyldigheten bör liksom hittills vara av samma omfattning som professorernas, och bör liksom dessas fullgöras i första hand genom handledning och seminarieundervisning på högstadiet och i andra hand genom seminarieundervisning på tre- och tvåbetygsstadierna.

De olika tjänstebeteckningar som finns för den i kompetenshänseende enhetliga laboratorgruppen vid universitet och högskolor (laborator, preceptor, prosektor, observator och lärare), har visat sig innebära vissa olägenheter och ger även i internationella sammanhang ofta anledning till missförstånd angående vederbörandes ställning och verksamhet.

Utredningen vill därför föreslå, att hela denna grupp av hittills i lönegrad Ca 34 inplacerade tjänster vid universiteten och samtliga högskolor i enlighet med laboratorsföreningens eget förslag benämnas *adjungerade professorer* i respektive ämne.

3. E.o. docenter

Beträffande de extra ordinarie docentbefattningarna kan utredningen i förevarande sammanhang fatta sig mycket kort. Utredningen betraktar dessa befattningar såsom tillkomna huvudsakligen för forskningens behov och anser det naturligt att de e. o. docenterna bör meddela undervisning av samma slag som professorer och adjungerade professorer. Till frågorna om antalet e. o. docentbefattningar och om möjligheterna att till universiteten och högskolorna knyta forskare, vilkas förordnanden som e. o. docenter utlöpt, återkommer utredningen i ett senare betänkande.

4. Universitetslektorer

Professorer, adjungerade professorer och e. o. docenter skulle sålunda enligt universitetsutredningens mening ha som sin uppgift i den akademiska undervisningen att fungera som forskarhandledare, föreläsare och seminarieledare. Huvudsakligen för den undervisning, som ovan benämnts lektionsundervisning, har universitetsutredningen däremot av skäl som utvecklats ovan tänkt sig inrättande av särskilda befattningar med undervisningen som huvuduppgift. Dessa befattningar bör enligt utredningens mening konstrueras närmast efter mönster av de s. k. pedagogiska lektorat, som sedan länge funnits för undervisningen i nordiska språk och som på senare tid inrättats även i de moderna språken samt i litteraturhistoria. Dessa befattningar inrättades närmast i syfte att tillföra universitetsundervisningen i vissa viktiga skolämnen moment av mera praktisk ämneslärarutbildning, och befattningarna konstruerades därför som arvodestjänster för erfarna läroverkslektorer, som mera tillfälligt (genom treårsförordnanden) skulle knytas till universitetsundervisningen och därvid erhålla lön motsvarande eljest utgående lektorslön.

Nu torde dessa befattningar i praktiken ha kommit att betraktas som fasta tjänster; förordnandena förnyas regelmässigt, och innehavarna betraktas som medlemmar av universitetens ordinarie lärarstab. Vad beträffar undervisningen synes de pedagogiska lektorerna enligt vad universitetsutredningen erfarit allt mera och särskilt i fråga om de på senare tid inrättade befattningarna ha kommit att meddela undervisning av samma slag som övriga universitetslärare, medan momenten av praktisk lärarutbildning kommit allt mera i bakgrunden, en utveckling som i och för sig enligt många mening är att beklaga.

Erfarenheterna av de pedagogiska lektoraten synes vara övervägande goda. Under de överläggningar universitetsutredningen fört med olika sakkunniga har så gott som enstämmigt vitsordats, att man genom att inrätta fasta undervisningstjänster av detta slag skulle kunna lösa många av den akademiska undervisningens problem.

Det är sålunda med stöd av en såvitt utredningen kunnat utröna mycket stark opinion som utredningen föreslår, att en betydande del av universitetsundervisningen på ett- och tvåbetygsstadierna anförtros åt en lärarkategori av lektorstyp. Utredningen föreslår för dessa befattningar tjänstebeteckningen *universitetslektorat*. Utredningen förordar vidare, att universitetslektoraten göres till ordinarie befattningar, och att de existerande pedagogiska lektoraten successivt omändras till universitetslektorat.

Mot tanken på ordinarie tjänsteställning kan anföras, att det ur universitetens synpunkt kunde vara värdefullare att behålla arvodessystemet, varigenom en mindre lämplig befattningshavare lätt skulle kunna ersättas, då hans förordnande gått ut. Behovet av en intim kontakt med läroverksundervisningen skulle särskilt beträffande skolämnena kunna vara ytterligare ett skäl att som univer-

sitetslektorer tillfälligt anställa erfarna läroverkslektorer. Slutligen kan anföras, att vissa samarbetsvårigheter kan uppstå mellan en äldre universitetslektor och en uæg professor. — Ett par av dessa argument mot en ordinariesättning av universitetslektoraten kan anföras beträffande alla högre befattningar inom förvaltningen och torde icke ha någon speciell tyngd, när det gäller just dessa befattningar. Därtill kommer att de redan bestående lektoraten i praktiken visat sig vara betraktade som fasta tjänster, något som säkerligen skulle bli fallet även vid en kraftig utbyggnad av lektorsinstitutionen. Det måste vidare ur skolans synpunkt vara direkt otillfredsställande, om ett mycket betydande antal läroverkslektorat permanent skulle behöva uppehållas av vikarier. Övervägande skäl synes därför enligt utredningens uppfattning tala för att man, när det dock är fråga om att tillskapa permanenta befattningar av den största betydelse för hela universitetsundervisningen, också ger befattningarna ordinarie ställning.

Vad så beträffar kompetenskravet för de föreslagna universitetslektoraten vill universitetsutredningen till en början framhålla, att detta bör ställas högre än kompetenskravet för läroverkslektoraten. Det kunde synas naturligt att kräva docentkompetens jämte mycket goda pedagogiska meriter. Kompetenskravet får emellertid icke ställas högre, än att man kan våga räkna med att ett tillräckligt antal fullt kompetenta sökande kommer att anmäla sig till det icke obetydliga antal befattningar det här måste bli fråga om. Å andra sidan bör man icke utan tvingande skäl bryta mot principen, att akademisk undervisning bör meddelas av högt kvalificerade vetenskapsmän, och kompetenskravet för universitetslektoraten får icke heller konstrueras så, att forskarrekruteringen därigenom vållas avbräck.

Vid sina överväganden i denna fråga har universitetsutredningen stannat vid följande: Universitetslektoraten är huvudsakligen avsedda att bestrida den del av universitetsundervisningen, som skall ge de studerande erforderligt kunskapsunderlag för den mera vetenskapliga utbildningen. Det är vidare här fråga om tjänster med den akademiska undervisningen som huvuduppgift. Den pedagogiska skickligheten, styrkt genom provårsbetyg (motsvarande) eller minst tre års väl vitsordad lärartjänstgöring vid universitet eller högskola, bör därför enligt utredningens uppfattning väga tungt vid tillsättandet av universitetslektorsbefattningar. Av samma skäl bör författande av läroböcker och kompendier för universitetsundervisningen få tillgodoräknas såsom särskild merit för universitetslektorat. Rent vetenskapliga meriter bör givetvis även väga tungt, men de bör enligt universitetsutredningens uppfattning icke tillåtas bli ensamt utslagsgivande vid besättandet av dessa lärartjänster. Utredningen anser, att avlagt disputationssprov och styrkt pedagogisk skicklighet bör stadgas som kompetenskrav för dessa befattningar. Dock bör efter dispens ett universitetslektorat kunna besättas med licentiat, som under minst tre år tjänstgjort som lärare vid universitet eller högskola och därvid dokumenterat särskilt god un-

dervisningsskicklighet. Befattningarna bör tillsättas av Kungl. Maj:t efter förslag av fakulteten (sektionen), mindre konsistoriet (motsvarande) och kanslern.

I fråga om löneställningen synes det universitetsutredningen uppenbart, att universitetslektoraten måste vara fullt konkurrenskraftiga med andra lektorat.

Vad så beträffar undervisningsskyldigheten för universitetslektorer vill utredningen återigen understryka att vad den här avser väsentligen är undervisningstjänster, av vilkas innehavare man därför icke kan fordra, att de skall utföra något mera omfattande forskningsarbete under den tid undervisningen pågår. Å andra sidan bör undervisningsskyldigheten både ur rekryteringssynpunkt och för undervisningens skull icke vara mera omfattande, än att vederbörande även under terminerna har möjligheter att följa nyttkommande litteratur i det egna ämnet. Vidare är det uppenbart, att den undervisning det här kommer att bli fråga om ställer rätt växlande krav på läraren. Samma undervisning meddelad i flera parallellavdelningar fordrar givetvis proportionsvis väsentligen mindre tid för förberedelse än olika kurser i samma avdelning; i vissa ämnen får man räkna med att rättning av skripta och examination kommer att ta lektorernas tid i anspråk i högre grad än i andra ämnen etc. Med hänsyn härtill föreslår universitetsutredningen, att undervisningsskyldigheten för universitetslektorer sättes till 12 timmar per vecka, då det är fråga om undervisning som i stort sett upprepas termin för termin eller läsår för läsår och då den med undervisningen förknippade examinationen icke anses mycket betydande. Nedsättning av undervisningsskyldigheten bör emellertid kunna medgivas, då fråga är om t. ex. uppläggning av ny undervisning eller författande av läroböcker och kompendier eller då en särskilt tidskrävande examinationsbördå ålägges universitetslektorn, liksom givetvis i fall då docentkompetent lektor har att bestrida mera vetenskaplig undervisning av de slag, som enligt universitetsutredningen principiellt bör meddelas av professorer, adjungerade professorer och docenter. — Å andra sidan bör en undervisningsskyldighet av mer än 12 veckotimmar kunna åläggas universitetslektor, i den mån undervisningen till stor del meddelas i flera parallellavdelningar eller eljest är av natur att icke erfordra något mer tidskrävande förberedelsearbete.

5. *Biträdande lärare*

Som torde framgå av det ovan anförda, skulle enligt utredningens förslag universitetslektorer i princip övertaga en stor del av den undervisning, som nu bestrides av biträdande lärare. Detta torde i praktiken innebära, att i många fall universitetslektorat kommer att inrättas i stället för biträdande lärarbefattningar.

Nu omfattar de biträdande lärarna i viss mån två skilda kategorier av akademiska lärare, nämligen dels de docentkompetenta biträdande lärarna med

arvode motsvarande årslön för e. o. docent, dels icke-docentkompetenta biträdande lärare, i allmänhet licentiater som vid sidan av sin verksamhet som universitetslärare arbetar på gradualavhandling. Den förra kategorien torde för närvarande vara mycket liten, huvudsakligen beroende på att personer med docentkompetens men utan docentbefattning av naturliga skäl undviker dessa relativt osäkra arvodesbefattningar. Universitetsutredningen, som anser att det är orimligt att till dylika arvodesbefattningar knyta personer, som redan avslutat sin utbildning och som ibland bakom sig har sex docentår i extra ordinarie-ställning, finner det synnerligen angeläget att universiteten beredes möjligheter att i fasta anställningsformer knyta till sig personer med dokumenterad fallenhet och intresse för vetenskaplig forskning och undervisning. Utredningen räknar också med att behovet av de ovan föreslagna befattningarna som adjungerade professorer och universitetslektorer i framtiden kommer att bli så starkt, att man genom dessa befattningar kommer att tillgodose det ovan angivna syftet åtminstone i de stora undervisningsämnena, som också är de ämnen för vilka biträdande lärarbefattningar finns inrättade eller är behövliga.

Som framgått av vad som anförts i det föregående har det varit utredningens strävan att tillförsäkra den akademiska undervisningen önskvärd kontinuitet genom att anförtro de centrala undervisningsmomenten åt en kader av fast anställda universitetslärare. Under den expansionsperiod, som nu ligger framför oss, kommer emellertid med all sannolikhet antalet *ordinarie* lärarbefattningar att vara otillräckligt. Vad man kunde kalla marginalundervisningen, d. v. s. undervisningen i de senast tillkomna undervisningsgrupperna, måste därför även i fortsättningen bestridas av mer tillfälligt anställda lärare, som kan anställas med relativt kort varsel, d. v. s. lärare av samma slag och med samma kompetens som de nuvarande *icke-docentkompetenta biträdande lärarna*. Det kan också komma att visa sig svårt att omedelbart få fullt kompetenta sökande till ett nyinrättat universitetslektorat. Vidare torde det finnas ämnen, för vilka en lärartjänst av universitetslektoratets typ icke är behövlig eller är mindre lämplig, och där undervisningen därför med större fördel bestrides av biträdande lärare. Denna typ av akademisk lärarbefattning torde därför böra bibehållas. Dock vill universitetsutredningen kraftigt understryka, att den undervisning varom här är fråga i princip och i de flesta ämnen bör bestridas av fast anställda lärare och att man därför icke får tveka att inrätta nya ordinarie universitetslektorsbefattningar under en period, då man i så gott som varje ämne måste räkna med att studentantalet stiger kraftigt från ett år till ett annat. Det är icke någon nedvärdering av de nuvarande biträdande lärarnas arbete, som ligger bakom utredningens ställningstagande härvidlag, utan endast ett konstaterande av att man skulle få en ur allas synpunkt mera tillfredsställande ordning, om den akademiska undervisningen i större utsträckning än nu är fallet bestredes av fast anställda lärare, som i sin verksamhet som sådana icke distraherades av ett pressande avhandlingsarbete. Det är också utredningens övertygelse, att

man bäst stimulerar den vetenskapliga forskningen genom en kombination av åtgärder i syfte att ge tillfälle till ostört avhandlingsarbete och till fast anställning efter disputationen.

Universitetsutredningen föreslår sålunda, att den biträdande lärarinstitutionen bibehålles, men utredningen finner det å andra sidan påkallat, att ifrågasvarande befattningshavares anställnings- och tjänstgöringsvillkor i vissa avseenden omprövas med tanke på utredningens i det föregående redovisade överväganden rörande den akademiska lärarstabens sammansättning och de olika lärarkategoriernas uppgifter.

De biträdande lärartjänsterna måste enligt utredningens mening betraktas som *tillfälliga* både ur universitetets och ur den enskilde lärarens synpunkt. Därför bör anställningsformen med treårsförordnanden bibehållas. Då emellertid ett permanent behov av undervisning av här ifrågasvarande slag i första hand bör tillgodoses genom inrättande av universitetslektorat och då antalet sådana befattningar vid stigande studentantal måste beräknas komma att öka relativt snabbt, samtidigt som antalet e. o. docentbefattningar också ökas och många universitetslektorer kan väntas relativt snart övergå till högre befattningar, synes tiden för innehav av biträdande lärarbefattning utan olägenhet kunna begränsas till nio år. Även om man räknar med att biträdande lärartjänster i regel kommer att besättas med nyexaminerade licentiater, synes nämligen denna tidsrymd vara fullt tillräcklig för att vederbörande skall hinna meritera sig för en e. o. docentbefattning eller ett universitetslektorat.

Även om man anser att en licentiat, som efter disputation förordnas till docent, normalt skall kunna räkna med att såsom innehavare av e. o. docentbefattning ges möjlighet till fortsatt vetenskaplig verksamhet, måste man säkerligen även i framtiden räkna med att i vissa ämnen icke alla docenter kan erhålla docentbefattningar och att det i varje fall kan dröja någon tid efter disputation och docentförordnande, innan en e. o. docentbefattning blir ledig. Universitetsutredningen föreslår därför, att även i fortsättningen systemet med docentkompetenta biträdande lärare bibehålles, men finner det å andra sidan rimligt att i varje fall vid de filosofiska fakulteterna tiden för docent att inneha biträdande lärartjänst begränsas till tre år. Det blir då också möjligt för en docent att skaffa sig erforderliga undervisningsmeriter för erhållande av ett universitetslektorat oavsett om han erhåller en e. o. docentbefattning eller ej.

Undervisningsskyldigheten för biträdande lärare skall för närvarande bestämmas av universitetskanslern för varje enskild befattning. Med hänsyn till att en biträdande lärares undervisning så gott som alltid kommer att ha karaktären av lektionsundervisning vill universitetsutredningen föreslå, att undervisningsskyldigheten för biträdande lärare nu generellt fastslås till 174 timmar per år (6 veckotimmar under 29 undervisningsveckor).

Även om de biträdande lärartjänsterna alltjämt bör ha karaktären av tillfälliga befattningar, anser utredningen att dessa lärares anställningsvillkor bör

omprövas i vad avser med anställningen förbundna trygghetsförmåner. För närvarande saknar en biträdande lärare såväl rätt till tjänstepension som pensionskydd för efterlevande, och han saknar även ordinarie och extra ordinarie tjänstemän tillkommande särskilda förmåner vid sjukdom. Då det här är fråga om en kategori, som till den helt övervägande delen har försörjningsansvar, kan det redan ur rent sociala synpunkter anses motiverat, att dessa befattningshavare ges vissa trygghetsförmåner, närmast då vid sjukdom och dödsfall. Universitetsutredningen vill emellertid särskilt fästa uppmärksamheten på risken att frånvaron av dylika förmåner kan beröva universiteten väl kvalificerade yngre lärarkrafter under en expansionsperiod, då man måste räkna med en i varje fall i vissa ämnen ganska kännbar brist på akademiska lärare. Som redan framhållits anser utredningen, att de biträdande lärartjänsterna även i fortsättningen skall ha karaktär av genomgångsbefattningar, men utredningen vill samtidigt understryka, att dessa tjänster lika fullt ställer så höga krav på innehavarna, att rekryteringsbasen under alla omständigheter blir smal. Mycket starka skäl talar därför för att innehavarna av biträdande lärarbefattningar tillförsäkras pensions- och andra sociala förmåner efter samma grunder som extra ordinarie tjänstemän. Med hänvisning till vad nu framhållits föreslår universitetsutredningen, att de biträdande lärarbefattningarna fr. o. m. den 1 juli 1958 ombildas till extra ordinarie tjänster med placering i lönegrader, som bör fastställas efter förhandlingar.

6. Utländska lektorer

En betydande del av undervisningen i språkämnen bör självfallet även i framtiden bestridas av utländska lektorer. Det blir härvidlag huvudsakligen fråga om undervisning av det slag, som utredningen betecknat som lektionsundervisning, ofta med en relativt utpräglad karaktär av färdighetsövningar, varvid man bör räkna med små undervisningsgrupper. En lärare kommer sålunda att meddela samma undervisning i flera parallellavdelningar, och utredningen föreslår därför, att undervisningsskyldigheten för de utländska lektorerna nu generellt fastslås till 348 timmar per år (motsvarande 12 undervisningstimmar per vecka under 29 veckor), d. v. s. samma undervisningsskyldighet som utredningen föreslagit för de nya universitetslektorerna.

7. Assistenten och amanuenser

Till lärarstaben inom ett ämne kan även räknas assistenter och amanuenser. I vissa ämnen svarar dessa befattningshavare självständigt för delar av undervisningen, i andra ämnen har de till uppgift att biträda i undervisningen (fram-

för allt i övningslaboratorierna). Båda kategorierna skall dessutom biträda i institutionens forskningsarbete. Vissa assistenttjänster torde närmast ha varit avsedda för denna sistnämnda uppgift, men de senaste årens starka studenttillströmning synes ha lett till att även dessa assistenter i viss utsträckning kommit att användas i undervisningen. Amanuenserna torde utom ovannämnda uppgifter allmänt ha att biträda institutionsföreståndaren med vissa administrativa göromål, särskilt beträffande institutionsbibliotekens skötsel, och de användes slutligen i viss utsträckning som studierådgivare.

Universitetsutredningen har för sin del funnit, att assistent- och amanuens-tjänsterna bör bibehållas med i stort sett samma arbetsuppgifter som nu. Emellertid vill utredningen ifrågasätta om tillräckliga skäl föreligger att bibehålla graderingen förste och andre assistent respektive förste, andre och tredje amanuens, och utredningen vill dessutom föreslå vissa förändringar i fråga om de med dessa befattningar förbundna anställningsvillkoren.

Förste och andre assistenter har samma tjänstgöringsskyldighet (1 000 timmar per år), och de torde rekryteras av i stort sett samma kategorier, nämligen licentiat och licentander. Att under sådana omständigheter på ett fåtal institutioner behålla en gradering, som närmast innebär att andre assistenttjänsten besättes med den yngste, som sedan genom befordran till förste assistenttjänst får ett slags ålderstillägg på arvudet, synes knappast vara motiverat. Universitetsutredningen vill därför föreslå, att de nuvarande andre assistenttjänsterna ombildas till förste assistenttjänster och att tjänstebenenämningen blir assistent.

Under år 1956 har arvode till förste assistent utgått med 13 644 kronor och arvode till andre assistent med 11 382 kronor. Skillnaden mellan de två arvodesbeloppen uppgick sålunda till 2 262 kronor, och kostnaderna för i riksstaten för budgetåret 1957/58 upptagna 54 andre assistenttjänsters (vid de medicinska och filosofiska fakulteterna) ombildning till förste assistenttjänster skulle sålunda med 1956 års arvodesbelopp uppgå till $(54 \times 2\,262 =)$ 122 148 kronor.

Som ovan antytts har vissa assistenttjänster tillkommit närmast med sikte på forskningens behov, medan andra snarare inrättats som lärartjänster eller för att bestrida vissa med undervisningen förknippade göromål såsom förberedande rättning av skripta eller förberedande av laborationsövningar. Tjänstgöringsskyldigheten är emellertid bestämd till ett visst antal tjänstgöringstimmar, icke undervisningstimmar, per år. Universitetsutredningen har övervägt att föreslå en mera strikt uppdelning av den ograduerade institutionspersonalens arbetsuppgifter, antingen så att den undervisning som nu omhänderhaves av assistenter överföres på biträdande lärare, eller så att assistenterna uppdelas i dels undervisnings-, dels forskningsassistenter. Vissa fördelar skulle sannolikt vara att vinna med en sådan uppdelning, närmast såtillvida att en viss garanti därigenom skulle skapas mot att, som nu i viss utsträckning skett, assistenttjänster, som ursprungligen inrättats närmast för forskningens behov, mer och mer tages i anspråk för rena undervisningsuppgifter.

Emellertid har utredningen kommit till den uppfattningen, att fullt tillräckliga skäl saknas för en så strikt uppdelning av arbetsuppgifterna som den ovan antydda. Fakulteterna torde i största möjliga utsträckning söka upprätthålla ett krav på licentiatkompetens för de biträdande lärarbefattningarna, medan man velat anlita filosofie magistrar och kandidater såsom assistenter (och amanuenser). »Krisanslaget» för tillfälliga förstärkningar av undervisningen har i icke obetydlig utsträckning använts just för inrättande av tillfälliga assistenttjänster, och detta även i vissa ämnen inom de humanistiska fakulteterna, där assistenttjänster tidigare varit mycket sällsynta. Det förefaller sålunda, som om man tämligen allmänt ansåge assistenttjänsterna såsom värdefulla och behövliga även för undervisningen.

Assistenterna torde i allmänhet vara licentiander eller tämligen nyexamineerade licentiater. För forskarrekrutering och forskarutbildning är det enligt utredningens uppfattning av det allra största värde att innehavarna av dessa befattningar får tillfälle att biträda institutionens ordinarie lärare i dessas forskningsarbete. Ur denna synpunkt vore det enligt utredningens mening olyckligt att skapa en kategori av rena undervisningsassistenter, som skulle ha till uppgift uteslutande att biträda i den lägre akademiska undervisningen.

Universitetsutredningen har därför stannat för att rekommendera ett bibehållande av det nuvarande systemet att använda assistenterna som *både* forsknings- och undervisningsassistenter.

Som ovan framhållits, bör enligt utredningens mening även amanuens tjänsterna bibehållas med i huvudsak samma arbetsuppgifter som nu. Dock bör självfallet rent rutinarbete i största utsträckning överföras på kontorspersonal och teknisk personal och amanuenserna bör i stället i större omfattning än nu mångenstädes är möjligt anlitas som studierådgivare. Därmed skulle man kunna tillfredsställa ett behov, som utredningen anser höra till de mera angelägna i dagens universitetsliv.

Ytterst få institutioner torde vara så små, att de icke behöver en amanuens-tjänst med 600 årstimmars tjänstgöringsskyldighet, d. v. s. den tjänstgöring som nu åligger en förste amanuens. Med hänsyn till studentantalets ökning bör de ännu återstående andre amanuensbefattningarna successivt ombildas till förste amanuens tjänster. Tredje amanuens tjänsterna synes däremot böra bibehållas även i framtiden, detta med hänsyn dels till att dessa tjänster är värdefulla ur rekryteringssynpunkt, dels till att de många gånger är behövliga som komplement till förste amanuens tjänster. När andre amanuens tjänsterna försvunnit, bör de nuvarande tredje amanuenserna benämnas amanuenser.

Amanuenspersonalens uppgifter i undervisningen synes böra vara desamma som för närvarande, dock med det tillägget att amanuenser med fördel synes kunna anlitas för vissa former av den i det föregående föreslagna handledningen.

Av vad ovan sagts torde framgå, att antalet för varje institution behövliga assistent- och amanuens tjänster måste bedömas dels från undervisningens syn-

punkt, dels också från forskningens och det allmänna institutionsarbetets. Vissa grunder för beräkningar av för undervisningen erforderligt antal dylika befattningar redovisar utredningen i fjärde kapitlet. I fråga om antalet assistent- och amanuensbefattningar som blir nödvändiga för forskningen och det allmänna institutionsarbetet får utredningen däremot hänvisa till ett följande betänkande, i vilket utredningen har för avsikt att diskutera grunderna för dimensioneringen av den för olika slag av universitetsinstitutioner erforderliga basorganisationen.

Universitetsutredningen vill emellertid redan här ta upp frågorna om assistent- och amanuenspersonalens avlönings- och anställningsvillkor. I ett föregående avsnitt av detta kapitel har utredningen framlagt förslag om att de biträdande lärarna måtte — med bibehållande av befattningarnas karaktär av genomgångstjänster med förordnande på viss tid — beredas anställning som extra ordinarie tjänstemän. Till stöd för detta förslag har utredningen anfört dels sociala skäl under hänvisning framför allt till att de flesta biträdande lärare har försörjningsplikter, dels rekryteringsskäl som enligt utredningens mening i detta sammanhang måste väga mycket tungt.

I en framställning till Kungl. Maj:t den 25 maj 1954 har Sveriges Universitets- och Högskoleamanuensers Förbund redovisat resultaten av en bland organisationens medlemmar företagen enkätundersökning, varav bland annat framgår, att medianåldern vid undersökningstillfället var 30 år för assistenterna och 27 år för amanuenserna samt att det övervägande flertalet av assistenterna och omkring hälften av amanuenserna var gifta. Goda skäl föreligger uppenbarligen för att även dessa kategorier beredes vissa sociala trygghetsförmåner i anställningen. Med tanke på att assistenter och amanuenser i stort sett torde utgöra rekryteringsbasen för den ordinarie akademiska lärarstaben är det i hög grad angeläget, att assistent- och amanuens tjänsterna i fråga om anställningsvillkoren göres konkurrenskraftiga gentemot andra försörjningsmöjligheter på den akademiska arbetsmarknaden.

Ehuru skälen icke är fullt så starka som i fråga om de biträdande lärarna, vill utredningen föreslå, att såväl assistenterna (motsvarande nuvarande förste och andre assistenter) som förste amanuenserna beredes extra ordinarie anställning efter viss tids aspiranttjänstgöring, i fråga om förste amanuenserna dock med avlöning som för halvtidstjänst. I fråga om övriga amanuenser vill utredningen icke föreslå någon förändring.

8. Särskilda anslag för handledarvoden

När det så gäller den undervisning, som ovan betecknats som handledning gruppvis och som åtminstone i vissa former icke kan inräknas i den ordinarie akademiska undervisningen utan snarare har till syfte att komplettera denna,

vill utredningen understryka att de olika slag av *handledare*, som här bör komma i fråga, måste bli relativt mångskiftande beroende på vilken form av handledning som avses.

För vissa former av studiehjälptorrede det vara önskvärt eller nödvändigt att anlita relativt högt kvalificerad personal — assistenter och undantagsvis t. o. m. biträdande lärare. När det gäller handledning av typen studiehjälptorrede det emellertid som regel bli fråga om arvoderade handledare. Utredningen har klart för sig att vissa svårigheter är förknippade med att anförtro dessa uppgifter åt relativt unga studenter, vilkas huvudsakliga intresse kommer att vara och bör vara inriktat på fullbordandet av de egna studierna. Mycket måste härvidlag ankomma på ett lämpligt personval, mycket också på en handledning av handledarna från de ordinarie lärarnas sida. De arvoden det här blir fråga om bör beräknas efter en timtaxa motsvarande $1/600$ av årslönen till förste amanuens (med 1956/57 utgående arvode således 11 kronor per timme). Timarvode skall givetvis även kunna utgå för förberedelsearbete.

Universitetsutredningen vill här även framhålla, att ett system med arvoderade studiehjälptorrede även har mycket bestämda fördelar. Man får då som handledare personer, som har magisterkursen och dess stötestenar i relativt friskt minne och som studenterna betraktar mera som kamrater än som lärare. Härigenom torde man kunna vinna den aktivitet och den frågvisitet hos studenterna, som är förutsättningen för att studiehjälptorredningen skall nå sitt syfte. Åtminstone vissa former av denna handledning torde vidare med fördel kunna fördelas på flera handledare.

Det torde i dagens läge vara ogörligt att mera exakt bedöma anslagsbehovet för dessa handledararvoden. Mycket måste härvidlag bero på den framtida organisationen och omfattningen av den ordinarie undervisningen i de olika ämnena. Utredningen vill förorda ett flexibelt system med lokalt tillgängliga medel för arvodering av exempelvis doktorander, licentiander eller filosofie studerande med betyg i ämnet i fråga. Det bör i dessa fall endast röra sig om ett fåtal veckotimmar, som ej förorsakar avbräck för vederbörandes övriga uppgifter. Utredningen föreslår därför, att universitetet och Stockholms högskola för här ifrågavarande ändamål till sitt förfogande får vissa klumpanslag att efter förslag av vederbörande undervisningsnämnd och fakultet fördelas av de mindre akademiska konsistorierna (motsvarande). Utredningen föreslår att dessa anslag för budgetåret 1958/59 försöksvis upptages med 50 000 kronor till varterda Uppsala och Lunds universitet och Stockholms högskola samt 15 000 kronor till Göteborgs universitet.

Reformens genomförande. Kostnadsberäkningar

I föregående kapitel har universitetsutredningen sökt ge en beskrivning av den standard, som enligt utredningens mening bör ges den akademiska undervisningen på de filosofiska fakulteternas lågstadium. Utredningen har därvid tagit ställning till frågorna om undervisningens målsättning och omfattning, om undervisningens former, om undervisningsgruppernas lämpliga storlek och om undervisningsuppgifternas fördelning på olika kategorier av akademiska lärare.

Det återstår nu att söka beräkna de lärarresurser, som blir erforderliga för att denna av utredningen rekommenderade standard i den akademiska undervisningen skall kunna uppnås och bibehållas.

Denna uppgift är emellertid särskilt svårlöst, då det gäller de filosofiska fakulteterna med deras ytterst mångfasetterade karaktär. Den akademiska undervisningen måste organiseras på olika sätt i snart sagt vart och ett av dessa fakulteters många olika ämnen, vilket i sin tur för med sig att de olika ämnena även vid lika antal studerande har olika behov såväl i fråga om undervisningens omfattning och fördelning på undervisning av olika slag som i fråga om lärarstabens sammansättning. Därtill kommer att antalet studerande i de olika ämnena varierar mycket starkt och att det fria tillträdet till dessa fakulteter och de fria ämneskombinationerna i filosofiska examina gör det ytterst vanskligt att ens på relativt kort sikt förutse det antal studerande, för vilket fakulteternas och de enskilda ämnenas undervisningsresurser bör dimensioneras. Denna sistnämnda svårighet är särskilt betydelsefull i dagens läge, då vi står vid början av en period av utomordentligt stark expansion för hela det högre utbildningsväsendet och icke minst för de fria fakulteterna.

Redan för en mera exakt beräkning av vilka undervisningsresurser som erfordras för att sätta de filosofiska fakulteterna i stånd att med dagens studentantal meddela en fullgod undervisning i samtliga ämnen krävs sålunda ett mycket omfattande och detaljerat utredningsarbete, som knappast ligger inom ramen för universitetsutredningens direktiv. Dessa ålägger utredningen att »föreslå allmänna regler och riktlinjer för bedömningen av olika ämnesgruppers och typämnenas behov av lärarkrafter och övrig personal». Uppgiften blir härvidlag icke blott att ange erforderliga resurser för en fullgod undervisning vid de filosofiska fakulteterna utan även och kanske främst att skapa förutsättningar för att undervisningens standard skall kunna bibehållas även vid stigande studentantal.

Med hänsyn härtill har utredningen funnit det riktigast att först behandla frågan om tekniken för bestämningen av det i varje särskilt ämne föreliggande undervisningsbehovet och för resursernas anpassning till detta behov. Därefter övergår utredningen till att överslagsvis beräkna de resurser, som blir erforderliga för att nå och bibehålla en fullgod standard för den akademiska undervisningen vid nuvarande och vid ett fördubblat studentantal.

A. Undervisningsplaner

1. Motivering

Det i andra kapitlet intagna diagrammet VII (sid. 74) redovisar utvecklingen av anslagen till löner och arvoden åt akademiska lärare och övrig undervisningspersonal (efter omräkning till 1955 års löneläge) i förhållande till antalet studerande vid de humanistiska och matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna under perioden 1938—56. Diagrammet visar för dessa fakulteters del att löneanslagen till fasta lärarbefattningar i relation till studentantalet sjunkit år från år efter upprustningen 1946—47. Inräknas i läraranslagen även arvoden som utgått från »krisanslaget» finner man däremot, som diagrammet även visar, att en förbättring inträtt efter 1955, särskilt för de matematisk-naturvetenskapliga fakulteternas del. Denna förbättring inträdde, sedan universitetsutredningen tagit initiativ till en väsentlig förstärkning av »krisanslaget». Emellertid går det i längden ej att förlita sig på ett system som det nuvarande med provisoriska tillskott års- eller terminsvis till lärarresurserna, om man vill åstadkomma en varaktig reformering av de filosofiska fakulteternas undervisningsstandard. Man måste komma fram till ett system, som ger garantier för att antalet fasta lärarbefattningar ökar i takt med studentantalet. För att ytterligare illustrera den hittillsvarande utvecklingen av antalet fasta lärarbefattningar i relation till studentantalet ges här i tabell 16 för de fria fakulteterna samt för de medicinska fakulteterna och de tekniska högskolorna en sammanställning rörande dels antalet studerande, dels antalet fasta lärarbefattningar, samt dels relationstalet mellan dessa siffror för höstterminerna 1938, 1947 och 1956¹.

¹ Som fasta lärartjänster har här medtagits samtliga i statsliggaren (resp. i motsvarande personalförteckningar för Stockholms och Göteborgs högskolor enligt uppgifter från vederbörande kanslier) uppförda befattningar av heltidskaraktär, d. v. s. professors-, preceptors-, prosektors-, laborators-, observators-, docent-, lektors- och biträdande lärartjänster. Forskardocenturer har dock utslutits liksom personliga befattningar och befattningar som utslutande bekostas på annan väg än genom statsanslag. Icke-personliga befattningar som bekostas delvis av statsmedel och delvis av fondmedel har däremot medtagits. Även sådana befattningar, som skall hållas obesatta så länge innehavare av personlig lärarbefattning kvarstår i tjänst, är medtagna. Assistent- och amanuéstjänster liksom de biträdande lärarna vid de tekniska högskolorna och vid de medicinska fakulteternas kliniska institutioner är däremot utslutna. Detsamma gäller tjänster som bekostas med kurs- och tillfälliga förstärkningsanslag (»krisanslag»).

Tabell 16. Utvecklingen av antalet fasta lärarbefattningar i förhållande till antalet studenter vid fakulteterna och de tekniska högskolorna 1938—56.

	Uppsala			Lund			Stockholm			Göteborg		
	Stud.	Lärare	Stud./Lärare	Stud.	Lärare	Stud./Lärare	Stud.	Lärare	Stud./Lärare	Stud.	Lärare	Stud./Lärare
Teol. fak.												
1938	301	11	27,4	370	11	33,6						
47	243	15	16,2	220	16	13,8						
56	297	15	19,8	234	16	14,6						
Jur. fak.												
1938	562	12	46,8	504	11	45,8	747	11	67,9			
47	520	13	40,0	434	13	33,4	671	12	55,9			
56	412	15	27,5	411	13	31,6	702	16	43,9			
Med. fak.												
1938	379	24	15,8	408	24	17,0	909	34	26,7			
47	425	34	12,5	424	41	10,3	881	61	14,4			
56	583	39	14,9	632	54	11,7	1 027	73	14,1	446	41	10,9
Hum. fak.												
1938	1 121	45	24,9	959	43	22,3	897	20	49,4	505	25	20,2
47	1 260	82	15,4	929	80	11,6	1 056	28	37,7	620	28	22,1
56	2 966	100	29,7	2 257	89	25,4	2 889	69	41,9	1 349	50	27,0
Mat.-nat. fak.												
1938	280	33	8,5	320	27	11,9	339	20	17,0			
47	581	62	9,4	578	56	10,3	483	32	15,1			
56	995	67	14,9	867	63	13,8	867	53	16,4			
Tekn. högsk.												
1938							1 269	39	32,5	423	15	28,2
47							1 499	63	23,8	789	30	26,3
56							2 106	77	27,4	1 570	47	33,4

Tabellen visar, hur efterkrigsårens upprustning av de två statsuniversitetens filosofiska fakulteter nästan i ett slag fördubblade dessas lärarstabber. Eftersom studentantalet vid de humanistiska fakulteterna år 1947 var endast obetydligt högre än 1938, innebar upprustningen att antalet studenter per lärare sjönk från 20 à 25 till 10 à 15. Vid de matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna däremot hade studentantalet stigit så starkt, att upprustningen i stället innebar, att relationen mellan antalet studerande och antalet lärare återställdes till förkrigstidens nivå. Vi kan vidare konstatera, att antalet studenter per lärare åtminstone i Lund genom efterkrigsårens upprustning blev detsamma inom den

humanistiska fakulteten som inom den matematisk-naturvetenskapliga (drygt 10 studenter per lärare).

Under åren 1947—56 har de filosofiska fakulteternas lärarstaber successivt förstärkts, särskilt vid Göteborgs universitet och Stockholms högskola. De 123 under denna tid nyinrättade fasta lärarbefattningarna vid samtliga filosofiska fakulteter representerar med 1956 års löneläge ett årsanslag om 3 milj. kronor. Under samma tid har emellertid studentantalet stigit så kraftigt (vid de humanistiska fakulteterna från 3 800 år 1947 till drygt 9 400 år 1956 och vid de matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna från drygt 1 600 till drygt 2 700), att resurserna blivit helt otillräckliga för att hålla relationstalet mellan antalet lärare och antalet studerande på den nivå, som nåddes genom efterkrigstidens upprustning vid de två statsuniversiteten. Trots betydande personalförstärkningar har sålunda Stockholms högskolas resurser icke blivit desamma som universitetens, och vid dessa sistnämnda låg år 1956 relationstalet mellan antalet studerande och antalet lärarbefattningar genomgående högre än år 1938. Efterkrigsårens kraftiga upprustning av de filosofiska fakulteternas undervisningsresurser har sålunda helt gått åt för den rent kvantitativa utökning av undervisningen, som föranletts av det stigande studentantalet, och någon varaktig förbättring av den akademiska undervisningens resurser per student har icke kommit till stånd.

Annorlunda är situationen för de medicinska fakulteternas del. Trots ett även här starkt ökat antal studerande har efterkrigsårens upprustning av resurserna kunnat fullföljas, så att relationstalet mellan antalet studerande och antalet lärarbefattningar i stort sett stannat på den nivå, som nåddes genom upprustningen. För de tekniska högskolorna är bilden icke entydig. I stort sett gäller dock, att utvecklingen mera liknat den vid de medicinska fakulteterna än den vid de filosofiska.

Diagram VII och tabell 16 belyser med full tydlighet det enligt universitetsutredningens mening väsentliga problemet, då det nu gäller att tillförsäkra de filosofiska fakulteterna tillräckliga undervisningsresurser för ett snabbt stigande studentantal. Den försämring av de reella resurserna, som det senaste decenniets utveckling inneburit, måste delvis ses som en konsekvens av att budgettekniken kommit till korta, då det gällt att under en period av snabbt stigande studentantal anpassa de fria fakulteternas resurser till behoven. Om ingen ändring sker härvidlag, riskerar varje upprustning, vore den än grundad på en aldrig så noggrant genomförd inventering av nu föreliggande behov av personalförstärkningar inom olika ämnen, att ånyo relativt snart bli otillräcklig. Den hastigt stigande tillströmningen till de filosofiska fakulteterna skulle nämligen mycket snart kunna spränga själva ramen för upprustningen. Vi skulle på nytt kunna få en utveckling motsvarande den som återspeglas i tabellen. Vi skulle på nytt kunna få se en upprustad undervisningsorganisation tänjas till bristningsgränsen. På nytt skulle de akademiska lärarnas tid och krafter i stigande utsträckning absor-

beras av undervisningen på lågstadiet och dennas problem — till men för såväl forskning som forskarhandledning. Undervisningsgrupperna skulle antagligen återigen bli större än som avsetts och som ur pedagogisk synpunkt är försvarligt. Säkerligen skulle lärarstaberna successivt förstärkas, men ingenting garanterar att dessa förstärkningar med nuvarande långsamt verkande system för petita- och budgetarbetet skulle hinna uppväga effekten av ett snabbt stigande studentantal.

Man bör därför söka skapa en organisation, som snabbt anpassar undervisningsresurserna till behoven, så att icke som hittills en lärartjänst, som ett år begäres för att möjliggöra förbättring av en otillfredsställande undervisning, vid sitt inrättande ett och ett halvt år senare måste sättas in för att meddela samma otillfredsställande undervisning åt ett än större antal studerande.

Målet måste således vara att komma fram till ett system, som redan gäller för de medicinska fakulteterna och de flesta av fackhögskolorna. Här är läroanstalterna tillförsäkrade resurser att meddela de studerande undervisning av en viss av statsmakterna godtagen omfattning och standard. Så innehåller t. ex. Kungl. Maj:ts proposition till 1954 års riksdag angående reformering av läkarutbildningen till alldeles övervägande del diskussion och förslag beträffande erforderligt antal undervisningstimmar per student för varje ämne och varje del av ämne, medan beräkningarna av antalet behövliga lärarbefattningar kommer i andra hand och närmast blir ett korollarium till ställningstaganden i fråga om undervisningens omfattning och standard samt — icke minst — antalet studerande i varje årskurs.

Då det, såsom beträffande de medicinska fakulteterna, är fråga om att beräkna undervisningsresurser för en viss given undervisning åt ett visst givet antal studerande, är lärarstaben och därmed kostnadsramen relativt lätta att fixera, och ingendera behöver ändras så länge man icke beslutar sig för att ändra antingen undervisningen eller antalet årligen nyintagna studerande. Om däremot undervisningsresurserna skall anpassas till undervisningsbehovet även för sådana utbildningslinjer, där den årliga nyintagningen icke är på förhand fixerad, måste lärarstaben snabbt kunna utökas, och kostnadsramen måste därför göras tänjbar. Vill man verkligen sätta de filosofiska fakulteterna i stånd att meddela en fullt adekvat undervisning, har man att välja mellan att antingen begränsa tillströmningen till dessa fakulteter eller att skapa vissa automatiskt verkande regler för bestämmande av relationen mellan antalet lärare och antalet studerande. Något tredje alternativ gives knappast.

Mot bakgrunden av utvecklingen sedan år 1947 och de filosofiska fakulteternas uppenbara krissituation i dag och med tanke på morgondagens studenttillströmning framstår det därför såsom oavvisligen nödvändigt, att samhället accepterar konsekvenserna av det fria tillträdet till de filosofiska fakulteterna och sålunda i någon form och genom något organ garanterar dessa fakulteter resurser att oavsett studentantalet meddela en fullgod akademisk undervisning. Tillräckliga

undervisningsresurser måste föreligga i fråga om såväl lärarkrafter som materiel och lokaler.

Det må nu understrykas, att det här icke är fråga om något fullständigt nytt. I viss mån har nämligen statsmakterna redan slagit in på en ny väg, då det gällt att tillgodose de filosofiska fakulteternas behov av undervisningsresurser, i det att riksdagen till Kungl. Maj:ts förfogande ställt ett förhållandevis betydande anslag för tillfälliga förstärkningsanordningar inom den akademiska undervisningen i ämnen med mycket stark studenttillströmning. Detta anslag har utvecklats från ett anslag för möjliggörande av viss speciell undervisning för i första hand folkskollärare till ett allmänt förstärkningsanslag, avsett för av studenttillströmningen föranledda dubbleringar av den ordinarie undervisningen på de filosofiska fakulteternas lågstadium.

Som ett ytterligare steg i samma riktning kan man se riksdagens bifall till Kungl. Maj:ts proposition nr 89 till 1956 års riksdag, varigenom Kungl. Maj:t lämnades möjlighet att vidtaga ytterligare åtgärder för tillgodoseende av behovet av förstärkta undervisningsresurser i vissa ämnen. Departementschefen konstaterade i denna proposition, att universitetsutredningen framlagt förslag om olika åtgärder i syfte att möjliggöra icke blott en ökad nyintagning av studerande i ämnena matematik, fysik och teoretisk fysik med mekanik, utan även en intensifierad och förbättrad undervisning i dessa tre ämnen. Departementschefen förordade att dessa åtgärder måtte komma till stånd, men frågan om den härför erforderliga anslagsförstärkningens storlek lämnades öppen, till dess en bättre överblick av medelsbehovet kunde vinnas. Därmed kan statsmakterna sägas ha — låt vara endast för ett läsår och för tre speciella ämnen — tillämpat metoden att låta studentantalet och en viss godtagen undervisningsstandard bestämma lärarstabens storlek.

Universitetsutredningen vill nu förorda, att man går vidare på denna väg, som innebär, att statsmakterna i stället för att bestämma undervisningsresursernas absoluta storlek övergår till att bestämma deras relativa storlek, d. v. s. att bestämma den undervisning, för vilken erforderliga resurser sedan ställes till fakulteternas förfogande. I tredje kapitlet har utredningen föreslagit, att undervisningsgruppernas storlek, när det gäller såväl proseminarier som lektionsundervisning och handledning, skall maximeras. Detta förslag är en nödvändig förutsättning, om man vill skapa garanti för att undervisningsresurserna anpassas till behovet av undervisning. Men detta förslag är ej tillräckligt. Om statsmakterna blott garanterar att storleken av undervisningsgrupperna maximeras, kan nämligen vid ett växande studentantal undervisningens standard sänkas genom att antalet undervisningstimmar per student minskas.

Utredningen har nu efter överbäggande funnit att, för att förslagen i tredje kapitlet om undervisningens omfattning, lärarkrafter och undervisningsgruppernas storlek skall kunna genomföras på ett sätt som tillförsäkrar de studerande en god undervisning av den typ som redovisats i föregående avsnitt, i varje

ämne en läraryr- och timplan för undervisningens bedrivande måste fastställas av myndigheterna. Endast på detta sätt kan de filosofiska fakulteterna tillförsäkras den automatik i fråga om undervisningsresursernas dimensionering som är nödvändig under en period av starkt stigande studentantal. Utredningen föreslår därför att undervisningsresurserna i varje fall för vart och ett av de stora undervisningsämnen i framtiden beräknas med ledning av särskilda av myndigheterna fastställda *undervisningsplaner*. Härigenom skulle fakulteterna garanteras resurser att — även vid ett snabbt stigande studentantal — meddela undervisning av en viss, i undervisningsplanerna¹ beskriven minimistandard. Men självfallet bygger detta och följande resonemang och förslag på den allmänna förutsättningen, att tillträdet till de filosofiska fakulteterna även i framtiden i princip är fritt.

2. *Undervisningsplanernas innehåll*

Till grund för undervisningen i de filosofiska fakulteternas olika ämnen ligger självfallet redan nu en organisationsplan. Denna måste emellertid anpassas till de till förfogande stående lärarresurserna, och undervisningens standard blir därför ofta en helt annan än den som med hänsyn till kursfordringar och studentantal vore önskvärd. Den reform som universitetsutredningen siktar till skulle innebära att man vände på detta förhållande, så att undervisningsplanen bleve det primära och lärarresurserna finge anpassas till planen i stället för tvärtom. Undervisningsplanen skulle sålunda utgöra ett instrument, genom vilket samhället garanterade fakulteterna resurser att meddela undervisning av en viss standard, oavsett antalet studerande. Begreppet undervisningens standard måste då rimligen innefatta såväl undervisningens rent kvantitativa omfattning, räknad i undervisningstimmar per student på olika stadier, som dess kvalitet och intensitet, vilket innebär att undervisningsplanen måste innehålla bestämmelser rörande undervisningsgruppernas storlek och om de olika typer av akademiska lärare, som avses bestrida olika moment i undervisningen.

I fråga om dessa planers innehåll synes man kunna anknyta till den utformning större akademiska konsistoriet i Uppsala under åren 1956 och 1957 givit åt sina petitaframställningar. Här har till grund för anslagsframställningarna för varje särskilt ämne lagts en redogörelse för antalet studerande på olika stadier, antalet undervisningstimmar för varje studerande, undervisningsgruppernas lämpliga storlek och det totala antalet erforderliga undervisningstimmar. Den sistnämnda summan har så minskats med det antal undervisningstimmar, som kan bestridas av den till förfogande stående lärarpersonalen, och bristen har sedan fördelats på olika lärartjänster, som av konsistoriet begäres nyinrät-

¹ Vad som här kallas undervisningsplan har sålunda en annan innebörd än den undervisningsplan, varom stadgas i universitetsstatuternas § 108. Den senare planen torde närmast vara en plan rörande tid och plats för olika lärares undervisning.

tade från och med nästa budgetår. En liknande teknik användes av utredningen vid beräkningarna av lärarbehovet i ämnena matematik, fysik och teoretisk fysik i utredningens framställning angående särskilda förstärkningsåtgärder för dessa ämnen. En i princip liknande metod har kommit till användning inom den humanistiska fakulteten vid Stockholms högskola, då det gällt att beräkna högskolans behov av undervisningslokaler vid en kommande utbyggnad.

I flertalet naturvetenskapliga ämnen, särskilt i laborationsämnena, föreligger dylika planer även på andra studieorter. Så t. ex. innehåller flera av kanslern fastställda *studieplaner* en så noggrann beskrivning av hur undervisningen bedrivs, att de i viss mån har karaktär av undervisningsplaner i den mening utredningen här inlägger i detta ord.

Utredningen vill nu förorda, att de filosofiska fakulteterna allmänt övergår till detta system för undervisningens planläggning och sålunda så snart som möjligt är, och i varje fall för undervisningen i de stora undervisningsämnena, låter utarbeta undervisningsplaner, som sedan kan av de statliga myndigheterna godtagas som grund för dimensioneringen av fakulteternas och de olika ämnenas lärarresurser. Därmed skulle fakulteterna och de studerande få en garanti för tillräckliga undervisningsresurser oavsett studenttillströmningen.

För att kunna fylla sitt ändamål att utgöra själva grundvalen för lärarresursernas dimensionering i ett ämne måste undervisningsplanen ge en adekvat beskrivning av den erforderliga undervisningsstandarden. Någon reglementering i detaljer är det däremot givetvis icke fråga om. Vad det gäller är att i stora drag fastställa en ram för undervisningen, som kan läggas till grund för beräkningen av antalet erforderliga lärartjänster.

I undervisningsplanen måste dock anges det antal *undervisningstimmar*, som minst skall ställas till varje students förfogande. En uppdelning av detta timantal på olika undervisningsmoment såsom föreläsningar, seminarier, lektioner och diskussionscirklar är nödvändig med hänsyn till att olika bestämmelser om undervisningsgruppernas storlek och om erforderlig lärarkompetens för olika slags undervisning påverkar behovet av ytterligare lärarkrafter av olika slag vid stigande studentantal.

I undervisningsplanen bör självfallet ingå bestämmelser om *undervisningsgruppernas storlek*. Härutinnan får universitetsutredningen hänvisa till sitt i föregående kapitel framlagda förslag.

Vidare bör i undervisningsplanen anges vilka *olika slag av akademiska lärare* som avses bestrida olika undervisningsmoment. Även härvidlag bör undervisningsplanen ange ett standardminimum. Om sålunda i planen anges att ett visst slags undervisning skall bestridas av universitetslektor, bör detta icke utgöra hinder för att t. ex. professorn i ämnet själv bestrider någon del av denna undervisning, om han så önskar. Vidare är det uppenbart, att docentkompetent innehavare av universitetslektorat eller biträdande lärartjänst bör kunna bestrida sådan undervisning, som i planen anges skola anförtros docent.

För att belysa, hur universitetsutredningen tänker sig den konkreta utformningen av en dylik plan, lämnas här ett utdrag ur en *fingerad* undervisningsplan, tänkt för tvåbetygsundervisningen i ämnet litteraturhistoria.

Undervisningsmoment	Tim./stud.	Underv.-gruppernas storlek	Lärare
1. Allmänna föreläsningar	26	obegränsat	Professor, docent
2. Proseminarieövningar ..	26	enl. gällande regler ¹	» »
3. Lektionsundervisning ..	150	30	Universitetslektor
4. Diskussionscirklar	60	15	Assistent
Summa	262		
5. Enskild handledning för proseminariearbetet ...	0,5		Assistent
(6. Studiehandledning ² ...			Assistent, amanuens, arvoderad handledare)

Om man nu tänker sig, att antalet tvåbetygsstuderande i litteraturhistoria är ej fullt 100 vid det lärosäte, för vilket denna undervisningsplan skulle gälla, blir det erforderliga antalet lärartimmar under ett läsår följande:

Undervisningsmoment	Prof., docent	Universitets- lektor	Assistent
1. Allmänna föreläsningar	26		
2. Proseminarieövningar (4 × 26 tim.) ...	104		
3. Lektionsundervisning (3 × 150 tim.) ..		450	
4. Diskussionscirklar (6 × 60 tim.)			360
5. Enskild handledning för proseminarie- arbetet (100 × 0,5 tim.)			50
Summa	130	450	410

För en beräkning av det behövliga antalet lärarbefattningar i ämnet fordras givetvis även uppgifter om erforderligt antal undervisningstimmar för högstadiundervisningen och för den i detta ämne nödvändiga särskilda undervisningen för ettbetygsstuderande. På grundval av dessa uppgifter samt den fastställda undervisningsskyldigheten för olika kategorier av akademiska lärare är det sedan tämligen lätt att beräkna det erforderliga antalet lärare av olika grader samt det antal extra arvodes-timmar, som blir behövt för att tillgodose undervisningsbehovet på marginalerna, d. v. s. då det erforderliga antalet undervisningstimmar för viss lärarkategori icke är så stort, att det motiverar tillkomsten av en hel ny lärartjänst.

¹ Jfr utredningens förslag på sid. 91 f.

² Jfr utredningens förslag på sid. 86 ff.

3. Undervisningsplanernas utarbetande och fastställande

Universitetsutredningen har icke ansett sig böra eller kunna utarbeta förslag till undervisningsplaner i varje särskilt ämne. Denna uppgift bör ankomma på fakulteterna själva. I första hand blir det ämnesrepresentanterna, som får utarbeta förslag till planer i respektive ämnen. Före behandlingen i fakultet eller sektion bör emellertid med hänsyn till betydelsen av denna undervisningsplanering förslagen behandlas även av undervisningsnämnderna. Utredningen vill starkt understryka betydelsen av detta led i arbetet, varigenom studenternas representanter får tillfälle att aktivt medverka i förslagets utarbetande och varigenom redan på ett förberedande stadium en viss samordning mellan undervisningsplanerna i närliggande ämnen kan komma till stånd. För att tillgodose dessa syften kommer utredningen att i det följande lägga fram förslag till förstärkning av undervisningsnämndernas resurser.

Det är vidare angeläget, att arbetet med undervisningsplanernas utarbetande så långt möjligt samordnas de olika läroanstalterna emellan, så att de anslagsbeviljande myndigheterna kan föreläggas planer, som är utarbetade efter i gör-ligaste mån enhetliga riktlinjer och ger ett auktoritativt uttryck för en samlad uppfattning om den akademiska undervisningens standard och behov. Detta kan inte ske utan särskilda ämneskonferenser under kanslerns överinseende.

Utredningen förordar, att arbetet med undervisningsplanerna igångsättes snarast möjligt så att de första förslagen kan inarbetas i fakulteternas under vårterminen 1958 ingivna petitaframställningar för budgetåret 1959/60. Det innebär att ett stort antal ämneskonferenser behöver hållas redan under läsåret 1957/58. En betydande förstärkning av kanslersämbetets resurser blir därför nödvändig, om planeringsarbetet skall kunna komma igång i den omfattning och i den takt utredningen avser. Utredningen föreslår att en särskild expertgrupp upprättas, som jämte erforderligt sekretariat lämpligen bör ställas till kanslerns förfogande och bekostas av medel från åttonde huvudtitelns kommittéanslag. Expertgruppen skulle ha till uppgift att bilda en fast kärna vid de olika ämneskonferenserna och att såsom ett rådgivande organ deltaga i granskningen av fakulteternas förslag till undervisningsplaner i skilda ämnen.

Expertgruppen, som då bör ledas av kanslern, skulle bestå av förslagsvis tio personer, varav minst sju akademiska lärare och två studentrepresentanter. Utredningen förutsätter, att samtliga fyra universitetsorter blir företrädda i expertgruppen. Gruppen borde tillkallas och börja sitt arbete redan vid början av höstterminen 1957.

Huruvida ett organ av detta slag bör ingå som en mera permanent del av universitetsorganisationen, är en fråga som utredningen avser att upptaga till behandling i ett följande betänkande.

Utredningen är medveten om att det föreslagna nya systemet med särskilda undervisningsplaner i de olika ämnena kommer att till en början innebära en

ökad arbetsbelastning för de akademiska myndigheterna och för många enskilda ämnesrepresentanter. När en undervisningsplan väl utarbetats och fastställts kommer den å andra sidan att medföra en rationalisering och förenkling av hela petitaarbetet icke blott för de enskilda ämnesrepresentanterna och de olika akademiska instanserna utan även för de anslagsbeviljande myndigheterna.

Undervisningsplanerna är avsedda att utgöra själva grunden icke blott för undervisningens omfattning och former vid de filosofiska fakulteterna utan även för det allmännas utgifter för denna undervisning. De bör vidare ge fakulteter och studenter en garanti för en rimlig undervisningsstandard även vid ett stigande studentantal. Härför fordras emellertid, att undervisningsplanen av de statliga myndigheterna godkännes såsom grundvalen för dimensioneringen av fakulteternas lärarstab.

I fråga om t. ex. läkarutbildningen, tandläkarutbildningen och även timplanerna på skolans högstudier har riksdagens ställningstagande till Kungl. Maj:ts förslag till omläggningar och utvidgningar i realiteten inneburit ett fastställande av undervisningsplaner av i huvudsak det slag som enligt universitetsutredningens förslag skulle komma till stånd för de filosofiska fakulteterna. Skillnaden är emellertid den, att det då varit fråga om sammanfattande undervisningsplaner för hel examen, medan man för de filosofiska fakulteterna måste tänka sig en undervisningsplan för varje särskilt ämne. Man kan därför icke gärna utgå ifrån att riksdagen efter förslag av Kungl. Maj:t i varje särskilt fall skulle fastställa undervisningens standard i de filosofiska fakulteternas olika ämnen.

Utredningen föreslår i stället, att undervisningsplanerna, sedan de godkänts av kanslern, fastställas av Kungl. Maj:t inom ramen för av riksdagen godkända allmänna riktlinjer. Ett fastställande genom Kungl. Maj:t torde i varje fall vara erforderligt till dess systemet med undervisningsplaner vunnit tillräcklig stadga. Däremot bör redan från början sådana avvikelser från undervisningsplanerna, som icke innebär några nämnvärda kostnadsökningar, kunna medges av kanslern.

Om inrättandet av ordinarie och personliga samt högre extra ordinarie befattningar bör i vanlig ordning fattas beslut av Kungl. Maj:t och riksdagen. Vad beträffar övriga icke-ordinarie lärarkrafter innebär däremot det nya systemet med undervisningsplaner att dylik lärarkraft automatiskt kan anställas i den omfattning som fordras för undervisningsplanens tillämpning.

Med en undervisningsplans fastställande har Kungl. Maj:t i stora drag angivit undervisningens organisation, standard och omfattning i ett visst ämne. Det har, såsom tidigare framhållits, gällt att fastställa en ram för undervisningen, som vid varierande studentantal kan läggas till grund för en beräkning av antalet erforderliga lärarkrafter. Men inom denna ram ges givetvis möjligheter till betydande variationer i undervisningens uppläggning. Utredningen räknar även med att det kan visa sig motiverat att fastställa planer i de olika ämnena för

varje lärosäte. Förmodligen kommer dock erfarenheten att visa, att man i de flesta ämnen utan risk för hämmande likriktning kan fastställa samma undervisningsplan att gälla för samtliga lärosäten.

B. Antalet studerande

Det här föreslagna systemet för dimensioneringen av de filosofiska fakulteternas lärarstabber bygger väsentligen på tanken att undervisningsresurserna skall anpassas till undervisningsbehovet. Undervisningsbehovet är i sin tur i stor utsträckning beroende av antalet i undervisningen deltagande studerande. För att systemet skall fungera tillfredsställande, fordras därför att bestämmelserna om undervisningsgruppernas maximala storlek kompletteras med vissa enhetliga normer för beräkningen av det antal deltagare i olika moment av undervisningen, som sedan avgör antalet undervisningsgrupper.

Att härvidlag bygga endast på de anteckningslistor, på vilka de studerande nu vid terminens början anmäler sig till deltagande i kurser och seminarieövningar, synes icke vara möjligt. Man vet nämligen av erfarenhet, att många av dessa anmälda studerande endast sporadiskt följer undervisningen, medan andra försvinner efter endast någon eller ett par veckor. Vad det här gäller måste vara att fånga antalet *aktiva deltagare* i undervisningen.

I fråga om sådana ämnen, där deltagande i särskilda laborationskurser är obligatoriskt för alla studerande, bereder detta inga svårigheter. I det stora flertalet humanistiska ämnen däremot är deltagandet i undervisningen frivilligt och redovisningen av antalet deltagare svårare. Med säkerhet kommer vidare även i framtiden ett stort antal studerande med förvärsarbete att få sprida ut studierna i ett ämne över flera terminer eller år och då varje termin endast följa vissa moment i undervisningen.

På något sätt måste emellertid antalet deltagare i undervisningen bestämmas. Utredningen har kommit till den uppfattningen, att man härvidlag får ta sikte på antalet aktiva deltagare *i varje enskilt undervisningsmoment*, där antalet undervisningsgrupper enligt undervisningsplanen gjorts beroende av antalet deltagare. I den mån uppgifter om antalet deltagare i undervisningen inom ett helt ämne skulle i något sammanhang erfordras, kan sådan uppgift lätt erhållas ur redovisningen av deltagarna i ämnets olika undervisningsmoment, men det bör erinras om att antalet deltagare i undervisningen icke alltid är detsamma som antalet studerande i ämnet.

För att i görligaste mån ur redovisningen eliminera studerande, som av en eller annan anledning icke fortsätter att följa påbörjad undervisning, bör redovisningen vidare avse antalet aktiva deltagare i olika undervisningsmoment under hela den tid ifrågavarande undervisning pågår. Detta förslag kan med nuvarande undervisningsförhållanden måhända te sig orealistiskt, men erfaren-

heten från den försöksverksamhet med ny undervisningsplan som med utredningens medverkan under läsåret 1956/57 bedrivits i ämnet tyska vid Lunds universitet visar att en dylik deltagarredovisning är fullt möjlig och föga arbetskrävande.

Den sålunda skisserade redovisningen av antalet aktiva deltagare i olika undervisningsmoment blir det naturliga och, om väl en undervisningsplan finnes fastställd och någon ändring av denna plan ej anses behövlig, det enda erforderliga underlaget för framställningar om anslag till förstärkningar av lärarstaben i ett ämne.

Med hänsyn till den betydelse som sålunda skulle tillmätas denna redovisning av antalet deltagare i undervisningen torde särskilda bestämmelser rörande redovisningsförfarandet vara erforderliga. Dylika närmare bestämmelser synes böra utfärdas av kanslern, sedan erfarenheter av det nya systemet vunnits.

C. Formerna för medelstildelingen. Reformens fullföljande

1. Anslag

De svårigheter, som de filosofiska fakulteterna haft att kämpa med under senare år, kan i stor utsträckning föras tillbaka på det förhållandet, att undervisningsresurserna ej ökat i takt med antalet studerande. Utvecklingen har därför tvingat fram det klumpanslag för Tillfälliga förstärkningsanordningar vid universiteten m. m., som för budgetåret 1957/58 upptagits med 3 miljoner kronor.

Med hänvisning till vad utredningen anfört om den automatik i lärarkrafttildelingen, som ligger i systemet med undervisningsplaner, synes något särskilt förstärkningsanslag för den undervisning, som äger rum enligt undervisningsplaner, icke erforderligt. För nämnda undervisnings upprätthållande med tillräckliga lärarkrafter är det endast nödvändigt att icke-ordinarieposten blir förslagsvis betecknad till den del, som avser den automatiska tilldelningen av icke-ordinarie lärare för undervisningsplanernas upprätthållande.

Med hänsyn till att undervisningsplaner sannolikt icke hinner fastställas för samtliga ämnen till den 1 juli 1958 och då undervisning, som bedrivs efter hittillsvarande system, liksom för närvarande bör erhålla nödvändiga förstärkningsanslag ur ett särskilt anslag, så bör det nuvarande anslaget till Tillfälliga förstärkningsanordningar vid universiteten m. m. såsom en övergångsanordning bibehållas med den avvägning av anslagsbeloppet, som betingas av den successiva övergången till undervisning meddelad enligt fastställda undervisningsplaner.

Men även sedan det av utredningen föreslagna systemet genomförts och huvudmotivet för det särskilda förstärkningsanslaget därmed bortfallit, torde ett visst belopp böra stå till Kungl. Maj:ts förfogande för bestridande av andra undervisningsuppgifter av mer tillfällig karaktär.

Under läsåret 1957/58 kommer såsom tidigare framhållits, otvivelaktigt arbetet med utformningen av undervisningsplaner för de filosofiska fakulteternas många ämnen att medföra ett betydande merarbete för ämnesrepresentanterna och universitetsadministrationen. Sedan väl undervisningsplaner finnes fastställda för flertalet stora ämnen, bör emellertid det ordinarie petitaarbetet underlättas högst avsevärt. I den mån några ändringar av de fastställda undervisningsplanerna icke anses påkallade, kommer nämligen petita att få grundas på dels undervisningsplanerna, dels antalet studerande på olika stadier i olika ämnen samt därutöver bedömningar av undervisningens fördelning mellan olika ur kompetenssynpunkt fritt utbytbara lärartjänster, t. ex. e.o. docenturer och adjungerade professorer, universitetslektorat och biträdande lärartjänster, assistentbefattningar och timarvoden till licentiander eller doktorander.

2. Undervisningsnämnderna

Undervisningsplanerna bör emellertid underkastas en kontinuerlig granskning, och de bör ändras så snart vunna erfarenheter gör ändringar påkallade. Denna fortlöpande granskning av undervisningsplanerna bör i första hand åligga ämnesrepresentanterna och undervisningsnämnderna. Undervisningsnämnderna bör överhuvudtaget enligt utredningens mening i långt högre grad än som varit fallet hittills fungera som *fakulteternas specialorgan för undervisningsfrågor*.

Nämnderna bör lägga upp ett enkelt och enhetligt registreringssystem, som de olika institutionerna skall använda för att kunna redovisa studieresultaten i ifrågavarande ämne. På grundval av uppgifter från dessa institutionsregister bör undervisningsnämnderna kunna sammanställa material som *fortlöpande* belyser studiegång och studieresultat inom de olika ämnena. Därvid bör varje nybörjarkull inom ett ämne kunna studeras för sig. Undervisningsnämnderna och institutionerna bör sålunda kunna ge svar på exempelvis följande frågor: Hur många studerande började studera ämnet engelska språket höstterminen 1959? Hur många av dessa följde aktivt undervisningen i ämnet? Hur många av de aktiva godkändes i översättningsprovet vid förutsedd tidpunkt? Hur många av de aktiva avlade sluttentamen senast i juni? Hur många hade sluttentamen klar i början av september?

Först genom en dylik, fortlöpande belysning av studiegång och studieresultat blir det möjligt att bedöma undervisningsplanernas ändamålsenlighet och även möjligt att bedöma på vad sätt planerna lämpligast skall förändras. Utredningen vill här erinra om vad ovan sid. 83 anförts rörande önskvärldheten av en preciserad tolkning av examensstadgans normalstudietidsbestämmelse.

Möjligen kunde i framtiden till undervisningsnämnderna även överföras uppgifterna att redigera studiehandböcker och undervisningsavsnitten i föreläsningsskatalogerna. Nämndernas sekreterare skulle slutligen kunna fylla en viktig

funktion som rådgivare rörande studiernas uppläggning i olika ämneskombinationer.

För att kunna fylla dessa enligt utredningens mening mycket betydelsefulla uppgifter måste undervisningsnämnderna ges förbättrade resurser. Sålunda bör till nämndernas förfogande ställas ett anslag till förvaltningskostnader — t. ex. för skrivhjälp och för arvode till en av nämnden utsedd *sekreterare*. Utredningen föreslår att anslag beräknas med 15 000 kronor till envar av de tre nämnderna i vardera Uppsala, Lund och Stockholm och med 10 000 kronor till envar av de två nämnderna i Göteborg. Tillsammans skulle dessa anslag sålunda uppgå till 155 000 kronor. Härvid bör emellertid beaktas, att undervisningsnämnderna enligt utredningens mening skulle kunna övertaga en mindre del av de arbetsuppgifter som nu åvilar de hårt ansträngda universitets- och högskolekanslierna.

För närvarande torde dekanerna leda de filosofiska fakulteternas undervisningsnämnder. Med hänsyn till att dessa nämnders verksamhet vid genomförande av utredningens förslag skulle komma att utvidgas högst avsevärt, finner utredningen det vara önskvärt, att dekanus, om han så önskar, kan befrias från att delta i undervisningsnämndens arbete. Utredningen föreslår därför, att de filosofiska fakulteterna/sektionerna ges möjligheter att befria dekanus från ledamotskap i undervisningsnämnd och i stället utse en av sina ledamöter att såsom *studierektor* leda undervisningsnämndens arbete. Utredningen föreslår att ett tillägg av denna innebörd införes i universitetsstatuternas § 43, mom. 2.

D. Riktlinjer för undervisningsplanernas utformning för olika ämnesgrupper

Närmast i syfte att skaffa sig en uppfattning om personal- och anslagsbehovet för en upprustning av de filosofiska fakulteternas undervisningsresurser i enlighet med de rekommendationer, som utredningen redovisat i tredje kapitlet, har inom utredningens sekretariat utarbetats skisser till undervisningsplaner för tvåbetygsundervisningen i vissa ämnen. Dessa skisser grundade sig på synpunkter och förslag, som erhållits från vissa ämnesrepresentanter och från studenthåll. Dyliga skisser till undervisningsplaner för tvåbetygsundervisningen i ämnen engelska, tyska, litteraturhistoria, botanik och matematik sändes sedermera för yttrande till samtliga ämnesrepresentanter i respektive ämne. Med ledning av de inkomna svaren överarbetades skisserna sedan ytterligare och kostnadsberäknades därefter med tillämpande av de i tredje kapitlet redovisade riktlinjerna i fråga om undervisningsgruppernas storlek och undervisningsuppgifternas fördelning på olika kategorier av akademiska lärare.

Detta material synes utredningen vara användbart som grund för allmänt hållna »regler och riktlinjer för bedömningen av olika ämnesgruppers och typ-

ännens behov av lärarkrafter» d. v. s. för allmänna rekommendationer rörande undervisningsplanernas utformning för olika typer av ämnen inom de filosofiska fakulteterna.

1. Typplaner

Tvåbetygsundervisningen

I bifogade sammanställningar redovisas de olika skisserna och förslagen samt huvudresultaten av de därpå grundade beräkningarna. Till grund för dessa överslagsberäkningar ligger, som ovan framhållits, de i tredje kapitlet framlagda förslagen rörande lärartyper och undervisningsskyldighet. Undervisningsgruppernas storlek har i *genomsnitt* satts till 25 studenter per grupp i proseminarieundervisning och lektionsundervisning och 15 studenter per grupp vid handledning i smågrupper. Antalet i undervisningen deltagande studerande har i alla skisser och för alla undervisningsmoment antagits vara 200. För att få en bakgrund till de olika reformförslagen har vidare i tabellen även intagits data för vissa under läsåret 1954/55 tillämpade undervisningsplaner i samma ämnen, varom uppgifter lämnats till utredningen av vederbörande ämnesrepresentanter.

Det må en gång för alla understrykas, att dessa sammanställningar icke får pressas i detaljerna. Det har många gånger varit mycket svårt att översätta de inkomna förslagen och yttrandena till data i de olika kolumnerna, och bakom de till synes exakta siffrorna ligger därför bedömningar i detaljer. Det må också än en gång erinras om att undervisningens fördelning på olika slag av akademiska lärare liksom även undervisningsgruppernas storlek gjorts efter av utredningen själv uppdragna riktlinjer, varför de alternativ som i sammanställningen anges härröra från vissa namngivna ämnesrepresentanter snarast är att beteckna som av utredningen gjorda beräkningar på grundval av dessa ämnesrepresentanters yttranden och förslag rörande för de olika ämnena erforderlig undervisning. Som en illustration till vad detta innebär har i sammanställningen professorerna E. Tengstrands och H. W. Donners förslag till undervisningsplan för ämnet engelska i Uppsala redovisats i två versioner, den ena med den lärarstab förslagsställarna tänkt sig och den andra med tillämpning av utredningens i tredje kapitlet redovisade förslag rörande olika lärartypers undervisningsuppgifter och undervisningsskyldighet.

I sammanställningarnas kolumn 3 redovisas tvåbetygsundervisningens omfattning för varje enskild tvåbetygsstuderande. Siffran 290 timmar per student innebär således, att varje tvåbetygsstuderande beräknas följa i genomsnitt 10 timmars undervisning per vecka under ett 29 veckors läsår — undervisningen förutsättes vara så upplagd, att studenten skall kunna avlägga sluttentamen för två betyg inom ett år. Man konstaterar, att undervisningen i ämnena engelska och matematik redan nu omfattar mer än 10 veckotimmar och föreslås bli utvidgad (ända till 18 veckotimmar för ämnet matematik i Uppsala enligt ämnesrepresentanternas förslag), medan förslagen för övriga språkämnen ligger på

10 à 12 veckotimmar. För litteraturhistoriens del innebär förslagen en utvidgning av undervisningens omfattning från ungefär 4 till ungefär 8 veckotimmar, medan ett laborationsämne som botanik anses fordra 25 à 30 veckotimmar per student.

I kolumn 5 redovisas det totala antalet undervisningstimmar eller kanske snarare lärartimmar, då undervisningstimmar som föreslås bestridda av två lärare samtidigt (översättningsövningar i engelska och vissa kurser i botanik) redovisas dubbelt. Skillnader mellan talen i kolumnerna 3 och 5 sammanhänger med i vilken utsträckning undervisningen meddelas parallellt i flera undervisningsavdelningar och med dessas storlek. Med hänsyn till den metod, som nedan (sid. 130 ff.) användes för beräkning av kostnadsramar för tvåbetygsundervisningen, belyses här dessa samband i kolumn 4. Om all undervisning skulle meddelas i form av enskild handledning, skulle talet i kolumn 4 bli = 1. Om däremot all undervisning meddelades i form av föreläsningar med obegränsat auditorium, bleve talet i kolumn 4 = antalet studerande. Kolumnen 4 — undervisningsgruppernas genomsnittliga storlek — kan således sägas ge ett mått på undervisningens *intensitet*.

Man ser av kolumn 4, hur undervisningsintensiteten föreslås bli radikalt ökad i språkämnena — från en genomsnittlig gruppstorlek av mellan 60 och 70 (i Lund t. o. m. 100) i ämnet engelska läsåret 1954/55 går förslagen ned till en gruppstorlek av i genomsnitt 20 à 25 i undervisningsplanerna för engelska och tyska språken och 30 à 35 i ämnena romanska språk och nordiska språk, där de ingivna förslagen till undervisningsplaner icke räknar med någon handledning i 15-mannagrupper. I ämnet litteraturhistoria, där huvuddelen av undervisningen har formen av proseminarier eller fortlöpande handledning, ligger den genomsnittliga gruppstorleken på 25 à 30. I matematik däremot bedrivs undervisningen dels i form av föreläsningar inför ett obegränsat auditorium, dels i form av övningar i 15-mannagrupper. De icke obetydliga skillnaderna i fråga om genomsnittlig gruppstorlek, som redovisas i de inkomna förslagen, sammanhänger med skillnader i fråga om vilket utrymme man vill ge dessa gruppövningar.

Ämnet botanik slutligen intar en särställning med en genomsnittlig gruppstorlek av omkring 10, delvis beroende på att systemet med dubbla lärare (t. ex. en biträdande lärare och en »kursamanuens») här tillämpas i mycket stor omfattning.

Av betydelse vid beräkningen av den framtida akademiska lärarstaben är inte bara den meddelade undervisningens kvantitet och intensitet utan även dess fördelning på lärare av olika slag. I kolumnerna 6—12 har det totala antalet lärartimmar i kolumn 5 fördelats på tre kategorier, nämligen dels lärartjänster med höga vetenskapliga kompetenskrav och få undervisningstimmar (*»professorsundervisning»*, bestridd av professorer, adjungerade professorer och e. o. docenter), dels lärartjänster med relativt höga kvalifikationskrav (i princip doktorsgrad) och större undervisningsskyldighet (*»lektorsundervisning»*, bestridd

Sammanställning rörande tvåbetygsundervis-

Ämne. Ort. Undervisningsplan.	Antal stud.	Antal tim/stud.	Genom- snittlig grupp- storlek ¹	Undervis-			
				Antal			
				Summa	»Profes- sorsunder- visning»	»Lektors- under- visning»	»Övrig under- visning»
1	2	3	4	5	6	7	8
<i>Engelska:</i>							
Uppsala, 1954/55	233	316	62	1 196	393	283	520
Lund, 1954/55	201	358	101	716	42	322	352
Stockholm, 1954/55	205	345	65	1 093	261	312	520
Göteborg, 1954/55	96	338	69	468	234	78	156
Uppsala, proff. Tengstrand + Donner (urspr.)	200	416	25	3 276	806	897	1 573
Uppsala, proff. Tengstrand + Donner (med lekt.)	200	416	25	3 276	130	1 573	1 573
Utsänd plan	200	353	23	3 069	70	749	2 250
Stockholm, proff. Löfvenberg + Rynell	200	389	27	2 898	356	780	1 762
<i>Tyska:</i>							
Utsänd plan, försöksv., Lund	200	221	21	2 101	61	638	1 402
Lund, prof. Ahldén	200	273	21	2 572	61	831	1 680
Uppsala, prof. Löfstedt	200	281	25	2 273	100	971	1 202
Stockholm, prof. Korlén	200	291	21	2 747	85	829	1 833
<i>Romanska språk:</i> Uppsala ..	200	339	34	2 019	152	498	1 369
<i>Nordiska språk:</i> Uppsala ..	200	346	31	2 203	208	1 365	630
<i>Litteraturhistoria:</i>							
Uppsala, 1954/55	86	103	29	301	301	—	—
Lund, 1954/55	?	160	?	220	220	—	—
Stockholm, 1954/55	85	83	24	299	143	156	—
Utsänd plan A	200	204	28	1 464	286	1 178	—
Utsänd plan B	200	238	25	1 916	286	1 396	234
Stockholm, prof. Olsson	200	205	29	1 400	420	680	300
Göteborg, prof. Björck	200	240	25	1 935	270	1 080	585
<i>Botanik:</i>							
Uppsala, 1954/55 (= utsänd plan)	36	761	10	2 725	425	480	1 820
Lund, 1954/55	52	?	?	?	?	?	?
Stockholm, 1954/55	22	640	12	1 152	287	158	707
Lund, proff. Weimarck + Burström	72	859	12	4 999	575	1 584	2 840
<i>Matematik:</i>							
Uppsala, 1954/55	134	420	109	518	156	156	206
Lund, 1954/55	101	538	61	894	310	164	420
Stockholm, 1954/55	60	364	32	676	122	309	245
Utsänd plan	200	493	37	2 639	261	—	2 378
Uppsala, proff. Nagell + Carleson	200	522	67	1 566	102	841	623
Lund, proff. Gårding + Plei- jel	200	450	43	2 080	266	—	1 814
Stockholm, prof. Frostman	200	435	51	1 711	230	1 481	—

¹ Kol. 2 · Kol. 3

Kol. 5

ningens omfattning och kostnader i vissa ämnen.

ningstimmar				Lönekostnader, kronor		
Procent				Totalt	Per stud.	Per under- visnings- timme
Summa	»Profes- sorsunder- visning»	»Lektors- under- visning»	»Övrig under- visning»			
9	10	11	12	13	14	15
100	33	24	43	206 140:—	885:—	172:—
100	6	45	49	95 652:—	476:—	134:—
100	24	29	48	133 888:—	653:—	122:—
100	50	17	33	76 569:—	798:—	164:—
100	25	27	48	407 940:—	2 040:—	125:—
100	4	48	48	259 220:—	1 296:—	79:—
100	2	24	73	215 920:—	1 080:—	70:—
100	12	27	61	274 920:—	1 375:—	95:—
100	3	30	67	153 460:—	767:—	73:—
100	2	32	65	185 580:—	928:—	72:—
100	4	43	53	179 800:—	899:—	79:—
100	3	30	67	201 800:—	1 009:—	73:—
100	7	25	68	167 580:—	838:—	83:—
100	9	62	29	209 400:—	1 047:—	95:—
100	100	—	—	91 461:—	1 064:—	304:—
100	100	—	—	64 889:—	?	295:—
100	48	52	—	84 972:—	1 000:—	284:—
100	20	80	—	180 040:—	900:—	123:—
100	15	73	12	211 520:—	1 058:—	110:—
100	30	49	21	198 400:—	992:—	142:—
100	14	56	30	202 500:—	1 013:—	105:—
100	16	18	67	154 105:—	4 281:—	57:—
100	?	?	?	268 907:—	5 171:—	?
100	25	14	61	115 406:—	5 246:—	100:—
100	12	32	57	262 494:— ¹	3 646:—	53:—
100	30	30	40	55 319:—	413:—	107:—
100	35	18	47	146 029:—	1 446:—	163:—
100	18	46	36	92 110:—	1 535:—	136:—
100	10	—	90	220 980:—	1 105:—	84:—
100	7	54	40	135 260:—	676:—	86:—
100	13	—	87	188 640:—	943:—	91:—
100	13	87	—	187 480:—	937:—	110:—

¹ Motsvarande lön till 2 halva professurer, 2 halva laboraturer, 2 halva e. o. docentbefattningar, 2 universitetslektorat, 2 biträdande lärarbefattningar, 1,1 assistent- och 11 förste amanuensbefattningar.

av universitetslektorer och biträdande lärare), samt dels »övrig undervisning», lektionsundervisning och handledning, bestridd av antingen språklektorer eller assistenter, »kursamanuenser» eller timarvoderade licentiander, licentiater etc.

Man ser till en början, att »övrig undervisning» är dominerande i undervisningsplaner med genomsnittligen små undervisningsgrupper, vilket är helt naturligt, eftersom däri inbegripes bland annat grupphandledningen. Man kan vidare konstatera hur lektorsundervisningen övertar en betydande del av professorsundervisningen i alla de undervisningsplaner, där lärarstaben konstruerats i enlighet med universitetsutredningens i tredje kapitlet framlagda förslag. Särskilt tydligt är detta i fråga om ämnet litteraturhistoria, där hela undervisningsmomentet »fortlöpande handledning i de stora historiska kursavsnitten» överflyttats på den nya universitetslärarkategorien.

Går vi så till kostnaderna för tvåbetygsundervisningen, har vi först att ta ställning till frågan hur dessa skall beräknas. Här har endast medräknats löne-kostnaderna för den egentliga lärarpersonalen (byggnads-, utrustnings-, materiel-, uppvärmnings-, städnings- och teknikerkostnader har sålunda lämnats utanför). I fråga om de under läsåret 1954/55 tillämpade undervisningsplanerna har lönekostnaderna beräknats på grundval av 1955 års löneläge för olika befattningar och för den del av vederbörande lärares undervisningsskyldighet som satts in i tvåbetygsundervisningen. Beträffande åter de föreslagna eller skisserade undervisningsplanerna har kostnadsberäkningen grundats på antagandet att professorsundervisningen (kolumn 6) kostar i genomsnitt 300 kronor per timme, medan lektorsundervisningen (kolumn 7) antagits kosta i genomsnitt 80 kronor och den »övrige undervisningen» (kolumn 8) i genomsnitt 60 kronor per timme. Dessa beräkningar har gjorts närmast med utgångspunkt från 1955 års löneläge.

Eftersom det i många fall starkt ökade antalet undervisningstimmar oftast är att hänföra till en ökning av den mindre kostnadskrävande »övrige undervisningen», och eftersom en mycket stor del av undervisningen för övrigt förutsättes överflyttad på de nya universitetslektorerna, håller sig kostnadsökningen för en utökad och starkt intensifierad undervisning på tvåbetygsstadiet inom relativt måttliga gränser. I undervisningsplaner med en omfattande »övrig undervisning» blir lönekostnaden, per undervisningstimme räknad (kolumn 15), givetvis lägre än i undervisningsplaner där dylik undervisning saknas eller är av mindre omfattning. I stället är det totala antalet undervisningstimmar i de förstnämnda undervisningsplanerna givetvis högre, men lönekostnaden räknad per student (kolumn 14) blir — märkligt nog — ungefär densamma i undervisningsplaner av de båda slagen. Det förefaller som om en lönekostnad av 1 000 kronor per student skulle kunna utgöra en riktpunkt för kostnadsberäkningar för en fullgod tvåbetygsundervisning i alla här upptagna ämnen utom laborationsämnet botanik, för vilket kostnaderna vid nuvarande sammansättning av lärarstaben skulle ligga vid kanske 4 000 kronor per student.

Undervisningen på högstadierna

Beräkningar av behovet av akademiska lärare kan givetvis icke göras uteslutande på grundval av tvåbetygsundervisningen. Därtill kommer undervisning och handledning dels av de studerande som avser att förvärva tre eller i förekommande fall fyra betyg i ämnet, dels för licentiander och doktorander. Man kan förmoda att antalet studerande på dessa stadier eller i varje fall på trebetygsstadiet kan komma att relativt sett växa i samband med att ett- och tvåbetygsundervisningen effektiviseras på sådant sätt att examensstadgans normaltidsbestämmelser efterleves. Det blir under sådana förhållanden viktigt att ökat intresse ägnas åt en lämplig utformning av undervisningen på högre stadier. Tills vidare torde man dock kunna räkna med att antalet studerande på högstadierna i åtskilliga ämnen även i fortsättningen blir så begränsat, att det icke blir nödvändigt att upprätta parallella undervisningsavdelningar på dessa stadier; vad som erfordras blir då i första hand ett högre seminarium, i regel uppdelat på ett trebetygsseminarium och ett seminarium för licentiander och doktorander. Handledningen på högstadierna blir av stor betydelse vid beräkningen av det erforderliga antalet lärare liksom vid kostnadsberäkningar för den akademiska undervisningen, eftersom den så gott som helt förutsättes vara bestridd av lärare med höga kvalifikationer och få undervisningstimmar. Utredningen, som anser ökade lärarresurser för handledningen på högstadierna höra till de fundamentala programpunkterna för en universitetsupprustning, vill för sin del allmänt rekommendera en generös politik då det gäller att i undervisningsplanerna reservera lärartimmar för denna undervisning. Som en riktpunkt vid beräkningar av erforderliga lärarkrafter vill utredningen förorda att undervisningen på högstadierna med det deltagarantal som i dagens läge torde vara det vanliga, således mellan 20 och 50 högstadiestuderande, antages omfatta 100 à 150, i undantagsfall 200 timmar.

Härtill kommer så den undervisning av annat slag än vetenskapliga föreläsningar och seminarier som i vissa ämnen (språkämnen och laborationsämnen) erfordras även för undervisningen på högstadierna.

Ettbetygsundervisningen

Förutom tvåbetygsundervisningen och undervisningen på högstadierna har vi att räkna med ettbetygsundervisningen. Nu torde särskild undervisning för ett betyg i preliminärexamina vara erforderlig endast i vissa ämnen, och där sådan undervisning förekommer, torde den vidare anordnas endast vissa terminer och i den mån ett tillräckligt antal studerande anmäler sig. Det ställer sig därför svårt att på något sätt generellt beräkna erforderliga lärarresurser för ettbetygsundervisningen. Man kanske får räkna med att varje deltagare i ettbetygsundervisning behöver något flera undervisningstimmar per vecka än de tvåbetygsstuderande, och eftersom en ettbetygskurs pågår i en termin mot två-

betygskursernas två terminer, skulle alltså det erforderliga antalet undervisningstimmar för en grupp ettbetygsstuderande vara större än hälften av antalet undervisningstimmar för en tvåbetygskurs i samma ämne. Å andra sidan torde man icke behöva räkna med att ettbetygsundervisningen skall fordra särskilda undervisningsinsatser av den högst kvalificerade och dyrbaraste lärarpersonalen, professorer, adjungerade professorer och e. o. docenter. Man skulle därför kunna antaga, att det ur lönekostnadssynpunkt är likgiltigt, om en student under ett läsår deltar i ettbetygsundervisning i två ämnen eller om han under samma läsår deltar i tvåbetygsundervisningen i ett ämne. Mera allmänna beräkningar av behovet av personella och ekonomiska resurser för den akademiska undervisningen synes därför kunna grundas på fiktionen att alla studerande på lågstadiet deltar i tvåbetygsundervisning och att man till de beräknade undervisningsresurserna för denna undervisning sedan endast behöver lägga de beräknade resurserna för undervisningen på högstadierna för att få en bild av hela ämnets eller ämnesgruppens behov. Det bör dock beaktas, att i ämnen med en särskilt omfattande ettbetygsundervisning proportionerna mellan antalet »professorstimmar» och antalet undervisningstimmar för övriga lärarkategorier måste bli förskjutna till den senare kategoriens förmån.

2. Kostnadsramar för tvåbetygsundervisningen

Som tidigare understrukits är det omöjligt att på basis av uppgifterna för enstaka ämnen göra beräkningar av behovet av undervisningsresurser för samtliga ämnen inom de filosofiska fakulteterna. Emellertid har vissa ämnen större inbördes likhet än andra i undervisningshänseende. Det kan därför finnas fog för att närmast som räkneexempel göra beräkningar av behovet av undervisningsresurser enligt förslaget i tredje kapitlet för grupper av ämnen inom de filosofiska fakulteterna. Dessa beräkningar görs med utgångspunkt från resultaten av typberäkningarna i föregående avsnitt. Utredningen har därvid indelat de filosofiska fakulteternas ämnen i fem grupper: språkämnen, de historiska och samhällsvetenskapliga ämnena, de matematiska ämnena, laborationsämnen samt en restgrupp »övriga ämnen».

Med utgångspunkt från vad utredningen anser vara en rimlig omfattning av undervisningen per student och med utgångspunkt från en rimlig fördelning av undervisningen på olika undervisningsmoment resulterar dessa beräkningar i totalkostnaderna per studerande, vilka kan sägas utgöra riktpunkter för inom vilken kostnadsram en rimlig tvåbetygsundervisning bör kunna bedrivas inom skilda ämnesgrupper.

S p r å k ä m n e n a

Det förefaller av de bifogade sammanställningarna att döma, som om undervisningsplanernas struktur i de stora språkämnen (engelska språket, romanska

språk, tyska språket och nordiska språk) visade så pass stora likheter, att det kan anses motiverat att vid beräkningen av erforderliga lärarresurser sammanföra dessa ämnen till en grupp.

Som riktpunkt för dimensioneringen av tvåbetygsundervisningen i språkämnen vill universitetsutredningen rekommendera siffran 300 undervisningstimmar per år för varje tvåbetygsstuderande, d. v. s. i genomsnitt cirka 10 timmar per vecka i 29 undervisningsveckor, varvid dock belastningen under olika delar av läsåret ingalunda behöver vara jämnt fördelad utan bör avvägas med hänsyn till vad utredningen i föregående kapitel anfört rörande önskvärdheten av successiva delkurser och mindre undervisningstygda perioder för tentamensläsning. Med antalet undervisningstimmar avser emellertid utredningen antalet faktiskt meddelade undervisningstimmar, och siffran kommer sålunda icke att i praktiken bli lägre till följd av att undervisningen inställes vid helger och under tentamensperioder.

En betydande del av undervisningen i språkämnen måste ha formen av en relativt intensiv lektionsundervisning, delvis av övningskaraktär. För att bli effektiv bör denna undervisning bedrivas i relativt små grupper. Som riktpunkt vid bedömningen av det erforderliga totala antalet undervisningstimmar vill utredningen därför rekommendera en genomsnittlig gruppstorlek av 22 studenter vid ett totalt studentantal av 200¹. Utredningen tänker sig härvid, att antalet föreläsningar (med samtliga deltagare i en enda grupp) blir mycket begränsat, medan den helt övervägande delen av undervisningen ges i lektionsform, varvid de studerande i vissa moment är uppdelade i grupper om t. ex. 15. En undervisning med 300 timmar per student och år och med en genomsnittlig gruppstorlek av 22 kan t. ex. omfatta ett femtiotal föreläsningstimmar med 200 åhörare, ett hundratal lektionstimmar i undervisningsgrupper om 30 deltagare i varje och cirka 150 lektionstimmar i undervisningsgrupper om 15 deltagare i varje. Det totala antalet undervisningstimmar i tvåbetygsundervisningen blir då drygt 2 700. Därav synes 5 % eller 135 timmar böra hänföras till »professorsundervisning», meddelad av professor, adjungerad professor eller e. o. docent. Av återstående drygt 2 560 timmar synes en tredjedel eller cirka 850 timmar böra hänföras till lektorsundervisning, meddelad av universitetslektor eller biträdande lärare, medan återstoden, drygt 1 700 timmar, skulle kunna meddelas av utländska lektorer, assistenter och arvoderade studenter på licentiandnivå. Den här skisserade undervisningsplanen, som i stora drag överensstämmer med de synpunkter och förslag som tillställts utredningen rörande undervisnings-

¹ Som påpekats ovan sid. 125 är den genomsnittliga gruppstorleken ett mått på undervisningens intensitet. Sambandet mellan den genomsnittliga gruppstorleken (g), det totala antalet meddelade undervisningstimmar (t), antalet undervisningstimmar per student (a) och antalet i undervisningen deltagande studerande (s) framgår av formeln $g \cdot t = a \cdot s$. I sammanställningen sid. 126 f. har g bestämts med utgångspunkt från givna värden för a , s och t . Vid beräkningen av kostnadsramar för tvåbetygsundervisningen här och i det följande bestäms t med utgångspunkt från antaganden rörande a , s och g .

organisationen för ämnet tyska, synes kunna användas som en riktpunkt vid arbetet med undervisningsplanerna i samtliga moderna språk.

I ämnet nordiska språk torde däremot behovet av ren övning vara mindre än i de moderna språken. Den genomsnittliga gruppstorleken synes därför kunna sättas högre än för undervisningen i dessa ämnen, t. ex. till 25. Det totala antalet undervisningstimmar skulle då med 200 studerande bli 2 400, varav »professorsundervisningen» får beräknas fordra en något större andel, t. ex. 6 % eller 140 timmar. Av återstoden, 2 260 timmar, synes två tredjedelar böra vara »lektorsundervisning» och endast en tredjedel undervisning, bestridd av utländska lektorer, assistenter och arvoderade licentiander.

En kostnadsberäkning av de två här skisserade typplanerna för tvåbetygsundervisningen skulle sålunda med ett antaget deltagarantal av 200 studerande få följande utseende:

a) Moderna språk:

135 tim. »professorsundervisning» à 300 kr.	40 500:—
850 » »lektorsundervisning» à 80 kr.	68 000:—
1 700 » »övrig undervisning» à 60 kr.	102 000:—
<hr/>	<hr/>
2 685 tim. à i genomsnitt 78 kr.	210 500:—

eller 1 053 kr. per tvåbetygsstuderande.

b) Nordiska språk:

140 tim. »professorsundervisning» à 300 kr.	42 000:—
1 500 » »lektorsundervisning» à 80 kr.	120 000:—
750 » »övrig undervisning» à 60 kr.	45 000:—
<hr/>	<hr/>
2 390 tim. à i genomsnitt 87 kr.	207 000:—

eller 1 035 kr. per tvåbetygsstuderande.

Utredningen är angelägen understryka, att de här skisserade undervisningsplanerna icke är annat än *typplaner* och att i verkligheten de olika undervisningsplanerna måste utformas med vissa icke obetydliga variationer. Dock vill utredningen, i anslutning till de allmänna rekommendationer som framlagts i föregående kapitel, som sin mening framhålla, att undervisningen på magisterstadiet i de stora språkämnena bör till alldeles övervägande del meddelas i grupper av begränsad storlek, men att å andra sidan denna undervisning i mycket stor utsträckning är av den natur, att den bör meddelas av universitetslektorer, utländska lektorer, assistenter och arvoderade licentiander. Man kan därför i vissa moment arbeta med mycket små undervisningsgrupper utan att spränga en kostnadsram av 1 000 à 1 100 kronor per i undervisningen deltagande tvåbetygsstuderande.

Att under någon tid deltaga i undervisning vid ett universitet i ett av de länder, vilkas språk studeras, kan för en språkstuderande utgöra ett alternativ

till deltagande i undervisningen vid det egna lärosätet. Om studierna i utlandet icke skall medföra studietidsförlängning, måste undervisningen där vara så utformad att den väl ansluter sig till den svenska undervisningsplanen; detta förutsätter att från svensk sida hålles intim kontakt med de mottagande utländska universiteterna. Enligt vad utredningen har sig bekant har redan svenska studenter deltagande i undervisning vid brittiska och irländska universitet organiserats i större skala. Då ett sådant system, som i och för sig synes värdefullt, kan innebära en avsevärd avlastning av undervisningsbehovet i Sverige, föreslår utredningen att bidrag lämnas till de organisationskostnader som uppstår i samband med förmedlingen av studieplatser vid utländska universitet och den fortlöpande kontakten med dessa samt till kostnader för särskild rådgivning åt de studerande som förlägger en del av sina språkstudier utomlands.

De historiska och samhällsvetenskapliga ämnena

De historiska och samhällsvetenskapliga ämnena utgör en synnerligen heterogen ämnesgrupp. De ovan redovisade förutsättningarna för utredningens arbete har givetvis gjort det omöjligt att i detalj diskutera den önskvärda uppläggningsplanen av undervisningen i dessa olika ämnen. Utredningen har fått inskränka sig till att till närmare behandling ta upp ett av de mera renodlat historiska ämnena, nämligen litteraturhistoria.

Av de i sammanställningarna redovisade skisserna till undervisningsplaner för ämnet litteraturhistoria framgår, att man för detta ämne icke behöver räkna med en lika omfattande undervisning som för språkämnenas del. Här saknas givetvis behov av den rena övningsundervisning, som är nödvändig i varje fall för de moderna språken. Detta innebär å andra sidan även, att undervisningen i ett ämne som litteraturhistoria till större del än språkundervisningen bör meddelas av lärare med vetenskaplig meritering. Kostnaden räknad per undervisningstimme måste därför bli högre än i de stora språkämnen.

Närmast med utgångspunkt från de synpunkter som i skrivelse till utredningen framförts av professor S. Björck vill utredningen som riktpunkt för arbetet med undervisningsplan för ett ämne av denna typ rekommendera cirka 250 undervisningstimmar per år och tvåbetygsstuderande. Förutom vetenskapliga föreläsningar, proseminarieövningar och en »fortlöpande handledning i de stora historiska kursmomenten» (lektionsundervisning) torde i undervisningsplanen böra inrymmas moment av handledning i mindre grupper, t. ex. diskussionscirkel. Dessa undervisningsmoment torde emellertid icke behöva bli mera omfattande än att man här liksom för ämnet nordiska språk kan räkna med en genomsnittlig gruppstorlek av 25 vid ett totalt deltagarantal av 200 studerande. Med dessa antaganden skulle det erforderliga antalet undervisningstimmar bli 2 000. Härav torde vetenskapliga föreläsningar och proseminarier, »professors-

undervisningen», upptaga högst 15 % eller 300 timmar. Av den återstående tvåbetygsundervisningen faller huvuddelen, två tredjedelar eller drygt 1 100 timmar, under rubriken »lektorsundervisning», medan en tredjedel eller 570 timmar skulle utgöras av handledning i diskussionscirklar.

En kostnadsberäkning för en tvåbetygsundervisning av detta slag för 200 studerande får följande utseende:

Litteraturhistoria:

300 tim. »professorsundervisning» à 300 kr.	90 000:—
1 100 » »lektorsundervisning» à 80 kr.	88 000:—
570 » »övrig undervisning» à 60 kr.	34 200:—
<hr/>	<hr/>
1 970 tim. à i genomsnitt 108 kr.	212 200:—
eller 1 061 kr. per tvåbetygsstuderande.	

Även denna skiss till undervisningsplan är självfallet uteslutande avsedd som en riktpunkt vid utarbetandet av individuella undervisningsplaner. Den torde dock kunna tjäna detta syfte även för vissa andra historiska ämnen och för några samhällsvetenskapliga ämnen och sålunda ge en allmän antydan om undervisningsorganisationens uppläggning i sådana ämnen som historia, ekonomisk historia, konsthistoria, statskunskap och nationalekonomi, även om de problem som möter vid undervisningen i dessa ämnen är starkt olikartade. I andra samhällsvetenskapliga eller samhällsvetenskapligt betonade ämnen torde rena övningsmoment få ges större utrymme i undervisningen. Detta torde i växlande grad vara fallet med sådana ämnen som geografi, sociologi, statistik, pedagogik och psykologi. För beräkningar av erforderlig lärarstab skulle detta innebära, att man där får ett förhållandevis större antal tjänster av assistenttyp och att man därför får räkna med undervisningsplaner mera av det snitt som representeras av den i det föregående presenterade skissen för en undervisningsplan i de moderna språken. För kostnadsberäkningarna spelar detta mindre roll, eftersom undervisningsplaner av båda typerna synes fordra anslag till lärarlöner motsvarande 1 000 à 1 100 kronor per i undervisningen deltagande studerande på magisterstadiet.

De m a t e m a t i s k a ä m n e n a

De olika i sammanställningarna redovisade skisserna till undervisningsplaner i ämnet matematik skiljer sig ganska avsevärt från varandra, beroende på olika uppfattningar rörande dels undervisningens omfattning, dels behovet av »räkneövningar» med obegränsat eller i varje fall stort deltagarantal, dels lärarkompetensen för »gruppundervisningen», d. v. s. en lektionsundervisning i små grupper, delvis av övningskaraktär.

Karakteristiskt för undervisningsorganisationen i detta ämne är emellertid att undervisningen meddelas dels i mycket stora och dels i mycket små undervisningsgrupper. Som en riktpunkt synes man få sätta en så hög siffra som 500 undervisningstimmar per år och tvåbetygsstuderande. Härav kan drygt hälften eller 260 timmar beräknas meddelas som föreläsningar med obegränsat åhörarantal (i varje fall om antalet deltagare icke överstiger 300). Detta medför att den genomsnittliga gruppstorleken kan sättas så högt som till 40 vid 200 tvåbetygsstuderande, och man kan ändå fördela de återstående 240 undervisningstimmar för varje student med t. ex. 120 timmars »räkneövningar» i grupper om 35 och 120 timmars undervisning i grupper om 15 studerande. Det totala antalet meddelade undervisningstimmar vid 200 studerande blir då drygt 2 500, varav sålunda något mer än 10 % representeras av föreläsningar.

Dessa föreläsningar på tvåbetygsstadiet torde nu åtminstone i betydande utsträckning vara vad utredningen i det föregående benämnt lektioner, som upprepas varje år. Som riktpunkt vid undervisningens fördelning på olika kategorier av akademiska lärare synes man därför kunna antaga, att endast hälften av föreläsningarna, d. v. s. 5 % av det totala antalet undervisningstimmar, är att hänföra till »professorsundervisning», meddelad av professorer, adjungerade professorer och e. o. docenter (vissa ämnesrepresentanter har i sina yttranden till utredningen framhållit, att professorernas och de e. o. docenternas undervisning endast undantagsvis bör vara förlagd till lågstadiet). Återstående föreläsningar jämte åtminstone hälften av »räkneövningar» och »gruppundervisning» bör hänföras till »lektorsundervisning», meddelad av universitetslektorer och biträdande lärare, medan man i övrigt synes kunna räkna med assistenter eller arvoderade licentiander och licentiater för »gruppundervisningen».

En kostnadsberäkning enligt denna skiss till undervisningsplan för tvåbetygsundervisningen i ämnet matematik skulle få följande utformning:

130 tim. »professorsundervisning» à 300 kr.	39 000:—
1 273 » »lektorsundervisning» à 80 kr.	101 840:—
1 143 » »övrig undervisning» à 60 kr.	68 580:—
<hr/>	<hr/>
2 546 tim. à i genomsnitt 82 kr.	209 420:—
eller 1 047 kr. per tvåbetygsstuderande och år.	

Med denna skiss till undervisningsplan hoppas utredningen ha angivit en ram för undervisningsorganisationen i ämnena matematik och teoretisk fysik med mekanik. Denna ram är självfallet lika litet som de i det föregående angivna avsedd att binda några detaljer vid utarbetandet av de för varje ämne lämpligaste planerna. Utredningen vill endast understryka, att det även för dessa ämnen synes vara möjligt att inom en kostnadsram av 1 000 à 1 100 kronor per tvåbetygsstuderande tillgodose kraven på en omfattande undervisning, till betydande del meddelad i små undervisningsgrupper.

Laborationsämnen

I de stora laborationsämnena — botanik, fysik, kemi och zoologi — synes undervisningsresurserna på lärarsidan vara i stort sett tillfredsställande. Detta sammanhänger med det förhållandet att man i dessa ämnen sedan länge av renna utrymmesskäl arbetat med »spärrad» intagning till kurslaboratorierna, och i den mån den årliga intagningen ökats genom kursdubblingar, har detta möjliggjorts genom statsmakternas särskilda beslut, vilka då även innefattat anvisande av erforderliga medel för ytterligare lärarkrafter. Laborationsämnena har med andra ord sedan länge arbetat under ungefär samma betingelser som t. ex. de medicinska fakulteterna, och det kan därför sägas, att undervisningsresurserna i dessa ämnen redan nu är dimensionerade på basis av godtagna undervisningsplaner, d. v. s. på det sätt utredningen tänker sig för samtliga de filosofiska fakulteternas stora undervisningsämnen. På grundval av definitiva undervisningsplaner för laborationsämnena bör man emellertid nu kunna inarbeta vissa provisoriska kursdubblingar och på »krisanslag» avlönade lärare i ämnenas ordinarie undervisning och lärarstaber.

Det framgår av de ovan sid. 126 f. redovisade sammanställningarna rörande undervisningen i ämnet botanik att undervisningeen i ett laborationsämne är väsentligen dyrbarare än undervisningen i övriga ämnen. Undervisningen är mycket omfattande, och den genomsnittliga gruppstorleken mycket liten. Det måste emellertid härvidlag observeras, att siffrorna icke är fullt jämförbara med motsvarande siffror för övriga ämnen, beroende på att en timmes arbete i ett kurslaboratorium är av en helt annan art än t. ex. en timmes lektionsundervisning. Det torde överhuvudtaget vara ogörligt att konstruera en undervisningsplan för ett laborationsämne efter samma mall som här skett för andra ämnen. Man torde härvidlag få nöja sig med att konstatera, att undervisningen på tvåbetygsstadiet i ett laborationsämne är väsentligen mera kostnadskrävande än undervisningen i andra ämnen.

Som en riktpunkt kunde man måhända använda de siffror som ovan sid. 126 f. hämtats från professorerna H. Weimarcks och H. Burströms yttrande rörande undervisningen i ämnet botanik, närmast då i vad avser tvåbetygsundervisningens kostnad. Dessa kostnadssiffror hänför sig till ämnesrepresentanternas upplysningar rörande den för undervisningen erforderliga lärarstabens sammansättning, dock med ändringen att 4 av erforderliga 6 biträdande lärartjänster sammanslagits till två universitetslektorat.

Om man vid utarbetandet av mera definitiva undervisningsplaner för laborationsämnena lägger ett huvudansvar för undervisningen på lågstadiet på universitetslektorer och i denna undervisning utnyttjar den högst kvalificerade lärarpersonalen (professorer, adjungerade professorer och e. o. docenter) endast i en omfattning som motsvarar undervisningsskyldigheten för en professur, synes det vara möjligt att nå en fullgod tvåbetygsundervisning i dessa ämnen

med en kostnadsram av 3 000 à 3 500 kronor per i kursundervisningen deltagande student. Latituden måste här göras tämligen vid på grund av att antalet studerande är lägre än i de i det föregående behandlade stora undervisningsämnena.

Övriga ämnen

De typberäkningar och allmänna rekommendationer rörande undervisningsplanernas konstruktion och undervisningsresursernas dimensionering, som utredningen i det föregående redovisat, är givetvis tillämpliga endast på sådana ämnen, där antalet studerande motiverar dubblingar av undervisningen på magisterstadiet. I ämnen där så icke är fallet, måste undervisningsplaneringen bli tämligen problemfri, och beräkningar av personal- och anslagsbehov måste grundas på andra faktorer än antalet studerande. Ett examensämne företrädes normalt till en början av en professur. Om sedan till denna professur knytes en e. o. docentur, kan denna lärarstab ofta vara fullt tillräcklig för t. ex. 30 studerande. En differentiering av undervisningen och av lärarstaben blir normalt aktuell först vid ett högre studentantal. Detta kan emellertid även inträffa, då man inom ett ämne har att meddela viss propedeutisk kursundervisning för studerande i annat ämne, t. ex. den för kemi-studerande obligatoriska kursen i mineralogi. Man torde därför få räkna med att inom kort ett ganska stort antal ämnen kommer att behöva differentierade undervisningsplaner, som då torde kunna utarbetas i huvudsak efter de riktlinjer som utredningen i det föregående skisserat närmast med tanke på de stora undervisningsämnena. Härvid måste man emellertid räkna med att undervisningskostnaderna, räknade per student, blir högre i mindre ämnen, emedan de »fasta» kostnaderna för professorer och docenturer där utgör en större andel av de totala kostnaderna.

E. Kostnads- och personalberäkningar

Utredningen har gjort överslagsberäkningar rörande kostnaderna för en upprustning i enlighet med de i det föregående framlagda förslagen och angivna riktlinjerna för undervisningsplanernas utformning i olika ämnesgrupper. Dessa beräkningar redovisas närmare i bilaga 2.

Beräkningarna har gjorts uteslutande i syfte att visa kostnaderna för ett genomförande av utredningens förslag till en upprustning av den akademiska undervisningen. Beräkningarnas metod och resultat måste ses mot bakgrunden härav. Förutom på uppskattningar av antalet i undervisningen deltagande studerande och dessas fördelning på olika ämnesgrupper är beräkningarna grundade på en rad antaganden, vilka närmare redovisats och motiverats i det föregående. Det gäller här antaganden om högstadieundervisningens omfattning, om undervisningsplanernas utformning, om undervisningsuppgifternas fördel-

ning mellan olika typer av akademiska lärare och om dessas undervisningskyldighet och lönesättning. Beräkningarna omfattar vidare uteslutande kostnaderna för löner och arvoden åt den undervisande personalen (inklusive assistenter samt, i laborationsämnena, förste och andre amanuenser) inom de expanderande undervisningsämnena.

Utförliga beräkningar har gjorts för läsåret 1958/59. Enligt dessa skulle en enligt utredningens riktlinjer och förslag upprustad undervisning i de filosofiska fakulteternas stora undervisningsämnen fordra anslag, som med 5 214 000 kronor överstiger de anslag som för dessa ämnen upptagits i riksstaten för budgetåret 1957/58 under de olika läroanstalternas avlöningsanslag samt kostnaderna för av 1957 års riksdag på grundval av Kungl. Maj:ts proposition nr 86 för budgetåret 1958/59 beslutade personalförstärkningar inom den samhällsvetenskapliga ämnesgruppen. I verkligheten blir emellertid nettoökningen av det allmännas utgifter för löner och arvoden till undervisningspersonalen i dessa ämnen avsevärt mindre, emedan i riksstaten för budgetåret 1957/58 även upptagits dels anslag för Tillfälliga förstärkningsanordningar vid universiteten m. m. med 3 miljoner kronor, dels särskilt anslag till undervisning i kemi vid Chalmers tekniska högskola för studerande vid Göteborgs universitet med 200 000 kronor. Om man uppskattar den del av dessa sistnämnda anslag, som kommer att anvisas till ändamål motsvarande dem som innefattas i utredningens kostnadsberäkningar, till $(2\,500\,000 + 150\,000 =) 2\,650\,000$ kronor, skulle nettokostnadsökningen för här ifrågavarande ändamål mellan budgetåren 1957/58 och 1958/59 bli 2 564 000 kronor.

I bilaga 2 har hänsyn icke tagits till de av utredningen i tredje kapitlet föreslagna särskilda anslagen till handledararvoden. Detta är motiverat därav, att ifrågavarande arvoden icke är avsedda för den reguljära undervisningen utan för en handledning som skulle komplettera denna. Som framgår av tredje kapitlet, föreslår utredningen, att dessa anslag för budgetåret 1958/59 försöksvis upptages med sammanlagt 165 000 kronor.

Utredningen föreslår, att de i bilaga 2 redovisade kostnadsberäkningarna samt förslaget om särskilda anslag till handledararvoden lägges till grund för anslagsavvägningen för här ifrågavarande ändamål för budgetåret 1958/59. Härvid måste dock beaktas, att utredningen i sina kostnadsberäkningar icke hunnit taga hänsyn till de lönehöjningar, som beslutats av 1957 års riksdag. Med hänsyn till att arbetet med utarbetande av de i föregående avsnitt av detta kapitel föreslagna undervisningsplanerna torde komma att pågå under större delen av läsåret 1957/58, måste man räkna med att här förutsedda anslag endast i begränsad omfattning kan inarbetas i avlöningsanslagen i riksstaten för budgetåret 1958/59. Utredningen föreslår därför att 10 universitetslektorat måtte inrättas redan från och med den 1 juli 1958, varav tre vid vardera Uppsala och Lunds universitet samt Stockholms högskola och ett vid Göteborgs universitet. Utredningen är medveten om att för genomförande av detta förslag fordras att

Kungl. Maj:t erhåller riksdagens bemyndigande att fördela dessa lektorat på olika ämnen. Med hänsyn till önskvärdheten av att det nya systemet snabbt skall kunna komma i verksamhet och den nya kategorien av akademiska lärare skall kunna i någon mån deltaga i utformningen av den nya undervisningen, har utredningen funnit detta förslag vara att föredraga framför en ordning, som skulle innebära att de första ordinarie universitetslektorerna skulle kunna utnämnas först från och med den 1 juli 1959.

Utredningen har vidare i ett föregående avsnitt av detta kapitel föreslagit, att vissa för undervisningen erforderliga medel till löner och arvoden skall kunna utgå från förslagsvis betecknade anslag till icke-ordinarie personal. Denna anslagsform torde emellertid endast i begränsad utsträckning kunna användas under budgetåret 1958/59. Man synes därför få räkna med att de i bilaga 2 överslagsvis beräknade behoven av ytterligare anslag till löner och arvoden åt undervisningspersonal vid de filosofiska fakulteterna under ifrågavarande budgetår till stor del måste tillgodoses från ett anslag för Tillfälliga förstärkningsanordningar. Avvägningen av detta anslag för budgetåret 1958/59 kan emellertid icke göras uteslutande med utgångspunkt från de i bilaga 2 redovisade kostnadsberäkningarna och under hänsynstagande till hur stor del av där förutsedda anslagsbehov, som kan tillgodoses under läroanstalternas avlöningsanslag, inklusive anslaget till icke-ordinarie personal. Hänsyn måste jämväl tagas till sådana för undervisningen nödvändiga anslagsbehov, vilka icke ingår i bilagans kostnadsberäkningar.

De i bilaga 2 redovisade överslagsberäkningarna gäller nämligen uteslutande avlönings- och arvodeskostnader för undervisningen i de filosofiska fakulteternas expanderande undervisningsämnen. Utredningen inser, att förstärkningar av lärarpersonalen kan bli erforderliga även inom sådana ämnen, som i beräkningarna hänförs till restgruppen »övriga ämnen» och för vilka några kostnadsökningar icke ingår i de gjorda beräkningarna. Anslagen till löner och arvoden till lärarpersonalen i dessa ämnen (inklusive assistent- men exklusive amanuenspersonalen) uppgår för budgetåret 1957/58 till i runt tal 4,6 miljoner kronor. Att någon uppräknig av detta belopp icke ingår i de av utredningen redovisade kostnadsberäkningarna, är närmast motiverat av att erforderliga förstärkningar för dessa ämnen motsvarande dem som i kostnadsberäkningarna förutses för de stora undervisningsämnena, d. v. s. förstärkningar som är motiverade uteslutande av undervisningens behov, åtminstone för det närmaste budgetåret torde vara föga omfattande och sålunda föga kostnadskrävande. Dock måste anslaget för Tillfälliga förstärkningsanordningar liksom hittills ge rum även för nödvändiga förstärkningar i dessa ämnen.

Utredningen vill också understryka, att kostnadsberäkningarna, liksom utredningens i detta betänkandes tredje och fjärde kapitel framlagda förslag överhuvudtaget, endast gäller förstärkningar av den undervisande personalen. Den tekniska personalen, kontorspersonalen och amanuenspersonalen (i alla ämnen

utom laborationsämnen) innefattas sålunda icke i förslagen och ej heller i kostnadsberäkningarna. Utredningen finner det emellertid vara uppenbart, att förstärkningar av undervisningspersonalen såsom ett nödvändigt komplement fordrar förstärkningar även av här ifrågavarande personal. Utredningen har också för avsikt att i ett följande betänkande diskutera grunderna för dimensioneringen av den för olika slag av institutioner erforderliga basorganisationen. Redan från och med budgetåret 1958/59 bör emellertid personalförstärkningar av här ifrågavarande slag komma till stånd, och utredningen vill starkt understryka önskvärdheten av att framförda förslag härutinnan måtte ges en positiv prövning.

Vad här sagts rörande upprustningens konsekvenser i fråga om teknisk personal, kontorspersonal och amanuenspersonal äger tillämpning även beträffande *materielanslagen*. Även härvidlag måste man räkna med att en intensifiering och utvidgning av undervisningen får konsekvenser i form av ökat anslagsbehov. Materielanslagen till de filosofiska fakulteternas undervisningsinstitutioner uppgick budgetåret 1956/57 till drygt 2,8 miljoner kronor eller, om man i dessa anslag även inräknar exkursionsanslagen, till ca 3 miljoner kronor. Vissa höjningar av här ifrågavarande anslag torde bli en följd av de för varje läroanstalt anvisade materielanslagens uppräknning i riksstaten för budgetåret 1957/58. En upprustning av de filosofiska fakulteternas undervisningsresurser från och med läsåret 1958/59 i enlighet med utredningens i detta betänkande framlagda förslag fordrar dock ytterligare anslagshöjningar, vilka — i den mån behoven ej kan förutses i det ordinarie budgetarbetet — torde få ges karaktären av provisoriska förstärkningsanslag. Även till dessa anslagsbehov måste hänsyn tagas vid avvägningen av anslaget för Tillfälliga förstärkningsanordningar vid universiteten. Som en riktpunkt härvidlag synes man kunna sätta en anslagsram av 300 000 kronor, sålunda motsvarande 10 % av nu utgående materielanslag vid de filosofiska fakulteternas institutioner.

Bilaga 2 innehåller även en mycket överslagsmässigt gjord kostnadsberäkning, grundad på ett antagande om ett i jämförelse med läsåret 1956/57 fördubblat antal i undervisningen deltagande studerande. Utredningen har ansett sig böra framlägga även en dylik beräkning men är angelägen understryka, att den därmed icke givit uttryck för någon bestämd åsikt rörande huruvida och i så fall vid vilken tidpunkt en så kraftig ökning av antalet studerande vid de filosofiska fakulteterna verkligen är att förvänta.

Denna överslagsberäkning av kostnaderna för löner och arvoden till undervisningspersonalen i de filosofiska fakulteternas stora undervisningsämnen slutar på ett belopp av 12 198 000 kronor utöver vad som är upptaget för motsvarande ändamål under avlöningsanslagen i riksstaten för budgetåret 1957/58 jämte för här ifrågavarande ämnen beräknad andel av de tillfälliga förstärkningsanslagen för samma budgetår (jfr ovan sid. 138) samt utöver kostnaderna för av 1957

års riksdag för budgetåret 1958/59 beslutade personalförstärkningar inom den samhällsvetenskapliga ämnesgruppen. Härtill skulle även i detta fall komma kostnader för erforderliga handledararvoden. Den totala kostnadsökningen är sålunda att hänföra både till den antagna fördubblingen av studentantalet och till den effektivisering och förbättring av undervisningen, varom utredningen i det föregående framlagt förslag och som enligt utredningens övertygelse måste få till följd *bättre studieresultat*, räknat per insatt krona och inskriven student — vare sig nu denna förbättring huvudsakligen kommer att visa sig i förkortad studietid, i minskad studieavbrottsfrekvens eller i en högre standard på de avlagda examina.

Bilaga 2 innehåller även ett exempel på vilka konsekvenser i fråga om ökat personalbehov, som den föreslagna omläggningen av den akademiska undervisningens organisation skulle kunna få dels för läsåret 1958/59, dels vid ett fördubblat studentantal. Exemplet visar bland annat, att man för budgetåret 1958/59 skulle behöva ytterligare ett trettiotal befattningar av typen professurer, adjungerade professurer och e.o. docenturer, ett hundratal universitetslektorat, ett tjugotal utländska lektorat och ett hundratal assistentbefattningar. Denna beräkning gäller behovet utöver under avlöningsanslagen i riksstaten för 1957/58 upptagna befattningar jämte för 1958/59 redan beslutade nya befattningar; med hänsyn till de lärarbefattningar som bekostas med medel från tillfälliga förstärkningsanslag blir nettoökningen i verkligheten mindre.

Utredningen vill starkt understryka, att det här uteslutande är fråga om ett räkneexempel, avsett som en illustration till de allmänna riktlinjer för undervisningsplanernas utformning, på vilka utredningen grundat de ovan presenterade överslagsberäkningarna beträffande kostnaderna. Utredningen vill erinra om att den konkreta utformningen av de enskilda undervisningsplanerna enligt förslaget bör ankomma på universitetsmyndigheterna själva och på en av kanslern ledd expertgrupp (se ovan sid. 118). Först när detta arbete pågått en tid, blir det möjligt att få en mera konkret uppfattning rörande sammansättningen av lärarstaberna inom de olika ämnena.

Statistiska data om forskarutbildningen

Inledning

Som framgår av första kapitlet kommer universitetsutredningen i senare sammanhang att ta upp till behandling frågor rörande forskningens omfattning och organisation. Det kunde vara naturligt att i det sammanhanget även behandla frågor rörande utbildningen av forskare och rekryteringen till denna utbildning, frågor som måste ses mot bakgrund av samhällets framtida behov av akademiskt utbildad arbetskraft. Som framgår av första kapitlet, kommer utredningen att senare systematiskt diskutera dessa frågor mot bakgrund av ett flertal statistiska undersökningar. Så mycket står emellertid klart redan nu, att omedelbara åtgärder är nödvändiga för att främja rekryteringen till den högre universitetsutbildningen. En stark utökning av gymnasieorganisationen är ofrånkomlig under det närmaste årtiondet, för att det skall bli möjligt att ta emot det stigande antal ungdomar, som till följd av växande ungdomskullar och föräldrars och barns ökade intresse för utbildning söker sig till gymnasierna. En dylik utbyggnad ökar starkt behovet av lektorskompetenta läroverkslärare. Vidare ställer industrien ökade krav på teknikernas vetenskapliga utbildning. Universitetsutredningen har gjort en undersökning av forskningen inom näringslivet, som bland annat visar, att industrien önskar ett ökat antal kvalificerade naturvetenskapsmän för forskning och industriellt utvecklingsarbete. Även ett växande behov av personer med en påbyggnad på civilingenjörsexamen i form av teknisk licentiatexamen eller teknologie doktorsgrad har manifesterats på olika sätt. En utbyggnad av universitets- och högskoleväsendet för att utbilda de växande skarorna av studerande kräver fler lärarkrafter med hög kompetens, detta även om inga förändringar av den nuvarande lärarstabens sammansättning skulle komma till stånd. När de förslag som framläggs i tredje kapitlet i detta betänkande till en effektivisering av undervisningen på magisterstadiet realiseras, kommer även en ny typ av lärartjänster att inrättas. Behovet av doktorskompetenta akademiska lärare ökas alltså under alla förhållanden högst väsentligt. Man har anledning förmoda, att utredningens förslag i tredje kapitlet till en intensifierad undervisning, som gäller de filosofiska fakulteterna, kommer att leda till inrättande av flera akademiska lärartjänster även på andra håll inom universitetsväsendet.

Med hänsyn till det anförda har utredningen funnit det nödvändigt att redan i detta betänkande ta upp till behandling väsentliga delar av de problem som gäller universitetsutbildningen på högstadiet och rekryteringen till denna utbildning.

Forskarutbildning kallas här för enkelhets skull den utbildning vid universitet och högskolor, som har motiverats speciellt med tanke på skilda behov av akademiker med en mer ingående vetenskaplig träning och utbildning. Till forskarutbildningen hör, förutom arbete med doktorsavhandlingar, i första hand licentiatutbildningen. Vidare är studierna för fyra betyg i de filosofiska fakulteternas ämnen en form av forskarutbildning. Däremot tas här ej upp till behandling den forskarutbildning som bedrivs på många håll utanför universitetens och högskolornas ram. Vid statliga och statsunderstödda forskningsinrättningar, vid privata forskningslaboratorier och forskningsinrättningar, fristående såväl som i företag inbyggda, pågår en omfattande utbildning av forskare. Denna mycket betydelsefulla verksamhet faller emellertid utanför ramen för den diskussion som i förevarande sammanhang är aktuell, nämligen forskarutbildningen vid universitet och högskolor.

I syfte att få en bakgrund till utredningens diskussion om forskarutbildningen och framför allt i syfte att få en utgångspunkt för en bedömning av omfattningen av de åtgärder, som utredningen finner nödvändiga för att öka rekryteringen till forskarutbildningen, har utredningen låtit sammanställa vissa statistiska data om forskarutbildningens omfattning, de studerandes ålder vid examen och omfattningen av vissa rekryteringsfrämjande åtgärder. Dessa siffror redovisas och diskuteras i detta kapitel. Utredningens synpunkter och förslag presenteras därefter i de följande kapitlen.

A. Forskarutbildningens omfattning

1. Disputationerna 1936—55

Från universitet och högskolor har inhämtats uppgifter om antalet personer som disputerat olika terminer samt i vilka ämnen disputationerna ägt rum. En gruppering av de godkända disputationerna efter fakultet respektive högskola för var och en av de fyra femårsperioderna under de tjugo åren 1936—55 redovisas i tabell 17.

Under hela perioden har sammanlagt 2 266 godkända disputationsprov avlagts. Att någon eller några personer avlagt mer än ett disputationsprov under perioden kan bortses från, varför antalet disputationer kan sägas angiva antalet personer som disputerat. I medeltal har således 113 personer disputerat per år under perioden. Antalet disputationer har ökat ganska markant under periodens lopp. Under åren 1936—40 var antalet disputationer 415 och under 1951—55 746, vilket betyder en ökning mellan de två femårsperioderna med 80 %. År 1955 var totalantalet disputationer 160 och år 1956 var antalet 163. Medeltalet för perioden 1951—55 var 149.

Tabell 17. Antalet disputationer 1936—55, fördelade på fakulteter och högskolor.

Disputations- år	Fakultet eller högskola											Totalt
	Teol. fak.	Jur. fak.	Med. fak.	Hum. fak.	därav samh.	Mat.- nat. fak.	S:a fak.	Tekn. högsk.	Handels- högsk.	Tandl. högsk.	Jord- brukets högsk.	
1936—40	34	6	107	159	21	97	403	8	—	—	4	415
1941—45	32	7	145	186	20	112	482	18	—	—	2	502
1946—50	45	17	209	179	25	104	554	26	2	2	19	603
1951—55	34	11	270	212	39	123	650	44	3	20	28	746
Summa	145	41	731	736	105	436	2 090	96	5	22	53	2 266
Medeltal per år	7,3	2,1	36,6	36,8	5,3	21,8	104,5	4,8				113,3
Procenttal: (1936—40 = 100)												
1951—55			252	133		127	162					180

Anm.: Som samhällsvetenskapliga ämnen har här räknats förutom nationalekonomi, statistik, statskunskap, sociologi, kulturgeografi och ekonomisk historia även praktisk filosofi.

Siffrorna över disputationernas fördelning på skilda fakulteter och högskolor visar, att ökningen i totalantalet till en väsentlig del kommer på de medicinska fakulteterna och på fackhögskolorna. Antalet medicinska disputationer har ökat med drygt 150 %. Av fackhögskolorna har flertalet fått disputationsrätt under den aktuella perioden. Därför hölls vid fackhögskolorna mycket få disputationer under perioden 1936—40, blott 12 stycken, medan under den senaste femårsperioden antalet disputationer var 95. Vid de naturvetenskapliga fakulteterna har antalet disputationer ökat kraftigt under de senaste åren, som framgår av siffrorna i nedanstående tablå. Antalet disputationer var 1956 nästan lika stort i de matematisk-naturvetenskapliga som i de humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnena.

	1954	1955	1956
Mat.-nat. fak.	19	28	42
Hum. fak.	35	50	44

Siffrorna över antalet disputationer finge större värde i föreliggande sammanhang, om de kunde ställas i relation till siffror över totalantalet personer som skulle kunnat disputerat. Man hade därvid i första hand velat se beräkningar av hur stor del av samtliga som avlagt licentiatexamen skilda år som senare disputerat. Dylika frekvensberäkningar låter sig ej göra utan ett synnerligen omfattande identifieringsarbete. Med hänsyn till att det ofta förflyter en mycket lång tid mellan en persons licentiatexamen och hans disputation — många påbörjar förvärvsarbete efter avlagd licentiatexamen och disputerar först efter flera års praktiskt arbete — blir dylika beräkningar emellertid av mer historiskt intresse, därför att de yngsta årgångar licentiatier som kan komma i fråga för

en fullständig undersökning måste ligga ganska långt tillbaka i tiden. Man kan emellertid få en viss om än ganska grov uppskattning av dylika frekvenstal och deras förändring i tiden, om man ställer de i det föregående redovisade siffrorna över antalet disputationer under en femårsperiod i relation till antalet licentiatexamina under någon tidigare period. Dylika relationstal har också uträknats för några fakulteter. För att få fram den lämpligaste tidsförskjutningen mellan antalet disputationer och antalet licentiatexamina har utnyttjats resultaten av den undersökning av det genomsnittliga tidsintervallet mellan licentiatexamina och disputationerna som redogöres för nedan på sid. 147 f. Antalet disputationer i de filosofiska fakulteterna har med ledning av dessa siffror satts i relation till antalet licentiatexamina i de filosofiska fakulteterna fyra år tidigare. Beräkningarna har gjorts femårsvis. Resultatet av dessa beräkningar redovisas i följande tablå.

»Disputationsfrekvensen» i fil. fak.

1941—45	1946—50	1951—55
64 %	54 %	50 %

Av siffrorna att döma skulle något mer än hälften av dem som avlägger filosofie licentiatexamen senare disputera. Siffrorna tyder dessutom på att disputationsfrekvensen minskat under senare årtionden. Med hänsyn till beräkningsmetodens osäkerhet kan tendensen i siffrorna dock ej utan vidare antagas åter spegla verkligheten. Men tendensen verkar trolig med hänsyn till utvecklingen på arbetsmarknaden och förändringarna i de formella kraven för lektorskompetens. Bristen på lektorskompetenta lärare och därmed goda möjligheter för licentiatier att snabbt bli innehavare av lektorsbefattningar torde ha resulterat i minskad disputationsfrekvens.

Disputationsfrekvensen har fastställts även för medicinarna enligt samma metod som för filosoferna. Antalet medicinska disputationer har ställts i relation till antalet medicine licentiatexamina 8 år tidigare (jfr nedan sid. 148), vilket givit till resultat följande procenttal.

»Disputationsfrekvensen» i med. fak.

1939—43	1944—48	1949—53
17 %	25 %	31 %

Av dessa siffror att döma skulle disputationsfrekvensen ha ökat ganska markant bland medicinarna under de gångna decennierna. Fortfarande ligger dock frekvensen betydligt lägre än den som gäller för de filosofiska fakulteterna, om man för dessa utgår från dem som avlagt licentiatexamen. Utgår man för filosofernas del i stället — vilket vid här aktuell jämförelse kan synas rimligare — från dem som avlagt filosofisk grundexamen, är å andra sidan medicinarnas frekvenstal numera betydligt högre än filosofernas. Ställer man nämligen antalet disputationer i de filosofiska fakulteterna i relation till antalet avlagda filosofie

kandidatexamina tio år tidigare, finner man procenttal som ligger omkring 20. Disputationsfrekvensen bland dem som avlägger filosofie kandidatexamen eller filosofie magisterexamen måste då ligga lägre, kanske vid 15 %. Enligt gjorda beräkningar har inga större förändringar i detta relationstal ägt rum de sista decennierna. För 15—20 år sedan synes därför disputationsfrekvensen räknat på grundexamina ha varit av samma storleksordning inom de medicinska som inom de filosofiska fakulteterna.

Åldern vid disputationen bland dem som disputerat vid någon av de fem fakulteterna har även undersökts. Disputationsåldern för varje enskild person har erhållits som skillnaden mellan disputationsåret och födelseåret. Primärmaterial har utgjorts av uppgifter i promotionsprogrammen (för perioden 1946—55), i några fall uppgifter direkt från vederbörande fakultet. Resultaten av undersökningen redovisas i nedanstående tabell.

Tabell 18. Åldersfördelning bland dem som disputerade under perioden 1946—55.

Åldersklass	Procent					
	Teol. fak.	Jur. fak.	Med. fak.	Hum. fak.	Mat.-nat. fak.	S:a
—24	—	—	0,7	0,3	1,3	0,6
25—29	3,9	10,3	8,4	5,6	8,9	7,3
30—34	27,3	51,7	27,9	34,5	43,3	33,6
35—39	28,6	24,1	33,8	24,6	26,8	28,8
40—44	24,7	6,9	21,1	18,2	13,4	18,5
45—49	11,7	3,4	6,2	10,7	3,1	7,4
50—54	3,9	—	1,3	2,8	1,8	2,0
55—	—	3,4	0,6	3,3	0,8	1,7
Summa	100	100	100	100	100	100
Median	38,3	33,8	36,9	37,0	34,6	36,5

Disputationsåret var inte mindre än 30 % fyrtio år eller mer, medan blott 8 % var yngre än trettio år. Skillnaderna mellan fakulteterna i fråga om disputandernas åldersfördelning är tydliga, om än inte särskilt stora. Intrycket av mycket hög ålder vid disputationen kvarstår, även om man bortser från den grupp på 30 % som disputerar först efter fyllda fyrtio år och som före disputationen i regel under längre eller kortare tid varit borta från universiteten för förvärvsarbete eller som under långa perioder tjänstgjort som assistenter eller biträdande lärare vid universiteten.

För de medicinska fakulteternas del avser siffrorna samtliga som disputerat, såväl dem som disputerat efter att först ha avlagt medicine licentiatexamen som

dem som disputerat direkt efter avlagd medicine kandidatexamen. Åldersfördelningen för disputander med och utan medicine licentiatexamen är mycket olika, som följande siffror visar.

Åldersklass	—24	25/29	30/34	35/39	40/44	45/49	50/54	55—	saml.	(Antal)
ML vid disp.	—	4,7	27,4	37,0	22,1	6,7	1,4	0,7	100	(430)
MK » »	10,2	53,8	28,2	2,6	2,6	—	—	2,6	100	(39)

Medianåldern för dem som var licentiat vid disputationen var drygt 37 år men blott 29 år för dem som vid disputationen ännu ej avlagt sin medicine licentiatexamen. Det är självklart, att siffrorna ej får föranleda den tolkningen att de som disputerar innan de avlagt licentiatexamen i genomsnitt sparar 8 års studier. De med kandidatexamen har vanligen något eller några års studier kvar efter disputationen, innan de är färdiga med sin läkarutbildning. Dessa medicine doktorer har dock då fullbordat hela sin akademiska utbildning i genomsnitt omkring 5 år tidigare än övriga doktorer. En stor del av dem som disputerat efter att först ha avlagt sin licentiatexamen har många års praktiskt arbete som läkare bakom sig före disputationen. Men siffrorna ger en antydning om hur mycket man kan få ned studietiderna, om de studerande på ett tidigt stadium av utbildningen inriktar sig på att disputerat.

En särskild undersökning har utförts för att få belyst, hur lång tid det tar för dem som disputerat att avverka olika etapper på väg till slutmålet. För dem som under perioden 1926—55 promoverats vid de filosofiska fakulteterna i Uppsala och Lund har med hjälp av promotionsprogrammets uppgifter fastställts tiden mellan inskrivning och grundexamen (fil. kand. eller, om fil. kand. ej avlagts, fil. mag.), tiden mellan denna grundexamen och licentiatexamen samt slutligen tiden mellan licentiatexamen och disputationen. Alla tider har räknats som skillnaden mellan de två aktuella kalenderåren. Resultaten redovisas i följande tabell.

Tabell 19. Den genomsnittliga studietiden (medianen) till skilda examina för dem som promoverats inom de filosofiska fakulteterna i Uppsala och Lund under perioden 1926—55.

Promotionsår	Studietid (median) till grundexamen	Ytterligare studietid (medianen) till fil. lic. ex.	Ytterligare tid (median) till disputationen
1926—31	4 år	5 år	3 år
1932—37	4 år	5 år	3 år
1938—43	4 år	6 år	3 år
1944—49	4 år	6 år	4 år
1950—55	4 år	6 år	5 år

Anm.: Doktorer, för vilka samtliga erforderliga data ej fanns med i promotionsprogrammen, ingår ej i undersökningen.

Den trettio år långa perioden har som synes indelats i fem sexårsperioder. Till grundexamen (i regel fil. kand.) har det under hela perioden tagit ungefär lika lång tid. Medianen är för alla perioderna 4 år. Mellan grundexamen och licentiatexamen har det i medeltal tagit mellan 5 och 6 år. En viss ökning synes ha skett i denna studietid. Förändringar kan dock ha skett i fråga om omfattningen av kompletteringar av fil. kand.-examens betyg och i fråga om omfattningen av förvärvsarbete bland licentianderna under perioden. Vidare kan förhållandena under krigsåren i någon mån ha påverkat studietiderna. Det är emellertid anmärkningsvärt, att tiden mellan grundexamen och licentiatexamen i genomsnitt är längre än både tiden mellan inskrivning och grundexamen och tiden mellan licentiatexamen och disputationen.

En motsvarande undersökning har utförts beträffande dem som disputerat vid medicinsk fakultet. Den genomsnittliga tiden mellan medicine licentiatexamen och disputation är omkring 8 år.

2. Licentiatamina 1936—55

Antalet licentiatamina (exklusive med. lic.) under perioden 1936—55 och dessa examinas fördelning på skilda fakulteter och högskolor redovisas i tabell 20. (Material till sammanställningarna har erhållits från statistiska centralbyrån.)

I det närmaste tre tusen licentiatamina har avlagts under de tjugo åren, vilket är drygt 30 % mera än antalet disputationer under samma period. (Se

Tabell 20. Antalet licentiatamina 1936—55, fördelade på fakulteter och högskolor.

År för lic.-examen	Fakultet eller högskola								Totalt
	Teol. fak.	Jur. fak.	Hum. fak.	Mat.- nat. fak.	S:a fak.	Tekn. högsk.	Handels- högsk.	Övriga fackhög- skolor	
1936—40	66	7	449		522	—	—	2	524
1941—45	61	13	531		605	13	—	11	629
1946—50	61	15	433	207	716	44	7	21	788
1951—55	70	15	450	301	836	156	11	47	1 050
Samtliga	258	50	2 371		2 679	213	18	81	2 991
Medeltal per år ...	12,9	2,5	118,6		134,0	10,7	0,9	4,1	149,6
(46—55)			88,3	50,8					
Procenttal:									
(1936—40 = 100)									
51—55	106		167		160				200

tabell 17.) Med hänsyn till att det är vanligare att en och samma person avlägger licentiatexamen (med minst 2 betyg) i mer än ett ämne än att en och samma person disputerar i mer än ett ämne, är dock antalet personer som avlagt licentiatexamen i relation till antalet personer som disputerat något mindre. Bland licentiatexamen är å andra sidan de medicinska ej medräknade, medan de medicinska disputationerna är medräknade i tabell 17. Utesluter man medicinerna, blir relationen mellan licentiatexamen och disputationerna ungefär 2 : 1. Ökningen i antalet licentiatexamen har varit något starkare än ökningen i antalet disputationer. Licentiatexamens antal har fördubblats mellan perioden 1936—40 och perioden 1951—55, medan antalet disputationer ökat med knappt 80 %. Olikheten i utvecklingstakten blir än mer markerad, om man utesluter medicinerna vid jämförelsen. De senaste åren har totalantalet licentiatexamen varit i stort sett oförändrat, som följande siffror visar.

	1954	1955	1956
Licentiatexamen	216	218	217

Anmärkningsvärd är emellertid utvecklingen inom de filosofiska fakulteterna, vilket framgår av nästa tablå.

	1954	1955	1956
Mat.-nat. fak.	62	71	82
Hum. fak.	78	78	89

Disputationer och licentiatexamen i de filosofiska fakulteterna har även fördelats efter ämne. Av tekniska skäl har denna fördelning för licentiatexamens del blott kunnat ske för tiden efter 1945. Resultaten redovisas i tabell 21. Utredningen får i skilda sammanhang anledning att kommentera tabellens delvis ganska anmärkningsvärda siffror.

Siffrorna över antalet avlagda licentiatexamen får även de större intresse, om de ställs i relation till siffror över totalantalet personer med akademisk grundexamen. Av de skäl som nämnts i föregående avsnitt ger dylika beräkningar enbart en ungefärlig bild av den »verkliga» licentiatfrekvensen. Här har frekvensberäkningar gjorts enbart för de filosofiska fakulteterna. Som grundexamen för filosofie licentiatexamen står både filosofie magisterexamen och filosofie kandidatexamen. Tyvärr är den officiella statistiken över grundexamen sådana att det för tiden fram till 1955 ej går att urskilja hur många personer som enbart avlagt filosofie kandidatexamen, hur många som avlagt filosofie kandidatexamen och filosofisk ämbetsexamen och hur många som enbart avlagt filosofisk ämbetsexamen, varför antalet licentiatexamen satts i relation dels till antalet kandidatexamen sex år tidigare, dels till summan av antalet kandidatexamen sex år tidigare och antalet ämbetsexamina fem år tidigare. Tidsintervallen har valts på det angivna sättet med hänsyn till siffrorna i tabell 19.

Tabell 21. Antalet disputationer 1936—55 och antalet licentiatexamina 1946—55 i skilda ämnen inom de filosofiska fakulteterna.

Ämne	Antal disputationer		Antal lic.-ex.	Ämne	Antal disputationer		Antal lic.-ex.
	36—45	46—55			36—45	46—55	
<i>Hum. fak.</i>				Psykol. o. ped. (s)	6	24	70
Fonetik	—	—	2	Prakt. fil. (s)	6	7	26
Engelska (s)	17	31	67	Teoret. fil. (s)	10	11	26
Tyska (s)	15	10	22	Rel.-hist. (s)	5	5	10
Romanska spr. (s)	24	19	39	<i>Summa hum. fak.</i>	346	391	883
Slav. spr. (s)	4	12	19				
Finsk-ugr. spr.	2	1	7	<i>Mat.-nat. fak.</i>			
Semitiska spr., sanskr., jämf. spr.-f.	5	4	6	Matematik (s)	14	21	43
Latin (s)	20	8	18	Mat. statistik (s)	5	5	10
Grekiska (s)	12	7	10	Mekanik (s)	6	16	25
Klassisk fornk. (s)	11	5	7	Fysik (s)	25	24	66
Egyptologi	1	2	1	Kemi (s)	40	49	119
Sinologi, assyriologi	—	1	5	Meteorologi (s)	1	3	12
Nord. o. jämf. fornk.	12	9	16	El.-lära	—	—	1
Konsthist.	25	24	78	Astronomi (s)	12	12	23
Musikforsk., teaterh.	1	5	10	Botanik (s)	30	25	46
Idé- o. lärdomsf.	2	1	4	Växtbiologi (s)	5	9	10
Litt.-hist. (s)	38	41	77	Limnologi (s)	—	1	5
Nord. spr. (s)	25	22	34	Zoologi (s)	36	21	38
Nord. ortnamnsf.	7	4	5	Zoofysiologi (s)	2	4	19
Nord. o. jämf. folkl. f.	2	10	33	Entomologi (s)	—	—	1
Allm. o. jämf. etnografi	7	5	13	Allm. fysiolog.	1	4	4
Folkminnesf.	—	—	1	Genetik (s)	10	7	24
Historia (s)	55	64	92	Geografi (s)	7	12	18 ¹
Ek. hist. (s)	—	1	10	Geologi, paleont. (s)	7	9	18
Statskunsks. (s)	18	13	40	Mineralogi (s)	5	2	26
Nationalekonomi	5	16	28	Geodesi	2	3	5
Statistik	4	6	35	Antropologi	1	—	—
Sociologi	—	7	30	<i>Summa mat.-nat. fak.</i>	209	227	513
Geografi (s)	7	16	38 ¹				

¹ Fördelningen av antalet fil. lic.-examina i geografi på humanistiska och naturvetenskapliga fakulteterna är approximativ.

Anm.: Skolämnen i läroverksstadgans mening utmärkes med ett (s).

Relationen mellan antalet licentiatexamina under skilda femårsperioder och antalet avlagda kandidatexamina sex år tidigare framgår av följande sammanställning.

1936—40	1941—45	1946—50	1951—55
34 %	37 %	38 %	37 %

Relationen mellan antalet licentiatexamina under skilda femårsperioder och summan av antalet avlagda kandidatexamina sex år tidigare och antalet ämbetsexamina fem år tidigare framgår av nästa sammanställning.

1936—40	1941—45	1946—50	1951—55
19 %	22 %	22 %	23 %

Mellan 40 och 50 % av dem som avlagt filosofie kandidatexamen under den här aktuella perioden torde enligt gjorda beräkningar senare jämväl ha avlagt en magisterexamen. Det skulle betyda att av dem som avlagt antingen fil. mag. eller fil. kand. omkring 30 % senare även avlagt filosofie licentiatexamen. Båda beräkningarna ovan tyder på att under fyrtioalet licentiatfrekvensen varit större än under senare delen av trettioalet och att den i början av femtioalet legat ungefär på samma nivå som på fyrtioalet.

Det skall slutligen nämnas, att storleksordningen av och tendensen hos de här och i föregående avsnitt redovisade frekvenstalen ganska väl stämmer med de siffror rörande den »verkliga» disputationss- respektive licentiatfrekvensen som erhållits i en tidigare gjord undersökning¹, vilken bland annat belyste, hur stor del av samtliga personer i studentårgångarna 1910, 1920 och 1930 som avlagt grundexamina, licentiatexamen och disputationsprov.

För perioden 1951—55 har gjorts en sammanställning över åldersfördelningen bland dem som avlagt licentiatexamen på basis av uppgifter hämtade ur statistiska centralbyråns studiekortsregister, vilken sammanställning redovisas i följande tabell.

Tabell 22. Åldersfördelningen bland dem som avlagt licentiatexamen under perioden 1951—55.

Åldersklass	Män				Kvinnor (Samtliga)	Totalt
	Samtliga fak. och högskolor	Hum. fak.	Mat.-nat. fak.	Tekn. högsk.		
—24	1,3	1,2	2,8	—	2,2	1,4
25—29	31,7	30,0	35,5	45,5	22,2	30,8
30—34	39,6	39,1	40,7	42,7	30,0	38,6
35—39	16,7	16,5	16,5	8,4	25,5	17,6
40—44	5,5	7,3	2,4	2,8	13,3	6,3
45—	5,3	5,8	2,0	0,7	6,7	5,4
Summa	100	100	100	100	100	100
Median	32	32	32	31	34	32

Anm.: Undersökningen avser enbart svenskar som avlagt licentiatexamen. Det icke obetydliga antal utlänningar som avlagt licentiatexamen under de fem år undersökningen avser — 101 stycken — har så pass olika grundutbildning, ofta med kortare eller längre studieuppehåll mellan grundexamen och licentiatstudier, att statistiken skulle blivit missvisande, om de medtagits.

¹ S. Moberg, Vem blev student och vad blev studenten?, Malmö 1951.

Den största åldersklassen är 30—34 år, i vilken närmare 40 % av samtliga nyexaminerade licentiaterna befinner sig. Blott 1,5 % av samtliga är under tjugofem år vid licentiatexamen avläggande, medan däremot mer än 10 % är fyrtio år eller mer. Medianåldern ligger så pass högt som vid 32 år. Inte vid någon fakultet eller högskola ligger medianåldern under trettio år. Vid de tekniska högskolorna är medianen 31. De kvinnor som avlägger licentiatexamen är i genomsnitt några år äldre än sina manliga kolleger, vilket får ses i samband med att kvinnorna i större utsträckning än männen väljer de humanistiska fakulteterna.

3. Doktoranderna åren 1949 och 1955

Universitetsutredningen har låtit utföra en omfattande undersökning rörande forskning vid universitet, högskolor och andra inrättningar. En redogörelse för undersökningen kommer att lämnas i ett senare sammanhang. Här skall emellertid redovisas de delar av denna undersöknings resultat som avsåg att fastställa antalet verksamma doktorander och licentiaterna, varför här i korthet skall beröras hur undersökningen var upplagd just i detta avseende. Enär i de följande jämförelser göres av denna undersöknings resultat med resultaten av en inventering 1949 avseende licentiaterna och doktorander, ges här även en kort beskrivning av det sätt varpå uppgifterna den gången insamlades.

Undersökningen 1955 berörde bland annat samtliga universitet och högskolor samt dessa närstående forskningsinrättningar, t. ex. Wenner-Grens institut, Vetenskapsakademien och de statsunderstödda branschforskningsinstituterna. Cheferna för institutionerna (klinikerna eller motsvarande) vid universiteten, högskolorna och forskningsinrättningarna tillställdes frågeformulär med bland annat frågor om licentiaterna och doktorander den 1 december 1955. Doktorander och licentiaterna skulle, liksom andra forskande akademiker, delas upp i två grupper. De två grupperna skulle redovisas på skilda blanketter. Den ena gruppen, de *aktiva* forskarna, skulle redovisas på en formulärtyp (A-blanketten). Denna grupp skulle omfatta de vid institutioner eller motsvarande verksamma forskarna. *Övriga* doktorander och licentiaterna skulle upptas på särskild formulärtyp (C-blanketten) och skulle omfatta sådana som ej deltagit i institutionsarbetet. Villkor för att doktorander och licentiaterna skulle medtas på C-blankett var dock att de minst någon gång under år 1955 genom kontakt med institutionsföreståndaren (ev. annan ledande forskare på institutionen) eller på annat sätt visat, att arbete på avhandling bedrivits med vederbörande institutionsföreståndare som ämnesrepresentant respektive examinerare.

Svårigheter att skilja mellan aktiva och övriga forskare förelåg främst i sådana ämnen som saknar egna institutioner. Anvisningarna för blanketternas ifyllande var emellertid så utformade att samtliga humanister, samhällsvetare och teologer som bodde på institutionsorten eller i dess närhet och som någorlunda regelbundet bevisade de högre seminarieövningarna borde medtas på A-blankett.

Svar inkom från praktiskt taget alla tillfrågade. De inkomna uppgifterna granskades särskilt med tanke på att eliminera dubbelföringar. För doktorander och licentiander lades sålunda upp ett speciellt kortregister, med vars hjälp alla dubbelföringar kunde fastställas.

1949 gjordes som nämnts även en inventering av licentiander och doktorander.¹ Materialet till den inventeringen erhöles genom en enkät bland licentianderna och doktoranderna själva. I undersökningen medtogs alla personer som hösten 1949 bedrev licentiatstudier (dock ej studerande för med. lic.) respektive arbetade på doktorsavhandling enligt uppgifter från studieråd eller motsvarande organ, från professorer (eller andra ämnesrepresentanter), från SFS:s avhandlingsregister, från skilda intresseorganisationer m. m. Hela adressregistret omfattade 2 617 personer. Det visade sig, att närmare 400 av dessa ej borde ingått i undersökningen. Av de kvarstående 2 250 besvarade 1 660 eller cirka tre fjärdedelar enkäten. Det var dock ovisst om samtliga de som ej svarade verkligen kunde anses bedriva licentiatstudier eller skriva på doktorsavhandling, varför deklaranterna (totalt sett) utgör fler, ovisst dock hur mycket fler, än 75 % av samtliga hösten 1949 verksamma licentiander och doktorander.

Till följd av att man 1949 vände sig även till personer som ej haft direkt kontakt med vederbörande professor eller annan ämnesrepresentant är 1949 års enkät mera omfattande än 1955 års. Emellertid skedde vid redovisningen av resultaten 1949 en uppdelning av deklaranterna i tre grupper. Man skilde mellan a) personer med doktorand- eller licentiandstipendium, b) aktiva studerande i övrigt, d. v. s. personer som bedrev studier på studieorten och som ej haft mer än deltids förvärvsarbete vid läroverk eller dylikt samt amanuenser, assistenter och biträdande lärare vid universitets- eller högskoleinstitution samt c) övriga studerande, d. v. s. personer med heltidstjänst utanför universitet eller högskola hösten 1949 samt personer bosatta på annan ort och med heltids- eller deltidsstjänst. Av dessa tre grupper innehåller de två första (a + b) sannolikt huvudsakligen personer som enligt undersökningen 1955 upptagits på A-blankett och med uppgift om att avhandlingsarbete pågår («aktiva» licentiander och doktorander). Den tredje gruppen (c) i 1949 års inventering innehåller sannolikt dels sådana personer som vid inventeringen 1955 skulle ha förts på C-blankett, dels också sådana licentiander och doktorander utan kontakt med vederbörande professor och ämnesrepresentant som ej medtagits i inventeringen 1955. Summan av de två första grupperna (a + b) i 1949 års enkät har ansetts i stort sett motsvara dem som i 1955 års enkät upptagits som licentiander och doktorander på A-blankett. De benämnes här aktiva licentiander och doktorander.

¹ Denna inventering företogs på föranstaltande av Sveriges Förenade Studentkårer och utfördes vid statistiska institutionen i Lund. Resultaten är delvis redovisade i Betänkande med förslag till bestämmelser rörande stipendier för främjande av högre vetenskapliga studier vid universiteten och motsvarande läroanstalter samt vissa fackhögskolor (stencil, 1951). Utredningen har dessutom fått taga del av två till SFS ställda redogörelser för undersökningens resultat.

De sålunda definierade aktiva doktoranderna de två åren redovisas i följande sammanställning.

Fakultet, högskola	Aktiva doktorander		
	1949	1955	Diff.
Teol. fak.	22	23	+ 1
Jur. fak.	27	21	— 6
Med. fak.	101	261	+ 160
Hum. fak.	165	227	+ 62
Mat.-nat. fak.	84	143	+ 59
Tekn. högsk.	10	33	+ 23
Övriga fackhögsk.	14	36	+ 22
Totalt	423	744	+ 321

Totala antalet aktiva doktorander skulle således på de sex år som gått mellan de två inventeringstillfällena ha ökat med ca 75 %. Den såväl absolut som relativt sett största ökningen kommer på medicinarna. 1955 rapporteras mer än två och en halv gånger så många vid de medicinska fakulteterna arbetande doktorander som det fanns enligt 1949 års inventering. Man måste emellertid, när man jämför siffrorna för de två åren, komma ihåg, att proportionen mellan antalet vid institutionerna arbetande doktorander och på andra håll verksamma (aktiva respektive övriga) kan ha förskjutits till den förra gruppens förmån till följd av att såväl antalet institutioner som dessas resurser ökat mellan de två åren.

Åldersfördelningen 1955 bland doktoranderna redovisas i tabell 23, i vilken även skillnaderna i ålder mellan aktiva och övriga belyses. Siffror ges dock enbart för filosofer och tekniker.

Tabell 23. Åldersfördelningen bland doktorander 1955.

Ålders- klass	Doktorander 1955								
	hum. fak.			mat.-nat. fak.			tekn. högsk.		
	aktiva	övriga	samtl.	aktiva	övriga	samtl.	aktiva	övriga	samtl.
—24	—	—	—	1,4	..	1,0	—	—	—
25—29	14,9	6,4	12,5	19,9	5,5	15,8	25,7	..	23,8
30—34	32,5	21,3	29,4	39,0	32,7	37,2	48,6	..	50,0
35—39	22,1	27,7	23,6	24,8	30,9	26,5	20,0	..	19,0
40—44	12,0	17,0	13,4	8,5	9,1	8,7	2,9	..	2,4
45—	18,5	27,7	21,1	6,4	21,8	10,7	2,9	..	4,8
Summa	100	100	100	100	100	100	100	..	100
Median	35,6	39,0	36,7	33,7	36,9	34,3	32,6

Genomsnittsåldern bland filosoferna är anmärkningsvärt hög. De aktiva doktoranderna i de matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna är till 50 % än 34 år. Skillnaderna i medianålder mellan aktiva och övriga doktorander -4 år. Man kan jämföra åldern för dessa doktorander med åldern för dem disputerat under tidigare perioder. Om man med utgångspunkt från de i 19 redovisade siffrorna över den genomsnittliga tiden mellan licentiaten och disputation antar, att doktoranderna 1955 i medeltal har 2,5 år till disputationen, får man den genomsnittliga åldern vid disputation för ga nu (1955) arbetande doktorander i de filosofiska fakulteternas ämnen följande tablå. Siffror ges där även över medianåldern för dem som erät under perioden 1946—55.

	Ålder (medianen) vid disputationen disputerat 1946—55	Ålder (medianen) vid disputationen nuv. doktorander
Humanister	37,0 år	39,2 år
Naturvetare	34,6 år	36,8 år

om antagandet beträffande återstående tid till disputationen skulle vara tilltaget i överkant och även om man tar hänsyn till att förhållandevis fler icke-aktiva än aktiva doktorander kommer att avbryta avhandlingsarbetet, vilket verkar i sänkande riktning på medianåldern bland dem som fullföljer till disputation, kommer åldern vid disputationen för nu arbetande doktorander med all säkerhet att bli mycket hög. Tablåns siffror tyder närmast på att medianåldern bland disputerat för närvarande stiger vid båda de filosofiska fakulteterna.

4. Licentianderna åren 1949 och 1955

Undersökningen beträffande forskningen vid universitet, högskolor m. m. avsåg, som framgår av det ovan sagda, jämväl licentianderna. Även de uppdelades i »aktiva» och »övriga». De aktiva licentianderna 1955 kan, på samma sätt som skett för doktoranderna, jämföras med vissa grupper licentiander 1949 i den ovan sid. 153 omnämnda inventeringen. En jämförelse av antalet aktiva licentiander de två åren redovisas i följande tablå.

Fakultet, högskola	Aktiva licentiander		
	1949	1955	Diff.
Teol. fak.	37	46	+ 9
Hum. fak.	316	491	+ 175
Mat.-nat. fak.	145	268	+ 123
Tekn. högsk.	57	126	+ 69
Övriga fackhögsk.	14	41	+ 27
Totalt	569	972	+ 403

Totalantalet aktiva licentiander har enligt tablåns siffror ökat med drygt 70 % mellan de två inventeringstillfällena. Motsvarande siffra för doktoranderna var 75 %. För doktorandernas del kom dock den största ökningen på medicinare, vilka ej är med, när jämförelserna gäller licentianderna. För de fakulteter och högskolor som kan redovisa både licentiander och doktorander — därvid bortses dock från de juridiska fakulteterna — var den procentuella ökningen av antalet licentiander 70 % och av antalet doktorander blott 57 %. Ökningen vid de filosofiska fakulteterna redovisas i följande sammanställning.

	Ökning mellan 1949 och 1955 i antalet			
	Aktiva doktorander		Aktiva licentiander	
	abs.	%	abs.	%
Hum. fak.	+ 62	38	+ 175	55
Mat.-nat. fak.	+ 59	70	+ 123	85

Den speciellt starka ökningen av antalet licentiander i de matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna är värd att observera. Mot bakgrund av de tidigare redovisade siffrorna över antalet licentiatexamina i de humanistiska fakulteterna under femtiotalet förefaller ökningen av antalet aktiva licentiander i de humanistiska fakulteterna anmärkningsvärd. En väsentlig del av ökningen i antalet aktiva licentiander mellan 1949 och 1955 kan tänkas hänföra sig till de sista åren under perioden, i vilket fall en betydande ökning av antalet licentiatexamina är att förvänta de närmaste åren. Emellertid är det tänkbart, att en del av ökningen är skenbar. Allt fler humanistiska ämnen har de senaste åren fått egna institutioner, vilket kan ha fått till följd att fler blivit räknade som aktiva licentiander 1955 än 1949.

Åldern bland licentianderna har även undersökts. Resultatet av undersökningen framgår av följande tabell.

Tabell 24. Åldersfördelningen bland licentiander 1955.

Åldersklass	Licentiander 1955								
	hum. fak.			mat.-nat. fak.			tekn. högsk.		
	aktiva	övriga	samtl.	aktiva	övriga	samtl.	aktiva	övriga	samtl.
—24	11,2	8,5	10,5	13,7	2,5	11,2	9,6	—	7,9
25—29	40,6	22,6	35,8	52,0	26,3	46,2	57,6	27,9	52,3
30—34	25,1	25,4	26,2	27,1	37,5	29,4	19,7	39,5	23,2
35—39	11,4	17,0	12,8	5,4	21,3	9,0	7,6	23,3	10,4
40—44	7,3	13,0	8,8	1,1	7,5	2,5	1,5	9,3	2,9
45—	4,5	13,6	6,9	0,7	5,0	1,7	4,0	—	3,3
Summa	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Median	29,8	33,7	30,7	28,5	32,8	29,2	28,5	32,8	29,0

Nästan hälften av alla som bedriver licentiatstudier är mer än 30 år. De aktiva licentianderna är i medeltal något yngre, men medianåldern för humanisterna är dock i det närmaste 30 år. Om man med utgångspunkt från tidigare redovisade siffror över den genomsnittliga tiden mellan grundexamen och licentiatexamen (tabell 19) antar, att licentianderna 1955 i medeltal har 3 år kvar till examen, skulle medelåldern vid examen för filosoferna bli den som redovisas i följande tablå, i vilken även införts motsvarande siffror för dem som avlagt licentiatexamen under perioden 1951—55.

	Ålder (medianen) vid licentiatexamen	
	examinerade 1951—55	nuv. licentiander
Humanister	32,4 år	33,7 år
Naturvetare	31,5 år	32,2 år

Det är givet, att beräkningen för de nuvarande licentianderna är mycket osäker. Kanske är de angivna siffrorna något för höga med hänsyn till att examinationsfrekvensen bland de icke-aktiva licentianderna säkerligen är klart lägre än bland de aktiva. Men åldern vid licentiatexamen för nu arbetande licentiander i ämnen inom de filosofiska fakulteterna kommer sannolikt att bli ungefär lika hög som bland dem som avlade sina licentiatamina inom filosofisk fakultet under femtiotalets första hälft.

5. Tentamina för fyra betyg

Inledningsvis nämndes, att studier för 4 betyg i filosofisk fakultet här räknas som en form av forskarutbildning. Därför har vissa uppgifter inhämtats om den hittillsvarande omfattningen av denna utbildning.

Enligt 1953 års stadga angående filosofiska examina finns det möjligheter att avlägga tentamen för 4 betygsenheter (Särskilt utmärkt, Utmärkt) i filosofie kandidatexamen. De ämnen som hittills (jan. 1957) har studieplaner för 4 betyg fastställda framgår av tablå på nästa sida. Ämnena anges efter tidpunkten för studieplanens fastställande.

Universitetsutredningen har inhämtat uppgifter från ämnesrepresentanterna för de i tablå angivna ämnena om hur många studerande som hittills (mars 1957) avlagt godkänd sluttentamen för 4 betyg. Resultaten av enkäten redovisas även de i tablå.

Tablå visar, att för närvarande möjligheter att avlägga 4 betyg på *alla* orter enbart föreligger i matematik, teoretisk fysik, kemi samt matematisk statistik (finns blott i Stockholm). I fysik kan 4 betyg avläggas i Uppsala och Stockholm samt i meteorologi i Uppsala. Vidare framgår av tablå, att inget ämne i de humanistiska fakulteterna ännu fått 4-betygskurser fastställda.

	Antal som avlagt godkänd tentamen för 4 betyg (mars 1957)
Kemi, Uppsala, februari 1954	12
Kemi, Stockholm, februari 1954	15
Teoretisk fysik, Lund, februari 1955	—
Teoretisk fysik, Stockholm, februari 1955	—
Matematisk statistik, Stockholm, april 1955 ..	—
Matematik, Uppsala, september 1955	6
Matematik, Lund, september 1955	5
Matematik, Stockholm, september 1955	1
Kemi, Lund, september 1955	—
Fysik, Uppsala, juni 1956	1
Meteorologi, Uppsala, juni 1956	—
Teoretisk fysik, Uppsala, juni 1956	1
Fysik, Stockholm, juli 1956	—
Summa	41

Det är således 41 studerande som hittills genomgått denna form av forskarutbildning. Två tredjedelar av samtliga tentamina har avlagts i ämnet kemi och nästan hela den återstående tredjedelen i matematik.

Ämnesrepresentanterna tillfrågades även om hur många av dem som avlagt tentamen för 4 betyg som fortsatt med studier till licentiatexamen. Av de 41 som avlagt sluttentamen för 4 betyg hade med säkerhet 28 fortsatt studier för licentiatexamen.

B. Licentiand- och doktorandstipendiernas betydelse för högre studier

För att till en början få en sammanfattande bild av i vilken omfattning de som bedriver högre studier finansierat sitt uppehälle medelst stipendier, assistent- och amanuensarvoden m. m. skall här återges några resultat av en undersökning, som universitetsutredningen låtit utföra bland dem som disputerat under perioden 1952—55.¹

Disputanderna de fyra åren fick redovisa hur de disputationåret (t. o. m. disputationsmånaden) och de tre närmast föregående kalenderåren finansierat eget och familjens uppehälle.

De utsända frågeformulären besvarades av 87 % av dem för vilka adressuppgift erhöles. Av samtliga som disputerat utgjorde de svarande 82 %. (De vilka ej tillställdes frågeformulär utgjordes främst av i utlandet boende samt efter disputationen avlidna.)

I följande tabell redovisas undersökningens huvudresultat.

¹ En fullständig redogörelse för undersökningen återfinns i en stencilerad PM rörande disputandernas finansiering av eget (och familjens) uppehälle, vilken samtidigt med detta betänkande överlämnas till departementschefen.

Tabell 25. Antalet disputerade med stipendier resp. befattningar vid universitet eller högskola under avhandlingsarbetet.

Fakultet/högskola	Total- antalet dispu- tander	Procenten disputerade med					
		doktorandstip.			avlönad befattning vid universitet eller högsk.		
		inget år	1—3 år	saml. 4 år	inget år	1—3 år	saml. 4 år
Samtl. fakulteter	410	52,2	37,3	9,3	52,0	19,2	27,6
Därav							
med. fak.	169	62,7	33,1	3,6	47,3	17,8	34,3
mat.-nat. fak.	75	68,0	26,7	4,0	25,3	25,3	48,0
hum. fak.	138	34,8	44,9	18,1	67,4	17,4	13,0
(exkl. samhällsvetare) ..	(122)	(34,4)	(45,9)	(17,2)	(68,2)	(17,1)	(12,3)
Samtl. fackhögskolor	71	76,0	19,7	2,8	32,4	2,8	63,4
Därav							
tekn. högsk.	35	94,3	2,8	2,8	45,7	5,7	48,6
Totalt	481	55,7	34,7	8,3	49,1	16,9	32,8

Femtiosex procent av samtliga disputerade uppgav således, att de inte haft doktorandstipendium under något av de fyra kalenderår som redovisningen omfattar för varje individ. Det är sannolikt, att en och annan av dessa haft doktorandstipendium under någon tidigare period, men ungefär hälften av alla som disputerat under 1952—55 torde aldrig haft något doktorandstipendium.¹ Skillnaderna mellan skilda fakulteter och mellan fakulteterna å ena sidan och fackhögskolorna å den andra sidan får ses mot bakgrund av det förhållandet, att antalet stipendier i relation till antalet doktorander varit olika vid skilda fakulteter och fackhögskolor.

I tabellens andra avdelning visas hur stor del av disputerade som innehaft avlönade befattningar vid universitet eller högskolor under tiden för avhandlingsarbetet. Nästan en tredjedel av samtliga har uppgivit, att de under disputationsåret och samtliga tre föregående kalenderår innehaft avlönade befattningar vid universitet eller högskola. Det rör sig här i regel om lön eller arvode som biträdande lärare, assistent eller amanuens vid den fakultet där vederbörande disputerat. Hälften av disputerade har uppgivit, att de inte något av de fyra åren haft lön eller arvode av dylika befattningar. Skillnaderna mellan fakulteterna och fackhögskolorna är här emellertid mycket stor. Naturvetare,

¹ 8 procent uppgav att de haft doktorandstipendium under disputationsåret och samtliga tre tidigare kalenderår. Enligt bestämmelserna har doktorand rätt att inneha doktorandstipendium i högst 3 år, medicinare och jurister dock i 4 år. Förhållandet kan förklaras dels därav att en del haft stipendium under delar av alla fyra åren, dels därav att några personer även haft tillfälliga stipendier.

tekniker och medicinare har i ganska betydande omfattning haft dylika intäkter under tiden för avhandlingsarbetet, medan humanisterna i betydligt mindre omfattning redovisat dylika inkomster. Det skall dock observeras, att ur forskarutbildningssynpunkt åtskilliga av de medicinare det här är fråga om är jämställda med läroverkslärare på universitetsorterna, emedan de innehaft befattningar som underläkare med full sjukvårdstjänst vid undervisningsklinikerna.

En och samma person kan givetvis ha haft både stipendium och befattning under avhandlingsarbetet (och även under ett och samma kalenderår). Dels kan t. ex. en person ha haft en befattning en vårtermin och stipendium en följande hösttermin, dels är bestämmelserna för innehav av stipendium sådana att det är tillåtet att vid sidan av stipendiet inneha tredje amanuensbefattning eller annan avlönad tjänst av ungefär motsvarande omfattning. En sammanställning av förekomsten av innehav av både doktorandstipendium och avlönad befattning vid universitet eller högskola visar, att 74 % av de disputerande åren 1952—55 haft doktorandstipendium och/eller inkomst av befattning vid universitet eller högskola någon gång under de fyra sista åren av avhandlingsarbetet.

Den dryga fjärdedel av disputeranderna som således ej haft några inkomster från universitet eller högskolor i form av befattningar eller doktorandstipendier under de fyra sista åren av avhandlingsarbetet utgörs till största delen av sådana som avlagt sin doktorsgrad under pågående förvärvsarbete utanför universitet och högskolor (som lärare, läkare m. m.). Detta framgår av siffrorna i tabell 26.

Flertalet av de 125 disputander som innehaft varken doktorandstipendium eller avlönad befattning vid universitet eller högskola under något av de fyra åren — de utgör, som nyss sagts, ungefär en fjärdedel av samtliga disputander — har redovisat, att de under alla fyra åren haft egna inkomster från verksamhet utanför universitet och högskolor. Frekvensen av övriga finansieringsformer är relativt sett ganska låg för denna grupp. Det bör dock observeras, att disputationsåret (t. o. m. disputationsmånaden) drygt en femtedel av denna grupp disputander lånat större eller mindre belopp. Det torde här i åtskilliga fall röra sig om lån till de ofta stora utgifterna i samband med själva disputationen.

Som kontrast till dessa förvärvsarbetande disputander har i tabellen även medtagits de 225 disputander som under alla fyra åren innehaft doktorandstipendium och/eller befattning vid universitet eller högskola; de utgör drygt 45 % av samtliga disputander. Ungefär hälften av dessa 225 disputander har haft enbart befattningar och inga doktorandstipendier under alla fyra åren. Endast ett fåtal har huvudsakligen haft doktorandstipendium (och blott något år befattning) under de fyra åren.

Vissa skillnader i sättet att finansiera uppehållet föreligger mellan de fyra årgångarna disputander. Relativa antalet disputander med doktorandstipendium någon gång under avhandlingsarbetet har minskat, medan antalet som innehaft befattning vid universitet eller högskola ökat. Förklaringen måste vara, att under

Tabell 26. Kombinationer av skilda sätt att finansiera uppehållet under avhandlingsarbete.

	Antal dispu- tander	Procenten med medel till uppehälle från				
		egen ink. från tjänst el. rörelse utanför u. el. h.	makes inkomst	bidrag från an- höriga	(förbru- kade) be- sparingar	lån
<i>Inget år doktorandstip. el. befattning vid u. el. h.</i>	125					
Tre år före disputationåret		96,8	17,6	5,6	12,8	8,0
Två år före disputationåret		97,6	20,8	6,4	12,8	11,2
Ett år före disputationåret		98,4	18,4	4,0	15,2	12,0
Disputationåret (t. o. m. disp. månaden)		96,0	16,8	4,0	21,6	23,2
<i>Samtl. fyra år doktorandstip. och/eller befattn. vid u. el. h.</i>	225					
Tre år före disputationåret		41,8	28,4	9,8	13,8	18,7
Två år före disputationåret		43,1	29,8	10,2	15,6	18,7
Ett år före disputationåret		43,6	33,3	10,2	15,1	16,4
Disputationåret (t. o. m. disp. månaden)		37,8	33,8	13,3	19,1	28,4

u. el. h. = universitet eller högskola

den period det här gäller antalet avlönade befattningar ökat, medan antalet stipendier i stort sett varit oförändrat.

Efter denna redogörelse för i vilken omfattning de som på senare år disputerat haft stipendier eller inkomst av befattningar vid universitet och högskola under sitt avhandlingsarbete ges i det följande en kortfattad beskrivning av hur antalet stipendier och antalet befattningar förändrats under femtioåret mot bakgrund av förändringarna i antalet aktiva doktorander och licentiander.

Läsåret 1956/57 fanns 408 licentiand- och doktorandstipendier. Fördelningen på fakulteter och högskolor var följande.

	doktorandstip.	licentiandstip.
Teol. fak.	12	12
Jur. fak.	18	—
Med. fak.	42	—
Samhällsv. ä.	32	32
Övr. ämnen i hum. fak.	70	70
Mat.-nat. fak.	30	30
Tekn. högsk.	—	31

(forts.)		
Tandl.-högsk.	7	—
Lantbrukshögsk.	2	6
Skogshögskolan	1	4
Veterinärhögskolan	3	—
Farm. inst.	1	—
Handelshögsk.	—	5
	<hr/> Summa	<hr/> 218
		190

Antalet licentiandstipendier vid de tekniska högskolorna kommer under läsåret 1957/58 att öka till 40. Stipendierna vid de tekniska högskolorna är visserligen avsedda för både licentiander och doktorander, men de har här och i fortsättningen betraktats som licentiandstipendier.

Antalet stipendier har ökats relativt blygsamt sedan de infördes 1947, som följande siffror visar.

	1947/48	1957/58
Doktorandstipendier	200	218
Licentiandstipendier	172	199
	<hr/> Summa	<hr/> 372
		417

Tidigare har redovisats siffror över antalet aktiva licentiander och doktorander 1949 och 1955. Sätter man antalet stipendier i relation till antalet aktiva licentiander och doktorander de två åren, får man en om än grov bild av hur chanserna att få stipendium minskats under femtiotalets första hälft. I följande tablå anges hur många aktiva doktorander respektive licentiander, som 1949 och 1955 gick på varje stipendium.

	Licentiand per stipendium		Doktorand per stipendium	
	1949	1955	1949	1955
Samtliga	3,3	5,1	2,1	3,4
Därav				
medicinare			3,1	6,2
humanister	3,1	4,8	1,6	2,2
naturvetare	4,8	8,9	2,8	4,8

En väsentlig försämring av chanserna att få stipendium har alltså skett under dessa sex år. Ändå underskattar tabellen försämringen i chanserna att få stipendium. År 1952 genomfördes nämligen bland annat den förändringen i bestämmelserna för innehav av stipendierna att en och samma person skulle kunna ha licentiandstipendium i 2 år och doktorandstipendium i 3 år, d. v. s. i sammanlagt 5 år. Före denna ändring var den maximala tid som en och samma person kunde ha stipendium 4 år. I den utredning som föregick 1952 års ändring av bestämmelserna om tiden för stipendieinnehav framhölls, att vid oförändrat antal stipendier en ökning av tiden för innehav resulterar i en minskning av

det antal studerande, som någonsin får stipendium. En undersökning hade nämligen visat, att stipendiaterna i det övervägande antalet fall fått maximal prolongation. Den tillåtna stipendietiden ökades som sagt 1952, men stipendiernas antal förblev i stort sett oförändrat.

Chanserna att få licentiand- och doktorandstipendier måste emellertid ses i samband med möjligheterna att få befattningar som assistenter eller amanuenser. Trots påståenden om motsatsen är det nämligen berättigat att utgå från att i de allra flesta fall en assistent eller en amanuens har direkt nytta av sin tjänst för det egna avhandlings- eller examensarbetet, inte enbart genom den ökade mognad och allmänbildning som verksamheten skänker. Antalet dylika befattningar på riksstat har ökat kraftigt under femtiotalet, som framgår av följande tablå (nyinrättade under åttonde huvudtiteln).

50/51	51/52	52/53	53/54	54/55	55/56	56/57	57/58	S:a
37	36	33	41	19	69	97	187	519

Därtill kommer att antalet tillfälliga befattningar, inrättade med medel från det s. k. krisanslaget ökat under de senaste åren. Antalet tillfälliga amanuens-, assistent- och biträdande lärarbefattningar som inrättades under vårterminen 1957 vid de filosofiska fakulteterna med medel från detta krisanslag uppgick till drygt 70. Vidare bör beaktas att ett antal tillfälliga forskarassistentbefattningar inrättats med medel från statliga forskningsråd, privata fonder m. m. En undersökning av hur de under år 1955 utdelade medlen av statliga forskningsråd och fonder enligt kontrakten avsetts att användas visar, att drygt 170 forskningsassistenter med akademiska kvalifikationer anställdes för heltidssysselsättning under helt år. Därtill kom ett stort antal assistentmånader för andra än helårsarbetande. Dessa forskningsassistenter har i stor utsträckning varit aktiva licentiander och doktorander.

Redogörelsen för förändringarna i antalet stipendier och antalet befattningar sedda mot bakgrund av förändringarna i antalet aktiva doktorander och licentiander kompletterar och förstärker den bild som redogörelsen ovan rörande disputanderna 1952—55 gav. Licentiand- och doktorandstipendiernas betydelse för försörjningen av forskare under utbildning har försvagats. Samtidigt har befattningar av skilda slag fått ökad betydelse för forskaradepternas försörjning under utbildningstiden, bland annat befattningar som inrättats med medel från de statliga forskningsråden.

Licentiand- och doktorandstipendiernas belopp har höjts obetydligt jämfört med arvodena till olika befattningshavare. Licentiandstipendierna fastställdes 1947 till 2 500 kronor och doktorandstipendierna till 5 000 kronor. År 1952 höjdes licentiandstipendiernas belopp till 3 000 kronor och år 1953 doktorandstipendiernas belopp till 6 000 kronor. År 1947 utgjorde årsarvodet till en 1:e amanuens 4 032 kronor. Man torde kunna räkna med att skatten i genomsnitt var ca 15 %. Nettobehållningen av amanuensarvodet skulle då ha varit 3 400 kronor. År 1956 utgjorde årsarvodet till en 1:e amanuens 6 846 kronor. Man

torde kunna räkna med en skatt på i genomsnitt ca 20 % på detta arvode. Nettoarvodet skulle då bli ca 5 500 kronor. Licentiestipendiets andel år 1947 av nettoarvodet till en 1:e amanuens skulle då ha varit 73 %. Motsvarande relationstal 1956 var ej högre än 55 %. Ett årsarvode till en 1:e assistent utgjorde år 1947 8 160 kronor. Med 20 % skatt skulle årsarvodets nettobehållning ha varit ca 6 500 kronor. År 1956 var arvodet till en 1:e assistent 13 644 kronor. Räknar man med en skatt på 25 % blir nettoarvodet ca 10 200 kronor. Doktorandstipendiets andel 1947 av nettoarvodet till en 1:e assistent skulle då ha varit 77 %. Motsvarande relationstal år 1956 var ej högre än 59 %.

Det är uppenbart, att de förbättringar av belopp och villkor för stipendierna som genomförts icke motsvarar höjningen av amanuens- och assistentlönerna under de gångna tio åren.

Utvecklingen av löne- och anställningsvillkoren för skilda yrkesgrupper utanför universitet och högskolor, t. ex. läroverkslärare, är vidare sådan, att en person som har att välja mellan ett stipendium och en anställning utanför universitet eller högskola under i övrigt lika förhållanden lockas väsentligt mycket mindre av ett stipendium nu än för tio år sedan.

C. Kommentar

Samhällets behov av högkvalificerad akademisk arbetskraft växer mycket hastigt. Som redan tidigare nämnts kommer skolans behov av lektorskompetenta lärare att öka starkt i flertalet ämnen. Den speciellt kännbara bristen på kompetenta lärare i de matematisk-naturvetenskapliga ämnena, näringslivets växande behov av naturvetenskapligt utbildade forskare och inte minst universitetsväsendets eget behov av lärare och forskare kommer att ställa utomordentligt höga krav på universitetens forskarutbildning.

Ovan har utredningen sökt ge en bild av omfattningen av forskarutbildningen vid universitet och högskolor samt av vilken tid denna utbildning kräver. Vidare har försök gjorts att beskriva de ekonomiska förhållandena för dem som genomgår denna utbildning. Det är självfallet ytterligt vanskligt att få fram en entydig bild av dessa förhållanden. Framst beror svårigheterna på att utbildning på den nivå det här är fråga om till en stor del bedrivs vid sidan av eller som ett led i en yrkesverksamhet. Emellertid borde finnas möjligheter att bättre och fullständigare kunna beskriva dessa förhållanden än som varit möjligt för utredningen med det statistiska primärmaterial som stått till buds. Den officiella statistiken bör i framtiden utbyggas på denna punkt. Detta är så mycket mer angeläget, som förhållandena för de grupper det här gäller blir av växande betydelse med hänsyn till den ökning av dessa gruppers storlek, som är att förvänta under kommande årtionden. Till denna fråga återkommer utredningen i sjunde kapitlet.

De data som sammanställts ovan vill emellertid utredningen sammanfatta på följande sätt.

Antalet personer som genomgår universitetens och högskolornas forskarutbildningslinjer ökar undan för undan. Dock synes totalt sett ökningen i antalet doktorer ej mer än nått och jämnt hålla jämna steg med ökningen i antalet personer med akademiska grundexamina. Disputationsfrekvensen vid de medicinska fakulteterna har dock ökat påtagligt. Likaså har antalet disputationer och licentiatexamina vid fackhögskolorna under de sista 10 åren ökat väsentligt snabbare än antalet grundexamina vid dessa högskolor. Före 1945 var disputationer och licentiatexamina sällsyntheter vid fackhögskolorna.

Disputationsfrekvensen vid de filosofiska fakulteterna synes däremot ej ha ökat efter kriget vare sig man utgår från antalet personer som avlagt grundexamina eller från antalet licentiater. Däremot har en viss om än ganska svag ökning skett i licentiatfrekvensen, om man beräknar denna med utgångspunkt från dem som avlägger filosofisk grundexamen. Siffrorna över antalet licentiatexamina i de filosofiska fakulteterna visar emellertid mycket olika tendens. I de humanistiska fakulteterna har antalet licentiatexamina efter kriget varit i stort sett oförändrat eller i genomsnitt 80—90 per år. I de matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna däremot har antalet licentiatexamina ökat påtagligt under efterkrigsperioden. Under slutet av fyrtioåret var antalet licentiatexamina i de matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna blott hälften så stort som i de humanistiska fakulteterna. De senaste åren har antalet varit ungefär lika stort i de två fakulteterna. Ökningen för naturvetarnas del har medfört en höjd licentiatfrekvens.

En förklaring till ökningen torde vara att de matematisk-naturvetenskapliga fakulteternas förbättrade forskningsresurser stimulerat till mer omfattande forskarutbildning, en förklaring som även torde gälla beträffande den ökade forskarutbildningen vid de medicinska fakulteterna. Men det finns anledning antaga att ökningen även i någon mån beror på en minskning av studietiderna under de allra sista åren i några ämnen. De som avlägger licentiatexamen och de som disputerar har likväl ofta nått en förhållandevis hög ålder vid examens- respektive disputationstillfället.

Det förhållandet att antalet universitets- och högskolebefattningar, permanenta och tillfälliga, för mellangraderna har ökat kraftigt under de senaste årtiondena bidrager givetvis till att fördröja avläggandet av licentiatexamina och färdigställandet av doktorsavhandlingarna. Likaså verkar den ökade efterfrågan på magistrar (och motsvarande) samt licentiater från skola och näringsliv givetvis också att förlänga tiden mellan grundexamen och licentiatexamen respektive disputation. Men detta är ingenting som vare sig kan eller bör motverkas. Universitetsväsendets, skolans och näringslivets behov av arbetskraft för undervisning och forskning måste givetvis tillgodoses, även om det skulle föra med sig att tidpunkten för licentiatexamen och för färdigställandet av doktors-

avhandlingen förskjutes för många studerande. I stället är det enbart glädjande att många av dem som skaffar sig befattningar vid och utanför universitetsväsendet fortsätter med sin vidareutbildning vid sidan av förvärvsarbetet. Dock bör större möjligheter än hittills skapas för dylika personer att, om de så önskar, under någon tid helt ägna sig åt sitt forskningsarbete i akademisk miljö.

Oberoende av det ovan sagda kan man emellertid sammankoppla de höga examensåldrarna och i många ämnen även de förlängda utbildningstiderna med det faktum att relativt sett färre och färre licentiander och doktorander kunnat få en acceptabel försörjning medelst stipendium under examensarbetet. Utredningen är nämligen övertygad om att en rikligare stipendiering och höjda stipendiebelopp kan verka sänkande på studietiderna för licentiatexamen och på tiden för avhandlingsskrivandet utan att det behöver inkräkta vare sig på forskarutbildningens standard eller på de legitima krav på arbetskraft för undervisning och forskning som universitetsväsendet, skolan och näringslivet ställer. Om licentiander och doktorander tack vare ett förbättrat och utbyggt stipendiesystem ges bättre möjligheter än för närvarande till sammanhängande arbete under längre perioder med licentiat- eller doktorsavhandling, kommer avsevärda tidsvinster säkerligen att göras. Vidare kommer en kraftig utbyggnad av stipendieväsendet med all sannolikhet att verka höjande på licentiat- respektive disputationens frekvensen.

Utredningen anser det således vara av största vikt, att en omedelbar och betydande insats göres för att medelst en rikligare stipendiering stimulera till ökad och snabbare forskarutbildning. Innan utredningen går att framlägga förslag härom, vill dock utredningen i korthet diskutera några frågor rörande den nuvarande forskarutbildningens innehåll och utformning.

Synpunkter på forskarutbildningen

En förutsättning för en forskarutbildning inom vilket ämnesområde det vara må är, att den studerande har en gedigen grundutbildning i ifrågavarande ämne samt att han äger förtrogenhet med närgränsande ämnesområden. Inom de filosofiska fakulteterna har enligt utredningens mening filosofie kandidatexamen och filosofisk ämbetsexamen en omfattning som ger erforderlig grund för en forskarutbildning, varför dessa examina i framtiden liksom hittills måste utgöra första steget för dem som inom de filosofiska fakulteternas ram vill genomgå en forskarutbildning. Inom övriga fakulteter och vid fackhögskolorna är de där existerande motsvarigheterna till de filosofiska grundexamina den lämpliga grundvalen för en forskarutbildning.

Erfarenheten visar, att licentiatexamens standard är ganska väl avvägd med hänsyn till de skiftande behov av forskarutbildad personal som föreligger. Den nuvarande examens nivå bör därför bibehållas. Därmed är icke sagt, att kursfordringar och undervisning i alla ämnen är rimligt avvägda. Till dessa frågor återkommer utredningen nedan.

Inför den utvidgning av universitets- och högskoleväsendet som förestår och inför kraven på en ökning av forskningsinsatserna inom universitetsväsendet kan det dock finnas anledning ställa frågan, om det inom de filosofiska fakulteterna vore önskvärt med två olika karriärer, en för forskare och en för undervisare, var och en med sin utbildningsgång. Universitetsutredningen har tidigare i tredje kapitlet framlagt förslag om inrättandet av en ny typ av kvalificerade befattningar, särskilt avsedd för undervisningens behov. I ett senare betänkande kommer utredningen att ta upp frågan om forskarkarriären vid universiteten. Även om utredningen ännu ej tagit ställning till denna senare fråga, anser sig utredningen dock redan nu kunna konstatera, att tillkomsten av befattningar med särskild vikt lagd vid undervisning respektive vidgade möjligheter för forskning vid universiteten ej bör få till konsekvens, att kvalificerade undervisare och forskare ges en olikartad utbildning efter grundexamen. En god undervisare och en god forskare måste ha samma licentiatutbildning (en utbildning som här för enkelhetens skull givits namnet *forskarutbildning* i motsats till grundutbildningen fram till kandidat- eller magisterexamen). Det skulle vara ytterst olyckligt för universitets- och högskoleväsendets framtida utveckling, om man från och med grundexamensstadiet spaltade utbildningen fram till licentiatexamen i en utbildningslinje för blivande forskare och en utbildningslinje för blivande undervisare m. fl. Undervisningen och forskningen, även om

de i framtiden i större omfattning än som hittills varit fallet skulle åvila skilda befattningshavare, hänger så intimt samman, att innehavaren av en undervisningsbefattning måste ha möjlighet att kunna övergå till en forskningsbefattning och vice versa. Därav följer, att utbildningen måste bli densamma för båda slagen av befattningar.

Inte heller kan utredningen finna, att näringslivets ökade behov av högkvalificerade forskare kan motivera, att utbildningen fram till licentiatexamen bör omläggas. Licentiatutbildningen vid de tekniska högskolorna och andra fackhögskolor är redan nu så starkt inriktad på forskningens behov, att det ej synes föreligga tillräcklig anledning till en ändring av utbildningens innehåll. De behov av forskare med licentiatexamen eller doktorsgrad från de naturvetenskapliga fakulteterna som näringslivet har motiverar inte heller enligt utredningens mening någon ändring av innehållet i filosofie licentiatexamen.

Utredningen anser således, att det för närvarande ej finnes anledning att ändra på licentiatutbildningens innehåll. Däremot finns det skäl att göra en översyn av bestämmelserna rörande kraven på förkunskaper för licentiatutbildningen vid skilda fakulteter och högskolor. Det finns anledning pröva, huruvida ej en påbörjad utbildningskarriär inom en fakultet eller fackhögskola utan alltför omfattande kompletteringar bör kunna fullföljas vid en annan fakultet eller fackhögskola, vars inriktning ej på ett radikalt sätt skiljer sig från den förras. Frågor som därvid kan få aktualitet är t. ex., huruvida en civilingenjör bör få avlägga filosofie licentiatexamen utan dispens eller huruvida en filosofie kandidat bör få avlägga licentiatexamen vid lämplig fackhögskola. Universitetsutredningen överväger problem av denna art men anser, att de lämpligen bör tagas upp i ett större organisatoriskt sammanhang.

Om universitetsutredningen för sin del anser, att det för närvarande ej finns anledning att ändra på licentiatutbildningens innehåll, betyder detta ej, att utredningen anser allt vara gott och väl i den nuvarande undervisningen på licentiatstadiet. Utredningen anser i stället, att de tidigare presenterade siffrorna över åldern vid licentiatexamen och de tendenser som kunnat spåras till en förlängning av studietiderna för denna examen under senare årtionden tyder på att behov föreligger av en översyn av undervisningens bedrivande. Det borde vara möjligt att i många ämnen göra handledningen och undervisningen effektivare.

Sveriges Förenade Studentkårer (SFS) har i en skrivelse den 31 december 1956 till universitetsutredningen bland annat tagit upp frågan, på vad sätt handledningen och undervisningsformerna på licentiatnivå skall kunna effektiviseras. SFS har genom ombud vid de skilda studentkårerna varit i personlig kontakt med flertalet av dem som avlagt filosofie licentiatexamen under tiden 1 januari 1955—30 juni 1956. Dessa har meddelat data och synpunkter rörande studietid och studieförhållanden, vissa ekonomiska omständigheter m. m.

SFS anför i fråga om handledning och undervisningsformer bland annat följande.

a) *Handledning.*

En av de mest framträdande bristerna inom den nuvarande forskarutbildningen är att licentianderna i vissa ämnen får alltför ringa handledning i sitt arbete. Detta medför många gånger en orimlig disproportion mellan den tid som åtgår och de vunna forsknings- och utbildningsresultaten. En effektiv handledning är en nödvändig förutsättning för en tillfredsställande skolning i forskningsmetodik. Det är ofrånkomligt, att licentianderna skall kunna diskutera igenom problem som uppkommer under arbetets gång regelbundet och över huvud när de anser sig vara i behov av ytterligare rådgivning och handledning.

Ett stöd för en licentiand är också, om han som nu sker i ett antal ämnen, kan *lägga fram delar av sin avhandling efter hand* som de blir färdiga inför ett seminarium där resultaten diskuteras och värdefulla kompletterande synpunkter kan komma fram. En viktig uppgift för läraren är att se till att arbetet fortskrider planmässigt och att de studerande regelbundet redovisar sina forskningsresultat.

b) *Undervisningsformer.*

Övningskurser kommer även fortsättningsvis att behövas inom licentiandundervisningen i vissa ämnen. Problemen i samband med dessa kurser är dock tämligen speciella och måste lösas från fall till fall.

Föreläsningar såsom ett led i undervisningen kan vara av ett principiellt helt annat värde för licentiander än vad de kan vara på lågstadiet. Föreläsningar för licentiander kan beröra vetenskapliga rön, som ännu inte hunnit publiceras, ge forskningsrapporter eller komprimerat behandla svåröverskådliga avsnitt av ämnet. Då det gäller att fastställa ämnet för en föreläsning eller kortare föreläsningsserie — något annat kan knappast bli aktuellt — är det önskvärt, att ett samråd mellan föreläsare och licentiander etableras.

— — —
Seminarieövningarnas funktion som del i handledningen har redan påtalats; licentianderna har där möjlighet att ventilera delar av sin avhandling. Men inte bara av denna anledning har övningarna sitt berättigande. Genom att meddela kunskap om fakta och forskningsmetoder fyller de ett väsentligt ändamål. För att seminarieövningarna skall kunna tjäna sitt syfte och deltagarna verkligen aktivt delta och inte bara rutinmässigt fylla en åhörarplats måste deltagarna ha tillfälle att i förväg penetrera det ämne, som kommer att diskuteras vid övningen. Det är därför ett viktigt önskemål, att stencilerat underlag för diskussionerna i god tid kan tillställas varje deltagare i seminariet. Vid de flesta institutioner är deltagarna nu hänvisade till material, som i endast ett exemplar finns tillgängligt på institutionsbibliotek eller motsvarande, ett förhållande, som inte kan anses tillfredsställande. Seminarieövningarnas roll för institutionens forskningsprogram bör också betonas. Planläggning och utformning bör här diskuteras, resultatet av det fortlöpande arbetet meddelas etc. Institutionens organiska liv kan på detta sätt koncentreras till ett för dess lärare, forskare och studerande gemensamt forum.

Universitetsutredningen delar i stort sett dessa synpunkter och vill instämma i de framförda önskemålen rörande en effektivisering av formerna för licentiandundervisningen, en effektivisering vars huvudsyfte måste vara att nedbringa studietiden för licentialexamen.

Väsentligt i detta sammanhang är, att professorer och övriga högkvalificerade forskare vid institutionerna ges mer tid till handledning av de studerande på högstadiet och att dessa studerande genom flera stipendier, genom förbättrade möjligheter att erhålla befattningar vid universitet och högskolor och genom

riktigare tillgång på materiel- och andra för forskningen erforderliga anslag ges gynnsammare forskningsvillkor. Mer utrymme till handledning kan åstadkommas, om de förslag realiserar, som utredningen framlagt i tredje och fjärde kapitlet. I följande två kapitel framlägger utredningen förslag till bättre villkor för de studerande.

För att skapa en forskningsstimulerande miljö för unga forskare är det givetvis nödvändigt, att frågan om institutions- och biblioteksutrymmen löses på ett tillfredsställande sätt. En del av de härmed sammanhängande problemen kommer att tas upp av utredningen i ett senare sammanhang. Här skall blott göras det påpekandet, att en ökad aktivitet på forskningens område fordrar vidgat samarbete och utbyte av idéer och erfarenheter mellan forskarna, vilket i sin tur kräver ökade personliga kontakter mellan dem. Institutionen är därvid den naturliga samlingsplatsen. Detta är numera självklart inom naturvetenskaplig och teknisk forskning. Det måste i framtiden bli lika självklart inom humanistisk forskning.

Någon norm för studietidens längd för licentiatexamen liknande normalstudietidsbestämmelserna för filosofie kandidat- och magisterexamina finns för närvarande ej. Emellertid är tiden nu mogen för att pröva olika åtgärder i syfte att göra studiekurser och övriga fordringar för licentiatexamen mer enhetliga än de för närvarande synes vara. Utredningen har ej ansett sig böra taga upp dessa frågor till behandling. Det bör ankomma på kanslern för rikets universitet och motsvarande instanser att göra detta. Utredningen anser, att som en riktpunkt i arbetet med en översyn av fordringarna för filosofie licentiatexamen bör gälla, att studerande som avlagt grundexamen i filosofisk fakultet med tre betyg i något ämne efter ytterligare 5 terminers studier i detta ämne skall kunna avlägga licentiatexamen. Om vederbörande i sin grundexamen har två betyg i ett ämne, bör licentiatexamen i detta kunna avläggas efter ytterligare 6 terminers studier. Denna riktpunkt bör gälla för flertalet av de studerande vilka helt ägnar sig åt arbetet på filosofie licentiatexamen.¹ För studerande i andra fakulteter och vid fackhögskolorna bör liknande regler kunna uppställas.

För att man skall bli i stånd att fortlöpande bedöma hur studietiderna för licentiatexamen förändras, erfordras en mer ändamålsenlig statistik över licentiatstudierna än den som för närvarande kan sammanställas på basis av officiella data om dem som avlägger licentiatexamen. I sjunde kapitlet återkommer utredningen utifrån en annan utgångspunkt till frågan om en dylik statistik.

¹ Den angivna riktpunkten för normalstudietiden för filosofie licentiatexamen överensstämmer väl med innehållet i de anvisningar som kanslern för rikets universitet nyligen utfärdat och i cirkulärskrivelse den 8 maj 1957 tillställt de filosofiska fakulteterna. I en till nämnda cirkulärskrivelse fogad PM angående upprättande av förslag till studieplaner för de filosofiska examensämnena heter det nämligen bland annat följande: »För de olika betygsgraderna i filosofie licentiatexamen ha hittills normalstudietider mera sällan angivits. Anvisningar om dylika normalstudietider torde emellertid i fortsättningen böra införas i studieplanerna. Normalstudietiden för betygsgraden Med beröm godkänd i filosofie licentiatexamen synes därvid i regel böra sättas till högst tre studieår.»

Genom 1953 års stadga angående filosofiska examina öppnades en möjlighet till en väsentligt kortare forskarutbildning än licentiatutbildning, nämligen möjligheten att inom ramen för filosofie kandidatexamen avlägga tentamen för fyra betygsenheter i något ämne, varvid dock examen måste omfatta minst tre betygsenheter i ett annat ämne eller sammanlagt minst tre betygsenheter i två andra ämnen. En dylik kandidatexamen omfattar således minst sju betygsenheter.

Bakgrunden till införandet av fyrabetygskurserna var de utredningar och förslag beträffande en naturvetenskaplig specialexamen som framlades av 1945 års universitetsberedning i betänkandet nr V (SOU 1949:54). Beredningens förslag anknöt till tidigare framförda önskemål om en naturvetenskaplig specialexamen på en nivå mellan dåvarande kandidatexamen och filosofie licentiatexamen. Huvudtanken var att få till stånd en klart fixerad utbildning med fyra betygsenheter i ett huvudämne och sammanlagt tre betygsenheter i biämnena. Beredningens förslag till en naturvetenskaplig specialexamen fick emellertid ett blandat mottagande vid remissbehandlingen. Med fastställandet av 1953 års stadga angående filosofiska examina tillgodosågs dock det väsentliga syftet med beredningens förslag inom den existerande kandidatexamens ram. Stadgans bestämmelser på denna punkt utformades dock så, att det skulle vara möjligt att i alla ämnen inom båda de filosofiska fakulteterna avlägga filosofie kandidatexamen med fyra betygsenheter i ett ämne och sammanlagt tre betygsenheter i stödämnena. Det hade nämligen vid behandlingen av beredningens förslag visat sig föreligga ett intresse för fyrabetygskurser även i en del ämnen i den humanistiska fakulteten, såsom i ämnena statistik och kulturgeografi.

Som framgått av redogörelsen i femte kapitlet för hur många ämnen som fått fyrabetygskurser fastställda samt hur många studerande som avlagt tentamen för fyra betygsenheter i något ämne under de år som gått sedan den nya bestämmelsen infördes, har denna nya forskarutbildningsväg ännu så länge använts i ringa omfattning. Blott ett 40-tal tentamina har avlagts och förhållandevis få ämnen har kurser för fyra betyg fastställda. Vidare konstaterades i femte kapitlet, att av dem som hittills avlagt tentamen för fyra betyg i något ämne flertalet fortsatt med licentiatstudier.

Det är knappt fyra år sedan bestämmelserna om fyra betyg tillkom. De långvariga diskussioner som föregick införandet av dessa bestämmelser tydde emellertid på ett starkt behov, särskilt från industriens sida, av personer med denna utbildning. Man torde ha räknat med, att fyrabetygsutbildningen skulle locka många studerande i ett flertal ämnen redan från början. Med hänsyn till utbildningens ringa popularitet kan det därför finnas anledning att resa frågan, om det finns ett verkligt behov av denna nya forskarutbildningsnivå. Trots de många uttalanden som gjorts om behovet av en ny typ av akademiskt utbildade personer synes näringslivet ha täckt sitt behov av forskare dels medelst examinerade från fackhögskolorna, dels medelst licentiat och doktorer från de

naturvetenskapliga fakulteterna, även sedan möjligheter skapats att få fram en ny typ av forskare. Att bibehålla fyrabetygskurser vid de filosofiska fakulteterna, när de huvudsakligen blir en etapp på vägen till licentiatexamen, kan synas omotiverat.

Å andra sidan kan man fråga, om inte fyra betyg kan och bör bibehållas men då få tillgodoräknas som fyra av de minst sex betygsenheter som erfordras för en »normal» filosofie kandidatexamen. En ändring av stadgan angående filosofiska examina i den riktningen skulle innebära, att man avskaffar den nya forskarutbildningsnivån och i stället gör fyra betyg till ett led i grundutbildningen för blivande forskare. Man kan emellertid invända mot en dylik förändring, att grundutbildningen skulle tillåtas bli för starkt specialiserad och därmed underlaget för en forskarutbildning alltför bräckligt. En studerande skulle nämligen då kunna avlägga en filosofie kandidatexamen omfattande fyra betyg i ett ämne och två betyg i ett närbesläktat ämne. Mot denna invändning kan anföras, att bestämmelserna för filosofie kandidatexamen är och har varit sådana, att man kan påbörja en forskarutbildning på basis av en kandidatexamen uppbyggd av så vitt skilda ämnen, att i realiteten grunden för forskarutbildningen blott är gedigna kunskaper i ett enda för den ifrågavarande forskarutbildningen väsentligt ämne. Vidare skall understrykas att den snabba utvecklingen inom naturvetenskaperna ställer krav dels på en ökad differentiering på ett tidigt stadium i utbildningen, dels på möjligheter till att inom ramen för en grundutbildning ge undervisning inom sådana nya ämnesområden som ännu ej hunnit få ställning av examensämnen i examensstadgans mening. Dessa krav måste i största möjliga utsträckning tillgodoses, om en god grund för forskarutbildning skall kunna bibringas blivande forskaradepter inom en normal studietid. Lämpligt utformade fyrabetygskurser samt rätt att tillgodoräkna samtliga fyra betyg i en filosofie kandidatexamen om sex betygsenheter synes härvidlag kunna erbjuda en lösning.

Utredningen vill under hänvisning till det ovan anförda föreslå, att bestämmelserna i 1953 års examensstadga (§ 21) ändras därhän, att filosofie kandidatexamen om sex betygsenheter skall kunna avläggas med betyget Utmärkt eller Särskilt utmärkt i ett av examensämnena.

Förbättrade doktorand- och licentiestipendier

Varje studerande som avlagt grundexamen vid universitet eller högskola och som visat fallenhet och intresse för vetenskapliga studier bör om möjligt genom stipendium eller befattning vid universitet eller högskola ges möjligheter till en lämplig forskarutbildning. Vårt samhälle har inte råd att avstå från de tjänster som en forskarutbildad person kan tillhandahålla.

Givetvis får denna rekommendation ej tolkas så att varje licentiest eller doktorand bör ges en i lag fastställd rättighet att få ett stipendium eller en befattning. Rekommendationen skall i stället tolkas så att statsmakterna nu måste göra alldeles extraordinära insatser på forskarutbildningens område.

Antalet assistent- och amanuensbefattningar kommer rimligen att öka starkt vid ett genomförande av utredningens i tredje och fjärde kapitlen framlagda förslag. Som nämnts tidigare återkommer utredningen i ett senare betänkande till frågan om det för forskningen och det allmänna institutionsarbetet erforderliga antalet dylika befattningar. I föreliggande sammanhang framlägger utredningen därför förslag enbart om en utbyggnad av stipendiesystemet, den ena formen för att förverkliga den ovan framförda »forskarlönsprincipen».

Utredningen har styrkts i sin övertygelse om lämpligheten av att utbygga stipendiesystemet av resultaten från en undersökning av statens sakrevision om hur de som erhållit doktorand- och licentiestipendier lyckats i sina studier.

Undersökningen avsåg budgetåren 1947/48—1953/54 och begränsades till ett stickprov av licentiestipendiaterna vid Lunds universitet och Stockholms högskola samt till ett stickprov av doktorandstipendiaterna vid Uppsala universitet och karolinska institutet. Undersökningen visade bland annat, att det var osannolikt eller ovisst om 6 % av licentiestipendiaterna i Lund skulle komma att avlägga examen. För Stockholms högskola befanns motsvarande procenttal vara blott 3. För doktorandstipendiater fann sakrevisionen, att i Uppsala 7 % och vid karolinska institutet 2 % sannolikt ej skulle komma att disputeras. Under alla förhållanden måste i all utbildning på alla nivåer förekomma en viss studieavgång. Sjukdom, radikalt ändrade familjeförhållanden m. m. gör, vilket siffrorna för fackhögskolorna i andra kapitlet bland annat visar, en avgång på 5—10 % fullt normal. Sakrevisionens undersökning visar, att stipendiaterna håller sig inom en fullt rimlig marginal för studieavbrott.

Antalet doktorandstipendier har hittills varit ungefär lika stort som antalet licentiestipendier. Vid flertalet av de läroanstalter där båda typerna av

stipendier förekommer har antalet av vartdera slaget varit lika. Tanken bakom detta — att sätta antalet lika — torde ha varit den, att man därigenom skulle möjliggöra för varje enskild forskaradept att få stipendium hela vägen från grundexamen till disputationen. Om man vill ge licentianderna lika stora möjligheter att få licentiandstipendium som doktoranderna att få doktorandstipendium är emellertid den nuvarande relationen mellan antalet licentiand- och doktorandstipendier ej tillfredsställande. Som visats i femte kapitlet är nämligen antalet licentiander mycket större än antalet doktorander.

Universitetsutredningen anser, att vid en upprustning av stipendiesystemet de som startar sin forskarutbildning — licentianderna — bör få nästan lika stora möjligheter att få stipendium som de som påbörjar det andra steget i denna utbildning — doktoranderna. Utredningen vill därför föreslå, att antalet licentiandstipendier uppräknas förhållandevis mer än antalet doktorandstipendier, dock inte därefter att möjligheterna för licentianderna att få licentiandstipendium blir lika stora som möjligheterna för doktoranderna att få doktorandstipendium.

Den i femte kapitlet redovisade undersökningen av den tid som disputander använt för att avverka olika etapper på väg till doktorsdisputationen tyder på, att studietiden från grundexamen till licentiatexamen knappast är kortare än tiden för arbetet med doktorsavhandlingen efter licentiatexamen. Utredningen är dock ej beredd att föreslå, att den maximalt tillåtna tiden för innehav av licentiandstipendium göres lika lång som motsvarande tid för doktorandstipendium.

Vid bedömningen av hur stor ökningen av totala antalet licentiand- och doktorandstipendier från början bör bli vid en upprustning, måste hänsyn tagas förutom till det nuvarande antalet stipendier och till antalet studerande även till antalet tillgängliga amanuens- och assistentbefattningar. Antalet stipendier får givetvis ej bli så stort, att allvarliga störningar uppkommer i rekryteringen till assistent- och amanuensbefattningarna. Medan antalet stipendier ökat mycket obetydligt efter år 1947, har under 1950-talet antalet amanuens- och assistentbefattningar enbart på åttonde huvudtitelns avlöningsanslag och på det s. k. krisanslaget ökat med mer än 600. Vidare avlönas ett stort antal assistenter med medel från de statliga forskningsråden. År 1955 var drygt 170 forskningsassistenter med akademiska kvalifikationer helårsanställda på rådsmedel, vartill kom ett stort antal assistentmånader för andra än helårsanställda. De bland dessa assistenter som arbetade vid universitets- eller högskoleinstitutioner var i stor utsträckning licentiander och doktorander. Bristen på licentiand- och doktorandstipendier, liksom dessa stipendiers otillräckliga storlek, har lett till att forskningsråden påtagit sig ökade utgifter för forskarutbildningen. I viss utsträckning måste forskningsråden alltid svara för forskaradepternas försörjning. En del av forskarutbildningen måste nämligen alltid ske genom att licentiander och doktorander deltagar i större, av råden bekostade forskningsprojekt,

vilka leds av kvalificerade forskare vid universitet och högskolor. Det är emellertid utredningens uppfattning, att den övervägande delen av de anslag till forskarutbildningen, som avser uppehälle och omkostnader för licentiander och doktorander, bör utdelas av fakulteter och högskolor och ej av råden.

Vid fördelningen av licentiand- och doktorandstipendier på skilda fakulteter och högskolor bör i fortsättningen liksom hittills hänsyn tagas till samhällets behov av olika slag av forskningsutbildad arbetskraft. Stipendierna har från början haft karaktär av rekryteringsstipendier. Detta underströks av 1945 års universitetsberedning i dess motivering för ett mer allmänt införande av licentiand- och doktorandstipendierna och i 1951 års betänkande med förslag till bestämmelser rörande stipendier för främjande av högre vetenskapliga studier. För att fördelningen av stipendierna på fakulteter och högskolor skall bli lämplig med hänsyn till behovet av skilda slag av akademiker förutsättes därför någon form av prognostisk verksamhet. Universitetsutredningen har från början arbetat med att få fram en bild av tendenserna i stort på den akademiska arbetsmarknadens tillgångs- och efterfrågesida och kommer i ett senare betänkande att redovisa resultaten av dessa utredningar. Emellertid kan dessa prognoser ej ge något säkert underlag för en bedömning av hur förändringarna i tillströmningen till skilda forskarutbildningslinjer bör gestalta sig under överskådlig framtid med hänsyn till samhällets framtida efterfrågan på skilda slag av högt kvalificerad akademisk arbetskraft. Så mycket står dock fullt klart, att efterfrågan på olika typer av högt kvalificerad arbetskraft kan komma att utvecklas på mycket olika sätt under det närmaste decenniet, samtidigt som tillströmningen av licentiander och doktorander även kan komma att bli mycket olika vid skilda fakulteter och högskolor.

Vidare bör vid fördelningen av stipendierna på fakulteter och högskolor beaktas förekomsten av assistent- och amanuensbefattningar. Här kan stora förändringar komma att ske de närmaste åren.

Fördelningen mellan fakulteter och högskolor av ett starkt utökat antal stipendier bör därför ej låsas fast från början. En viss rörlighet i stipendiernas fördelning på skilda fakulteter och högskolor bör i stället åstadkommas.

Reservationsanslagen till licentiand- och doktorandstipendier fördelas för närvarande på universitet och högskolor av Kungl. Maj:t, som även avgör, hur antalet doktorand- och licentiandstipendier vid universiteten och Stockholms högskola skall fördelas på skilda lärosätens olika fakulteter. Utdelningen av stipendierna beslutas av fakulteterna och högskolorna själva. Inom varje humanistisk fakultet skall dock ett visst av riksdagen fastställt antal stipendier vara avsedda företrädesvis för de samhällsvetenskapliga ämnena.

Det nuvarande systemet är stelt i den meningen, att inga möjligheter föreligger att göra en omdisponering mellan fakulteter och högskolor av stipendierna med mindre Kungl. Maj:t fattar beslut därom.

Det närmast till hands liggande sättet att ernå en rörlighet i stipendiernas

fördelning mellan fakulteter och högskolor är att vid sidan av de nu utgående stipendierna ha ett antal icke fakultets- eller högskolebundna stipendier, vilka skulle fördelas av någon instans över fakulteterna (motsvarande). Om man därvid vill begränsa rörligheten enbart till fakulteterna vid ett och samma lärosäte, synes det vara enklast att vid sidan av fakulteternas stipendier ha ett antal stipendier, som fördelas av de akademiska konsistorierna.

Om man däremot vill utsträcka rörligheten till att gälla inte enbart mellan fakulteterna vid ett och samma universitet utan även mellan fakulteterna vid skilda lärosäten samt vidare mellan fakulteterna å ena sidan och högskolorna å den andra, kan man inrätta en reserv av stipendier, som någon central universitets- och högskoleinstans får fördela mellan olika läroanstalter. Under nuvarande organisatoriska förhållanden skulle man kunna ställa en reserv till förfogande för kanslern för rikets universitet och eventuellt en reserv till förfogande för överstyrelsen för de tekniska högskolorna. Farmaceutiska institutet, lantbrukshögskolan, skogshögskolan och veterinärhögskolan samt handelshögskolorna skulle därvid emellertid bli ställda utanför. Dock vore det möjligt att så utforma bestämmelserna rörande de stipendier som skulle ställas till kanslerns förfogande, att stipendier även skulle kunna tilldelas de mindre fackhögskolorna.

Utformningen av ett system med en viss rörlighet i stipendiernas fördelning på fakulteter och högskolor bör ske så, att under alla förhållanden fakulteter och högskolor fortfarande tillförsäkras rätten att utdela stipendierna till de studerande. Det är nämligen fakulteterna och högskolorna, som bör avgöra, huruvida vederbörande sökande visat håg och fallenhet för vetenskapligt arbete.

Efter övertväganden föreslår universitetsutredningen, att en viss rörlighet åstadkommes i fördelningen av ett utökat antal licentiand- och doktorandstipendier på följande sätt. De nuvarande fakultets- och högskolebundna stipendierna bibehålles och ökas väsentligt till sitt antal. Vid sidan därav ställs ett antal stipendier till förfogande för kanslern för rikets universitet att efter hans bedömande fördelas mellan fakulteter och högskolor. Kanslern skall därvid vara oförhindrad att även tilldela högskolor eller grupper av högskolor som ej lyder under kanslersämbetet dylika stipendier, vare sig dessa läroanstalter för närvarande har stipendier eller icke. Vid utdelandet av ett visst antal stipendier till en fakultet eller högskola skall kanslern, om han så finner lämpligt, kunna förbehålla något eller några stipendier viss ämnesgrupp eller visst ämne.

För att underlätta kanslerns bedömande bör göras årliga sammanställningar över antalet licentiander och doktorander i skilda ämnen. Sådana sammanställningar blir även önskvärda, om utredningens förslag i nästa kapitel till anslag för ograduerade forskare genomföres. Materialet bör efter ett antal år även kunna utnyttjas för sammanställningar, som belyser förändringarna i studietiderna för licentiatexamen, vilket bör vara av stort värde bland annat för kanslern vid fastställandet av studieplaner för licentiatexamen (jfr ovan sid. 170).

För att årliga sammanställningar rörande licentianders och doktoranders an-

tal och förhållanden skall kunna göras på ett ur statistisk synpunkt tillfredsställande sätt, synes det vara nödvändigt att en centralt upplagd rapportering kommer till stånd. I annat fall finnes risk för dubbelföringar och bristande enhetlighet i det insamlade materialet.

Universitetsutredningen har, som framgått av redogörelsen i femte kapitlet, gjort en undersökning av antalet licentiander och doktorander hösten 1955. Erfarenheterna från denna undersökning visar, att det är möjligt att på basis av uppgifter från ämnesrepresentanterna göra uppskattningar av antalet licentiander och antalet doktorander i skilda ämnen. De uppenbara avgränsningssvårigheter som föreligger, särskilt i vissa humanistiska ämnen, är ej så stora att de motiverar att vissa ämnen undantas från statistiken.

Med hänvisning till det anförda föreslår utredningen, att en årlig statistik upplägges rörande licentiander och doktorander i skilda ämnen vid samtliga universitet och högskolor. Statistiken bör handhas av statistiska centralbyrån som en gren av statistiken över högre studier. I bilaga 3 har utredningen angivit, vilka uppgifter som årligen bör inhämtas för att möjliggöra de ovan angivna sammanställningarna, skisserat hur insamlingsarbetet tekniskt kan lösas samt närmare preciserat vilka sammanställningar som årligen bör göras.

Bestämmelserna rörande statistiken över högre studier meddelas i kungl. kungörelsen 1956, nr 239. Det synes lämpligt att till denna kungörelse göra ett tillägg av följande lydelse, vilket tillägg lämpligen kan tagas in efter nuvarande § 12: »Läroanstalt, som avses i 2 § 1 mom., skall varje år till statistiska centralbyrån senast den 31 december insända av samtliga ämnesrepresentanter lämnade uppgifter för statistiskt ändamål rörande personer, som under kalenderåret bedrev studier för licentiatexamen eller bedrev arbete för vinnande av doktorsgrad.»

Utredningen övergår så till att lägga fram konkreta förslag rörande antalet stipendier.

Utredningen föreslår, att totala antalet doktorandstipendier ökas från nuvarande 218 till 385 och totala antalet licentiandstipendier från nuvarande 199 till 480. Antalet doktorandstipendier skulle därmed öka med 167 och antalet licentiandstipendier med 281. Utredningen föreslår vidare, att 50 av de 385 doktorandstipendierna och 75 av de 480 licentiandstipendierna ställs till förfogande för kanslern för rikets universitet för fördelning bland fakulteter och högskolor. Det betyder, att till fakulteters och högskolors egen disposition skulle ställas sammanlagt 335 doktorandstipendier och 405 licentiandstipendier.

Utredningen har föreslagit, att de till kanslerns förfogande ställda stipendierna blir relativt många. Förslaget är vidare sådant, att dessa stipendier skall kunna tilldelas samtliga fakulteter och högskolor. Därför har utredningen gjort förslaget till fördelning av de 740 fakultets- och högskolebundna stipendierna ganska schablonmässigt. Särskilt för de små fakulteternas och högskolornas del har förslaget gjorts mycket schematiskt. Fördelningen på lärosäten av stipen-

dierna inom varje grupp av fakulteter (motsvarande) har som regel gjorts under förutsättning, att ökningen i det absoluta antalet stipendier skulle bli lika. Ett undantag har därvid dock gjorts för de medicinska fakulteterna. Med hänsyn till att den medicinska utbildningen i Göteborg ännu ej pågått någon längre tid och brist på stipendier ännu ej uppstått, har ökningen av stipendier vid medicinska fakulteten i Göteborg gjorts mindre än vid övriga fakulteter. Om några år bör en omprövning ske av förslaget på denna punkt. Utredningens förslag framgår av följande tabellsammanställning. Siffrorna inom parentes anger det nuvarande antalet stipendier (1957/58).

	Licentandstipendier				Doktorandstipendier				Totalt	
	Uppsala	Lund, Malmö	Göteborg	Stockholm	Uppsala	Lund, Malmö	Göteborg	Stockholm	Lic.-stip.	Dokt.-stip.
Teol. fak.	7 (6)	7 (6)	—	—	6 (6)	6 (6)	—	—	14 (12)	12 (12)
Jur. fak.	—	—	—	—	6 (6)	6 (6)	—	6 (6)	—	18 (18)
Hum. fak.	66 (29)	66 (29)	36 (15)	66 (29)	42 (29)	42 (29)	21 (15)	42 (29)	234 (102)	147 (102)
därav med företrädesrätt för samh.v. ä.	20 (9)	20 (9)	12 (5)	20 (9)	12 (9)	12 (9)	7 (5)	12 (9)	72 (32)	43 (32)
Mat.-nat. fak.	31 (10)	31 (10)	—	31 (10)	20 (10)	20 (10)	—	20 (10)	93 (30)	60 (30)
Med. fak.	—	—	—	—	18 (9)	18 (9)	12 (9)	30 (15)	—	78 (45)
Tekn. högsk.	—	—	20 (15)	25 (25)	—	—	—	—	45 (40)	—
Tandl.högsk.	—	—	—	—	—	4 (3)	—	5 (4)	—	9
Lantbrukshögsk.	8 (6)	—	—	—	3 (2)	—	—	—	8 (6)	3
Skogshögsk.	—	—	—	4 (4)	—	—	—	2 (1)	4 (4)	2
Veterinärhögsk.	—	—	—	—	—	—	—	4 (3)	—	4
Farm. inst.	—	—	—	—	—	—	—	2 (1)	—	2
Handelshögsk.	—	—	3 (2)	4 (3)	—	—	—	—	7 (5)	—
Summa fakulteter och högskolor	112 (51)	104 (45)	59 (32)	130 (71)	95 (62)	96 (63)	33 (24)	111 (69)	405 (199)	335 (210)
Kanslern för rikets universitet	—	—	—	—	—	—	—	—	75 (—)	50 (—)
Totalt	—	—	—	—	—	—	—	—	480 (199)	385 (210)

Som visats tidigare, har de enskilda stipendiebeloppen ej höjts lika mycket som nettobehållningen efter skatt av jämförbara arvoden ökat. För att stipendierna skall verka attraktiva på forskaradepterna bör emellertid som ett minimum den tidigare relationen mellan stipendiebelopp och arvode efter skatt för jämförbara befattningshavare i stort sett återställas. Licentandstipendiets storlek skulle med andra ord bli ungefär tre fjärdedelar av arvode efter skatt för en förste amanuens och doktorandstipendiet ungefär tre fjärdedelar av arvode efter skatt för en förste assistent. Utredningen har dock funnit det ur rekryteringssynpunkt vara önskvärt, att licentandstipendierna uppräknas mer än doktorandstipendierna och att således ett licentandstipendium blir större än ett halvt doktorandstipendium.

Utredningen föreslår, att licentiestipendiernas årliga belopp höjs från nuvarande 3 000 kronor till 5 500 kronor och doktorandstipendiernas årliga belopp från nuvarande 6 000 kronor till 8 000 kronor. Dock föreslås, att doktorandstipendierna vid farmaceutiska institutet och vid tandläkarhögskolorna liksom hittills utgår med samma belopp som licentiestipendierna. Utredningen vill uttryckligen understryka, att denna väsentliga höjning av stipendierna under inga förhållanden får föranleda, att stipendiernas karaktär av skattefria rekryteringsstipendier ifrågasättes.

Bestämmelserna för stipendieinnehavet anser utredningen böra i huvudsak kvarstå i oförändrat skick. På en punkt anser dock utredningen, att en ändring i bestämmelserna bör komma till stånd. Det gäller bestämmelserna rörande rätt för medicine kandidat att erhålla doktorandstipendium. I nuvarande bestämmelser (punkt 1) stadgas, att då »synnerliga skäl föreligga må doktorandstipendium även kunna tilldelas medicine kandidat, som är sysselsatt med att utarbета doktorsavhandling». Den medicinska grundforskningen har genomgått en snabb utveckling. Som en följd härav har det visat sig ändamålsenligt många gånger att en medicine kandidat redan på ett tidigt stadium inriktat sig på att disputerat. Man har haft enbart goda erfarenheter av att medicine kandidater disputerat före avläggandet av licentiatexamen. Utredningen finner det därför vara motiverat, att den citerade mening i bestämmelserna utgår. I stället bör göras ett sådant tillägg i bestämmelserna, att medicine kandidat, som är sysselsatt med att utarbета doktorsavhandling, jämställas med medicine licentiat i fråga om behörighet att tilldelas doktorandstipendium.

På en annan punkt finner utredningen det vara anledning att diskutera en ändring av bestämmelserna. Det gäller frågan, om en eventuell övre åldersgräns för stipendiater. I den av sakrevisionen utförda granskningen av studiegång och studieresultat för ett stickprov bland dem som erhållit doktorand- och licentiestipendier under perioden 1947/48—1953/54 diskuteras utförligt frågan om stipendiaternas ålder vid erhållandet av första stipendiet. Bland doktorandstipendiaterna hade vid humanistiska fakulteten i Uppsala 13 % och vid matematisk-naturvetenskapliga fakulteten 8 % fyllt 40 år vid erhållandet av första doktorandstipendiet. Av karolinska institutets stipendiater hade 10 % fyllt 40 år vid första stipendietillfället. Bland licentiestipendiaterna vid humanistiska fakulteten i Lund och matematisk-naturvetenskapliga fakulteten i Stockholm var 1,6 % över 40 år vid erhållandet av första licentiestipendiet, och 8 % hade fyllt 35 år vid erhållandet av sitt första stipendium. I samband med sakrevisionens utredning hade ett stort antal stipendieinspektorer tillfrågats angående lämpligheten av en bestämmelse, att studerande som fyllt 40 år icke borde tilldelas stipendium, såvida icke särskilda skäl härtill föreläge. De tillfrågade hade med något undantag förklarat, att en sådan bestämmelse enligt deras åsikt skulle fylla ett behov, då därigenom stipendiemyndigheterna skulle er-hålla en möjlighet att avvisa sökande, som väl kunde uppvisa meriter från lång

studietid men såsom forskarbegävningar var underlägsna yngre sökande. Stipendieinspektorerne hade emellertid även starkt understrukit, att undantag från bestämmelserna skulle kunna medgivas. Sakrevisionen själv ifrågasatte, om inte åldersgränsen kunde sättas lägre för licentiand- än för doktorandstipendierna.

Licentiand- och doktorandstipendierna har i första hand varit avsedda att tilldelas unga vetenskapsidkare och studerande. Detta framgår både av 1945 års universitetsberedning och av 1951 års enmansutredning. Så bör även i fortsättningen vara fallet. Ett starkt ökat antal stipendier och väsentligt höjda stipendiebelopp kan få till konsekvens att ett stort antal äldre personer kommer att söka stipendierna. Detta kan synas motivera, att man inför en bestämmelse om högsta ålder vid erhållandet första gången av ett stipendium, förslagsvis 35 år för licentiandstipendium och 40 år för doktorandstipendium. Möjligheterna för äldre forskare att få stipendier är dock en stimulans till en värdefull forskarutbildning, som många på egen hand underkastar sig utanför universitet och högskolor. Den i femte kapitlet refererade undersökningen om licentiander och doktorander visar, att ett betydande antal äldre personer arbetar på licentiatter eller doktorsavhandlingar. Vidare bör erinras om att de utdelande myndigheterna har möjligheter att avvisa olämpliga äldre sökande. Förutsättningen för att få stipendium är bland annat, att vederbörande sökande ådagalagt håg och fallenhet — för doktorandernas del utpräglad håg och fallenhet — för vetenskapligt arbete. Utredningen finner det därför ej lämpligt, att en bestämmelse införes om högsta tillåtna ålder vid erhållandet första gången av licentiand- eller doktorandstipendium.

För de 50 doktorandstipendier och 75 licentiandstipendier, som utredningen föreslagit att kanslern för rikets universitet fördelar, synes särskilda bestämmelser ej behöva utfärdas. Det synes vara tillräckligt, att kanslern meddelar föreskrifter om på vad sätt fakulteter och högskolor bör inkomma med sina önskemål om stipendier. De nu existerande bestämmelserna rörande stipendier för främjande av högre vetenskapliga studier vid universiteten m. fl. läroanstalter bör tillämpas vad beträffar stipendieår, rätt till bisysselsättning m. m.

Utredningen är angelägen understryka, att det förslag till ökning av stipendiernas antal och belopp, som ovan framlagts, skall betraktas som förslag till engångslyftning för att möta dagens behov av stipendier. Det snabbt stigande studentantalet och den därav betingade utbyggnaden av befintliga läroanstalter och det eventuella inrättandet av nya fakulteter medför, att stipendiernas antal regelbundet måste omprövas. Det kan redan nu förutses, att en successiv ökning av antalet kommer att bli nödvändig redan under de närmaste åren.

Utredningen vill även understryka, att stipendierna bör ha en så starkt rekryteringsbefrämjande effekt, att om möjligt en växande andel av dem som avlägger grundexamen stimuleras att fortsätta med en forskarutbildning. Vid

en fortsatt standardökning måste då även stipendiernas storlek omprövas, om den rekryteringsstimulerande effekt, som förslaget om höjda belopp förväntas få, skall kunna bibehållas. Det är under sådana förhållanden naturligt att överväga möjligheterna att föreslå regler, som gör det möjligt att automatiskt öka stipendiernas belopp. Om stipendierna skulle förändras med hänsyn till växlingarna i penningvärdet, vore det möjligt att låta beloppens storlek variera med konsumentprisindex. Men om stipendierna skall behålla sin rekryteringsstimulerande effekt, räcker det ej att höja stipendiebeloppen med hänsyn till ökningen i levnadskostnaderna. Villkoren för amanuenser och assistenter — närmast motsvarande kategorier — torde nämligen komma att förändras inte enbart med hänsyn till levnadskostnadernas förändring utan även med hänsyn till allmän standardökning. Någon form av anknytning av stipendierna till arvodena för förste amanuenser respektive förste assistenter måste då vara önskvärd. En direkt anknytning till dylika arvoden är dock ej möjlig, dels beroende på att stipendierna är skattefria, dels sammanhängande med att arvodena inte ensamma anger den standard som amanuenser och assistenter åtnjuter. Standarden mäts förutom medelst avlöningsvillkoren jämväl medelst anställningsvillkoren i övrigt. Det blir därför nödvändigt, att frågan om stipendiernas belopp liksom hittills prövas år från år av Kungl. Maj:t.

De föreslagna ökningarna av antalet stipendier samt höjningarna av stipendiebeloppen föreslås träda i kraft från och med budgetåret 1958/59. Förslagets kostnader framgår av följande tablå, i vilken även anges de belopp som utgår för ifrågavarande stipendier budgetåret 1957/58.

	1957/58	1958/59
Stipendier vid universitetet i Uppsala	495 000	1 308 000
Stipendier vid universitetet i Lund	495 000	1 308 000
Stipendier vid universitetet i Göteborg	189 000	462 000
Stipendier vid karolinska institutet	90 000	240 000
Stipendier vid Stockholms högskola	387 000	1 077 500
Stipendier vid tandläkarhögskolan i Stockholm	12 000	27 500
Stipendier vid tandläkarhögskolan i Malmö	9 000	22 000
Stipendier vid farmaceutiska institutet	3 000	11 000
Stipendier vid tekniska högskolan i Stockholm	75 000	137 500
Stipendier vid Chalmers tekniska högskola	45 000	110 000
<i>Summa VIII huvudtiteln</i>	<i>1 800 000</i>	<i>4 703 500</i>
Stipendier vid lantbrukshögskolan	30 000	68 000
Stipendier vid veterinärhögskolan	18 000	32 000
Stipendier vid skogshögskolan	18 000	38 000
<i>Summa IX huvudtiteln</i>	<i>66 000</i>	<i>138 000</i>

Stipendier vid handelshögskolan i Stockholm	9 000	22 000
Stipendier vid handelshögskolan i Göteborg	6 000	16 500
<i>Summa X huvudtiteln</i>	<i>15 000</i>	<i>38 500</i>
<i>Summa universitet och högskolor</i>	<i>1 881 000</i>	<i>4 880 000</i>
Kanslern för rikets universitet	—	812 500
<i>Totalt</i>	<i>1 881 000</i>	<i>5 692 500</i>
Kostnadsökning		3 811 500

Kostnaderna för budgetåret 1958/59 för den ovan föreslagna statistiken rörande licentiander och doktorander har beräknats till ca 2 000 kronor. Beräkningen har utförts inom statistiska centralbyrån på basis av det i bilaga 3 angivna insamlings- och bearbetningsförfarandet. De angivna kostnaderna avser centralbyråns arbete med den föreslagna statistiken. Läroanstalternas kostnader i samband med uppgiftslämnandet har ej kunnat kalkyleras.

Särskilda anslag till ograduerade forskare m. m.

De materielanslag som institutioner och motsvarande för närvarande disponerar över är avsedda för forskning och undervisning. De används i många fall främst för undervisningsändamål och för inköp av litteratur till institutionsbiblioteken. De yngre forskarna kan som regel ej räkna med att erhålla medel för egen forskningsverksamhet (experiment, excerpter, arkivresor m. m.) ur dessa anslag. Sedan 1945 finns emellertid för medicinsk, odontologisk, farmaceutisk och veterinärmedicinsk forskning ett särskilt reservationsanslag, »Bidrag till främjande av medicinsk forskning vid universiteten m. fl. läroanstalter». Förslaget om dessa anslag hade framlagts av de år 1943 tillkallade sakkunniga för utredning rörande lämpliga organisatoriska åtgärder för den medicinska forskningens främjande och därmed sammanhängande frågor. I Kungl. Maj:ts proposition nr 301 år 1945 underströk departementschefen, att utdelning från detta anslag borde ske enbart med hänsyn till den vetenskapliga forskning som bedrivs vid de olika institutionerna och klinikerna, oberoende av om sökanden vore institutionsföreståndare respektive klinikchef eller annan där verksam forskare och vidare oberoende av om anslagen därigenom skulle bli ojämnt fördelade mellan olika institutioner. I motsats till materielanslagen, vilka i huvudsak fördelas proportionellt mellan institutionerna, borde sålunda de nya anslagen fördelas helt och hållet på grundval av redovisat och styrkt behov.

Reservationsanslaget är fördelat på de medicinska fakulteterna i Uppsala, Lund och Göteborg, karolinska institutet, tandläkarhögskolorna i Stockholm och Malmö samt på farmaceutiska institutet och veterinärhögskolan.

Fördelningen av anslaget för budgetåret 1956/57 på berörda fakulteter och högskolor framgår av följande tablå.

Fakultet, högskola	Belopp	
	1 000-tal kr	Procent
Med. fak. i Uppsala	111.0	16,1
Med. fak. i Lund	111.0	16,1
Med. fak. i Göteborg	111.0	16,1
Karolinska institutet	164.0	23,7
Tandläkarhögskolan i Stockholm	52.5	7,6
Tandläkarhögskolan i Malmö	52.0	7,5
Farmaceutiska institutet	26.5	3,8
Veterinärhögskolan	63.0	9,1
Totalt	691.0	100

Enligt en av universitetsutredningen gjord undersökning utdelades under kalenderåret 1955 sammanlagt 272 bidrag ur detta anslag. Den övervägande delen av dessa bidrag (94 % av det sammanlagda beloppet) skulle enligt kontrakten användas till apparatur, materiel m. m. Den relativa fördelningen av bidragen efter mottagarnas akademiska utbildning framgår av siffrorna i nästa tablå. Sju procent av anslaget tilldelades personer som disputerat. Av de återstående beloppen gick hälften till forskare med medicine licentiatexamen och en fjärdedel till medicine kandidater. Hälften av den återstående fjärdedelen gick till personer med tandläkarexamen och större delen av återstoden till legitimerade veterinärer.

Forskarens utbildning	Utdelat belopp (Procent)
Med. dr	2,5
Med. lic.	46,8
Med. kand.	22,1
Med. stud.	0,5
Utl. medicinsk examen	0,6
Odont. dr	2,6
Tandläkarexamen	11,4
Apotekarexamen, farm. kand.	3,2
Vet.-med. dr	1,6
Leg. veterinär, vet. kand.	7,3
Varia, utbildning okänd	1,2
	Totalt 100
	därav med doktorsgrad 6,7

Av de anförda siffrorna framgår, att utvecklingen gått därefter, att bidragen numera så gott som uteslutande utgår till ograduerade forskare. Universitetsutredningen finner detta vara en ur forskningens synpunkt ändamålsenlig och eftersträvansvärd utveckling. De lokala universitetsmyndigheterna bör svara för utdelandet av anslag till forskare under utbildning, medan forskningsråden bör svara för utdelningen av de anslag som är avsedda för större forskningsprojekt, vilka som regel leds av graduerade forskare.

Universitetsutredningen har funnit, att detta system, som enligt samstämmiga uttalanden med framgång prövats under drygt tio år vid de medicinska fakulteterna, tandläkarhögskolorna, veterinärhögskolan och farmaceutiska institutet, nu bör utsträckas till att gälla även övriga fakulteter och fackhögskolor.

Utredningen vill därför föreslå, att för teologisk, juridisk, humanistisk, matematisk-naturvetenskaplig samt teknisk forskarutbildning nu anvisas medel motsvarande dem som utgår till medicinsk forskarutbildning. Liknande anslag bör införas för forskarutbildningen vid lantbrukshögskolan och skogshögskolan.

Det torde dock få ankomma på de nu arbetande jordbrukshögskole- och skogshögskoleutredningarna att lägga fram förslag för dessa högskolors del. För hand-
delshögskolornas del har utredningen ej ansett sig nu böra framlägga något förslag.

Utredningen övergår därefter till att diskutera de olika anslagens storlek.

Reservationsanslaget för främjande av medicinsk forskning: Det under åttonde huvudtiteln utgående reservationsanslaget »Bidrag till främjande av medicinsk forskning vid universiteten m. fl. läroanstalter» har för ett antal budgetår uppgått till följande belopp

1945/46	500 000	kronor
1949/50	512 000	»
1954/55	640 000	»
1956/57	691 000	»
1957/58	721 000	»

Anslagshöjningen efter budgetåret 1945/46 har till största delen vidtagits med hänsyn till tillkomsten av tandläkarhögskolan i Malmö och medicinska fakulteten i Göteborg.

Med hänsyn till inträffade kostnadsökningar och till det starkt ökade antalet yngre forskare synes anslagen behöva ökas högst avsevärt.

En vid Uppsala universitets medicinska fakultet gjord undersökning av hur mycket medel yngre forskare sökt respektive beviljats från ifrågavarande anslag under senare år visar, att efterfrågan varit två à tre gånger så stor som tillgången på medel.

Universitetsutredningen föreslår, att för budgetåret 1958/59 reservationsanslaget »Bidrag till främjande av medicinsk forskning vid universiteten m. fl. läroanstalter» ökas till 1 400 000 kronor, att användas huvudsakligen för ograduerade forskares utgifter för materiel, apparatur m. m. Fördelningen mellan fakulteter och högskolor synes böra göras i stort sett i enlighet med nuvarande principer.

Anslag för matematisk-naturvetenskaplig forskning: Under anslagsposten »Materiel m. m.» upptas för de matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna vid universiteten i Uppsala och Lund särskilda medel för fältarbeten. Budgetåret 1956/57 utgjorde dessa medel ca 40 000 kronor vid vardera av de två universiteten. Vid Stockholms högskolas matematisk-naturvetenskapliga avdelning upptogs för budgetåret 1956/57 likaledes under materielanslaget 54 000 kronor för exkursioner, fältarbeten m. m.

De nu nämnda beloppen tilldelas till stor del ograduerade forskare inom botanik, zoologi och angränsande ämnen. Dessa medel bör tills vidare upptas i oförändrad form under materielanslagen. Dessutom bör emellertid för de matema-

tisk-naturvetenskapliga fakulteterna (motsvarande) uppföras särskilda reservationsanslag för främjande av matematisk-naturvetenskaplig forskning.

Någon exakt beräkning av medelsbehovet låter sig ej göra, bland annat beroende på de stora olikheterna mellan skilda naturvetenskapliga ämnen. Utredningen har stannat för att föreslå att för budgetåret 1958/59 beviljas ett reservationsanslag för främjande av matematisk-naturvetenskaplig forskning vid de matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna om sammanlagt 600 000 kronor, att användas huvudsakligen för ograduerade forskares utgifter för materiel, apparater m. m. Anslaget bör fördelas lika mellan de tre matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna.

Anslag för teologisk, juridisk, samhällsvetenskaplig och övrig humanistisk forskning: Vid de teologiska, juridiska och humanistiska fakulteterna var antalet aktiva licentiander och doktorander hösten 1955 dubbelt så stort som antalet aktiva licentiander och doktorander vid de matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna. Å andra sidan är det uppenbart, att forskningskostnaderna — materiel, apparater, resekostnader m. m. — är betydligt mindre för teologer, jurister och humanister än för naturvetare. Humanisternas utgifter torde i medeltal vara högre än teologers och juristers. Skillnaderna mellan ämnena inom de humanistiska fakulteterna torde dock vara mycket stora.

Universitetsutredningen föreslår, att för budgetåret 1958/59 anvisas ett reservationsanslag för främjande av teologisk, juridisk, samhällsvetenskaplig och övrig humanistisk forskning vid de teologiska, juridiska och humanistiska fakulteterna om sammanlagt 300 000 kronor, att användas huvudsakligen för ograduerade forskares utgifter för materiel, apparater, excerpiering, inhemska arkivresor m. m., varav 20 000 kronor till de teologiska fakulteterna, 15 000 kronor till de juridiska fakulteterna samt återstående 265 000 kronor till de humanistiska fakulteterna (inklusive filosofiska fakulteten vid Göteborgs universitet). Fördelningen mellan de humanistiska fakulteterna synes böra ske så att den mindre fakulteten i Göteborg får något lägre belopp än de tre övriga fakulteterna. De mindre belopp, som under anslagstiteln »Materiel m. m.» vid universiteten i Uppsala och Lund anvisas för fältarbeten i sociologi och kulturgeografi, förutsättes givetvis ej bli påverkade av det framlagda förslaget. Dessa medel har nämligen i likhet med övriga materielanslag karaktär av anslag till respektive institutioners allmänna undervisnings- och forskningsverksamhet.

Anslag för teknisk forskning: Vid de tekniska högskolorna fanns under perioden 1942/43—1946/47 ett särskilt anslag »Bidrag till främjande av teknisk forskning». Från och med budgetåret 1947/48 överfördes detta anslag till det av tekniska forskningsrådet disponerade anslaget till tekniskt-vetenskaplig forskning. Anledningen härtill var, att det ej ansågs föreligga någon skillnad mellan

de två typerna av anslag. Båda ansågs i första hand vara avsedda för kvalificerade forskare. Det växande antalet licentiander och doktorander vid de två tekniska högskolorna motiverar emellertid, att särskilda anslag inrättas för yngre forskare.

Universitetsutredningen vill därför föreslå, att även för de tekniska högskolorna anvisas särskilda anslag, avsedda i första hand för ograduerade forskares behov. För budgetåret 1958/59 föreslås ett reservationsanslag om sammanlagt 300 000 kronor, att användas huvudsakligen för ograduerade forskares utgifter för materiel, apparater m. m. Utredningen utgår härvid från att den del av materielanslagen till de två tekniska högskolorna, som betecknas »till tekniska licentiatarbeten», ej påverkas av ett införande av ovan föreslagna särskilda anslag. Möjligen bör de under materielanslagen utgående reservationsanslagen till tekniska licentiatarbeten sammanföras med övriga materielanslag.

Sammanfattning: De ovan föreslagna reservationsanslagen för budgetåret 1958/59 redovisas i följande tablå.

För främjande av teologisk, juridisk, samhällsvetenskaplig och övrig humanistisk forskning	300 000
För främjande av medicinsk, odontologisk, farmaceutisk och veterinärmedicinsk forskning	1 400 000
För främjande av matematisk-naturvetenskaplig forskning	600 000
För främjande av teknisk forskning	300 000
	Summa kronor 2 600 000

Den formella kostnadsökningen mellan 1957/58 och 1958/59 för denna typ av anslag skulle således bli 1 879 000 (= 2 600 000 — 721 000) kronor. Det skall emellertid ihåggkommas, att för närvarande den kategori av forskare som det här är fråga om erhåller icke helt obetydliga anslag från de statliga råden och fonderna. Av de anslag som av de statliga råden och fonderna utdelades 1955 gick omkring 1,5 miljoner kronor till kontraktundertecknare, vilka ej dispute-rat. Man torde kunna antaga, att ungefär hälften av dessa medel utgjordes av medel av här aktuellt slag.

Det skall slutligen understrykas, att den framtida ökningen i antalet doktorander och licentiander vid skilda fakulteter och högskolor måste leda till att de anslag som här föreslagits undan för undan måste höjas. Utredningen finner det dock ej möjligt att föreslå några belopp för de efter 1958/59 följande bud-getåren. Däremot vill utredningen rekommendera, att den nya statistik över antalet licentiander och doktorander, varom talas i sjunde kapitlet, utnyttjas som ett av underlagen vid kommande bedömningar av erforderliga anslags-höjningar.

Anslaget till främjande av medicinsk forskning fördelas av Kungl. Maj:t på de medicinska fakulteterna i Uppsala, Lund och Göteborg, karolinska institutet och tandläkarhögskolorna i Stockholm och Malmö samt farmaceutiska institutet och veterinärhögskolan. Kanslern för rikets universitet fattar beslut om till vilka sökande de medel som tilldelats de medicinska fakulteterna och tandläkarhögskolorna skall utdelas. Utdelningen sker efter förslag av respektive fakulteter och högskolor. De till farmaceutiska institutet och till veterinärhögskolan beviljade medlen utdelas till de sökande av respektive högskolors styrelser.

De här aktuella anslagen kan numera sägas vara ett komplement på materiel-sidan till doktorand- och licentiestipendierna. Dessa senare utdelas — och kommer, om utredningens i sjunde kapitlet framlagda förslag genomföres, att allttjämt utdelas — av fakulteter eller högskolor. Utredningen vill med anledning härav föreslå, att beslutanderätten i fråga om utdelningen av reservationsanslagen för medicinsk och odontologisk forskning överföres från kanslern för rikets universitet till de medicinska fakulteterna samt till karolinska institutets och de två tandläkarhögskolornas lärarkollegier, dock med skyldighet för dessa att årligen till kanslern anmäla, på vad sätt anslagen disponerats. För farmaceutiska institutets och veterinärhögskolans del föreslås ingen ändring i utdelningsförfarandet.

Utredningen föreslår vidare, att anslagen till teologisk, juridisk, humanistisk och naturvetenskaplig forskning fördelas på fakulteter av Kungl. Maj:t på samma sätt som nu sker med anslagen till medicinsk forskning samt att anslagen utdelas av vederbörande fakultet efter ett ansökningsförfarande, dock med skyldighet för fakulteterna att årligen till kanslern för rikets universitet anmäla, på vad sätt anslagen disponerats.

Utredningen föreslår slutligen, att anslagen till teknisk forskning fördelas av Kungl. Maj:t på de två högskolorna samt att varje högskolas anslag utdelas efter ett ansökningsförfarande, dock med skyldighet för högskolorna att årligen till överstyrelsen för de tekniska högskolorna anmäla, på vad sätt anslagen disponerats.

Det må till sist påpekas, att i de bestämmelser som kan komma att utfärdas rörande de föreslagna anslagen bör föreskrivas, att medlen huvudsakligen skall utdelas till ograduerade forskare.

De ovan föreslagna anslagen för främjande av ograduerade forskares verksamhet kommer att kunna användas för inköp förutom av förbrukningsmateriel jämväl av speciell men föga kostnadskrävande apparatur. Införandet av dessa anslag minskar emellertid inte behovet av anslag för ersättning av försliten och omodern apparatur och anskaffandet av ny apparatur vid de skilda institutionerna. Den samlade effekten av de åtgärder som föreslagits i detta och föregående kapitel kommer att bli, att behovet av apparater för undervisningen

på såväl hög- som lågstadiet kommer att öka till följd av det växande antalet studerande och det ökande antalet akademiska lärare. Med hänsyn härtill vill utredningen föreslå en provisorisk uppräknning redan från och med budgetåret 1958/59 av de nu till universiteten, Stockholms högskola och karolinska institutet utgående *reservationsanslagen till Nyanskaffning av apparater m. m.* I sammanhanget vill utredningen erinra om att i fjärde kapitlet understrukits nödvändigheten av att även materielanslagen avpassas med hänsyn till ett växande antal studerande och akademiska lärare.

Anslagen till Nyanskaffning av apparater m. m. vid universiteten i Uppsala och Lund innefattar numera dels medelsanvisningar av engångsnatur för vissa angivna institutioner, dels särskilda medel närmast avsedda för det allmänna ersättnings- och moderniseringsbehovet beträffande apparatutrustningen vid universitetens samtliga institutioner (motsvarande). Ursprungligen var anslagen avsedda endast för sistnämnda ändamål. Budgetåret 1956/57 utgjorde denna ospecificerade del av anslaget till Nyanskaffning av apparater m. m. 200 000 kronor vid vardera av de två universiteten. För budgetåret 1957/58 har motsvarande belopp höjts till 250 000 kronor. Vid Göteborgs universitet utgöres anslaget till Nyanskaffning av apparater m. m. enbart av ospecificerade anslag avsedda för läroanstaltens allmänna behov. Budgetåret 1956/57 utgjorde detta anslag 100 000 kronor och kommer under budgetåret 1957/58 att utgå med oförändrat belopp. Anslaget till Stockholms högskola budgetåret 1956/57 för Nyanskaffning av apparater m. m. utgjorde 250 000 kronor. Detta belopp måste emellertid — som framgår av betänkandet med utredning och förslag angående förstärkning av Stockholms högskolas personalorganisation m. m. — betraktas som avsett inte enbart för ersättning av försliten eller omodern utrustning, utan även för en utökning av uppsättningen av instrument och apparatur vid vissa av högskolans institutioner. Även det belopp om 250 000 kronor som utgår för budgetåret 1957/58 torde till en del vara avsett för en utökning av utrustningen. Anslaget till karolinska institutet för Nyanskaffning av apparater m. m. innefattar, liksom motsvarande anslag till universiteten i Uppsala och Lund, dels medelsanvisningar av engångsnatur för särskilda ändamål, dels särskilda medel för ersättning av försliten och omodern apparatur vid samtliga institutioner. Storleken av det senare anslaget var 100 000 kronor för budgetåret 1956/57, vilket belopp även kommer att utgå för budgetåret 1957/58.

Med hänsyn till det växande antalet forskare och studerande föreslår universitetsutredningen, att den ospecificerade delen av anslagen till Nyanskaffning av apparater m. m. uttryckligen ges karaktär av medel avsedda såväl till ersättning och modernisering av apparaturen som till utökning av densamma. Utredningen föreslår, att för budgetåret 1958/59 dessa ospecificerade medel höjs till i följande tablå angivna belopp. Motsvarande medelsanvisningar för budgetåret 1957/58 har jämväl angivits i tablå.

	1957/58	1958/59
Uppsala universitet	250 000	600 000
Lunds universitet	250 000	600 000
Göteborgs universitet	100 000	200 000
Stockholms högskola	250 000	400 000
Karolinska institutet	100 000	200 000
	Summa	950 000 2 000 000

Därtill kan för budgetåret 1958/59 komma de belopp av engångsnatur för särskilda ändamål, vilka liksom tidigare anvisas under rubriken »Nyanskaffning av apparater m. m.».

Sammanfattning och kostnader

Detta universitetsutredningens första tryckta betänkande har tillkommit för att snabbt få till stånd en förstärkning av resurserna för den akademiska undervisningen och en förstärkning av sådana åtgärder, som verkar stimulerande till forskarutbildning. Det är från såväl samhällets som de studerandes synpunkt nödvändigt, att omedelbara åtgärder vidtas på dessa områden. Det hade givetvis varit önskvärt, att resultaten av utredningens analyser av den akademiska arbetsmarknadens tillgångs- och efterfrågesida hade förelegat, när förslagen nu framlägges, men av tidsskäl har det ej varit möjligt att avvakta dessa utredningar. Förslagen rörande den akademiska undervisningen och forskarrekruteringen måste nämligen läggas fram i sådan tid att beslut om en upprustning på dessa områden av universitetsväsendet skall kunna fattas av 1958 års riksdag.

På senaste tid har på sina håll en viss oro gjort sig gällande angående arbetsmarknadsutsikterna på något längre sikt för vissa grupper av humanistiskt utbildad arbetskraft. Utredningen har sin uppmärksamhet riktad på dessa frågor och kommer så snart ske kan att lägga fram material och synpunkter rörande dessa liksom övriga problem beträffande den akademiska arbetsmarknaden. Alldeles oavsett till vilka resultat man kan komma beträffande de framtida utsikterna för olika grupper av akademiker, är det emellertid nödvändigt — det vill universitetsutredningen än en gång med skärpa understryka — att omedelbart vidtaga åtgärder för en förstärkning av de filosofiska fakulteternas undervisningsresurser. Den höga avbrottsfrekvensen och de långa studietiderna är under alla förhållanden från både samhällets och de studerandes synpunkt fullt tillräckliga motiv för en upprustning. Standarden på den meddelade undervisningen måste höjas, vartill i första hand erfordras en väsentlig förstärkning av undervisningspersonalen.

Utredningens förslag rörande undervisningen innebär icke blott en nödvändig förstärkning av undervisningsresurserna på lågstadiet utan samtidigt även ökat utrymme för undervisningen på högstadiet; detta tack vare en avlastning av professorernas arbetsbörda, när det gäller den elementära undervisningen.

Men förslagen rörande undervisningen syftar betydligt längre än till att åstadkomma en momentan förbättring av förhållandena. En dylik hade kunnat åstadkommas med betydligt mindre utredningsarbete. Förslagen syftar nämligen till att för framtiden ge studenter och lärare en garanti att undervisningsresurserna snabbt och smidigt anpassas till undervisningens behov och samtidigt till att avlasta de anslagsbeviljande myndigheterna ett med varje år alltmer orim-

ligt budgetarbete. För att man skall få systemet att fungera de första åren, kommer att erfordras ett omfattande arbete från såväl ämnesrepresentanternas som de akademiska och de statliga myndigheternas sida. Men efter några år kommer utan tvivel systemet att kunna verka smidigt även om undervisningsapparaten till följd av ett växande studerandeantal skulle komma att få än större dimensioner än som nu är erforderligt.

Utredningen är fullt medveten om att det också erfordras förbättringar av andra slag för att systemet på längre sikt skall fungera tillfredsställande. Särskilt viktigt är att lokalfrågorna ges en tillfredsställande lösning. Till denna och andra frågor återkommer utredningen i ett följande betänkande.

a) *Utredningens förslag*

På grundval av vad som anförts i tredje och fjärde kapitlen av detta betänkande hemställer universitetsutredningen,

att undervisningsresurserna i varje fall för vart och ett av de filosofiska fakulteternas stora undervisningsämnen dimensioneras med ledning av särskilda av myndigheterna fastställda *undervisningsplaner*;

att undervisningsplaner utarbetas och fastställs i huvudsaklig överensstämmelse med i detta betänkandes tredje och fjärde kapitel angivna regler och riktlinjer;

att — i syfte att möjliggöra att systemet för undervisningsresursernas dimensionering på ovan föreslaget sätt skall kunna träda i kraft för flertalet större ämnen redan under budgetåret 1958/59 — en expertgrupp snarast tillkallas för att biträda de akademiska myndigheterna vid den konkreta utformningen av förslag till undervisningsplaner i enskilda ämnen;

att i fjärde kapitlet, sid. 138, redovisade kostnadsberäkningar, med korrektion för under år 1957 beslutade lönehöjningar, lägges till grund för anslagsavvägningen för avlöningar och arvoden till undervisningspersonal vid de filosofiska fakulteterna under budgetåret 1958/59;

att normer för en maximering av undervisningsgruppernas storlek för olika former av undervisning måtte fastställas;

att därvid i fråga om seminarieundervisningen sådana regler fastställs, att en andra seminariegrupp upprättas, så snart det sammanlagda deltagarantalet överstiger 30, att en tredje seminariegrupp upprättas, så snart det sammanlagda deltagarantalet överstiger 55, att en fjärde seminariegrupp upprättas, så snart det sammanlagda deltagarantalet överstiger 80 och att sedan ytterligare seminariegrupper automatiskt upprättas för varje fullt 20-tal deltagare över 80;

- att* undervisningen på de filosofiska fakulteternas magisterstadium lägges upp på så sätt, att studierna i de större ämnena kan påbörjas vid början av både höst- och vårterminerna;
- att* den ordinarie seminarie-, laborations- och lektionsundervisningen där så är lämpligt kompletteras med olika former för handledning;
- att* viss handledning vid sidan av den ordinarie undervisningen arvodas, att timarvode för dylik handledning beräknas efter en timtaxa motsvarande $\frac{1}{600}$ av årslönen till förste amanuens samt att för möjliggörande av dylik handledning särskilda anslag ställes till universitetens och Stockholms högskolas förfogande;
- att* problemet att råda bot för bristen på lämpliga kursböcker för de filosofiska fakulteternas magisterstadium göres till föremål för en särskild undersökning;
- att* en tolkning meddelas av de i stadgan angående filosofiska examina, § 7, givna bestämmelserna rörande normal studietid per betygsenhet i filosofiska preliminärexamina;
- att* följande befattningar från och med den 1 juli 1958 ombildas till professorer, under förutsättning att vederbörande myndigheter fastställer nuvarande innehavares kompetens för professur i ämnet, nämligen
- precepturerna i ekonomisk historia vid Uppsala och Lunds universitet;
 - precepturen i religionshistoria vid Uppsala universitet;
 - precepturen i sociologi vid Lunds universitet;
 - precepturen i slaviska språk vid Göteborgs universitet;
 - precepturen i statistik vid Göteborgs universitet;
 - laboratorsbefattningen i limnologi vid Uppsala universitet samt
 - laboratorsbefattningen i zoofysiologi vid Lunds universitet;
- att* övriga i lönegrad Ca 34 inplacerade preceptors-, laborators-, prosektors-, observators- och ordinarie lärarbefattningar vid universiteten och samtliga högskolor ges tjänstebenenämningen *adjungerade professorer* i respektive ämne;
- att* en ny typ av ordinarie akademiska lärarbefattningar, benämnd *universitetslektorat*, inrättas;
- att* som kompetenskrav för universitetslektorat stadgas avlagt disputationsprov och styrkt pedagogisk skicklighet;
- att* universitetslektoraten tillsättes av Kungl. Maj:t efter förslag av fakulteten (sektionen), mindre konsistoriet (motsvarande) och kanslern;
- att* undervisningsskyldigheten för innehavare av universitetslektorat fastställs till i regel 12 veckotimmar;
- att* tio universitetslektorat i de filosofiska fakulteternas läroämnen inrättas från och med den 1 juli 1958, varav tre i vardera Uppsala, Lund och Stockholm och ett i Göteborg;
- att* de biträdande lärarbefattningarna från och med den 1 juli 1958 ombildas till extra ordinarie tjänster;

- att* tiden för innehav av biträdande lärartjänst begränsas till nio år, dock att tiden för docent att inneha dylik tjänst vid filosofisk fakultet begränsas till tre år;
- att* undervisningsskyldigheten för biträdande lärare generellt fastslås till 174 timmar per år och för utländsk lektor till 348 timmar per år;
- att* nuvarande andre assistenttjänster ombildas till förste assistenttjänster och att tjänstebeteckningen blir assistent;
- att* andre amanuens tjänsterna successivt ombildas till förste amanuens tjänster och att de nuvarande tredje amanuens tjänsterna därefter benämnes amanuens tjänster;
- att* assistenter och förste amanuenser efter viss tids aspiranttjänstgöring beredes extra ordinarie anställning, i fråga om förste amanuenserna dock med avlöning som för halvtidstjänst;
- att* de filosofiska fakulteterna (sektionerna) ges möjlighet att, om dekanus så önskar, befria denne från ledamotskap i undervisningsnämnd och att i stället utse en av sina ledamöter att såsom studierektor leda undervisningsnämndens arbete samt
- att* särskilda anslag anvisas till de filosofiska fakulteternas undervisningsnämnder för bestridande av med dessas verksamhet förenade förvaltningskostnader.

På grundval av vad som anförts i sjätte kapitlet av detta betänkande hemställer universitetsutredningen vidare,

- att* bestämmelserna i stadgan angående filosofiska examina, § 21, ändras därhän, att filosofie kandidatexamen om sex betygsenheter skall kunna avläggas med betyget Utmärkt eller Särskilt utmärkt i ett av examensämnena.

På grundval av vad som anförts i sjunde och åttonde kapitlen av detta betänkande hemställer universitetsutredningen slutligen,

- att* för budgetåret 1958/59 antalet doktorandstipendier ökas från 218 till 385 och antalet licentiandstipendier från 199 till 480;
- att* budgetåret 1958/59 sammanlagt 50 doktorandstipendier och 75 licentiandstipendier ställs till förfogande för kanslern för rikets universitet för fördelning mellan fakulteter och högskolor;
- att* övriga doktorand- och licentiandstipendier budgetåret 1958/59 fördelas mellan fakulteter och högskolor i enlighet med förslag som anges i sammanställning sid. 178;
- att* från och med budgetåret 1958/59 doktorandstipendiernas belopp höjes från 6 000 till 8 000 kronor per år och licentiandstipendiernas belopp från 3 000 till 5 500 kronor per år;
- att* medicine kandidat i fråga om behörighet att tilldelas doktorandstipendium jämställs med medicine licentiat;

att reservationsanslaget Bidrag till främjande av medicinsk forskning vid universiteten m. fl. läroanstalter från och med budgetåret 1958/59 höjes på i åttonde kapitlet, sid. 187, angivet sätt och att föreskrifter utfärdas om att medel ur anslaget huvudsakligen utdelas till ograduerade forskare;

att reservationsanslag av motsvarande art anvisas på i åttonde kapitlet, sid. 187, angivet sätt dels för främjande av teologisk, juridisk, samhällsvetenskaplig och övrig humanistisk forskning, dels för främjande av matematisk-naturvetenskaplig forskning samt dels för främjande av teknisk forskning;

att samtliga nu nämnda reservationsanslag fördelas av Kungl. Maj:t mellan fakulteter och högskolor samt att medel ur nämnda anslag efter vederbörligt ansökningsförfarande utdelas av fakulteterna (motsvarande) respektive styrelserna för farmaceutiska institutet och veterinärhögskolan;

att reservationsanslagen till Nyanskaffning av apparater m. m. vid universiteten, karolinska institutet och Stockholms högskola till sina ospecificerade delar uppräknas provisoriskt för budgetåret 1958/59 på i åttonde kapitlet, sid. 190, angivet sätt samt

att statistiska centralbyrån ålägges att från och med budgetåret 1958/59 utarbeta en årlig statistik rörande licentiander och doktorander i huvudsaklig överensstämmelse med de i bilaga 3 angivna riktlinjerna.

b) *Kostnader*

Kostnadsökningarna för budgetåret 1958/59 för de i detta betänkande framlagda förslagen framgår av nedanstående sammanställning:

Beräknad nettokostnadsökning för avlöningar och arvoden till undervisningspersonal vid de filosofiska fakulteterna	2 564 000
Kostnadsökning för andre assistenttjänsternas ombildande till förste assistenttjänster	122 000
Anslag för handledararvoden vid de filosofiska fakulteterna	165 000
Anslag till de filosofiska fakulteternas undervisningsnämnder	155 000
Höjning av anslagen till doktorand- och licentiandstipendier	3 811 500
Höjning av anslaget Bidrag till främjande av medicinsk forskning vid universiteten m. fl. läroanstalter	679 000
Anslag till främjande av teologisk, juridisk, samhällsvetenskaplig och övrig humanistisk forskning	300 000
Anslag till främjande av matematisk-naturvetenskaplig forskning ..	600 000
Anslag till främjande av teknisk forskning	300 000
Höjning av anslagen till Nyanskaffning av apparater m. m.	1 050 000
Kostnader för en årlig statistik rörande licentiander och doktorander	2 000
Summa kronor	9 748 500

Den beräknade nettokostnadsökningen om 2 564 000 kronor för avlöningar och arvoden till undervisningspersonal vid de filosofiska fakulteterna inkluderar *icke* av 1957 års riksdag beslutade lönehöjningar.

Nettokostnadsökningen fördelas på skilda huvudtitlar på nedan angivet sätt:

VII huvudtiteln	2 000
VIII huvudtiteln	9 651 000
IX huvudtiteln	72 000
X huvudtiteln	23 500
	<hr/>
Summa kronor	9 748 500

Därtill kommer av utredningens förslag beträffande den akademiska undervisningen föranledda kostnadsökningar för viss amanuenspersonal, kontorspersonal och teknisk personal samt för materiel.

Tentamensfrekvens i vissa ämnen inom
de filosofiska fakulteterna

(jfr sid. 48 ff.)

1875
1876
1877

1878
1879
1880

1881

1882

1883
1884

1885
1886

1887
1888

1889
1890

1891
1892

1893
1894

1895
1896

1897
1898

1899
1900

1901
1902

1903
1904

1905
1906

1907
1908

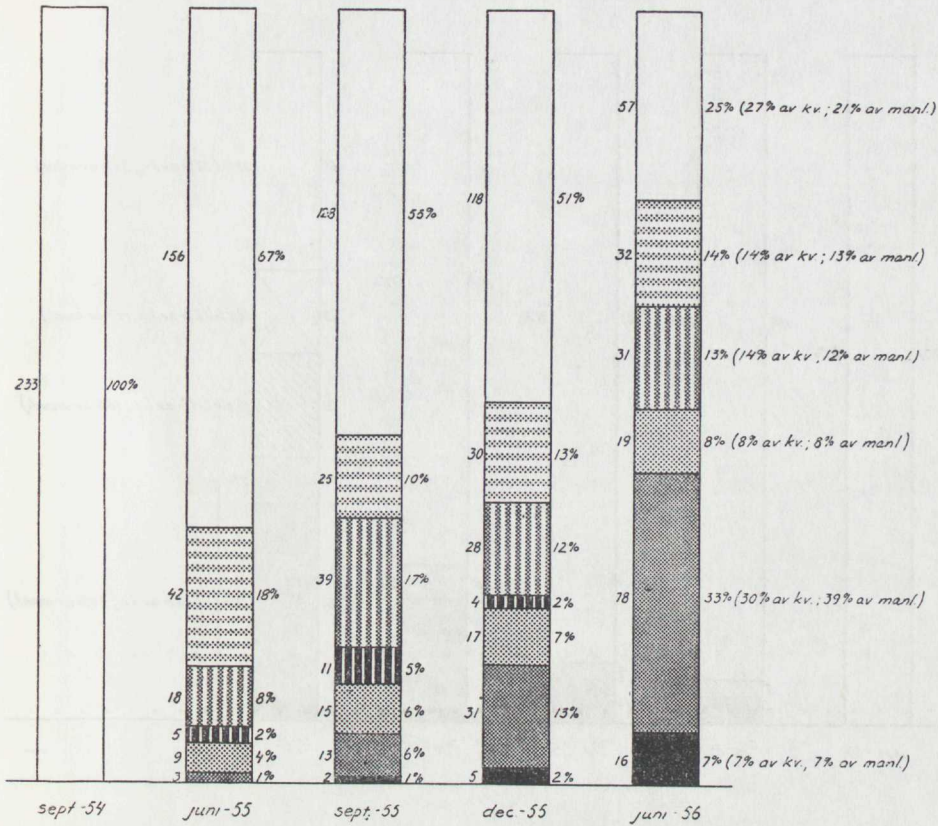
1909
1910

1911
1912

1913
1914

1915
1916

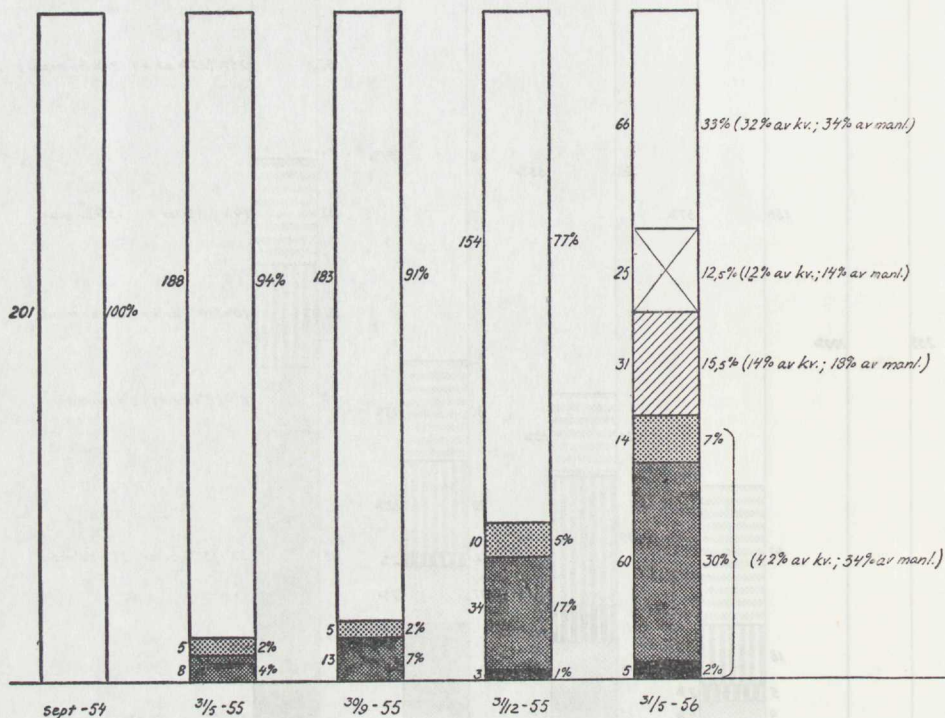
Studieresultat för de 233 nybörjarna i ämnet engelska i Uppsala ht 1954.
(Uppgifter från engelska seminariet.)

Förklaring:

- = Sluttentamen för 3 betyg
- = Sluttentamen för 2 betyg
- = Sluttentamen för 1 betyg
- = Enbart översättningsprov för 3 betyg
- = Enbart översättningsprov för 2 betyg
- = Enbart översättningsprov för 1 betyg

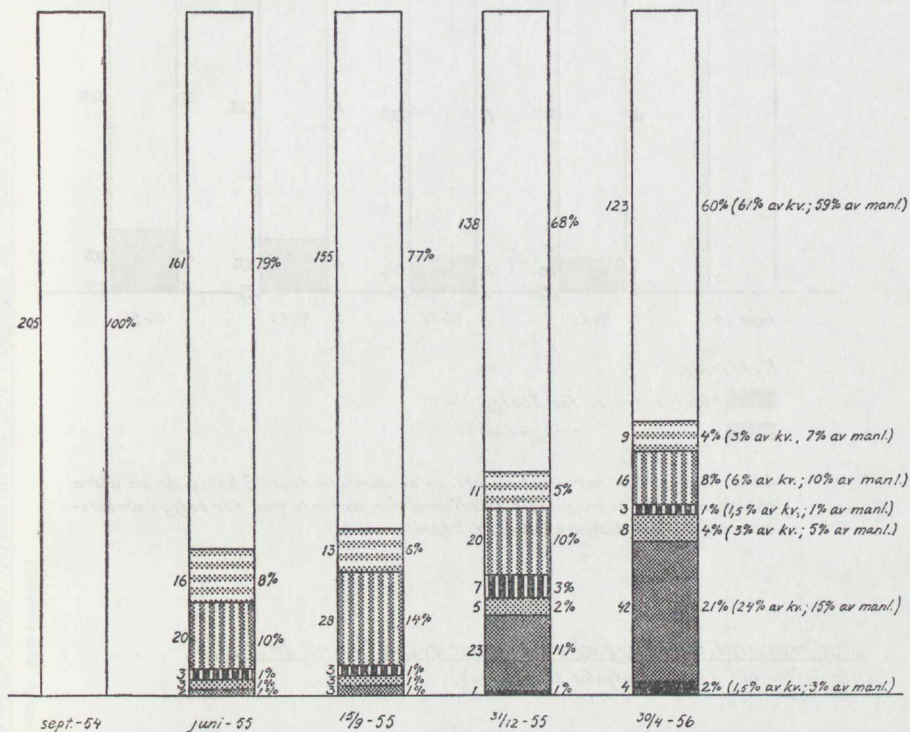
Studieresultat för de 201 nybörjarna i ämnet engelska i Lund ht 1954
(Uppgifter från docent C.Schaar.)

Förklaring.

- = Sluttentamen för 3 betyg
- = Sluttentamen för 2 betyg
- = Sluttentamen för 1 betyg
- = Godkända deltentamina
- = Underkända deltentamina

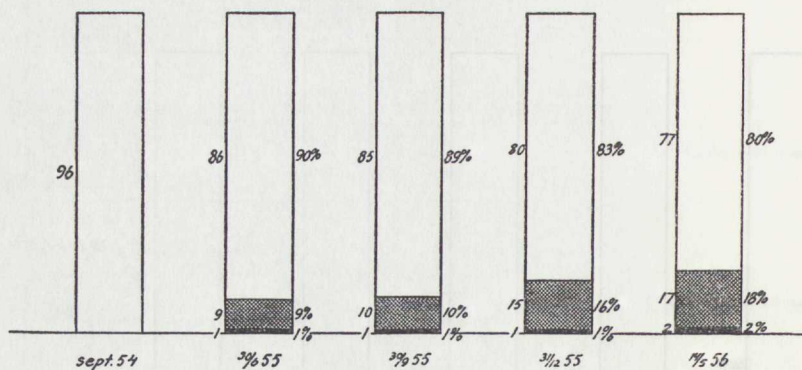
Studieresultat för de 205 nybörjarna i ämnet engelska i Stockholm ht 1954.
 (Uppgifter från ämnesrepresentanterna och högskolans kansli.)

Förklaring:

- = Sluttentamen för 3 betyg
- = Sluttentamen för 2 betyg
- = Sluttentamen för 1 betyg
- |||| = Enbart översättningsprov för 3 betyg
- |||| = Enbart översättningsprov för 2 betyg
- |||| = Enbart översättningsprov för 1 betyg

Studieresultat för de 96 nybörjarna i ämnet engelska i Göteborg ht 1954.
(Uppgifter från engelska seminariet och universitetets kansli)

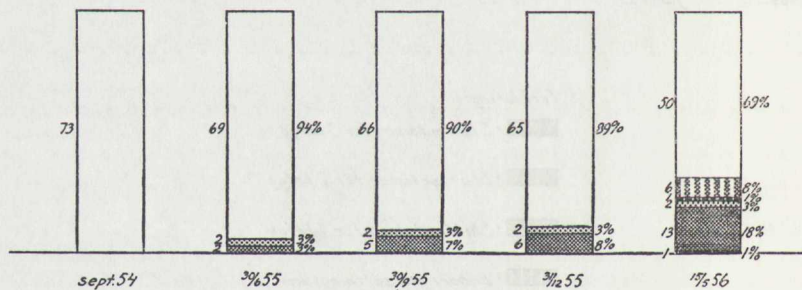

Förklaring:

- = Sluttentamen för 3 betyg
- = " " " " 2 " "

Anmärkning: Det har visat sig att en av dem som tagit 2 betyg är en äldre studerande, som återupptagit studierna för omfattningen för betyg i ämbets-examen (han hade tidigare betyg i fil. kand. examen.)

Studieresultat för 73 nybörjare i ämnet tyska i Lund ht 54.
(Uppgifter lämnade från tyska seminariet.)

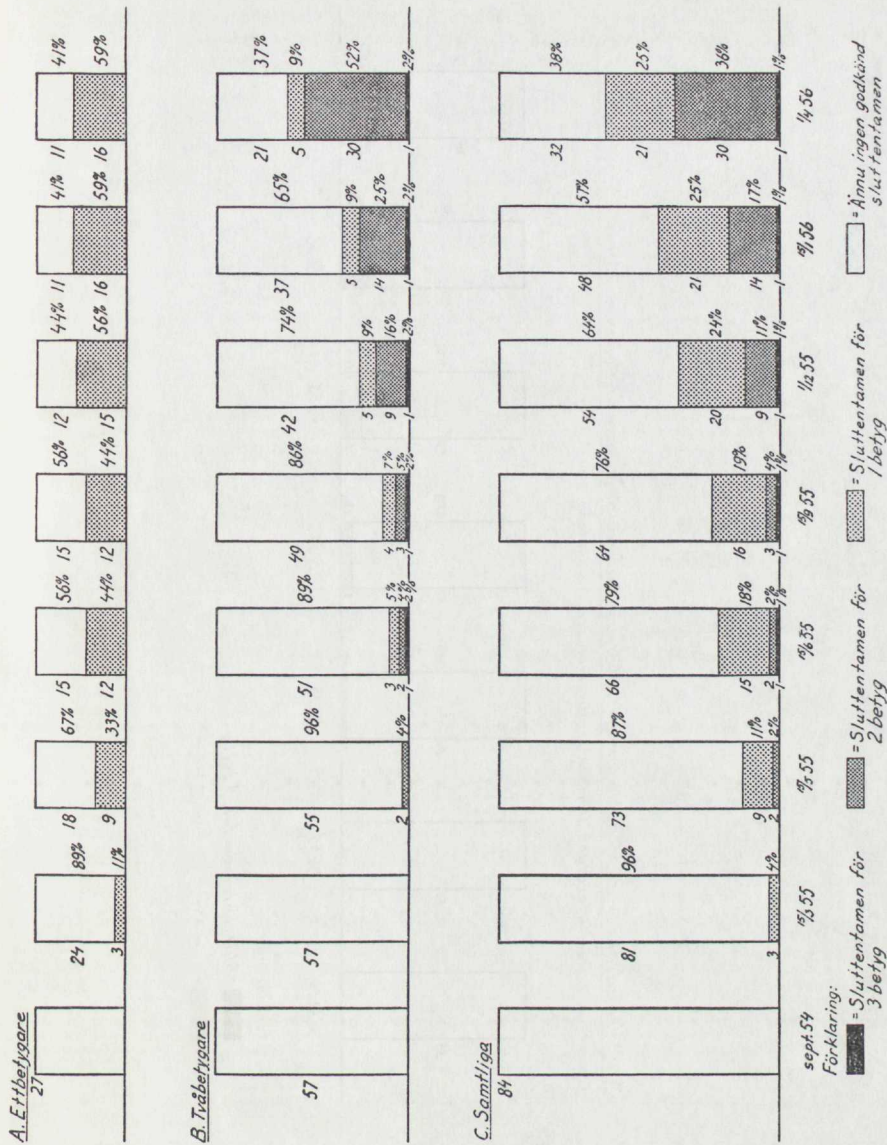

Förklaring:

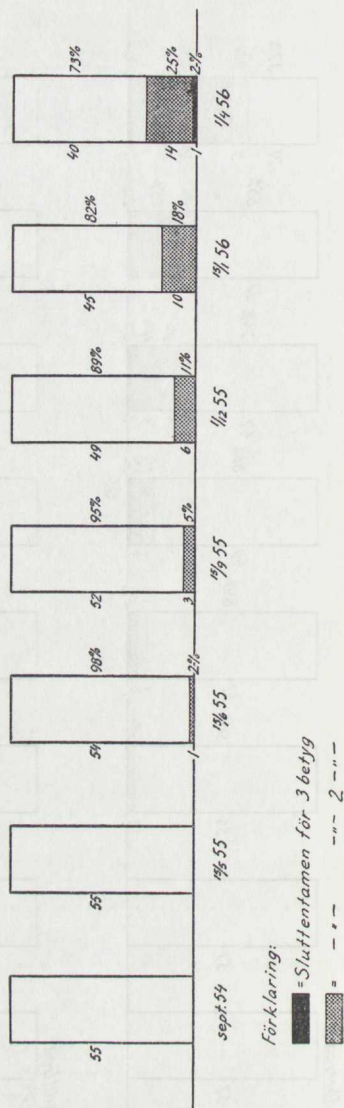
- = Sluttentamen för 3 betyg
- = " " " " 2 " "
- = " " " " 1 " "
- = Übersättningsprov för 3 betyg
- = " " " " 2 " "

Anmärkning: De fyra som avlade sluttentamen redan före 3/6 55 måste betraktas som särfall (3 är infödda tyskar, och en har i 20 år undervisat i tyska på realskolestadiet.)

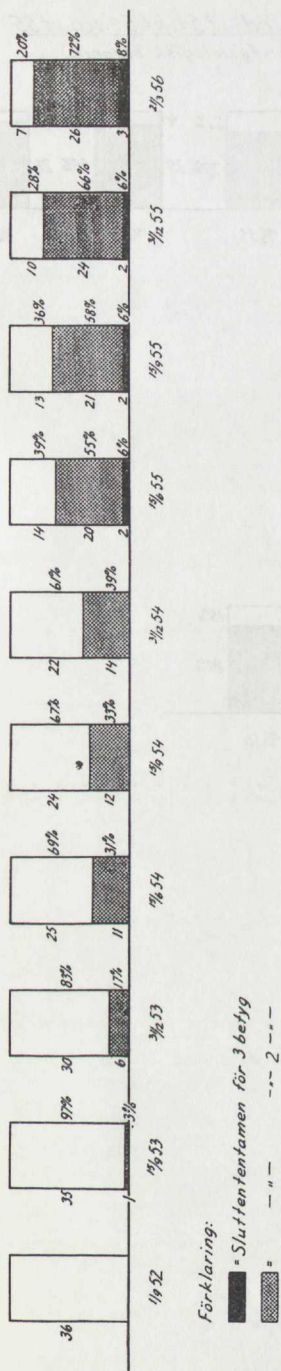
Studieresultaten för de 84 nybörjarna i litteraturhistoria i Uppsala höstterminen 1954
(Uppgifter från litteraturhistoriska seminariet)

Studieresultat för de 55 nybörjarna (tvåbetygsstudierande) i ämnet litteraturhistoria i Stockholm ht 1954.
 (Uppgifterna från litteraturhistoriska seminarier och högskolans kansli.)

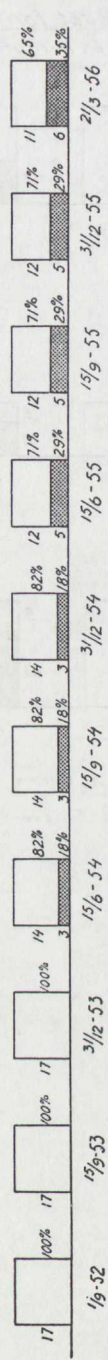

Studieresultat för nybörjarna i botanik i Uppsala ht 1952.
 (Uppgifter från institutionen för fysiologisk botanik samt från universitetets kansli.)

Förklaring:
 ■ = Sluttentamen för 3 betyg
 ▨ = " " " " 2 " " "

Studieresultat för de 17 nybörjarna i ämnet botanik i Stockholm ht 1952.
 (Uppgifter från vederbörande ämnesrepr och högskolans kansli.)

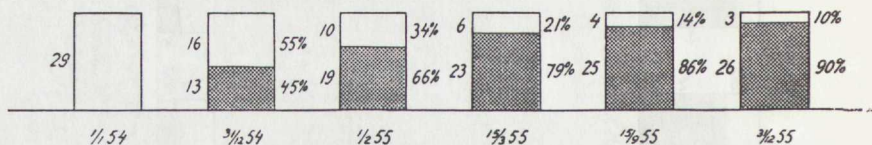
Förklaring:
 ■ = Sluttentamen för 2 betyg

Anm. Av de återstående 11 har 5 under tiden tagit betyg i annat ämne/andra ämnen

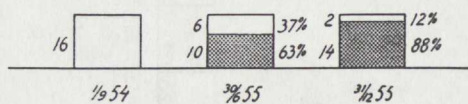
Studieresultat för nybörjare i botanik i Lund vt 54, ht 54 och vt 55

(Uppgifter från institutionerna för systematisk och fysiologisk botanik.)

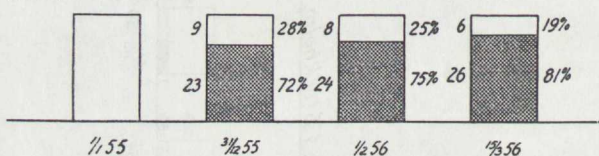
vt 1954

ht 1954

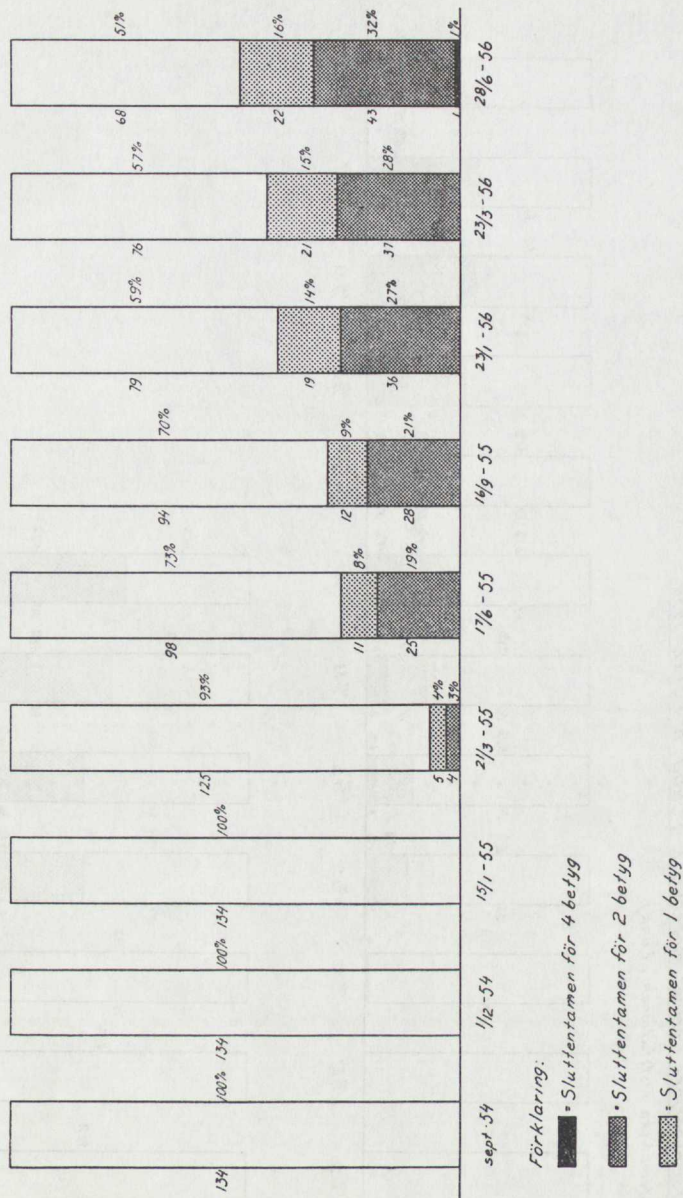
vt 1955

Förklaring:

= Sluttentamen för 2 betyg

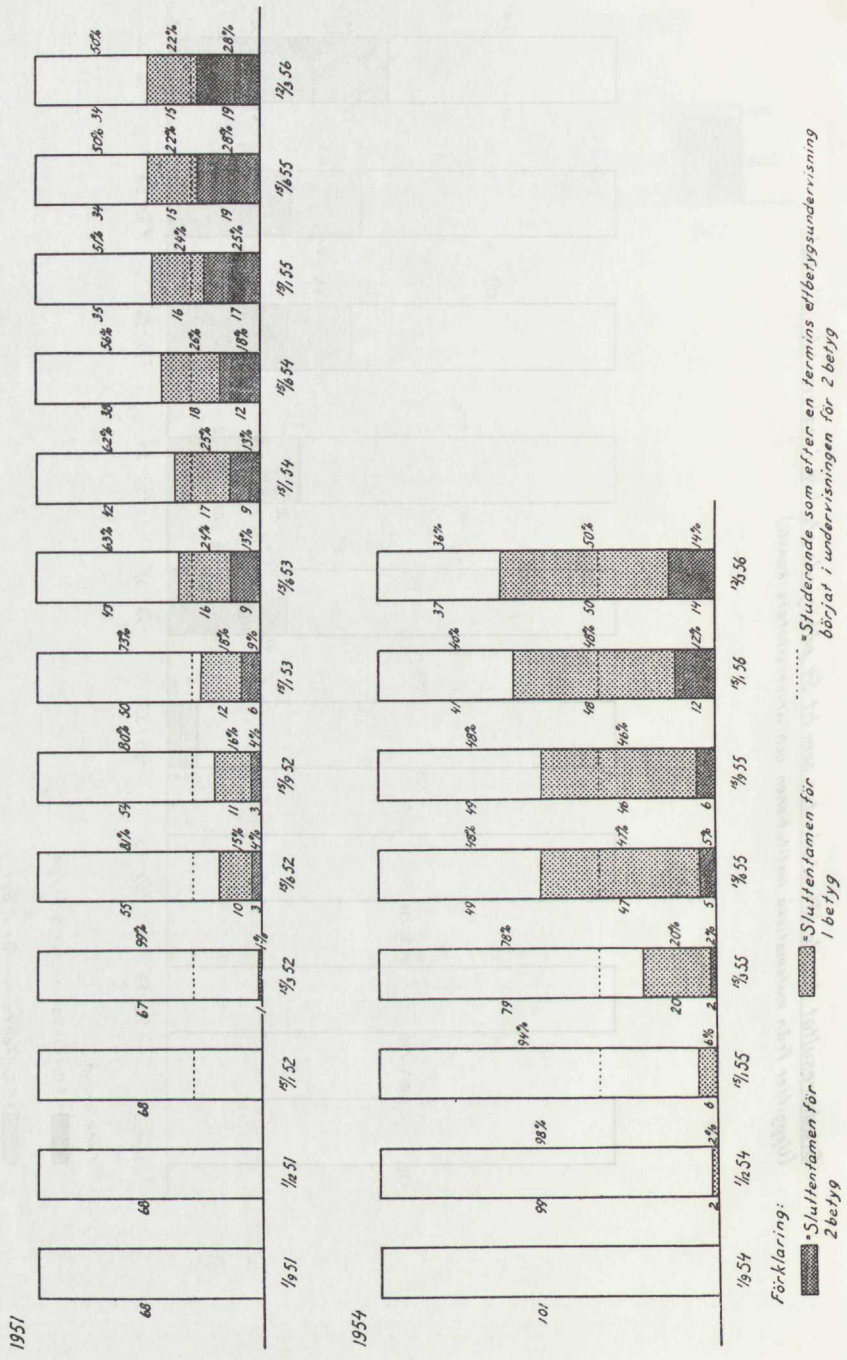
Studieresultat för de 134 studenter som ht 54 påbörjade studier i matematik i Uppsala.
 (Uppgifter från matematiska institutionen och universitetets kansli.)

Förklaring:

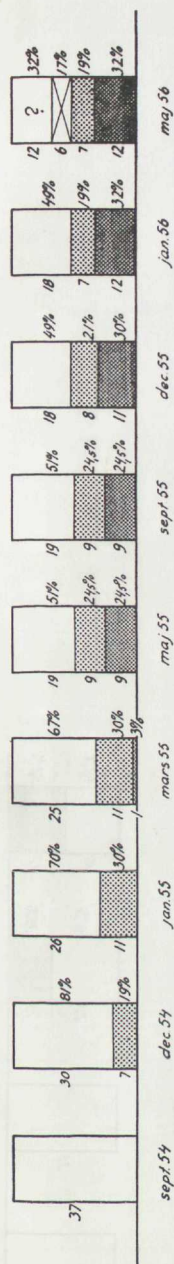
- Sluttentamen för 4 betyg
- ▨ Sluttentamen för 2 betyg
- ▩ Sluttentamen för 1 betyg

Studieresultat för nybörjare i ämnet matematik i Lund ht 1951 och 1954.
(Uppgifter från matematiska institutionen i Lund.)

Studieresultat för vissa nybörjare i ämnet matematik i Stockholm ht 54.

(Uppgifter, som lämnats från matematiska institutet, gäller studenter som deltagit i proseminarieundervisning, d.v.s. studenter med AB i matematik i studentbetyget eller med akademiskt betyg.)

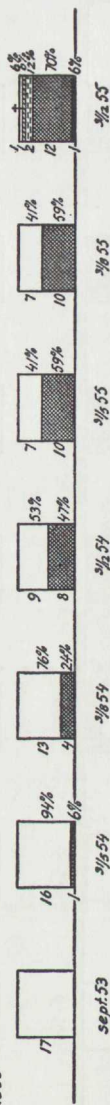
Förklaring.

- = Sluttentamen för 2 betyg
- ▨ = Misslyckade tentamina
- = Inga tentamina
- ⊗ = ?

Studieresultat för nybörjarna i ämnet kemi i Uppsala ht 53 och ht 54.

(Uppgifter från doc. Ingvar Lindqvist)

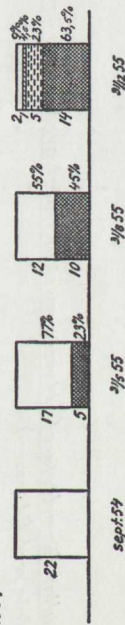
1953

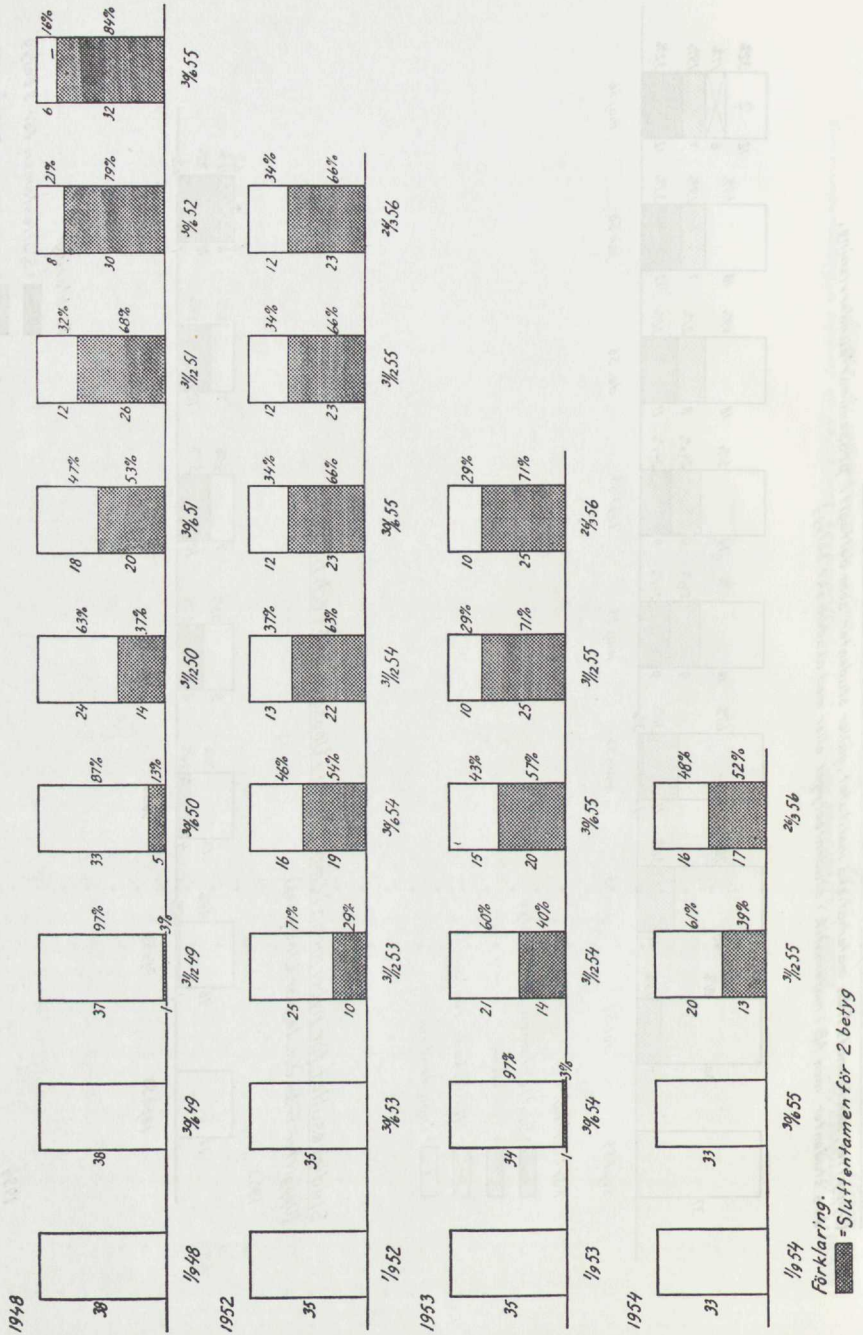
Förklaring:

- = Sluttentamen för 3 betyg
- ▨ = 2 deltentamina (av 3)
- ▧ = 1 deltentamen (av 3)
- = Död

1954

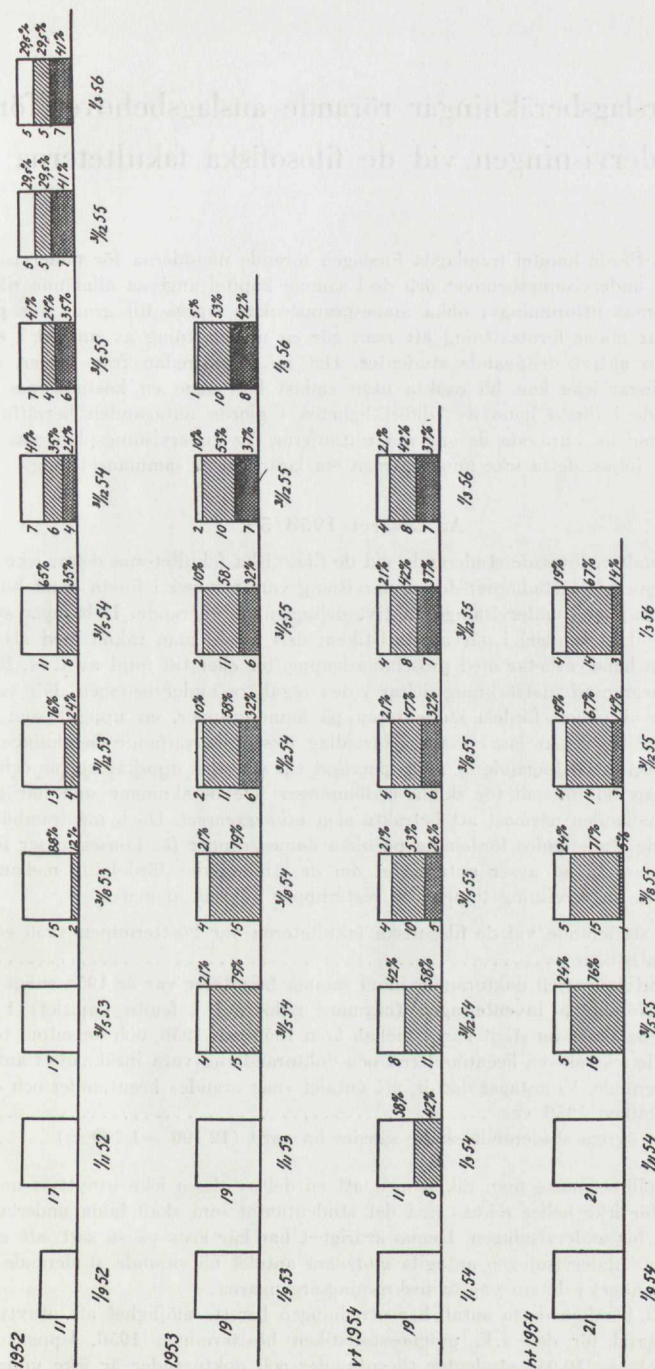

Studieresultat för nybörjare (erkl. vissa mycket tidigt avvägna) i ämnet kemi i Lund ht 48, 52, 53 och 54
 (Loppgifter från prof. E. Larsson)

Förklaring.
 = Slutentamen för 2 betyg

Studieresultat för nybörjarna i ämnet kemi i Stockholm ht 52, ht 53, vt 54 och ht 54.
(Uppgifter från kemiska övningslaboratoriet.)

Förklaring:

■ = Sluttentamen för 2 betyg

▨ = Alla deltentamen (av 4)

■ = Intensifierad undervisning införd fr.o.m. ht 53

Överslagsberäkningar rörande anslagsbehovet för undervisningen vid de filosofiska fakulteterna

De i betänkandets fjärde kapitel framlagda förslagen rörande metoderna för undervisningsresursernas anpassning till undervisningsbehovet och de i samma kapitel angivna allmänna riktlinjerna för undervisningsplanernas utformning i olika ämnesgrupper kan läggas till grund för personal- och kostnadsberäkningar under förutsättning att man gör en uppskattning av antalet i ett- och två-betygsundervisningen aktivt deltagande studenter. Det må dock redan från början understrykas, att dylika beräkningar icke kan bli exakta utan endast kan ange en kostnadsram, vars tillförlitlighet är beroende i första hand av tillförlitligheten i gjorda antaganden beträffande studentantalet, i andra hand av huruvida de angivna riktlinjerna för undervisningsplanernas konstruktion i stort kommer att följas, detta icke minst i fråga om lärarstabens sammansättning.

A. Läsåret 1958/59

Alla såsom närvarande redovisade studerande vid de filosofiska fakulteterna deltar icke i den akademiska undervisningen på lågstadierna; den undervisning vars resurser i första hand bör ställas i en direkt relation till antalet i undervisningen aktivt deltagande studerande. Dels ingår studerande på högstadierna (även doktorander) i närvarostatistiken; dels måste man räkna med att vissa studerande läser på egen hand, arbetar med proseminarieuppgifter eller till följd av t. ex. förvärvsarbete endast i mycket begränsad utsträckning deltar i den reguljära undervisningen. För våra kostnadsberäkningar måste vi vidare fördela studenterna på ämnesgrupper, en uppgift som med föreliggande material omöjligt kan lösas exakt. Härvidlag liksom beträffande beräkningen av antalet i undervisningen faktiskt deltagande är man hänvisad till att göra uppskattningar och antaganden, vilkas rimlighet kan bli föremål för skilda bedömningar. De beräkningar som här göres blir till följd av dessa förhållanden närmast att betrakta som *räkneexempel*. Dock må framhållas, att uppskattningarna av de studerandes fördelning på olika ämnesgrupper får konsekvenser för den totala kostnadsramen endast i vad avser antagandet om de studerandes fördelning mellan laborationsämnen, övriga stora undervisningsämnen och restgruppen »övriga ämnen».

Det totala antalet studerande vid de filosofiska fakulteterna » var höstterminen 1956 enligt den officiella statistiken	12 190
Antalet aktiva licentiander och doktorander inom samma fakulteter var år 1955 enligt den av utredningen företagna inventeringen (närmare redovisad i femte kapitlet) 1 129. Detta antal kan beräknas ha stigit något mellan åren 1955 och 1956, och dessutom torde även en del av de icke-aktiva licentianderna och doktoranderna vara inräknade i antalet närvarande studerande. Vi antager därför, att antalet »närvarande» licentiander och doktorander höstterminen 1956 var	1 700
Antalet närvarande övriga studerande skulle således ha varit (12 190 — 1 700 =)	10 490

Som ovan framhållits, måste man räkna med att en del av dessa icke utnyttjar undervisningen, och dessa bör därför icke heller räknas in i det studentantal som skall bilda underlaget för kostnadsberäkningarna för undervisningen. Denna svårighet har här lösts på så sätt, att antalet studerande som utnyttjar undervisningen antagits *motsvara* antalet närvarande studerande (utom licentiander och doktorander) i de sju yngsta inskrivningsårgångarna.

Då det gäller att beräkna detta antal, har utredningen beretts möjlighet att utnyttja statistiska centralbyråns material för den s. k. prognosstatistiken höstterminen 1956. Uppgifter till denna statistik har lämnats av 10 048 studenter (licentiander och doktorander är icke uppgiftsskyldiga). Svarsfrekvensen torde vara mycket hög men är givetvis icke 100 %-ig. Centralbyrån har indelat materialet efter de svarandes inskrivningsår. Resultatet framgår av följande sammanställning:

Inskrivningsårgång	Antal inkomna svar till prognosstatistiken
1946 och tidigare	310
1947—49	379
1950	304
1951	519
1952	820
1953	1 132
1954	1 513
1955	1 717
1956	3 353
Summa	10 048 ¹

Summan av antalet uppgiftslämnare i de sju yngsta inskrivningsårgångarna är 9 359¹, vilken alltså efter tillägg för uppgiftsskyldiga som ej svarat, enligt vårt antagande skulle utgöra underlaget för en beräkning av erforderliga undervisningsresurser för lågstadiundervisningen läsåret 1956/57.

Vår uppgift gäller emellertid en beräkning för läsåret 1958/59. Man måste därvid först göra en framskrivning två år av studentantalet 1956/57 under hänsynstagande till den nyinskrivning vid de filosofiska fakulteterna man har anledning räkna med. Vi kan då först antaga, att nettoantalet nyinskrivna vid de filosofiska fakulteterna vart och ett av åren 1957 och 1958 kommer att utgöra samma andel som år 1956, nämligen 48 % av genomsnittet av antalet avlagda studentexamina vid allmänbildande gymnasium samma år och året före. Antalet nyinskrivningar skulle då bli 3 273 år 1957 och 3 699 år 1958. Den underliggande beräkningen rörande antalet avlagda studentexamina åren 1956—58 är hämtad från realskoleutredningens betänkande (S.O.U. 1955: 53, sid. 401).

För att sedan få en uppfattning om antalet studerande i de sju yngsta inskrivningsårgångarna läsåret 1958/59 kan vi utgå från de ovan redovisade motsvarande uppgifterna för läsåret 1956/57. Som en korrektion för svarsbortfallet har då först siffrorna för varje inskrivningsårgång höjts med 4 % (motsvarande skillnaden mellan 10 048 uppgiftslämnare och den tidigare beräknade totalsiffran av 10 490 närvarande studerande utom licentiander och doktorander). För den yngsta inskrivningsårgången, där svarsbortfallet torde vara lägst, har siffran dock endast höjts med 3 %. Den sålunda korrigerade siffran för antalet studerande i varje inskrivningsårgång har därefter satts i relation till ifrågasvarande inskrivningsårgångars *ursprungliga* storlek (enligt den officiella statistiken). Resultatet framgår av följande sammanställning:

Inskrivningsårgång	Ursprungligt antal nyinskrivna	Däruv kvarvarande studerande (utom licentiander och doktorander) höstterminen 1956	
		Antal	%
1950	1 724	316	18
1951	1 838	540	29
1952	2 198	853	39
1953	2 459	1 177	48
1954	2 820	1 574	56
1955	2 773	1 786	64
1956	2 902	3 454	119 ²
Summa		9 700	

¹ Här ingår en med okänt inskrivningsår.

² Som synes skulle antalet nyinskrivna som faktiskt studerar vid filosofisk fakultet vara större än antalet nyinskrivna som vid inskrivningen registrerats som filosofie studerande. Detta är icke någon orimlighet utan torde delvis ha sin förklaring i att studerande som flyttat från en läroanstalt eller fakultet till en annan i sina uppgifter till prognosstatistiken uppgivit året för den senaste i stället för året för den ursprungliga inskrivningen. En annan förklaring torde vara att finna i det i andra kapitlet (sid. 30) beskrivna förhållandet att inskrivnings- och närvarostatistiken

En framskrivning av antalet närvarande studerande läsåret 1958/59 kan nu göras, genom att man applicerar samma »kvarvaroprocent» som ovan i inskrivningsårgångarna 1950—56 på inskrivningsårgångarna 1952—58, och resultatet blir då följande:

Inskrivningsårgång	Kvarvarande studerande höstterminen 1958 (exkl. licentiander och doktorander)	
	%	Antal
1952	18	396
1953	29	713
1954	39	1 100
1955	48	1 331
1956	56	1 625
1957	64	2 095
1958	119	4 402
		Summa 11 662

Mot 9 700 deltagare i undervisningen på de filosofiska fakulteternas lågstudier under höstterminen 1956 (104 % av de 9 359 uppgiftslämnarna i de sju yngsta årgångarna) skulle sålunda svara 11 662 studerande höstterminen 1958, en ökning med 20 % på två år. Därtill kommer så antalet »närvarande» licentiander och doktorander, som vi för läsåret 1956/57 uppskattar till 1 700 och för läsåret 1958/59 till ca 2 000.

Vi har så att söka uppskatta hur de läsåret 1958/59 sammanlagt (11 662 + 2 000 =) 13 662 i de filosofiska fakulteternas undervisning deltagande studenterna fördelar sig på olika ämnesgrupper. Detta har här gjorts med viss ledning av uppgifter från Uppsala och Lunds universitet rörande de studerandes procentuella fördelning på ämnesgrupper läsåret 1954/55 samt av uppgifter som återfinnes i Uppsala universitets petita innevarande år. Det antal man på så sätt får för hela antalet i undervisningen deltagande i var och en av ämnesgrupperna måste sedan delas upp på högstadie- och lågstadiestuderande. Detta har här gjorts på så sätt, att det antagna antalet av 2 000 licentiander och doktorander fördelats på ämnesgrupperna med ledning av de aktiva licentiandernas och doktorandernas kända fördelning på samma ämnesgrupper år 1955.

Med dessa antaganden skulle de 13 662 i undervisningen deltagande höstterminen 1958 fördela sig på följande sätt på ämnesgrupper och stadier:

Ämnesgrupp	% av totala antalet	antal	d ä r a v		
			lic. o. dokt.	% av samtliga lic. o. dokt.	lågstadie- stud.
Moderna språk	21	2 869	140	7	2 729
Nordiska språk	9	1 230	100	5	1 130
Historiska och samhälls- vetenskapliga ämnen	37	5 055	820	41	4 235
Matematiska ämnen	9	1 230	80	4	1 150
Laborationsämnen	10	1 366	460	23	906
Övriga ämnen	14	1 912	400	20	1 512
Totalt	100	13 662	2 000	100	11 662

Till gruppen »övriga ämnen» har räknats följande ämnen vid Uppsala universitet och motsvarande vid de övriga lärosätena:

bygger på uppgifter rörande *avsedd* fakultet, vilka studenterna lämnar vid inskrivningen vid läroanstalten (icke fakulteten). Ett betydande antal personer, som avser att så småningom bli teologer och medicinare, torde vid inskrivningen uppge detta och blir därför registrerade som nyinskrivna vid teologisk respektive medicinsk fakultet, ehuru de i verkligheten till en början studerar vid filosofisk fakultet. Uppenbarligen har dessa emellertid lämnat uppgifter till prognosstatistiken såsom *filosofie* studerande.

etnografi, egyptologi, estetik, idé- och lärdomshistoria, klassisk fornkunskap och antikens historia, musikforskning, nordisk och jämförande fornkunskap, praktisk filosofi, religionshistoria, teoretisk filosofi, finsk-ugriska språk, fonetik, grekiska språket, latinska språket, nordisk och jämförande folklivsforskning, sanskrit med jämförande indoeuropeisk språkforskning, semitiska språk, slaviska språk, astronomi, elektricitetslära, fysisk antropologi, genetik, mineralogi, historisk geologi, limnologi, meteorologi och växtbiologi.

På grundval av denna fördelning av antalet studerande 1958 och med ledning av de rekommendationer rörande utformningen av undervisningsplanerna för dessa ämnesgrupper, som framlagts i fjärde kapitlet, har sedan det behövliga antalet undervisningstimmar för olika kategorier av akademiska lärare räknats fram. Därifrån har sedan dragits det antal timmar som kan bestridas av den lärarstab, som finns vid de filosofiska fakulteterna under läsåret 1957/58, respektive som redan av 1957 års riksdag på grundval av Kungl. Maj:ts proposition nr 86 beslutats för budgetåret 1958/59 (två nyinrättade professorer i ämnet företagsekonomi samt vissa ytterligare personalförstärkningar inom den samhällsvetenskapliga ämnesgruppen). Härvid har undervisningskyldigheten för pedagogiska lektorer, biträdande lärare och utländska lektorer beräknats som om förslagen i tredje kapitlet vore genomförda (348 årstimmar för universitetslektorer och utländska lektorer, 174 årstimmar för biträdande lärare). För assistenter har räknats med 232 årstimmar (8 veckotimmar).

Vid den 'befintliga' lärarstabens fördelning på ämnesgrupper har följande iakttagits. Alla lärartjänster ned t. o. m. assistenttjänster har medtagits. Dock har i fråga om laborationsämnena (botanik, fysik, kemi och zoologi) även samtliga förste och andre amanuéstjänster medtagits, eftersom amanuenserna i dessa ämnen i en utpräglad grad torde fungera som lärare. Motsvarande torde gälla beträffande amanuéstjänsterna i vissa samhällsvetenskapliga ämnen (t. ex. statistik), men dessa har icke medtagits, då det ansetts oriktigt att tillämpa olika normer vid klassificeringen inom ämnesgruppen »historiska och samhällsvetenskapliga ämnen». Språklektoraten i holländska, isländska, italienska och spanska har förts till »övriga ämnen». Till denna grupp har även förts lärartjänsterna i ämnen och ämnesgrenar, som icke är examensämnen i preliminärexamina (t. ex. växtbiologi) eller i vilka ingen eller endast en mindre omfattande undervisning ges på tvåbetygsstadiet (t. ex. analytisk kemi, biokemi, entomologi; lärartjänsterna i ämnet zoofysiologi har däremot förts till gruppen laborationsämnen). I ämnet fonetik har den befintliga professuren (Lund) förts till gruppen »övriga ämnen», medan biträdande lärartjänsten (Uppsala) hänförs till undervisningsresurserna i moderna språk. Biträdande lärartjänster i klassisk fornkunskap och antikens historia har däremot förts till gruppen »historiska och samhällsvetenskapliga ämnen», dit även de nya tjänsterna i ämnet företagsekonomi hänförs.

En klassificering av detta slag torde knappast kunna göras på ett ur alla synpunkter invändningsfritt sätt. Särskilt synes man kunna tveka beträffande ämnet genetik, som här förts till gruppen »övriga ämnen» men som otvivelaktigt ur vissa synpunkter kan sägas vara närmast hänförligt till de expanderande laborationsämnena.

Här följer nu på grundval av ovan redovisade antaganden gjorda beräkningar av erforderliga undervisningsresurser och erforderliga förstärkningar av anslagen till lärarlöner för de olika ämnesgrupperna. Återigen må framhållas, att antagandena om studenternas fördelning inbördes i grupperna moderna språk, nordiska språk, historiska och samhällsvetenskapliga ämnen samt matematiska ämnen är av mindre betydelse för själva *kostnaderna*, eftersom undervisningskostnaderna räknade per student i dessa ämnesgrupper har antagits vara ungefär lika stora (1 000 à 1 100 kronor). Anslagsbehovet är här liksom i fjärde kapitlet, sid. 128 ff., beräknat på grundval av antaganden om genomsnittlig kostnad per undervisningstimme med 300 kronor för »professorsundervisning», 80 kronor för »lektorsundervisning» och 60 kronor för »övrig undervisning». De i sammanställningarna på följande sidor lämnade uppgifterna rörande faktiska kostnader för läsåret 1957/58 är beräknade med ledning av 1957 års statsverksproposition, d. v. s. på basis av 1956 års löneläge (i förekommande fall lägsta löneklass i högsta dyrorrt), varvid dock för samtliga assistenttjänster arvode beräknats som för förste assistent (jfr utredningens förslag i tredje kapitlet, sid. 105).

Beträffande totalkostnaderna måste en viss reservation göras för att det med den använda beräkningsmetoden icke varit möjligt att fullständigt taga hänsyn till vad man skulle kunna kalla »smådriftens nackdelar», d. v. s. till det förhållandet att undervisningen bedrivs vid flera läroanstalter och att man ej alltid kan arbeta med fulla undervisningsgrupper.

I. Moderna språk (engelska språket, romanska språk och tyska språket):

(Beträffande antagandena rörande undervisningsplanernas utformning, se betänkandet, sid. 130 ff.)

Antalet stud.	2 869
däruv lic. och dokt.	140
	<u>2 729</u>

$$\frac{300 \text{ tim./stud.} \times 2\,729 \text{ stud.}}{22^1} = 37\,214 \text{ underv.-tim.}$$

	»Prof.- un- derv.»	»Lek- torsun- derv.»	»Övrig un- derv.»
Högstadiet:	antal undervisningstimmar		
3 ämnen × 4 läroanst. × 135 underv.-tim. . .	1 620 ²		

Lågstadiet:

5 % av 37 214 underv.- tim.	1 861		
1/3 av återstående (37 214 — 1 861 =)		11 784	
35 353 underv.-tim. . .			23 569
2/3 av 35 353 underv.- tim.			23 569
Summa	3 481	11 784	23 569
»finns» 57/58	2 656 ³	5 394 ⁴	6 032 ⁵
brist	825	6 390	17 537

Kostnader motsvarande bristen:

825 underv.-tim. × 300 kr.	247 500 kr.
(t. ex. 5 adj. prof., 4 e.o. doc.)	
6 390 underv.-tim. × 80 kr.	511 200 kr.
(t. ex. 17 univ.-lekt., 3 bitr. lär.)	
17 537 underv.-tim × 60 kr.	1 052 220 kr.
(t. ex. 26 utl.lekt., 37 assist.)	
	<u>1 810 920 kr.</u>

¹ Genomsnittlig gruppstorlek.

² Härtill kommer de för undervisningen på högstadierna erforderliga lektoraten i holländska, italienska och spanska.

³ 14 prof., 16 doc.

⁴ 12 ped. lekt., 7 bitr. lär.

⁵ 16 utl. lekt., 2 assist.

II. Nordiska språk:

(Beträffande antagandena rörande undervisningsplanernas utformning, se betänkandet, sid. 130 ff.)

Antalet stud.	1 230
däruv lic. och dokt.	100
	<u>1 130</u>

$$\frac{300 \text{ tim./stud.} \times 1\,130 \text{ stud.}}{25^1} = 13\,560 \text{ underv.-tim.}$$

	»Prof.- un- derv.»	»Lek- torsun- derv.»	»Övrig un- derv.»
Högstadiet:	antal undervisningstimmar		
1 ämne × 4 läroanst. × 135 underv.-tim.	540 ²		

Lågstadiet:

6 % av 13 560 underv.- tim.	814		
2/3 av återstående (13 560 — 814 =)		8 497	
12 746 underv.-tim. . .			4 249
1/3 av 12 746 underv.- tim.			4 249
Summa	1 354	8 497	4 249
»finns» 57/58	1 230 ³	2 436 ⁴	2 784 ⁵
brist	124	6 061	1 465

Kostnader motsvarande bristen:

124 underv.-tim. × 300 kr.	37 200 kr.
6 061 underv.-tim. × 80 kr.	484 880 kr.
(t. ex. 16 univ.-lekt., 3 bitr. lär.)	
1 465 underv.-tim. × 60 kr.	87 900 kr.
(t. ex. 6 assist.)	
	<u>609 980 kr.</u>

¹ Genomsnittlig gruppstorlek.

² Härtill kommer det för undervisningen på högstadierna erforderliga lektoratet i isländska.

³ 7,5 prof., 6 doc.

⁴ 6 ped. lekt., 2 bitr. lär.

⁵ 8 utl. lekt.

III. Historiska och samhällsvetenskapliga ämnen

(ekonomisk historia, företagsekonomi, geografi, historia, konsthistoria, litteraturhistoria, nationalekonomi, pedagogik, psykologi, sociologi, statistik och statskunskap):

(Beträffande antagandena rörande undervisningsplanernas utformning, se betänkandet, sid. 133 f.)

Antalet stud. 5 055
däruv lic. och dokt. 820
4 235

$\frac{250 \text{ tim./stud.} \times 4 235 \text{ stud.}}{25^1} = 42 350 \text{ underv.-tim.}$

Högstadiet:
»Prof.- un- derv.» »Lek- torsun- derv.» »Övrig un- derv.»
antal undervisningstimmar

3 ämn. \times 4 läroanst. \times
200 underv.-tim. 2 400
8 ämn. \times 4 läroanst. \times
100 underv.-tim. 3 200
1 ämne \times 2 läroanst. \times
100 underv.-tim. 200

Lågstadiet:

15 % av 42 350 6 353
 $\frac{2}{3}$ av återstående
(42 350 — 6 353 =)
35 997 underv.-tim. 23 998
 $\frac{1}{3}$ av 35 997 underv.-
tim. 11 999
Summa 12 153 23 998 11 999
»finns» 57/58 resp. be-
slutat för 58/59 ... 8 691² 8 700³ 8 120⁴
brist 3 462 15 298 3 879

Kostnader motsvarande bristen:

3 462 underv.-tim. \times 300 kr. 1 038 600 kr.
(t. ex. 14 adj. prof., 27 doc.)
15 298 underv.-tim. \times 80 kr. 1 223 840 kr.
(t. ex. 40 univ.-lekt., 8 bitr. lär.)
3 879 underv.-tim. \times 60 kr. 232 740 kr.
(t. ex. 17 assist.)
2 495 180 kr.

¹ Genomsnittlig gruppstorlek.

² 49 prof., 5 prec., 41 doc.

³ 3 ped. lekt., 44 bitr. lär.

⁴ 35 assist.

IV. Matematiska ämnen (matematik och teoretisk fysik med mekanik):

(Beträffande antagandena rörande undervisningsplanernas utformning, se betänkandet, sid. 134 f.)

Antalet stud. 1 230
däruv lic. och dokt. 80
1 150

$\frac{500 \text{ tim./stud.} \times 1 150 \text{ stud.}}{40^1} = 14 375 \text{ underv.-tim.}$

»Prof.- un- derv.» »Lek- torsun- derv.» »Övrig un- derv.»
antal undervisningstimmar

Högstadiet:

1 ämne \times 4 läroanst. \times
150 tim. 600
1 ämne \times 3 läroanst. \times
150 tim. 450

Lågstadiet:

5 % av 14 375 underv.-
tim. 719
719 + hälften av åter-
stående (14 375 —
1 438 =) 12 937
underv.-tim. 7 188
12 937 6 469
2
Summa 1 769 7 188 6 469
»finns» 57/58 2 056² 2 610³ 3 712⁴
brist (+287) 4 578 2 757
÷ 287
4 291

Kostnader motsvarande bristen:

4 291 underv.-tim. \times 80 kr. 343 280 kr.
(t. ex. 10 univ.-lekt., 5 bitr. lär.)
2 757 underv.-tim. \times 60 kr. 165 420 kr.
(t. ex. 12 assist.)
508 700 kr.

¹ Genomsnittlig gruppstorlek.

² 10 prof., 4 lab., 8 doc.

³ 15 bitr. lär.

⁴ 16 assist.

V. Laborationsämnen (botanik, fysik, kemi och zoologi):
 (Beträffande de antaganden som ligger till grund för kostnadsberäkningen, se betänkandet, sid. 136 f.)

	Antalet stud.	1 366
	därav lic. och dokt.	460
		906
Högstadiet:	4 ämnen × 3 läroanst. × 200 underv.-tim. = 2 400 underv.-tim. à 300 =	720 000 kr. ¹
Lågstadiet:	906 stud. à 3 500 kr.	3 171 000 kr.
		3 891 000 kr.
	finns 57/58	3 601 896 kr. ²
	brist	289 104 kr. ¹

Sammanfattning:

	Mod.spr. kr.	Nord.spr. kr.	Hist. o. samh.-v. ämnen kr.	Matem. ämnen kr.	Lab.-ämnen kr.	Summa kr. för här ifråga- varande ämnen
Beräknat behov 1958/59	3 439 584	1 354 628	6 610 436	1 630 508	3 891 000	16 926 156
Finns 1957/58 resp. beslutat för 1958/59	1 628 664	744 648	4 115 256	1 121 808	3 601 896	11 212 272 ³
Brist	1 810 920	609 980	2 495 180	508 700	289 104	5 713 884

Avgår: Beräknad andel för här ifrågavarande ämnen av kostnaderna för 38 »rörliga» e. o. docentbefattningar 500 000
 Kostnadsökning för undervisningspersonal i här ifrågavarande ämnen utöver avlöningsanslagen 1957/58 resp. redan fattade beslut för 1958/59 5 213 884⁴

Avgår ytterligare:

Anslag för Tillfälliga förstärkningsanordningar vid universiteten m. m. 1957/58 3 000 000
 Avdrag för anslag för andra ändamål än förstärkningar av undervisningspersonalen i här ifrågavarande ämnen, beräknat till 500 000 ÷ 2 500 000
 Särskilt anslag 1957/58 för undervisning i kemi vid Chalmers tekniska högskola för filosofie studerande 200 000, varav kan beräknas för lärarlöner ÷ 150 000
 Kostnadsökning för undervisningspersonal i här ifrågavarande ämnen utöver avlönings- och tillfälliga anslag 1957/58 resp. redan fattade beslut för 1958/59 (= nettokostnadsökning) 2 563 884

B. Fördubblat antal studerande

Kostnadsberäkningarna i föregående avsnitt gäller läsåret 1958/59 och bygger på antaganden som innebär att antalet i lågstadiundervisningen deltagande studerande då kommer att ligga ca 20 % högre än läsåret 1956/57. Nu måste man emellertid räkna med att de filosofiska fakulteterna kan komma att expandera ytterligare och att antalet studerande vid dessa fakulteter under vissa

¹ Härtill kommer den personal utöver professorer, adjungerade professorer och e.o. docenter, som erfordras för laborationskurser på högstadierna.

² I denna summa ingår 25 prof., 10 lab. och observ., 24 doc., 32 bitr. lär., 61 assist. samt därutöver samtliga förste och andre amanuens tjänster.

³ Motsvarande anslag för övriga ämnen inom de filosofiska fakulteterna uppgår 1957/58 till i runt tal 4,6 miljoner kronor.

⁴ Avdrag för här ifrågavarande ämnens andel i fakulteternas i riksstaten upptagna »kursanslag» har icke gjorts. Å andra sidan har i kostnadsberäkningarna icke tagits hänsyn till de kostnader som är förknippade med anordnande av särskilda kurser enligt examenstadgans § 16.

förutsättningar kan tänkas bli fördubblat inom 10 à 15 år. Det har därför ansetts önskvärt att visa vilka kostnader förslagen i detta betänkande skulle leda till vid ett — jämfört med läsåret 1956/57 — fördubblat antal studerande.

Vi räknade i föregående avsnitt med att antalet i lägstadieundervisningen deltagande filosofie studerande höstterminen 1956 var 9 700. Härtill kom så licentiander och doktorander, vilkas antal vi uppskattade till 1 700. Vi antar att en fördubbling av studentantalet sker likformigt på olika stadier och inom olika ämnesgrupper.

Det bör understrykas, att i antagandet om en likformig fördubbling av studentantalet på låg- och högstadierna ligger ett antagande om att en större andel än nu av dem som avlägger preliminär-examen kommer att fortsätta sina studier för licentiatexamen och disputation. Detta antagande bygger på de synpunkter och förslag rörande forskarrekyteringen, som utredningen framlagt i sjätte—åttonde kapitlen.

Antagandet rörande studenternas fördelning på ämnesgrupper kan synas schablonmässigt och orealistiskt, men det bör framhållas, att andra antaganden beträffande fördelningen på ämnesgrupperna moderna språk, nordiska språk, historiska och samhällsvetenskapliga ämnen och matematiska ämnen icke skulle påverka själva *kostnadsberäkningarna*, då kostnaderna per i undervisningen deltagande student på magisterstadiet beräknas vara desamma inom dessa ämnesgrupper.

Kostnadsberäkningar för ett i förhållande till läsåret 1956/57 fördubblat studentantal på lägstadierna har gjorts efter samma mallar som kostnadsberäkningarna för läsåret 1958/59. I fråga om högstadieundervisningen har däremot antalet meddelade undervisningstimmar endast ökats med en tredjedel; detta med hänsyn till att på många håll antalet seminariedeltagare skulle kunna fördubblas, utan att nya seminarieavdelningar skulle behöva upprättas.

Resultaten av beräkningarna redovisas i sammanträngd form i nedanstående tablå.

	»Prof.- un- derv.»	»Lek- torsun- derv.»	»Övrig un- derv.»
	antal undervisningstimmar		
Språkämnen, de historiska och samhällsvetenskapliga ämnen samt de matematiska ämnen	27 687	85 681	77 101
»finns» 1957/58 resp. redan beslutat för 1958/59	14 633	19 140	20 648
brist vid fördubblat studentantal	13 054	66 541	56 453
Kostnader motsvarande bristen kronor	3 916 200	5 323 280	3 387 180
Till dessa kostnader, sammanlagt			12 626 660 kr.
kommer så kostnader för undervisningsresurser i laborationsämnen på		6 323 000 kr.,	
varav i riksstaten för 1957/58		3 601 896 kr.	
brist vid fördubblat studentantal sålunda			2 721 104 kr.
Summa kostnader motsvarande bristen i här ifrågavarande ämnen sålunda			15 347 764 kr.
<i>Avgår</i> enligt sammanställningen sid. 218 (500 000 + 2 500 000 + 150 000 =)			÷ 3 150 000 kr.
Nettokostnadsökning i jämförelse med 1957/58 jämte redan fattade beslut för 1958/59			12 197 764 kr.

C. Personalberäkningar

Kostnadsberäkningarna för ämnesgrupperna moderna språk, nordiska språk, historiska och samhällsvetenskapliga ämnen samt matematiska ämnen kan tämligen lätt översättas till överslagsmässiga personalberäkningar, eftersom vi byggt kostnadsberäkningarna på ett beräknat antal undervisningstimmar för olika huvudtyper av akademiska lärarbefattningar samt på redovisade förslag och antaganden rörande undervisningsskyldigheten för dessa.

För laborationsämnen blir en motsvarande översättning svårare att göra, eftersom vi vid kostnadsberäkningarna för dessa ämnen använt en annan metod (med utgångspunkt från kostnaden per student) än för de övriga ämnesgrupperna. Av nu utgående anslag till löner och arvoden i

laborationsämnen utgöres 48 % av löner till professorer, laboratorer (motsvarande) och e. o. docenter, 15 % av arvoden till biträdande lärare och 37 % av arvoden till assistenter och amanuenser. Med hänsyn till att en betydande del av kostnadsökningen vid en mera omfattande undervisning hänför sig till lågstadiet synes det vara rimligt att räkna med 30 % för »professorsundervisning», 30 % för »lektorsundervisning» och 40 % för assistent- och amanuensarvoden. På grundval av detta antagande kan vi nu göra följande sammanställning av behovet av olika slag av akademiska lärare och övrig undervisningspersonal.

	Mod. spr.	Nord. spr.	Hist. o. samh.-v. ämnen	Matem. ämnen	Lab.- ämnen	S:a
1. Befattningar för »professorsundervisning» (prof., adj. prof., e. o. doc.)						
a) befintligt antal 57/58 resp. redan beslutat för 58/59	30	13,5	95	22	59	240,5 ¹
b) behövligt antal 58/59 ²	39	15	135	22	59	270
c) behövligt antal vid fördubblat antal stud. ²						377
2. Befattningar för »lektorsundervisning» (befintliga pedagogiska lektorat och biträdande lärartjänster här omräknade till universitetslektorat; se not 3)						
a) befintligt antal 57/58 resp. redan beslutat för 58/59 ³	15,5	7	25	7,5	16	71
b) behövligt antal 58/59 ³	34	24	69	20	23	170
c) behövligt antal vid fördubblat antal stud. ³						314
3. Utländska lektorer						
a) befintligt antal 57/58	16	8	—	—	—	24
b) behövligt antal 58/59 ⁴	34	8	—	—	—	42
c) behövligt antal vid fördubblat antal stud. ⁴						66
4. Assistent						
a) befintligt antal 57/58 resp. redan beslutat för 58/59	2	—	35	16	98 ⁵	151
b) behövligt antal 58/59 ⁴	51	6	52	28	112 ⁵	249
c) behövligt antal vid fördubblat antal stud. ⁴						414

¹ Inkl. 21 »rörliga» e. o. docentbefattningar, som antagits falla på här ifrågavarande ämnen.

² Totalt finns läsåret 1957/58 i här ifrågavarande ämnen 219 dylika tjänster med en genomsnittlig undervisningsskyldighet av 91,4 årstimmar. I alternativen b) och c) har antalet behövliga tjänster av dessa slag beräknats på så sätt att det erforderliga antalet undervisningstimmar dividerats med 90.

³ Befintliga biträdande lärartjänster har räknats som halva universitetslektorat. Behövligt antal tjänster under b) och c) har beräknats på så sätt att det erforderliga antalet undervisningstimmar dividerats med 348. I kostnadsberäkningarna finns dock en marginal som möjliggör vissa lektorats uppdelning på biträdande lärartjänster därigenom att kostnaden per undervisningstimme beräknats till 80 kr., medan motsvarande kostnad för en pedagogisk lektor med 348 timmars undervisningsskyldighet med 1956 års löneläge är 75 kr.

⁴ I alternativen b) och c) har den »övriga undervisningen» i språkämnen antagits vara lika fördelad på utländska lektorer och assistenter. Skillnaden i antal tjänster beror på att undervisningsskyldigheten för den förra kategorien beräknats till 348 och för den senare kategorien till 232 årstimmar.

⁵ Kostnaderna för arvoden till samtliga assistenter samt förste och andre amanuenser har dividerats med 13 644, d. v. s. årsarvodet 1956 för en förste assistent.

Statistik rörande licentiander och doktorander

Ändamål

Den föreslagna statistiken har två huvudsyften.

För det första skall den belysa den årliga förändringen i antalet licentiander och doktorander med fördelning på fakulteter och högskolor, ämnesgrupper och eventuellt även ämnen. Dessa uppgifter kan utnyttjas vid den årliga bedömningen av det lämpliga antalet doktorand- och licentiandstipendier samt av dessa stipendiers fördelning på skilda fakulteter och högskolor. Vidare kan dessa uppgifter användas vid den årliga bedömningen av den lämpliga storleken av reservationsanslagen till ograduerade forskare samt av dessa anslags fördelning på fakulteter och högskolor (universitetsutredningens förslag i åttonde kapitlet).

För det andra skall statistiken efter ett antal år kunna belysa förändringarna i studietiden för licentiandexamina vid fakulteter och högskolor. Dessa uppgifter kan komma att bli av värde vid bedömningar av studiekursernas för licentiandexamen lämpliga omfattning vid skilda fakulteter och högskolor.

Statistiken kan slutligen jämväl användas vid prognosberäkningar. Så t. ex. kan det vid en beräkning av tillströmningen på kort sikt till lektorsbanan vara av värde att ur den här aktuella statistiken göra sammanställningar, som visar hur många licentiander och doktorander i grupper av ämnen inom de filosofiska fakulteterna som under olika lång tid varit sysselsatta med arbete på licentiandexamen respektive doktorsavhandling.

Uppgiftslämnandet

För varje licentiand och doktorand inlämnar varje ämnesrepresentant till läroanstalten vid höstterminens slut 1958 ett med uppgifter ifyllt registerkort, vilket läroanstalten därefter senast den 31 december översänder till statistiska centralbyrån. Vid höstterminens slut varje därpå följande år inlämnar varje ämnesrepresentant till läroanstalten dels liknande registerkort med uppgifter för var och en under året nyttillkommen licentiand och doktorand, dels uppgifter — t. ex. på särskild förteckning — om dem som föregående år var licentiander och doktorander. Läroanstalten insänder därefter senast den 31 december registerkort och förteckningar till statistiska centralbyrån.

Uppgifternas omfattning

a) Första rapporteringen

Uppgiftslämnandet höstterminen 1958 framgår av följande förslag till registerkort med efterföljande kortfattade kommentar till de olika uppgifterna.

1. Läroanstalt och ämne:
2. Namn: 3. Folkbokföringsnummer
4. Akademisk(a) examen(ina)
5. Ämnen och betyg i vart och ett av dessa i examen vid filosofisk fakultet
6. Termin då licentiastudier resp. arbete med doktorsavhandling påbörjades
7. Antal terminer före höstterminen 1958 som huvudsakligen ägnats lic.-studier resp. arbete med doktorsavhandling
8. Antal terminer före höstterminen 1958 som licentiand- resp. doktorandstip. innehafts
9. Antal terminer före höstterminen 1958 under tiden för lic.-studier resp. avhandlingsarbete som befattning som biträdande lärare, assistent eller amanuens (dock ej tredje) innehafts
10. Antal terminer före höstterminen 1958 under tiden för lic.-studier resp. avhandlingsarbete som annan befattning (permanent eller tillfällig) vid universitet eller högskola innehafts
11. Tabell.

Uppgifterna avser termin	lic. el. dokt. stip.	amanuens-bef. (ej tredje)	assistent-, bitr. lärarbef.	annan bef. vid u. el. h. (fast el. tillf.)	aktiv el. annan licentiand el. doktorand	bef. utanför u. el. h. (vilken?)	studierna avslutade
1	2	3	4	5	6	7	8
ht 1958							
vt 1959 ht 1959							
vt 1960 ht 1960							

Anm.: u. el. h. = universitet eller högskola.

Kommentar till uppgifterna. Frågorna 1—5 torde ej behöva kommenteras. Frågorna 6—10 är avsedda att så småningom ge underlag för beräkningar av studietiderna för licentiatexamen och för disputation. Beträffande personer som börjat en forskarutbildning många år före statistikens uppläggande (år 1958) kommer svaren på frågorna 6—10 att i många fall bli mycket ungefärliga.

Fråga 11: tabellen.

Kolumn 2: Här sätts D resp. L, om vederbörande under större delen av en termin innehaft doktorandstipendium respektive licentiandstipendium.

Kolumn 3: Här sätts 1 resp. 2, om vederbörande under större delen av en termin innehaft förste amanuensbefattning respektive andre amanuensbefattning.

Kolumn 4: Här införes motsvarande markeringar, om vederbörande haft assistentbefattning, samt B om vederbörande haft biträdande lärarbefattning.

Kolumn 5: Här sätts ett kryss, om vederbörande under större delen av terminen haft en permanent eller tillfällig befattning vid universitet eller högskola med minst 400 timmars årlig tjänstgöringsskyldighet (motsvarande en andre amanuensbefattning).

Kolumn 6: Här anges, om vederbörande varit *aktiv* eller *annan* doktorand eller licentiand.

Som *aktiv licentiand* räknas den som avlagt en akademisk grundexamen och som bedriver studier för licentiatexamen med vederbörande ämnesrepresentant som examinator och som i sitt avhandlingsarbete regelbundet utnyttjar institutionens resurser eller vetenskapligt bibliotek på studieorten. För att räknas som aktiv licentiand bör vederbörande som regel dessutom vara bosatt på studieorten eller i dess omnejd.

Som *annan licentiand* räknas den som visserligen ej regelbundet utnyttjar institutionens resurser eller vetenskapligt bibliotek på studieorten och vilken ej är bosatt på studieorten eller i dess omnejd men som under kalenderåret genom kontakt med ämnesrepresentanten eller annan kvalificerad forskare på institutionen eller på annat sätt visat, att arbete på licentiatavhandling bedrivs för vederbörande ämnesrepresentant.

Aktiv doktorand och annan doktorand definieras på motsvarande sätt.

Kolumn 7: Här anges, vilken befattning utanför universitet eller högskola vederbörande eventuellt innehaft under större delen av en termin, t. ex. adjunkt, aktuarie.

Kolumn 8: Här anges, vilken termin vederbörande avlagt licentiatexamen, disputerat eller avbrutit sin forskarutbildning.

Frågorna 1—10 kan stå på framsidan på ett registerkort av A5 format och fråga 11 (tabellen) på registerkortets baksida.

b) Rapporteringen 1959 och senare

För varje licentiand och doktorand ifylles ett kort av här ovan angiven art och insändes via läroanstalten till statistiska centralbyrån senast den 31 december 1958. Varje ämnesrepresentant för lämpligen kopior av dessa registerkort och antecknar på dessa för varje termin inträffade förändringar. Höstterminen 1959 lämnas — t. ex. på särskilda förteckningar — uppgifter om vilka förändringar som skett för varje licentiand och doktorand. Dessa förteckningar översänds via läroanstalterna till ämnesrepresentanterna av statistiska centralbyrån med uppgifter påförda om licentiandernas och doktorandernas namn och folkbokföringsnummer, varefter ämnesrepresentanterna ifyller de data som tillkommit för vårterminen 1959 och höstterminen 1959. Därvid kan ämnesrepresentanterna ha hjälp av sina kopior av registerkorten över de egna licentianderna och doktoranderna.

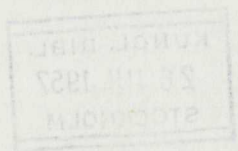
För de licentiander och doktorander som tillkommit under 1959 ifylles dessutom registerkort av samma utseende som det ovan beskrivna avseende år 1958, vilka översändas via läroanstalten till statistiska centralbyrån senast den 31 december 1959. På korten avseende höstterminen 1959 står årtalet 1959 i stället för årtalet 1958, 1960 i stället för årtalet 1959 o. s. v.

Höstterminen 1960 och följande höstterminer sker samma slags rapportering som höstterminen 1959.

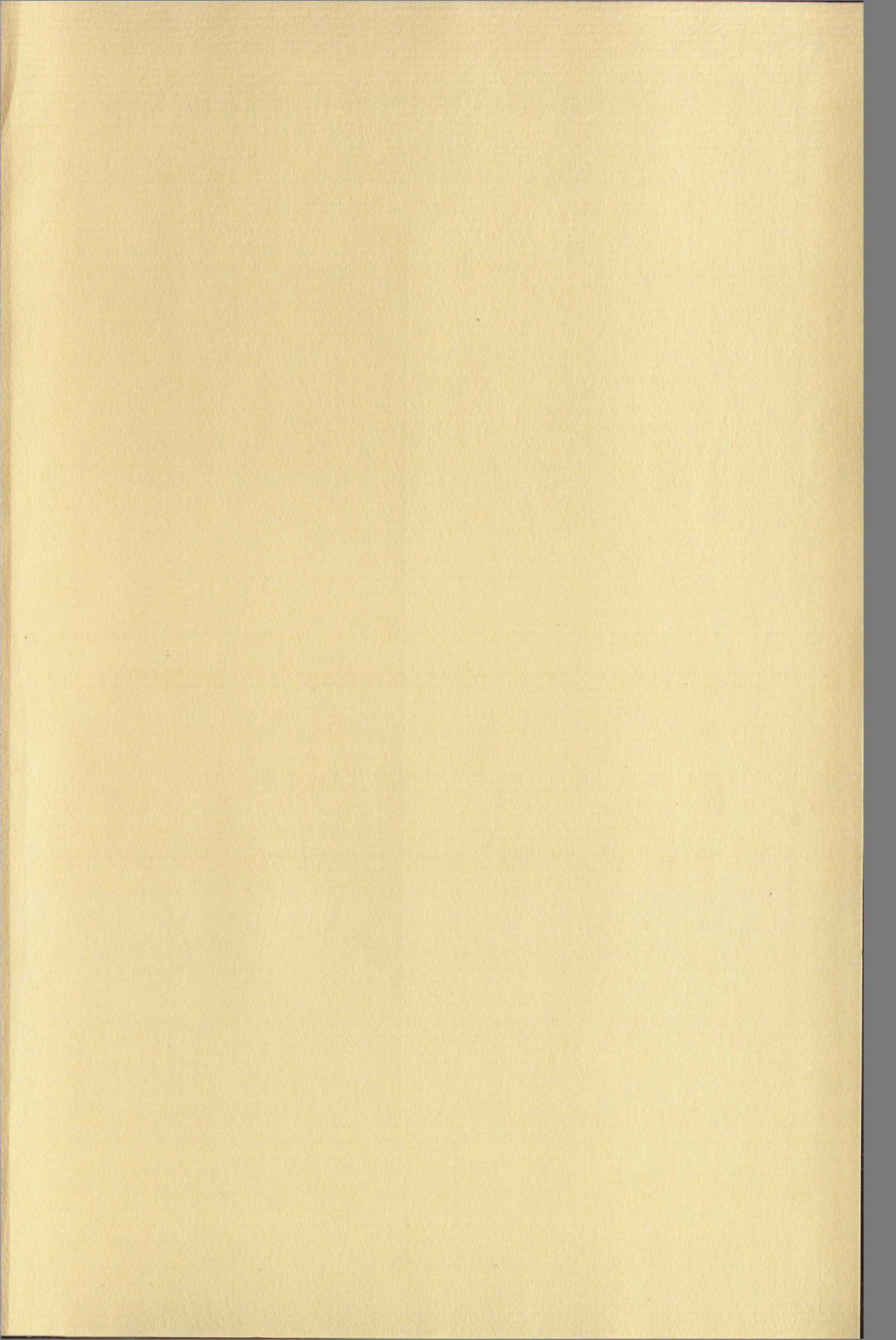
Bearbetningar

Statistiska centralbyrån bearbetar på lämpligaste sätt det inkomna materialet och sammanställer senast i början av maj varje år följande uppgifter, vilka överlämnas till kanslern för rikets universitet:

- a) För varje ämne vid varje fakultet och högskola görs en sammanställning, som utvisar antalet licentiander och doktorander (aktiva och andra). Dessutom anges (så snart detta blir möjligt) för varje ämne förändringarna i detta antal under de tre senaste höstterminerna.
- b) För lämpliga grupper av ämnen inom varje fakultet och högskola görs en sammanställning som utvisar, hur många av de aktiva licentianderna respektive doktoranderna som ifrågasvarande termin innehaft stipendium eller befattning av de på blanketterna medtagna typerna. Dessutom anges (så snart detta blir möjligt) för varje grupp av ämnen förändringarna i detta antal under de tre senaste höstterminerna.
- c) Sedan materialinsamlingen pågått under ett antal år, verkställer statistiska centralbyrån varje år beräkningar av studietiderna för licentiatexamen inom skilda fakulteter och högskolor och eventuellt grupper av ämnen, varvid beräkningar görs för personer som under olika långa perioder haft stipendier och/eller befattningar av skilda slag.

KUNGL. BIBL.
20 JUL 1957
STOCKHÖLM

Statens offentliga utredningar 1957

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

JO och kommunerna. [2]
Fördringspreskription m. m. [11]
Förenklad byggnadslagstiftning. [21]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Statens instituts för folkhälsan arbetsuppgifter och organisation. [6]
Kanslistor i administrativ tjänst. [23]

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

Fullföljdsbegränsning i skattemål. [3]
Den statliga indirekta beskattningen. [13]

Politi.

Nationalekonomi och socialpolitik.

Allmänna pensionsberedningen. 1. Förbättrad pensionering.
[7] 2. Remissyttranden. [16]
1955 års långtidsutredning. 2. Balanserad expansion. Bilagor.
[10] 3. Remissyttranden. [22]
Beroende uppdragstagare. [14]

Hälsa- och sjukvård.

Nordiskt samarbete inom näringsforskningen. [1]

Allmänt näringsväsen.

Oljelagring. [4]

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Jordbruks förstärkande med skog. [8]
Markvård och erosionskydd. [17]
Utredning med förslag till ny veterinärtaxa m. m. [20]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Industri.

Stommaterial från jord- och stenindustrin. [12]

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Trafiksäkerhet. II [18]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Krigsskada & egendom. [5]

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen.

Andlig odling i övrigt.

Församlingslag. [15]
Biskopsval. [19]
Den akademiska undervisningen. Forskarrekryteringen. [24]

Försvarsväsen.

Örlogsvarvens organisation m. m. [9]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.